ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΝΔ: 15459.
ΚΩΕ: 15328.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΚΟΖΥΡΑΚΗ

Περιβαλλοντικα Βιωσιμη Τουριστικη Αναπτυξη.

Πλαισιο Αξιολογησης.

η Περιπτωση της Κρητης.

Αθήνα, 2007

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής
από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
δεν δηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα.

Θερμές ευχαριστίες

Δεν θα μπορούσα παρά να εκφράσω τον απέραντο σεβασμό μου
στην οικογένειά μου που με στήριξε σημαντικά,
στους φίλους μου που με ανέχτηκαν
καθώς και στους καθηγητές μου οι οποίοι μοιράστηκαν τις γνώσεις τους μαζί μου

Κατά τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας διατριβής ταξίδεψα σε πολλούς τόπους. Επισκέφτηκα αρκετές χώρες και πόλεις τόσο του «ανεπτυγμένου» όσο και του «αναπτυσσόμενου» κόσμου. Μελέτησα τη συμπεριφορά των ντόπιων και των τουριστών, παρατήρησα την οργάνωση των υπηρεσιών και την λειτουργία των πόλεων.

Η έλλειψη ή η παρουσία σεβασμού του περιβάλλοντος από τους ντόπιους ήταν εμφανής σε όλα μου τα ταξίδια. Στις χώρες όμως του τρίτου κόσμου ο σεβασμός του περιβάλλοντος ήταν μεγαλύτερος από εκείνον των αναπτυγμένων χώρων.

Η έλλειψη πόρων για την στήριξη της βαριάς βιομηχανίας επέβαλε σε πολλές από τις χώρες του τρίτου κόσμου –εφόσον οι πολιτικές συνθήκες το επέτρεπαν- να στραφούν στον τουρισμό. Για τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου, προσπάθησαν να προβάλλουν το φυσικό και πολιτιστικό τους περιβάλλον για να προσελκύσουν τουρίστες των αναπτυγμένων χωρών προκειμένου να περιδιαβούν στις υπαίθριες αγορές τους, να εκδράμουν στα χωρία τους –από παράγκες–, να χαρούν το φυσικό περιβάλλον, να αγοράσουν χειροποίητα προϊόντα –έργα τέχνης– σε πολύ χαμηλές τιμές, να επισκεφτούν τους αρχαιολογικούς χώρους τους, να καπνίσουν και να σβήσουν το τσιγάρο τους μέσα σε αυτούς, να διαμένουν σε ξενοδοχείο πλησίον ή ακόμη και εντός αρχαιολογικού χώρου.

Αυτές και πολλές άλλες καταστάσεις οδηγούν τους ντόπιους κατοίκους να αντιδράσουν στην παρουσία και συμπεριφορά των τουριστών, άλλοτε προβαίνοντας σε καταγγελίες στις αρμόδιες Αρχές και άλλοτε χρησιμοποιώντας βία ή/και χιούμορ. Ενδεικτική των αντιδράσεων των ντόπιων έναντι των τουριστών είναι εκείνη που ενέπνευσε τον έλληνα τραγουδοποιό Σταύρο Παπασταύρου για να γράψει το τραγούδι «Jimbaran» και αναφέρεται στην αντίδραση των κατοίκων του Μπαλί στη δεκαετία του '80 οι οποίοι τοποθετούσαν κεφάλια καρχαριών στην ομώνυμη παραλία του νησιού προκειμένου να τρομάξουν τους «κακούς» τουρίστες. Η ειρωνεία είναι ότι αργότερα, στην παραλία αυτή, κατασκευάστηκε μια μονάδα παγκοσμίως γνωστής αλυσίδας ξενοδοχείων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 1

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ 2

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 4

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ
ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ 9
1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 9
1.2. ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ 11
1.2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 11
1.2.1.1. ΕΚΘΕΣΗ BRUNDTLAND 11
1.2.1.2. Η ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΩΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ 12
1.2.1.3. Η ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΩΣ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΩΣ ΔΙΑΝΥΣΜΑ 12
1.2.1.4. ΑΛΛΟΙ ΓΕΝΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 14
1.2.2. ΑΡΧΕΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 15
1.3. ΒΙΩΣΙΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 18
1.3.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ 19
1.3.2. ΣΚΟΠΟΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ 23
1.3.3. ΑΡΧΕΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ 24
1.4. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 25
1.4.1. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ. ΤΟ ΠΑΡΑΔΟΞΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ 26
1.4.2. ΟΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ. 32
2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 32
2.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ 34
2.3. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ... 38
2.3.1 ΣΧΕΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ 39
2.3.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ 40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ
ΕΙΔΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ 46
3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 46
3.2. ΜΑΖΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 48
3.2.1. Ο ΟΡΟΣ «ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ» 48
3.2.2. ΕΙΔΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ 49
3.2.2.1. ΜΑΖΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 50
3.2.2.2. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 51
3.3. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΕΝΑ ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ 53
3.3.1. ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 53
3.3.2. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 54
3.3.3 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 55

3.4. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΜΑΖΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ 56

■ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΔΕΙΚΤΕΣ ΚΑΙ ΠΛΑΙΣΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.
Θεωρία και διεθνής εμπειρία εφαρμογής στον τουρισμό 58
4.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 58
4.2. ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 59
4.3. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΔΕΙΚΤΩΝ 63
4.4. ΔΕΙΚΤΕΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ 66
4.4.1. ΒΑΣΙΚΟΣ ΠΥΡΗΝΑΣ ΔΕΙΚΤΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ 68
4.5. ΠΛΑΙΣΙΑ ΔΕΙΚΤΩΝ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 74
4.5.1. ΠΛΑΙΣΙΟ «PRESSURE – STATE - RESPONSE» 76
4.5.2. ΠΛΑΙΣΙΟ «DRIVING FORCE – STATE - RESPONSE» (DSR) 80
4.5.3. ΠΛΑΙΣΙΟ «DRIVING FORCE–PRESSURE–STATE–IMPACT-RESPONSE» (DPSIR) 83
4.5.4. ΠΛΑΙΣΙΟ «SQUARE» 86
4.5.5. ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΕΙΚΤΩΝ 87
4.6. ΠΛΑΙΣΙΑ & ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
Διεθνής εμπειρία. 93
4.6.1. ΒΑΛΕΑΡΙΔΕΣ ΝΗΣΟΙ 96
4.6.2. ΒΑΛΤΙΚΗ ΘΑΛΑΣΣΑ 100
4.6.3. ΑΓΓΛΙΑ 102
4.6.4. ΑΥΣΤΡΙΑ 106

■ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Ι.Π.Ε.Δ. – C.P.I.A.) 109
5.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 109
5.2. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 111
5.2.1. ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Ι.Π.Ε.Δ. – ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ 116
5.2.2. ΣΤΟΧΟΙ Ι.Π.Ε.Δ. 120
5.3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Ι.Π.Ε.Δ. 122

■ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ
ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΙΠΕΔ – ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ 135
6.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 135
6.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ 137
6.2.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΦΥΣΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ 139
6.2.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ 140
6.3. ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΜΕΛΕΤΗΣ 141
6.3.1. ΛΙΜΕΝΑΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ 141
6.3.2. ΚΝΩΣΟΣ 142
6.3.3. ΦΟΙΝΙΚΟΔΑΣΟΣ ΒΑΪ 143

6.4. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ ΚΡΗΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΙΠΕΔ 143
6.4.1. ΠΛΑΙΣΙΟ ΙΠΕΔ, ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ 148
6.4.2. ΠΛΑΙΣΙΟ ΙΠΕΔ, ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΝΩΣΟΥ 156
6.4.3. ΠΛΑΙΣΙΟ ΙΠΕΔ, ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟΥ ΔΑΣΟΥΣ ΒΑΙ 160

■ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 162

■ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ & ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΜΕΛΕΤΗΣ 174
Π.1. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ 174
Π.1.1. Γεωγραφικά – Μορφολογικά Χαρακτηριστικά 174
Π.1.2. Κλίμα 174
Π.1.3. Μεταφορές 175
Π.1.4. Φυσικοί και Πολιτιστικοί Πόροι 175
Π.1.4.1.Φυσικό Περιβάλλον 176
Π.1.4.2. Πολιτιστικό Περιβάλλον 177
Π.1.5. Περιοχές υψηλού Τουρισιτκού Ενδιαφέροντος 179
Π.1.6. Τουριστική Προσφορά 181
Π.1.7. Τουριστική Ζήτηση 191
Π.1.8. Κορεσμένες Τουριστικά Περιοχές 194
Π.2. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ «ΛΙΜΕΝΑΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ» 194
Π.3. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ «ΚΝΩΣΟΣ» 201
Π.4. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ «ΒΑΪ» 207

■ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 209

Πρόλογος

Η παρούσα διδακτορική διατριβή εξετάζει το ζήτημα της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, της ανάπτυξης δηλαδή του τουρισμού (μαζικού και εναλλακτικού) εντός των ορίων της φέρουσας ικανότητας και των δυνατοτήτων διαχείρισης και προστασίας των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Με την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης περιορίζονται οι επιπτώσεις που προκαλεί η τουριστική ανάπτυξη στους πόρους οι οποίοι χρησιμοποιούνται είτε από τον τουρισμό ως τη βάση ανάπτυξής του, είτε από άλλους κλάδους της οικονομίας. Επίσης ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που εξετάζεται στην παρούσα διατριβή είναι η αξιολόγηση της προώθησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης με τη χρήση ενός ειδικού Πλαισίου Αξιολόγησης, το οποίο προτείνεται για πρώτη φορά στην παρούσα διατριβή. Το Πλαίσιο αυτό περιλαμβάνει δείκτες αξιολόγησης της Βιωσιμότητας οι οποίοι κατηγοριοποιούνται σε συγκεκριμένες διαστάσεις και θεματικές κατηγορίες. Το Πλαίσιο αυτό αναπτύσσεται και εφαρμόζεται σε τουριστικούς προορισμούς της Περιφέρειας Κρήτης με διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Για τον προσδιορισμό την έννοιας και αναγκαιότητας προώθησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης και του Πλαισίου Δεικτών Αξιολόγησής της, απαιτήθηκε η μελέτη ζητημάτων που αφορούν την Βιώσιμη Ανάπτυξη, το Βιώσιμο Τουρισμού, τον Μαζικό και Εναλλακτικό Τουρισμό, τις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός, τα Πλαίσια Αξιολόγησης της Βιωσιμότητας και τη σχετική διεθνή εμπειρία.

Θερμές ευχαριστίες για την καθοδήγηση, τις παρατηρήσεις, τις διορθώσεις και την υπομονή τους, οφείλω στα μέλη της τριμελούς επιτροπής της διατριβής : κα Κόνσολα Ντόρα, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστήμιου, (επιβλέπουσα καθηγήτρια της διατριβής μου κατά την περίοδο 1999-2004), κ. Μπίθας Κωνσταντίνος, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (επιβλέπον καθηγητής της διατριβής κατά το έτος 2005), κ. Παπαϊωάννου Δημήτρης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (μέλος τριμελούς επιτροπής της διατριβής).

Επίσης, αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω για την συνδρομή που μου προσέφεραν στα πρώτα στάδια της έρευνάς μου τον κ Α. Παρπαΐρης, καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου, την κα Μ.Ν. Ντυκέν, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, την κα Χ. Θεοχάρη, πρώην στέλεχος του ΥΠΕΧΩΔΕ & τέως Διευθύντρια Καθαριότητας της ΟΕΟΑ «ΑΘΗΝΑ 2004», την κα Ε. Σβορώνου, στέλεχος WWF Ελλάς, την κα Ε. Τόμτση, Περιβαλλοντολόγος και πρώην Σύμβουλος Υπ. Δημόσιας Τάξης & Ασφάλειας, τον κ Ι. Κωνσταντακόπουλος, Μηχανικός, Δρ. ΕΜΠ, την κα Δ. Αντωνάκου, Αρχιτέκτων Μηχανικός και υποψήφια Διδάκτωρ ΕΜΠ, την κα Α. Carr, ερευνήτρια και συνεργάτιδα του Πανεπιστήμιου Otago της Νέας Ζηλανδίας, τον ο κ F. Fallon, υπ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Νέας Ζηλανδίας, την κα Ε. Byers, Υπεύθυνη Προγράμματος «Mountain Forum Global Information Server Node» του Mountain Institute και τον κ P. Langley, Δρ Πανεπιστημίου Northumbria του Newcastle.

Γ. Μ. Κοζυράκης

Αθήνα, Απρίλιος 2005

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

B.T.C., Baltic Sea Tourism Commission,

C.B.M.T., Community-Based Mountain Tourism

C.I.T.T.I.B., Center of investigation Tourism and Technology of Baleares Islands

C.P.I.A., Capacity-Pressure-Impact-Action framework

C.R.P., Center for Rural Pennsylvania

D.S.R., Driving force –State –Response

D.P.S.I.R., Driving force – Pressure – State – Impact – Response

E.T.C., English Tourism Council

E.U., European Union

F.A.O., Food and Agriculture Organization

I.C.O.M.O.S., International Council of Monuments and Sites

I.C.C.R.O.M., International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property

I.I.E.D., International Institution for the Environment and the Development

I.I.S.D., International Institute of Sustainable Development

I.R.F., Island Resources Foundation – St Thomas, Virgin Islands

I.N.S.U.L.A., International Scientific Council for Island Development

I.U.C.N., International Union for Conservation of Nature

L.S.X., London Sustainability Exchange

N.D.L.C., North Dakota Legislative Council

N.E.P.A.D., New Corporate Relation for Africa Development

N.P.S., National Park Service (USA)

O.A.S., Organization of American States

O.E.C.D., Organization of Economic Cooperation and Development

P.A.T.A., Pacific Asia Travel Association

P.D.C.E.D., Pennsylvania Department of Conservation and Natural Resources

P.H.M.C. Pennsylvania Historical and Museum Commission,

P. S. R., Pressure – State – Response Framework

S.C.C.E.D., Southern California Council on Environment and Development

S.P.R.D., Sustaining Pacific Resources and Development

S.P.R.E.P. South Pacific Regional Environment Programme

S.P.O.P., Sustainable Practices and Opportunities Plan

S.W.O.T., Strengthen-Weakness-Opportunities-Trends Analysis

U.N., United Nations

U.N.C.S.D., United Nations Commission on Sustainable Development

U.N.E.P., United Nations Environmental Program

U.N.E.P. M.A.P., United Nations Environmental Program, Mediterranean Action Plan

U.N.E.S.C.O., United Nations Education Social Culture Organization

W.C.E.D., World Commission on Environment and Development

W.T.O., World Tourism Organization

W.T.T.C.,World Travel and Tourism Council

W.W.F., World Wildlife fund

Α.Ε.Π., Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Β.Ο.Α.Κ., Βόρειος Οδικός Άξονας Κρήτης

Δ.Δ., Δημοτικό Διαμέρισμα

Ε.Ε., Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Κ., Ευρωπαϊκή Κοινότητα

Ε.Ο.Τ., Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού

Ε.Σ.Υ.Ε., Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας

Η.Π.Α., Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Ι.Π.Ε.Δ., Ικανότητα, Πίεση, Επίπτωση, Δράση

Κ.Π.Σ., Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

Μ.Κ.Ο., Μη Κυβερνητικός Οργανισμός

Ο.Η.Ε., Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Ο.Ο.Σ.Α., Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

Ο.Τ.Α., Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Π.Ε.Π., Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα

Τ.Α.Π., Ταμείο Αρχαιολογικών Χώρων

Τ.Ε.Ε., Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας

Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας Και Δημοσίων Έργων

ΥΠ.ΠΟ., Υπουργείο Πολιτισμού

Χ.Υ.Τ.Α., Χώρος Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων

Εισαγωγη

Η παρούσα διδακτορική διατριβή πραγματεύεται την έννοια και σημασία της **Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης** και μια μεθοδολογική διαδικασία αξιολόγησης της πορείας προς την επίτευξή της, η οποία έχει ως βασικό εργαλείο ένα συγκεκριμένο -προτεινόμενο για πρώτη φορά- **Πλαίσιο Αξιολόγησης**, το οποίο περιλαμβάνει **δείκτες βιωσιμότητας** διαφόρων κατηγοριών.

Το πρώτο κεφάλαιο της διατριβής αναφέρεται στην **«Βιώσιμη Ανάπτυξη»,** την ανάπτυξη δηλαδή, όπως αναφέρεται και στην «Έκθεση Brundtland», η οποία ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσας γενιάς χωρίς να περιορίζει την ικανότητα των μελλοντικών γενιών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες. Στο ίδιο κεφάλαιο, μετά την ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας σχετικά με τον ορισμό, την έννοια και σημασία της Βιώσιμης Ανάπτυξης, εξετάζεται η έννοια του Βιώσιμου Τουρισμού και της **Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης**. Παρουσιάζονται επίσης ο ορισμός, ο σκοπός και οι αρχές του Βιώσιμου Τουρισμού (όπως αυτά ορίζονται στη διεθνή βιβλιογραφία και στις αποφάσεις Διεθνών Οργανισμών), καταλήγοντας στο γενικό συμπέρασμα ότι:

η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη αναφέρεται (1) στην αναγνώριση και ικανοποίηση των αναγκών του σημερινού και μελλοντικού τουρίστα αλλά και των σημερινών και μελλοντικών κατοίκων ενός τουριστικού προορισμού (και των γειτονικών περιοχών του και, (2) στην άριστη διατήρηση των χαρακτηριστικών του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ενός τουριστικού προορισμού.

Επίσης, στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται και ένα άλλο θεμελιώδες ζήτημα που αφορά στη σχέση «συμβίωσης» και «αντιπαλότητας» μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος, με στόχο την κατανόηση της ύπαρξης ενός παραδόξου που ενυπάρχει στον τουρισμό και αφορά στο γεγονός ότι η απουσία βιώσιμης στρατηγικής έχει ως αποτέλεσμα την καταστροφή του τουρισμού ως αποτέλεσμα των επιπτώσεων που δημιουργεί ο τουρισμός στους πόρους πάνω στους οποίους στηρίζεται.

Το δεύτερο κεφάλαιο της διατριβής αναφέρεται στις **επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός στο περιβάλλον.** Η αναγνώριση της σημασίας του περιβάλλοντος στην τουριστική ανάπτυξη αφορά στο γεγονός ότι οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι αποτελούν τη βάση πάνω στο οποίο «χτίζεται» ο τουρισμός, ενώ ταυτόχρονα είναι και οι κύριοι αποδέκτες των θετικών ή αρνητικών επιρροών που αυτός συνεπάγεται. Η διαπίστωση ότι ο τουρισμός προκαλεί σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον αναδεικνύει την αναγκαιότητα προώθησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, της αξιολόγησης της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης και της διαχείρισης των πόρων. Το κεφάλαιο αυτό χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται **οι επιπτώσεις του τουρισμού στους φυσικούς πόρους** (νερό, έδαφος, τοπίο, αέρας, ενέργεια, χλωρίδα, πανίδα, οικοσυστήματα). Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται **οι επιπτώσεις του τουρισμού στους πολιτιστικούς πόρους**, όπως αυτοί αναγνωρίζονται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού και τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους, παραδοσιακοί οικισμοί).

Η παρουσίαση των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός στους πολιτιστικούς πόρους αποτελεί μία από τις καινοτομίες της διατριβής. Το ζήτημα αυτό ελάχιστα έχει απασχολήσει τη διεθνή βιβλιογραφία, αφού μέχρι και σήμερα η μελέτη των επιπτώσεων του τουρισμού στους πολιτιστικούς πόρους αναφέρεται στις επιδράσεις στον τρόπο ζωής, στα ήθη και έθιμα του τοπικού πληθυσμού, εξαιτίας κυρίως του μιμητισμού. Αφορά δηλαδή στις κοινωνικές ή κοινωνικο-πολιτισμικές επιπτώσεις του τουρισμού, όπως χαρακτηριστικά αναφέρονται στη βιβλιογραφία,

κάτι το οποίο δεν συμφωνεί με τη διάκριση του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού σχετικά με τις κατηγορίες και τα είδη των πόρων στους οποίους στηρίζεται η τουριστική ανάπτυξη.

Η παρουσίαση των **νέων, εναλλακτικών μορφών τουρισμού αλλά και του μαζικού τουρισμού και η σχέση τους με τη Βιωσιμότητα,** πόσο βιώσιμος μπορεί να είναι δηλαδή ο εναλλακτικός και ο μαζικός τουρισμός, αποτελεί το αντικείμενο του τρίτου κεφαλαίου της διατριβής. Η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι ο τουρισμός (ο μαζικός τουρισμός) προκαλεί σημαντικές επιπτώσεις στο τοπικό περιβάλλον, εξαιτίας κυρίως της υπέρβασης των ορίων της **φέρουσας ικανότητας μιας περιοχής**, είχε ως αποτέλεσμα την αναζήτηση νέων μορφών τουρισμού, εναλλακτικών του μέχρι και σήμερα κυρίαρχου μοντέλου μαζικού τουρισμού. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η έννοια του μαζικού τουρισμού και των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, ενώ γίνεται ειδική αναφορά σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού που στηρίζονται περισσότερο στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, (αγροτουρισμός, οικοτουρισμός και πολιτιστικός τουρισμός).

Πέραν όμως από την παρουσίαση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, στο κεφάλαιο αυτό αναφέρεται ότι οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού δεν αποτελούν εγγύηση για τη Βιωσιμότητα, αν και προτάθηκαν και αναπτύχθηκαν κυρίως με στόχο την δημιουργία νέων τουριστικών προϊόντων και νέων τουριστικών προορισμών ως αποτέλεσμα του διεθνούς ανταγωνισμού, με στόχο να αποτελέσουν ένα εργαλείο για α) τον περιορισμό των επιπτώσεων που προκαλεί ο μαζικός τουρισμός στο περιβάλλον και β) την προώθηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Το γεγονός της λειτουργίας του τουρισμού εντός των ορίων της φέρουσας ικανότητας αποτελεί αναγκαία, αλλά όχι και ικανή συνθήκη για την βιωσιμότητα. Δεν είναι μόνο το μέγεθος του τουρισμού η αιτία που προκαλεί επιπτώσεις στους πόρους πάνω στους οποίους στηρίζεται ο τουρισμός, αλλά και η απουσία της σωστής διαχείρισης, του προγραμματισμού, ελέγχου και αξιολόγησης της τουριστικής ανάπτυξης, η έλλειψη ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των κατοίκων, των τουριστών και των επιχειρηματιών. Στόχος του κεφαλαίου είναι να αναδείξει την ανάγκη της προώθησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης σε τουριστικούς προορισμούς μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού.

Το επόμενο –τέταρτο κεφάλαιο- της διατριβής, αφορά στην **αξιολόγηση της τουριστικής ανάπτυξης**, της πορείας δηλαδή του τουρισμού προς τη βιωσιμότητα. Το κεφάλαιο αυτό αναδεικνύει την αναγκαιότητα της αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης όπως αυτή προκύπτει από τη διεθνή εμπειρία, καθώς και την αναγκαιότητα της αξιολόγησης της διαχείρισης των πόρων για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Η αξιολόγηση της τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί μια αναγκαία διαδικασία για τον έλεγχο της πορείας προς τη Βιωσιμότητα. Διεθνώς, η αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης (και του τουρισμού) γίνεται με τη χρήση δεικτών (πλαίσια ή ομάδες και κατάλογοι δεικτών), στόχος των οποίων είναι η παρουσίαση της εικόνας-κατάστασης της ανάπτυξης σε σχέση με τους πόρους που χρησιμοποιούνται, τις πιέσεις και επιπτώσεις που δημιουργούνται.

Κατά συνέπεια, το τέταρτο κεφάλαιο της διατριβής περιλαμβάνει την παρουσίαση της έννοιας και της αναγκαιότητας της **χρήσης «δεικτών για την αξιολόγηση της τουριστικής ανάπτυξης»**, ως ένα εργαλείο που βοηθά να κατανοήσουμε το σημείο στο οποίο βρισκόμαστε και να προσδιορίσουμε ποιον δρόμο πρέπει να ακολουθήσουμε, προκειμένου να φθάσουμε από το σημείο στο οποίο βρισκόμαστε, στο στόχο μας. Επίσης το κεφάλαιο αυτό αναφέρεται στη **διαδικασία ανάπτυξης δεικτών**, στους δείκτες βιώσιμου τουρισμού, στον βασικό πυρήνα δεικτών που εξέδωσε το 1996 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού και τέλος στη διεθνή εμπειρία σχετικά με την ανάπτυξη δεικτών για την αξιολόγηση της τουριστικής ανάπτυξης σε τουριστικούς προορισμούς (Βαλεαρίδες Νήσοι, Βαλτική, Αγγλία, Αυστρία), καθώς και **πλαίσια δεικτών αξιολόγησης**: (1) Pressure-State-Response - (PSR), (2) Driving force-State-Response - (DSR), (3) Driving force- Pressure-State-Impact-Response - (DPSIR), (4) Θεματικό πλαίσιο, αλλά και το (5) Square πλαίσιο το οποίο προτάθηκε το 2000 για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας των ελληνικών ΟΤΑ.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, λαμβάνοντας υπόψη τη θεωρία και εμπειρία που έχει παρουσιαστεί στα προηγούμενα κεφάλαια, επιχειρείται η πρόταση και παρουσίαση ενός Πλαισίου Αξιολόγησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Το Πλαίσιο αξιολόγησης που αναπτύσσεται και προτείνεται για πρώτη φορά στην παρούσα διατριβή ονομάζεται **«Ικανότητα–Πίεση–Επίπτωση–Δράση» (Ι.Π.Ε.Δ.) ή «Capacity-Pressure-Impact-Action» (C.P.I.A.).** Η ανάπτυξη και πρόταση εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ στηρίζεται στο γεγονός ότι το Πλαίσιο αυτό μας βοηθά στο να έχουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα των προβλημάτων (υπό την έννοια των επιπτώσεων) που δημιουργούνται εξαιτίας του τουρισμού. Μας επιτρέπει αφενός να γνωρίζουμε καλύτερα το τοπικό σύστημα και το μέγεθος των προβλημάτων που αφορούν στους τοπικούς πόρους (διάγνωση υφιστάμενης κατάστασης) και αφετέρου να προσδιορίζουμε τις αιτίες πρόκλησης αυτών των προβλημάτων.

Αυτό επιτυγχάνεται καθόσον το προτεινόμενο Πλαίσιο Αξιολόγησης (ΙΠΕΔ) δεν περιορίζεται μόνο στη μέτρηση του προβλήματος μέσω του προσδιορισμού των επιπτώσεων, αλλά πηγαίνοντας πιο πίσω, διερευνά και υπολογίζει τα διαθέσιμα μέσα, την ικανότητα των τοπικών-αρμόδιων Δομών/Φορέων και τη φέρουσα ικανότητα μιας περιοχής, καθώς η έλλειψη των αναγκαίων μέσων και η υπέρβαση των ορίων της φέρουσας ικανότητας συνιστούν τις αιτίες (πιέσεις) που προκαλούν το εκάστοτε πρόβλημα (επιπτώσεις). Το προτεινόμενο πλαίσιο αξιολόγησης μας επιτρέπει περαιτέρω να καθορίσουμε κατά αντιστοιχία με τα προβλήματα, μέτρα (πολιτικές και δράσεις) για την επίτευξη της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Την καταπολέμηση δηλαδή των αιτιών που προκαλούν το εκάστοτε πρόβλημα με στόχο, *την επόμενη χρονική περίοδο*, ο τουριστικός προορισμός να προσεγγίσει περισσότερο την Περιβαλλοντική Βιωσιμότητα. (Ι) Ο προσδιορισμός της ικανότητας, (ΙΙ) η ανίχνευση των πιέσεων, (ΙΙΙ) η διάγνωση των επιπτώσεων και (IV) ο καθορισμός των αναγκαίων μέτρων για την α) καταπολέμηση των πιέσεων και επιπτώσεων και β) τη βελτίωση της ικανότητας των Δομών να διαχειρίζονται σωστά τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, **επιτυγχάνονται με τη χρήση των δεικτών Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης για κάθε περιοχή.**

Τέλος το έκτο κεφάλαιο αφορά την περιπτωσιολογική μελέτη της παρούσας διατριβής και **αναφέρεται στην εφαρμογή του πλαισίου ΙΠΕΔ στην Περιφέρεια Κρήτης και στην πρόταση Δεικτών Αξιολόγησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης σε συγκεκριμένους τουριστικούς προορισμούς της Κρήτης.** Στο πλαίσιο του κεφαλαίου αυτού απαιτήθηκε η μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και πόρων του νησιού πάνω στους οποίους στηρίζεται η τουριστική ανάπτυξη, (βλ. Παράρτημα: γεωγραφικά-μορφολογικά στοιχεία, κλίμα, μεταφορές, σπήλαια, φαράγγια, υγροβιότοποι, δάση, όρη, παραλίες, οικοσυστήματα, αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, κάστρα, μουσεία, κ.α.). Επίσης μελετήθηκαν οι σαράντα δημοφιλέστεροι τουριστικοί προορισμοί της Κρήτης, η τουριστική κίνηση των περιοχών αυτών, η ένταση της τουριστικής κίνησης και η τυπολογία των περιοχών αυτών. Στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της Κρήτης. Ενώ γίνεται επιλογή και παρουσίαση τριών συγκεκριμένων περιοχών ανάλυσης του νησιου (**Λιμένας Χερσονήσου, Αρχαιολογικός Χώρος Κνωσού** και **Φοινικόδασος Βάι**).

Ξεχωριστά, για κάθε μία από τις περιοχές αυτές, το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ περιλαμβάνει συγκεκριμένους δείκτες οι οποίοι ανταποκρίνονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και προβλήματα των περιοχών αυτών.

Η επιλογή των περιοχών αυτών δεν έγινε τυχαία. Ο Λιμένας Χερσονήσου αποτελεί ένα από τα παραδοσιακότερα παράκτια τουριστικά θέρετρα τόσο της Κρήτης όσο και ολόκληρης της Μεσογείου. Ο αρχαιολογικός χώρος της Κνωσού είναι ο μεγαλύτερος σε επισκεψιμότητα αρχαιολογικός χώρος του νησιού και δεύτερος στην Ελλάδα, μετά την Ακρόπολη των Αθηνών. Ενώ το Βάι, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα-μοναδικά οικοσυστήματα όχι μόνο της Κρήτης αλλά και ολόκληρης της χώρας και της ΕΕ και αποτελεί έναν από τους δημοφιλέστερους προορισμούς τουριστών (κατασκηνωτών) και εκδρομέων.

Το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ γενικά, αλλά και στην περίπτωση των τριών περιοχών μελέτης της Κρήτης, περιλαμβάνει ένα σύνολο δεικτών οι οποίοι ταξινομούνται σε τέσσερις διαστάσεις και σε θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες εξεταζόμενων ζητημάτων (π.χ. αστικό περιβάλλον, θαλάσσιο μέτωπο, ανάκτορο Κνωσού, περιβάλλον χώρος ανακτόρου Κνωσού, κ.α.). Η πρόταση των δεικτών αυτών πηγάζει από την αναγκαιότητα ολοκληρωμένης παρουσίασης του πλαισίου

ΙΠΕΔ και κυρίως τα επιμέρους ζητήματα που αφορά η προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Οι δείκτες που περιλαμβάνονται στο Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ για κάθε περιοχή μελέτης της Περιφέρειας Κρήτης, δεν προτείνονται αυθαίρετα. Ανταποκρίνονται α) στην έρευνα της διεθνούς θεωρίας και πρακτικής δεικτών για τον βιώσιμο τουρισμό, β) στην παρουσίαση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των περιοχών αυτών και γ) στις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός, με στόχο η πρόταση αυτή να αποτελέσει βασικό εργαλείο για την εισαγωγή των δεικτών αξιολόγησης στον τουριστικό σχεδιασμό σε τοπικό και κεντρικό επίπεδο στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες χώρες.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι αν και το ζήτημα της αξιολόγησης της βιωσιμότητας του τουρισμού με τη χρήση δεικτών μετράει περίπου μία δεκαετία, σε διεθνές επίπεδο η μεθοδολογία αυτή δεν έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως παρά μόνο σε ελάχιστες χώρες, όπως για παράδειγμα η Μεγάλη Βρετανία, η Αυστραλία και ο Καναδάς και αναφέρεται κυρίως σε Πάρκα. Στην Ελλάδα, οι Μελέτες που εκπονήθηκαν για λογαριασμό του ΕΟΤ στις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας για την Τουριστική Ανάπτυξης των Περιφερειών της Χώρας περιορίζονταν στην πρόταση και εκτίμηση δεικτών φέρουσας ικανότητας (ΕΟΤ, 2002, 2003α, 2003β). Οι δείκτες όμως αυτοί αποτελούν ένα μόνο μέρος των δεικτών για την αξιολόγησης της Τουριστικής Ανάπτυξης.

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής δεν γίνεται ποσοτική ή ποιοτική εκτίμηση των Δεικτών που περιλαμβάνονται στο Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ της κάθε περιοχής μελέτης. Η μη ποσοτική και ποιοτική εκτίμηση των Δεικτών αναφέρεται σε αντικειμενικούς περιορισμούς οι οποίοι όμως δεν αποδυναμώνουν την χρησιμότητα του Πλαισίου των Δεικτών, αλλά μάλλον την ενισχύουν, καθώς αυτό αναδεικνύει ζητήματα για τα οποία θα πρέπει άμεσα να μεριμνήσουν και να λάβουν υπόψη τους οι αρμόδιοι φορείς για τον σχεδιασμό της τουριστικής πολιτικής και την προώθηση της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Η διαδικασία εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ περιλαμβάνει είκοσι βασικά στάδια, κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα των οποίων είναι οι δημοκρατικές διαδικασίες ή αυτό που σε κάποιους είναι γνωστό ως «τεχνική των Δελφών». Στη διαδικασία δηλαδή εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ θα πρέπει να μετέχουν όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς (κρατικές αρχές, τοπικές αρχές, κάτοικοι, επιχειρηματίες, εργαζόμενοι, οργανώσεις-σύλλογοι, πανεπιστήμια, επιστημονικά κέντρα και ινστιτούτα, ειδικοί επιστήμονες, μελετητές, κ.α.), να εκφράσουν την άποψή τους και να συναποφασίσουν.

Οι δημοκρατικές διαδικασίες δεν προτείνονται μόνο προκειμένου η εφαρμογή του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ να ανταποκρίνεται στη θεωρία και Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης και στη Συνθήκη του Aarhus. Η ανάγκη της συμμετοχής όλων των εμπλεκόμενων φορέων αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την επιτυχία της αξιολόγησης και την μελέτη των επιμέρους παραμέτρων του εξεταζόμενου ζητήματος που σχετίζονται με το όφελος και κόστος όλων των εμπλεκόμενων φορέων (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, περιβαλλοντικό).

Γι' αυτό και στη διαδικασία εφαρμογής απαιτείται η συμμετοχή ομάδας διαφόρων επιστημόνων (αρχιτέκτονες, περιβαλλοντολόγοι, αρχαιολόγοι, χωροτάκτες, περιφερειολόγοι, χημικοί μηχανικοί, συγκοινωνιολόγοι, στατιστικοί, ιατροί, δασολόγοι, κ.α.), ειδικοί για κάθε επιμέρους εξεταζόμενο ζήτημα οι οποίοι θα απασχοληθούν με τη διενέργεια μετρήσεων, συλλογή στοιχείων, την ποσοτική ή/και ποιοτική εκτίμηση δεικτών και την ανάλυση των αποτελεσμάτων). Η πολυεπιστημονική προσέγγιση του ζητήματος διαπιστώνεται εξάλλου και από τα επιστημονικά αντικείμενα με τα οποία περιλαμβάνει η παρούσα διατριβή.

Για την εκπόνηση της παρούσας διατριβής, η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε αφορά καταρχάς στην έρευνα της διεθνούς βιβλιογραφίας σχετικά με τα ακόλουθα επιστημονικά αντικείμενα :

1. Βιώσιμη Ανάπτυξη,
2. Βιώσιμος Τουρισμός,
3. Ιστορική εξέλιξη του τουρισμού,
4. Είδη του τουρισμού,
5. Μαζικός και Εναλλακτικός Τουρισμός,
6. Τουρισμός και Φυσικό Περιβάλλον,
7. Τουρισμός και Πολιτιστικό Περιβάλλον,

8. Επιπτώσεις του τουρισμού στους φυσικούς πόρους,
9. Επιπτώσεις του τουρισμού στους πολιτιστικούς πόρους,
10. Μέθοδοι Αξιολόγησης Βιώσιμης Ανάπτυξης,
11. Φέρουσα Ικανότητα,
12. Δείκτες Αξιολόγησης Βιώσιμης Ανάπτυξης,
13. Δείκτες Αξιολόγησης Βιώσιμου Τουρισμού,
14. Πλαίσια Αξιολόγησης,
15. Διεθνή εμπειρία εφαρμογής δεικτών αξιολόγησης Βιώσιμης Ανάπτυξης,
16. Διεθνής εμπειρία εφαρμογής δεικτών αξιολόγησης Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, καθώς και
17. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Κρήτης,
18. Τουριστική προσφορά και ζήτηση των σαράντα αξιολογότερων τουριστικών προορισμών της Περιφέρειας Κρήτης,
19. Επιπτώσεις του τουρισμού στους φυσικούς πόρους της Κρήτης,
20. Επιπτώσεις του Τουρισμού στους πολιτιστικούς πόρους της Κρήτης.

Για την έρευνα και μελέτη των παραπάνω ζητημάτων (επιστημονικών πεδίων) μελετήθηκε πλειάδα επιστημονικών συγγραμμάτων, καθώς και μελέτες Ελλήνων και αλλοδαπών επιστημόνων, δημοσιεύσεις σε επιστημονικά-διεθνή περιοδικά και στον ημερήσιο ελληνικό Τύπο, πρακτικά Διεθνών Συνεδρίων Παγκόσμιων, Εθνικών ή Τοπικών Οργανισμών. Στην τελευταία ενότητα της παρούσας διατριβής, η οποία αναφέρεται στην βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε και σε ειδικές αναφορές εντός του κειμένου, αναφέρονται περίπου 200 πηγές από το σύνολο των πηγών που μελετήθηκαν. Από αυτές ένα μικρό ποσοστό αναφέρεται σε ελληνικές πηγές και οι υπόλοιπες σε αγγλόφωνες.

Σημαντικό εργαλείο έρευνας των πηγών αυτών ήταν το διαδίκτυο το οποίο παρείχε την πρόσβαση σε σημαντικούς δικτυακούς τόπους που περιλάμβαναν σχετική με τα παραπάνω ζητήματα βιβλιογραφία, άρθρα, επιστημονικές έρευνες και περιπτωσιακές μελέτες, καθώς και πρακτικά Συνεδρίων. Τέτοιοι δικτυακοί τόποι (sites & portals) είναι: του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, των Ηνωμένων Εθνών, του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του ΕΟΤ, του Παγκόσμιου Ταμείου για τη Φύση, της Journal of Sustainable Tourism, του Island Resources Foundation, του International Scientific Council for Island Development, της US Environmental Protection Agency, του ICOMOS, των Εθνικών Πάρκων της Αγγλίας, κ.α.

Η αναγκαιότητα της συνεργασίας με επιστήμονες διαφόρων επιστημονικών κλάδων, αλλά και το πλήθος των επιστημονικών αντικειμένων που μελετήθηκαν, αναδεικνύουν την πολυπλοκότητα του ζητήματος προώθησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης και της αξιολόγησής της. Για το λόγο αυτό, κατά τη διαδικασία εφαρμογής του προτεινόμενου για πρώτη φορά Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ και της ποσοτικής ή/και ποιοτικής εκτίμησης των διαφορετικών δεικτών, που κάθε φορά περιλαμβάνει για κάθε τουριστικό προορισμό, σημαντική προϋπόθεση αποτελεί η συνεργασία μεταξύ φορέων της Κεντρικής και Περιφερειακής Διοίκησης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης, μεταξύ επιστημόνων, καθώς και Οργανισμών, Συλλόγων, Επιμελητηρίων και εκπροσώπων του τοπικού πληθυσμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βασικό ζήτημα της παρούσας διατριβής αποτελεί η απάντηση σε σημαντικά ερωτήματα όπως: (1) τι σημαίνει Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και πως μπορεί αυτή να αξιολογηθεί – να μελετηθεί δηλαδή εάν το μοντέλο του τουρισμού που προωθείται ή έχει αναπτυχθεί σε μια περιοχή ικανοποιεί τις αρχές της Βιωσιμότητας[1] και σέβεται τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους (ή δομημένο περιβάλλον) που χρησιμοποιεί ο ίδιος ο τουρισμός ή άλλοι κλάδοι της οικονομίας, (2) ποιες πρέπει να είναι οι διαδικασίες σχεδιασμού της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, (3) πώς μπορούμε να ελέγξουμε εάν η τουριστική προσφορά και ζήτηση εναρμονίζονται με τις αρχές της βιωσιμότητας και κυρίως εάν τίθενται σε κίνδυνο η βιωσιμότητα των φυσικών και πολιτιστικών πόρων πάνω στους οποίους στηρίζεται ο τουρισμός. Προκειμένου να απαντηθούν τα ερωτήματα αυτά, όπως και πολλά άλλα, κρίνεται σημαντικό στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσης διατριβής να γίνει μια επισκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με το τι σημαίνει Βιώσιμη Ανάπτυξη και Βιώσιμος Τουρισμός, καθώς και να παρουσιαστεί η έννοια της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Η εισαγωγή της έννοιας της Βιώσιμης Ανάπτυξης στην επιστήμη ανέδειξε τη σημασία του φυσικού περιβάλλοντος και της αξίας της προστασίας του όχι μόνο για να εξασφαλιστεί η ποιότητα και η ποσότητα των φυσικών πόρων, αλλά και η Βιωσιμότητα των οικονομικών, κοινωνικών και άλλων δραστηριοτήτων των ανθρώπων. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας για παράδειγμα, στηρίζεται στους φυσικούς πόρους, η περιοχή/χώρα που διαθέτει φυσικούς πόρους προσελκύει και την βιομηχανία. Αυτή κατά βάση είναι και η διαφορά μεταξύ των αναπτυγμένων και υπανάπτυκτων χωρών[2]. Η ανάπτυξη όμως της βιομηχανίας επιφέρει σημαντική απορρόφηση των φυσικών πόρων ως πρώτων υλών ή το φυσικό περιβάλλον λειτουργεί ως υποδοχέας των αποβλήτων της βιομηχανίας. Η σχέση όμως αυτή είναι τελείως άνιση. Από τη μια το φυσικό περιβάλλον παράγει τους πόρους με συγκεκριμένους ρυθμούς (ανανεώσιμοι πόροι) ή έχουν παραχθεί άπαξ (μη ανανεώσιμοι πόροι) και από την άλλη, η βιομηχανία απορροφά τους πόρους αυτούς με ταχύτερους ρυθμούς.

---

[1] Ο όρος Βιωσιμότητα αντιστοιχεί στον αγγλικό όρο «Sustainability». Στην ελληνική βιβλιογραφία συναντάται είτε ως «Βιωσιμότητα» είτε ως «Αειφορία» (Βιώσιμη ή Αειφόρος Ανάπτυξη). Σε κάθε περίπτωση, η έννοια του όρου είναι κοινή.

[2] Βλέπε *Φαύλος Κύκλος της Φτώχειας*, στο Ρέππας (1991)

Σχ. 1. Σχέση τουρισμού και τόπου

Στην περίπτωση όμως του τουρισμού, σε σχέση με τις άλλες βιομηχανίες, τα πράγματα είναι περισσότερο πολύπλοκα. Η σχέση μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος είναι πιο ισχυρή και πιο πολύπλοκη. Η τουριστική βιομηχανία χρησιμοποιεί το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον ως πηγή άντλησης πόρων και ως υποδοχέα των επιβαρύνσεων που δημιουργεί ο τουρισμός. Επίσης, η τουριστική βιομηχανία λειτουργεί, μεγεθύνεται, παράγει και πουλάει στον ίδιο χώρο. Η σχέση δε του προϊόντος της τουριστικής βιομηχανίας με το τοπικό περιβάλλον είναι άρρηκτα συνδεδεμένη. Κάθε τόπος παράγει και προσφέρει ένα συγκεκριμένο τουριστικό προϊόν το οποίο είναι μοναδικό, διότι μοναδικά είναι και τα χαρακτηριστικά του κάθε τόπου τα οποία αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία μεγεθύνεται ο τουρισμός. Η αλόγιστη εκμετάλλευση των ιδιαίτερων γνωρισμάτων κάθε περιοχής από την τουριστική βιομηχανία, αδιαμφισβήτητα θέτει σε κίνδυνο τόσο την βιωσιμότητα του τουρισμού, όσο και άλλων κλάδων της οικονομίας αλλά και τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της τοπικής κοινωνίας (ήθη, έθιμα, παραδόσεις, ομοιογένεια, κτλ).

Αυτοί κυρίως είναι οι λόγοι που επιβάλλουν την βιώσιμη σκέψη στην τουριστική ανάπτυξη και την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Η αναγνώριση δηλαδή των επιπτώσεων του τουρισμού στο οικονομικό (Λαγός, 1996), φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής. Η παρούσα διατριβή περιορίζεται στις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους (φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον) χωρίς θα θεωρούνται ως υποδεέστερες οι επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός στο τοπικό κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον. Η αναγνώριση όμως της σημασίας των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, ως βάση πάνω στην οποία στηρίζεται και αναπτύσσεται όλο το τοπικό σύμπλεγμα σχέσεων παραγωγής και κατανάλωσης τουριστικού προϊόντος, αποτελεί τον κύριο λόγο της εξέτασης του φαινόμενου αυτού στην παρούσα διατριβή.

Η υπερεκμετάλλευση των πόρων (ιδιαίτερων γνωρισμάτων) κάθε περιοχής, έχει ως συνέπεια την εξάντλησή τους αλλά και την καταστροφή άλλων πόρων, λόγω των εκροών της διαδικασίας παραγωγής και κατανάλωσης του τουριστικού προϊόντος. Αν αναλογιστούμε το είδος και τη σημασία των πόρων που χρησιμοποιούνται στην τουριστική βιομηχανία, μπορούμε αυτόματα να κατανοήσουμε και την σημασία της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Της ανάπτυξης δηλαδή που, παραφράζοντας τον ορισμό της Brundtland (WCED, 1987), ικανοποιεί τις ανάγκες των ντόπιων κατοίκων και των τουριστών της παρούσας γενεάς, εκμεταλλεύοντας /διαχειρίζοντας τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους κατά τέτοιο τρόπο και βαθμό, ώστε να εξασφαλίζει την ικανοποίηση των αναγκών των μελλοντικών ντόπιων κατοίκων και τουριστών.

Η κατανόηση λοιπόν της σημασίας της Βιώσιμης Ανάπτυξης αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης και αυτός είναι ο λόγος που το κεφαλαίου όπου διαπραγματεύεται το ζήτημα αυτό, προτάσσεται στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής. Για την κατανόηση όμως της έννοιας και σημασίας της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται καταρχάς, πολύ συνοπτικά, ο ορισμός και η έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης και του Βιώσιμου Τουρισμού καθώς τα ζητήματα αυτά έχουν μελετηθεί αρκετά και είναι ευρέως γνωστά.

1.2. ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1.2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Σύμφωνα με την επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, για την έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης έχουν δοθεί πολλοί και ποικίλοι ορισμοί. Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται μερικοί από τους πλέον ενδιαφέροντες ορισμούς ταξινομημένοι σε κατηγορίες.

1.2.1.1. ΕΚΘΕΣΗ BRUNDTLAND

Η έννοια της «Βιώσιμης Ανάπτυξης» έγινε ευρέως γνωστή από την «Έκθεση Brundtland[3]» (WCED, 1987) ή ως «**Our Common Future**» (Barraclough, 2001), όπου η Βιώσιμη Ανάπτυξη ορίζεται ως η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες και αυξάνει τα οφέλη της παρούσας γενεάς, χωρίς να υπονομεύει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες και χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την πιθανή δυνατότητα για παρόμοια οφέλη στο μέλλον.

Η Έκθεση Bruntdland, δεν ήταν όμως το πρώτο κείμενο το οποίο αναφέρονταν στην Βιώσιμη Ανάπτυξη. Το Worldwatch Institute (Brown, 1984), υποστήριξε μια στρατηγική ανάπτυξης που περιλαμβάνει πληθυσμιακή σταθερότητα, μείωση της εξάρτηση από το πετρέλαιο, χρήση ανανεώσιμων πόρων, κ.α.. Επίσης, έμφαση στη σχέση μεταξύ Βιώσιμης Ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος δίδεται και από την IUCN. Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκε και το IIED, το οποίο υιοθέτησε την έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Ο όρος Βιώσιμη Ανάπτυξη, πέρα από τους παραπάνω φορείς, χρησιμοποιείται ήδη από τις δεκαετίες του 1950 και 1960. Για παράδειγμα, στα κείμενα του FAO στις δεκαετίες του 1950 και 1960 αναφέρονταν συχνά ο όρος «βιώσιμη γεωργία».

Ωστόσο, ο όρος Βιώσιμη Ανάπτυξη απέκτησε καθολική αποδοχή μετά την ανακοίνωση της Έκθεσης Bruntdland το 1987. Παρά τη γενική αυτή αποδοχή του όρου της Βιώσιμης Ανάπτυξης και την αναγκαιότητα προώθησής της σε διεθνές, εθνικό και τοπικό επίπεδο από διεθνείς, εθνικούς και τοπικούς φορείς αντίστοιχα, ο ορισμός που δίδονταν στην Έκθεση αυτή δεν φαίνονταν επαρκής για να καλύψει το φάσμα των τομέων/ζητημάτων που περιλαμβάνει η Βιώσιμη Ανάπτυξη. Στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται διάφοροι ορισμοί της Βιώσιμης Ανάπτυξης, οι οποίοι κατηγοριοποιούνται ανάλογα με τα χαρακτηριστικά και τη σκοπιά από την οποία εξετάζεται κάθε φορά η έννοια αυτή.

---

[3] Η Gro Brundtland ήταν Πρωθυπουργός της Νορβηγίας, το όνομα της οποίας δόθηκε στην ομώνυμη Έκθεση της Επιτροπής του WCED, στην οποία προέδρευε. Από το 1983-1987 η Επιτροπή διοργάνωσε συναντήσεις ανά τον κόσμο προκειμένου να μελετήσει το ζήτημα της Βιωσιμότητας. (IISD, *You and Sustainable Development*, http://www.iisd.org/educate/learn).

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

1.2.1.2. Η ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΩΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Με τον ορισμό της Βιώσιμης Ανάπτυξης ως διαδικασίας φαίνεται πως συμφωνούν πολλοί θεωρητικοί επιστήμονες. Ως διαδικασία όμως, η Βιώσιμη Ανάπτυξη, έχει ορισθεί και από τον WCED (1987) ο οποίος θεωρεί πως η Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι μια «διαδικασία αλλαγής στην οποία η *εκμετάλλευση των πηγών*, η κατεύθυνση των επενδύσεων, ο προσανατολισμός της τεχνολογικής ανάπτυξης και η θεσμική αλλαγή βρίσκονται σε αρμονική σχέση και δίνεται η δυνατότητα στους ανθρώπους να εκπληρώσουν τις ανάγκες και τις φιλοδοξίες τους, τόσο στο παρόν, όσο και μέλλον». Αντίστοιχα, το LSX[4] ορίζει τη Βιώσιμη Ανάπτυξη όχι απλά ως μια διαδικασία, αλλά ως μια δυναμική διαδικασία που επιτρέπει σε όλους τους ανθρώπους να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους με τέτοιο τρόπο ώστε ταυτόχρονα να προστατεύεται και το περιβάλλον.

Από πλευράς θεωρητικών, η Βιώσιμη Ανάπτυξη ως διαδικασία, ορίζεται για παράδειγμα από τον Pirages (1994), ο οποίος επισημαίνει ότι η βιωσιμότητα είναι μια διαδικασία η οποία αυξάνει την ικανοποίηση των ανθρώπων χωρίς να προκαλείται περιβαλλοντική καταστροφή. Επίσης, ως διαδικασία και μάλιστα πολύπλοκη, αναφέρεται η Βιώσιμη Ανάπτυξη και από τους Bithas, Karaganis, Kozyrakis, Charalambous (2001). Η Βιώσιμη Ανάπτυξη θεωρείται ως μια διαδικασία σύνθετη η οποία απαιτεί δομικές αλλαγές στο τεχνολογικό, κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και νομοθετικό πλαίσιο της παραγωγής, σε μία προσπάθεια να ενσωματωθούν οι νέες έννοιες σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος.

Όπως διαπιστώνεται, άμεσα ή έμμεσα, οι παραπάνω ορισμοί συνδέουν τη Βιώσιμη Ανάπτυξη με το περιβάλλον (πηγές, οικολογικά συστήματα, περιβαλλοντική καταστροφή, περιβαλλοντικά προβλήματα), τον άνθρωπο και το μέλλον. Το περιβάλλον, ο άνθρωπος και το μέλλον αποτελούν τρεις βασικές κατευθυντήριες γραμμές της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Κάθε οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική, θρησκευτική και άλλη δραστηριότητα του ανθρώπου θα πρέπει να σέβεται το περιβάλλον και να διασφαλίζει την διατήρησή του και στο μέλλον.

Άρα, η βιωσιμότητα αποτελεί ένα εργαλείο που εξασφαλίζει τη διατήρηση των πόρων και στο μέλλον, όχι μόνο εργαλείο για τη μεγέθυνση του οφέλους, αλλά και εργαλείο που εξασφαλίζει την ύπαρξη οφέλους, ευημερίας και ποιότητας ζωής και πόρων στο παρόν και στο μέλλον. Στο άμεσο και απώτερο μέλλον θα πρέπει να υπάρχουν οι ίδιοι πόροι που χρησιμοποιούμε και εμείς σήμερα, πρώτον, διότι τις ίδιες ανάγκες που έχουμε εμείς σήμερα μπορεί να τις έχουν και οι επόμενες γενεές και δεύτερον, διότι οι ανάγκες μας μπορούν να αλλάξουν στο μέλλον και να ζητούμε άλλα προϊόντα τα οποία όμως μπορούν να παραχθούν με τους πόρους που εμείς σήμερα σπαταλούμε.

1.2.1.3. Η ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΩΣ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΩΣ ΔΙΑΝΥΣΜΑ

Όπως αναφέρει ο Παπαγιάννης (1995), η βιωσιμότητα αποτελεί έννοια που άρχισε να συζητείται ευρύτατα κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980 με τη δημοσίευση σημαντικών επιστημονικών εργασιών, τη διοργάνωση διεθνών συναντήσεων και την Έκθεση Bruntdland. Πολλοί θεωρητικοί, αλλά και διάφοροι Οργανισμοί (π.χ. IIED), θεωρούν τη Βιώσιμη Ανάπτυξη ως ένα μοντέλο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία ενός εναύσματος για μια ριζική αλλαγή μέσα στην κοινωνία, μια αλλαγή που δε θα έχει ως επίκεντρό της την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη, αλλά μια ανάπτυξη που θα «ικανοποιεί τους σημερινούς στόχους χωρίς να περιορίζει την ικανότητα των

[4] LSX, *What is Sustainable Development*, http://www.lsx.org.uk/theknowledge/whatissd_page1185.aspx

μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες (Fennell, 1999). Στο πλαίσιο του ορισμού αυτού, ο Fennell διαπιστώνει πως η Βιώσιμη Ανάπτυξη έχει μια σημαντική διάσταση που δεν είναι άλλη παρά αυτή του ήθους και υποστηρίζει πως θα ήταν ιδιαίτερα σημαντικό μέσα από την προώθηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης να στοχεύουμε στην αύξηση των ηθικών προτύπων των ανθρώπων, γεγονός που θα είχε θετικές επιπτώσεις και στον τομέα της οικονομίας.

Η προώθηση όμως του ήθους ως βασικό παράγοντα για την επίτευξη της βιωσιμότητας, όπως υποστηρίζει ο Fennell, απαιτεί πρωτίστως την υλοποίηση συγκεκριμένων πολιτικών και δράσεων με στόχο την κινητοποίηση όλων των εμπλεκόμενων φορέων (stakeholders), την ευαισθητοποίησή τους και την καλλιέργεια μιας αληθινής συνείδησης για το ποιες μπορεί να είναι οι επιπτώσεις της αλόγιστης ανάπτυξης (μεγέθυνσης[5]) για το βραχυχρόνιο και μακροχρόνιο όφελος-κέρδος της παρούσας γενεάς, όσο και των μελλοντικών γενεών και το πόσο η διατάραξη – καταστροφή των φυσικών και πολιτιστικών πόρων ενός τόπου, εξαιτίας της τουριστικής ή άλλου τύπου βιομηχανίας, μπορεί να αποτελέσει κινητήρια δύναμη καταστροφής για ολόκληρο το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό οικοδόμημα του τόπου αυτού. Η αλόγιστη χρήση των πόρων ή η καταστροφή τους, εξαιτίας των επιβαρύνσεων που μπορεί να δημιουργήσει μια οικονομική δραστηριότητα μπορεί να οδηγήσει στην αδυναμία παραγωγής συγκεκριμένων προϊόντων ή στην αδυναμία χρήσης των πόρων λόγω της καταστροφής (αλλοίωσης, μόλυνσης, κ.α.) που έχουν υποστεί.

Η καταστροφή των πόρων από μια συγκεκριμένη οικονομική, αλλά και κοινωνική εν γένει δραστηριότητα, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα, σοβαρές αρνητικές εξωτερικές οικονομίες. Δεν θέτει μόνο σε κίνδυνο την βιωσιμότητα της συγκεκριμένης οικονομικής ή κοινωνικής δραστηριότητας, αφού καταστρέφεται η βάση πάνω στην οποία στηρίζεται, αλλά και την βιωσιμότητα άλλων οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων. Το περιβάλλον για παράδειγμα αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο και ως τέτοιο, θα πρέπει να βρίσκεται πάντα σε ισορροπία. Η κατασπατάληση ή θυσία των φυσικών πόρων ενός τόπου στο όνομα της τουριστικής ανάπτυξης θέτει σε κίνδυνο πολλές άλλες οικονομικές δραστηριότητες. Για παράδειγμα, η καταστροφή ενός φυσικού πόρου, που αποτελεί τον πόλο έλξης των τουριστών, εξαιτίας της αλόγιστης χρήσης του θα επιφέρει και την κατάρρευση του τουριστικού προϊόντος (της τουριστικής προσφοράς), οδηγώντας σε μαρασμό την τοπική οικονομία. Η παύση ή/και η μείωση της προσέλκυσης τουριστών επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις στον κλάδο των ξενοδοχείων, των εστιατορίων, του εμπορίου, ακόμα και των κατασκευών, στην αδυναμία απορρόφησης της τοπικής παραγωγής αγροτικών προϊόντων, κ.α.

Δεν είναι όμως μόνο ο τουρισμός που μπορεί να αποτελέσει φορέα καταστροφής των πόρων, είναι και οι άλλοι τομείς της οικονομίας. Τα βιομηχανικά απόβλητα, μπορούν και αυτά να καταστρέψουν τους πόρους και να δημιουργήσουν σοβαρά προβλήματα στην υγεία των κατοίκων, στην αγροτική παραγωγή αλλά και στον τουρισμό. Οι επιπτώσεις που μπορούν να δημιουργηθούν στο φυσικό περιβάλλον από τη διαδικασία παραγωγής ενός προϊόντος, θα δημιουργήσουν με τη σειρά τους προβλήματα και σε άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας.

Ως εκ τούτου, για την προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού, της Βιομηχανίας ή Γεωργίας για παράδειγμα, διαπιστώνουμε ότι δεν επαρκεί μόνο η ευαισθητοποίηση των όσων εμπλέκονται άμεσα στους τομείς αυτούς, άλλα του συνόλου της τοπικής κοινωνίας. Επομένως, υπάρχει ένα ηθικό ζήτημα για όλη την τοπική κοινωνία. Θα πρέπει η αρχή του σεβασμού του περιβάλλοντος (φυσικού και πολιτιστικού) να υιοθετηθεί **από το σύνολο της τοπικής κοινωνίας η οποία θα πρέπει να λαμβάνει μέρος στη διαδικασία σχεδιασμού, εφαρμογής και ελέγχου (αξιολόγησης) της Βιώσιμης Ανάπτυξης και της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.**

[5] Ρέππας, Π. 1991. «…Μετά το β΄παγκόσμιο πόλεμο, ο όρος ανάπτυξη χρησιμοποιήθηκε ως συνώνυμος του όρου μεγέθυνση. Ένας από τους βασικούς λόγους για την ταύτιση αυτή ήταν η αντίληψη που επικρατούσε την εποχή αυτή για τους στόχους και το περιεχόμενο της ανάπτυξης…η αύξηση του Α.Ε.Π., δηλαδή η επίτευξη υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης του παραγόμενου προϊόντος κατ' έτος. Για αντίστοιχους λόγους εξ άλλου υπήρχε ταύτιση και με τους όρους μεγέθυνση και εκβιομηχάνιση, αφού το πιο πρόσφορο μέσο για γρήγορη αύξηση του Α.Ε.Π. ήταν η άμεση εκβιομηχάνιση της οικονομίας».

Η «ηθική» που πρέπει να υπάρχει στη Βιώσιμη Ανάπτυξη γίνεται αποδεκτή και από εκείνους που ορίζουν τη **Βιώσιμη Ανάπτυξη ως ένα διάνυσμα**. Στη συνέχεια παρατίθενται δύο ορισμοί της Βιώσιμης Ανάπτυξης οι οποίοι την ορίζουν ως διάνυσμα, ως μια κοινή συνισταμένη διαφόρων ζητημάτων. Σύμφωνα με το IISD[6] η ανάπτυξη, για να είναι βιώσιμη, πρέπει να βελτιώνει την οικονομική αποτελεσματικότητα, να προστατεύει και να ανανεώνει τα οικολογικά συστήματα και να αυξάνει την ποιότητα ζωής των λαών.

Συγκεκριμένα, η βιωσιμότητα περιλαμβάνει μια ολοκληρωμένη διαδικασία λήψης αποφάσεων, καλύτερη έρευνα και πληροφόρηση, δημοκρατικές διαδικασίες, κοινωνική συμμετοχή, συνεργασία, υποχρεώσεις για τις μελλοντικές γενιές (IISD)[7].

Με τον ορισμό αυτό του Διεθνούς Ινστιτούτου Βιώσιμης Ανάπτυξης συμφωνούν και θεωρητικοί επιστήμονες όπως οι Pearce, Barbier και Markandya (1998) και προσθέτουν πως η Βιώσιμη Ανάπτυξη ως διάνυσμα περιλαμβάνει αυξήσεις στο πραγματικό κατά κεφαλή εισόδημα, βελτιώσεις στα συστήματα υγείας και διατροφής, εκπαιδευτικά επιτεύγματα, πρόσβαση σε πηγές, δίκαιη διανομή εισοδήματος και αυξήσεις σε βασικές ελευθερίες.

Οι «διανυσματικοί» αυτοί ορισμοί της Βιωσιμότητας δείχνουν καθαρά το περιεχόμενο και τη σημασία της. ***Η ισότητα, η ισορροπία, η συνεργασία και η δημοκρατία***, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι είναι από τα πλέον σημαντικά ζητήματα της Βιώσιμης Ανάπτυξης.

1.2.1.4. ΑΛΛΟΙ ΓΕΝΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Διάφοροι γενικοί ορισμοί της Βιώσιμης Ανάπτυξης αναφέρονται στο Σχέδιο Βιώσιμων Πρακτικών και Ευκαιριών των ΗΠΑ[8]. Οι ορισμοί αυτοί, αν και γενικοί, βοηθούν στην κατανόηση της σημασίας της Βιώσιμης ανάπτυξης, μόνο όμως εάν μελετηθούν συνδυαστικά, διότι κάθε ένας από αυτούς αφορά μόνο ένα μέρος της Βιωσιμότητας.

Η έννοια και σημασία της Βιώσιμης Ανάπτυξης δεν αφορά μόνο το περιβάλλον ή τη διαχείριση των απορριμμάτων, δεν αναφέρεται μόνο στην διατήρηση της χλωρίδας και πανίδας, όπως μπορεί κανείς να παραπλανηθεί υιοθετώντας για παράδειγμα μόνο τον ορισμό του David Orr[9]. Επίσης, η Βιώσιμη Ανάπτυξη δεν αφορά μόνο την ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου σύμφωνα με τον ορισμό του Brown, ο οποίος μιλά για μια βιώσιμη κοινωνία η οποία είναι εκείνη που ικανοποιεί τις ανάγκες της, χωρίς να παραβλέπει τις προοπτικές (ανάγκες) των μελλοντικών γενεών. Επίσης, η Βιώσιμη Ανάπτυξη δεν αναφέρεται μόνο στη χρήση των πόρων, που σύμφωνα με τον ορισμό του Allen (1980), η Βιώσιμη Ανάπτυξη ορίζεται ως η χρησιμοποίηση των ειδών και οικοσυστημάτων σε τέτοιο επίπεδο και με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέπεται η δυνατότητα της ανανέωσή τους.

Η Βιώσιμη Ανάπτυξη καλύπτει τόσο το φυσικό όσο και ανθρωπογενές περιβάλλον, αφορά την προστασία και διατήρηση των πόρων και του δομημένου περιβάλλοντος, αφορά επίσης την ποιότητα ζωής όλων των μελών μιας (κάθε) κοινωνίας, αφορά στην μεγέθυνση του εισοδήματος και στην δίκαιη διανομή του. Με τις παρατηρήσεις αυτές φαίνεται πως συμφωνεί ο Barbier, ο

[6] IISD, *What is Sustainable Development*, Manitoba: IISD, http://iisd.ca/educate/learn/a1.htm
[7] IISD, *Consider the elements of Sustainable development*, Manitoba: IISD,http://www.iisd.org/educate/learn/a2.htm
[8] SPOP, *Sustainable Practices and Opportunities Plan των Εθνικών Πάρκων ΗΠΑ*, http://www.nps.gov/sustain/spop/def.html
[9] Ο Orr ορίζει την Βιώσιμη Ανάπτυξη ως «ένα σύνολο αντιληπτών και αναλυτικών δυνατοτήτων, οικολογικής φρόνησης και ουσιαστικών πρακτικών μέσων, προκειμένου τα πράγματα να ταιριάζουν σε έναν κόσμο μικροβίων, φυτών, ζώων, και εντροπίας».

Costanza, ο Daly, ο Bartholomew, καθώς και ο Hawken, οι ορισμοί των οποίων παρουσιάζονται από τον Buchholz (1998).

Ο Barbier (στο Buchholz, 1998) ορίζει τη Βιώσιμη Ανάπτυξη ως την ανάπτυξη που επιδιώκει παράλληλα τόσο την επίτευξη και μεγιστοποίηση των βιολογικών στόχων (γενετική ποικιλότητα, βιολογική παραγωγικότητα), όσο και των οικονομικών στόχων (εκπλήρωση βασικών αναγκών, ισότητα, αύξηση ωφέλιμων αγαθών και υπηρεσιών) αλλά και κοινωνικών στόχων (πολιτιστική διαφοροποίηση, κοινωνική δικαιοσύνη, συμμετοχή). Οι Costanza, Daly, Bartholomew (στο Buchholz, 1998) αναφέρουν πως η Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι μια σχέση μεταξύ δυναμικών, ανθρώπινων, οικονομικών και οικολογικών συστημάτων κατά την οποία α) η ανθρώπινη ζωή μπορεί να συνεχιστεί έπ' άπειρον, β) τα άτομα μπορούν να ευδοκιμούν και γ) οι ανθρώπινοι πολιτισμοί να αναπτύσσονται. Ενώ ο Hawken (στο Buchholz, 1998) αναφέρει πως η Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι η οικονομική εκείνη κατάσταση όπου οι απαιτήσεις από το περιβάλλον, που τίθενται από τους ανθρώπους και το εμπόριο, μπορούν να ικανοποιηθούν χωρίς να μειώνεται η δυνατότητα του περιβάλλοντος να παρέχει την ίδια ικανοποίηση και στις μελλοντικές γενεές. Αυτό κατά τον Hawken σημαίνει «...άφησε τον κόσμο καλύτερο από ό,τι τον βρήκες, μην πάρεις περισσότερο από όσο χρειάζεσαι, μη βλάπτεις τη ζωή ή το περιβάλλον και κάνε διορθώσεις αν τελικά το πράξεις».

Και οι τρεις αυτοί ορισμοί αναφέρονται στις επιπτώσεις που μπορεί να προκαλέσει η ανάπτυξη (μεγέθυνση) στο φυσικό περιβάλλον. Δείχνουν καθαρά τη σχέση εξάρτησης μεταξύ μεγέθυνσης και φυσικού περιβάλλοντος (τους φυσικοί πόροι), το ρόλο των φυσικών πόρων στην μεγέθυνση και την αντίθεση που υπάρχει μεταξύ ανθρώπου (ανθρώπινων δράσεων) και φυσικού περιβάλλοντος ως αποτέλεσμα της μεγέθυνσης, *δύο συστήματα σε αντιπαλότητα,* καθώς η βελτίωση της ποιότητας ζωής του ανθρώπου θέτει σε κίνδυνο την βιοποικιλότητα και το αντίστροφο. Και οι τρεις όμως ορισμοί συμφωνούν στο ότι υπάρχει ένα σημείο ισορροπίας στη σχέση ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος και αναφέρεται στον σεβασμό του περιβάλλοντος.

Ο όρος «**ισορροπία**» αποτελεί τη λέξη κλειδί για την Βιώσιμη Ανάπτυξη και αναφέρεται στην ισορροπία μεταξύ φυσικού περιβάλλοντος, κοινωνίας, οικονομίας και πολιτισμού. Η ισορροπία αυτή είναι ικανή να περιορίσει τις επιπτώσεις (κόστη) μεταξύ των τομέων αυτών.

1.2.2. ΑΡΧΕΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Για τις Αρχές που διέπουν την Βιώσιμη Ανάπτυξη, όπως και για τον ορισμό της, υπάρχουν πολλές απόψεις και έχουν γίνει διαφορετικές προσεγγίσεις του θέματος. Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι γενικές Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης, οι οποίες όμως είναι ικανές να βοηθήσουν στην κατανόηση του αντικείμενου και των στόχων της, αλλά και να καθοδηγήσουν σωστά τους αρμόδιους φορείς και του πολίτες, όσον αφορά στα ζητήματα εκείνα που θα πρέπει να αξιολογούνται προκειμένου να διαπιστώνεται η προσέγγιση ή απόκλιση από την Βιώσιμη Ανάπτυξη. ***Αυτό σημαίνει πως οι Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης αποτελούν έναν οδηγό για την ανάπτυξη ενός πλαισίου αξιολόγησης.***

Το SCCED[10], αναφέρει πως η Βιώσιμη Ανάπτυξη εστιάζεται σε όλα τα συστήματα, σε μακροχρόνιο σχεδιασμό και τελικές λύσεις. Ερευνά σχέσεις μεταξύ κυβερνήσεων και επιχειρήσεων και απαιτεί συμμετοχή ολόκληρου του Δημόσιου τομέα. Το SCCED αναφέρει πως οι αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης αφορούν τρεις τομείς, την οικονομία, το περιβάλλον και την κοινωνία. Σε αυτές τις κατηγορίες όμως θα πρέπει να προστεθούν άλλες δύο, του πολιτισμού και της πολιτικής.

[10] SCCED, *Economic, Environmental and Social Principles of Sustainable Development,* (http://www.scced.org/scced/whatis/susty.htm).

Λαμβάνοντας υπόψη τις αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης που προτείνουν διάφοροι διεθνείς και κρατικοί φορείς όπως το SCCED (1993), το IISD[11], η IUCN, το UNEP & η WWF (1991), αυτές ομαδοποιούνται και παρουσιάζονται ως ακολούθως:

Οικονομικές Αρχές :

- Ενοποίηση περιβάλλοντος και οικονομίας σε όλα τα επίπεδα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων. Αξιόπιστη οικονομική αποτίμηση του συνολικού κόστους των αγαθών και των υπηρεσιών (περιλαμβανομένου περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιπτώσεων) (SCCED, 1993).

- Αναθεώρηση του τρόπου μετρήσεων και αξιοποίησης της μεγέθυνσης για να είναι δίκαιη, μακρόχρονη και να απεικονίζει τη ποιότητα των στοιχείων ζωής (SCCED, 1993).

- Ενσωμάτωση οικονομικών κινήτρων ενθαρρύνοντας την διατήρηση των αποθεμάτων (SCCED, 1993).

- Αναδιάταξη της τεχνολογίας για μία καλύτερη διαχείριση κινδύνων και αποτελεσματικής χρήσης υλικών και ενέργειας (SCCED, 1993).

Περιβαλλοντικές Αρχές :

- Διατήρηση και εμπλουτισμός των φυσικών αποθεμάτων (αέρα, νερό, έδαφος, βιοποικιλία) (SCCED, 1993).

- Εμπλουτισμός διαφόρων αρχών της επιστήμης και της εκπαίδευσης για την βελτίωση της κατανόησης και της πληροφορίας σχετικά με τα φυσικά συστήματα και τις εσωτερικές τους σχέσεις (SCCED, 1993).

- Διευθέτηση της χρήσης των φυσικών αποθεμάτων και της ικανότητας των περιβαλλοντικών συστημάτων να αντανακλούν την φέρουσα ικανότητα (SCCED, 1993).

- Αναγνώριση του γεγονός ότι το υγιές περιβάλλον αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την εξασφάλιση μακροχρόνιου οικονομικού οφέλους, επενδύσεων και θέσεων εργασίας (SCCED, 1993).

- Καθιέρωση δίκαιων πολιτικών τιμολόγησης των περιβαλλοντικών και οικονομικών δαπανών (SCCED, 1993).

- Δραστηριοποίηση εντός των ορίων της φέρουσας ικανότητας (IUCN, UNEP, WWF, 1991).

Κοινωνικές Αρχές :

- Ενθάρρυνση ενός βιώσιμου επιπέδου πληθυσμού και πρόσβασης στην εκπαίδευση, στην υγεία και στον οικογενειακό προγραμματισμό (SCCED, 1993).

- Σεβασμός και φροντίδα για την ζωή της κοινότητας (IUCN, UNEP, WWF, 1991).

- Βελτίωση των προσπαθειών που ενώνουν τις εταιρείες με την κεντρική και τοπική κυβέρνηση, την ενθάρρυνση σχεδίων αποτίμησης τεχνικών που περιλαμβάνουν περιβαλλοντικό και κοινωνικό κόστος και όφελος και συμμετοχή των πολιτών στην διαδικασία λήψης αποφάσεων (SCCED, 1993).

- Προώθηση αξιών και ηθών που απεικονίζουν την Βιώσιμη Ανάπτυξη, την σχέση περιβάλλοντος και οικονομίας, τη σημασία της αμεροληψίας για την μακροχρόνια προοπτική και την ανάγκη της συνεργασίας (SCCED, 1993).

[11] IISD, *Sustainable Development Principles*, Manitoba: IISD, http://www.iisd.org/sd/principle.asp

• Εμπλουτισμός της σχέσης μεταξύ επιστήμης και εκπαίδευσης –βελτίωση της κατανόησης και της πληροφορίας που πρέπει να έχει ένα άτομο για τα φυσικά συστήματα και τις εσωτερικές τους σχέσεις (SCCED, 1993).

Πολιτικές Αρχές :

• Προώθηση της αναγνώρισης της ευθύνης που έχουν οι κεντρικοί και τοπικοί φορείς για τις περιβαλλοντικές και κοινωνικές συνέπειες των πολιτικών τους (SCCED, 1993).

• Δημιουργία μιας παγκόσμιας συμμαχίας (IUCN, UNEP, WWF, 1991).

• Προώθηση ενός εθνικού πλαισίου για ολοκληρωμένη ανάπτυξη και διατήρηση (IUCN, UNEP, WWF, 1991).

• Υλοποίηση προγραμμάτων και δράσεων ευαισθητοποίησης του πληθυσμού προκειμένου να εργαστεί προς την κατεύθυνση της εφαρμογής όλων των παραπάνω Αρχών (SCCED, 1993).

• Δημοκρατικές διαδικασίες στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων (συμμετοχή όλων των κοινωνικο-οικονομικών, πολιτιστικών και φυλετικών ομάδων της κοινωνίες) (SCCED, 1993).

• Συνεργασία μεταξύ Κεντρικής/Περιφερειακής Διοίκησης, Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ΜΚΟ.

Πολιτιστικές Αρχές :

• Σεβασμός των πολιτιστικών πόρων (σύγχρονο, παραδοσιακό και αρχαίο δομημένο περιβάλλον) από φορείς και μεμονωμένους πολίτες.

• Αναγνώριση της συμβολής του πολιτισμού στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη.

• Προώθηση της πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης σχετικά με την αναγκαιότητα προστασίας των πολιτιστικών πόρων.

• Κατάλληλη διαχείριση των πολιτιστικών πόρων με στόχο την ανάδειξη και προστασία τους.

Η τελευταία κατηγορία Αρχών της Βιώσιμης Ανάπτυξης δεν περιλαμβάνεται στα σύνολα Αρχών των SCCED, IUCN, UNEP, WWF, καθότι αυτοί μάλλον περιορίζουν την έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης στη διάσταση της σχέσης μεταξύ α) φυσικού περιβάλλοντος και β) οικονομίας, κοινωνίας και διοίκησης. Όμως, η Βιώσιμη Ανάπτυξη θα πρέπει να περιλαμβάνει και τη διάσταση του πολιτισμού, του δομημένου περιβάλλοντος το οποίο είναι ή θα πρέπει να είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το φυσικό περιβάλλον.

Όλες οι παραπάνω απόψεις περί των Αρχών της Βιώσιμης Ανάπτυξης θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι συγκλίνουν στην άποψη της διατήρησης και προστασίας των πόρων, την προώθηση της χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την προώθηση του σεβασμού του περιβάλλοντος σε όλα τα μέλη της κοινωνίας και στην επικράτηση δημοκρατικών διαδικασιών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που αφορούν το περιβάλλον προκειμένου, την τρέχουσα περίοδο και στο μέλλον, να εξασφαλίζονται οικονομικά οφέλη, επιθυμητά επίπεδα ποιότητας ζωής και αναγκαία ποσότητα και ποιότητα πόρων για την ύπαρξη της ζωής και την ικανοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και άλλων αναγκών της παρούσας γενιάς και των επερχόμενων.

Με την άποψη αυτή συμφωνεί η Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία ήδη από το 1993, ένα χρόνο μετά τη Διάσκεψη του Ρίο, εκπόνησε ειδικό πρόγραμμα με τίτλο «Στόχος η Αειφορία» (ΕΕ, 1993). Στο πλαίσιο του Προγράμματος αυτού, η ΕΕ κάνει αναφορά στην Έκθεση Brundtland, αποδέχεται τον ορισμό της Βιώσιμης Ανάπτυξης που περιλαμβάνεται στην Έκθεση αυτή, συμπληρώνοντας όμως πως η Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη εκείνη που συνεπάγεται την διατήρηση της γενικής ισορροπίας και αξίας του αποθέματος φυσικού κεφαλαίου, τον επαναπροσδιορισμό των

βραχυπρόθεσμων, μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων κριτηρίων αξιολόγησης κόστους/οφέλους και των μέσων που θα ανταποκρίνονται σε πραγματικά κοινωνικοοικονομικά δεδομένα και αξίες της κατανάλωσης και συντήρησης, και τη δίκαιη διανομή και χρήση των πόρων μεταξύ εθνών και περιοχών σε όλον τον κόσμο.

Με τον ορισμό αυτό, μεταξύ άλλων εισάγονται για πρώτη φορά δύο βασικές διαστάσεις της Βιώσιμης Ανάπτυξης: η αξιολόγηση της ανάπτυξης και η θεώρηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης σε διακρατικό επίπεδο (συνεργασία εθνών, δίκαιη κατανομή μεταξύ εθνών). Επίσης, στο πλαίσιο του Προγράμματος «Στόχος η Αειφορία», η ΕΕ αναφέρεται σε συγκεκριμένους βασικούς τομείς στους οποίους θα πρέπει να προωθηθεί άμεσα η Βιώσιμη σκέψη. Οι τομείς αυτοί είναι η βιομηχανία, η ενέργεια, οι μεταφορές, η γεωργία και ο τουρισμός. Στην περίπτωση μάλιστα του τουρισμού, στο πρόγραμμα αυτό αναφέρεται πως ο τουρισμός αποτελεί ένα καλό παράδειγμα ανάδειξης της σχέσης/σύνδεσης που υπάρχει μεταξύ περιβάλλοντος και οικονομίας (σχέση που αναδεικνύεται και αποτελεί βασική αρχή της Βιώσιμης Ανάπτυξης). Μετά το 1993, η ΕΕ προωθεί την Βιώσιμη Ανάπτυξη στους τομείς αυτούς μέσα από πολιτικές, δράσεις, Κοινοτικές Πρωτοβουλίες και τα Εθνικά Τομεακά και Περιφερειακά Προγράμματα (Κοζυράκης, κ.α., 2000), ενισχύοντας κεντρικούς και τοπικούς ή ιδιωτικούς φορείς στην υιοθέτηση και προώθηση των αρχών της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Το 2001, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε την στρατηγική της για την προώθηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΕΕ, COM 2001/264/15.5.2001). Σύμφωνα με τη στρατηγική της ΕΕ για την Βιώσιμη Ανάπτυξη, οι κύριοι παράγοντες που απειλούν την προώθηση αυτή είναι οι εκπομπές αερίων που προκαλούν οι ανθρώπινες δραστηριότητες, η ανθεκτικότητα στα αντιβιοτικά που παρουσιάζουν ορισμένες ασθένειες, οι μακροχρόνιες επιπτώσεις των επικίνδυνων χημικών αποβλήτων, η φτώχεια, η χαμηλή γεννητικότητα, η απώλεια της βιοποικιλότητας, η μόλυνση και διάβρωση του εδάφους, η κυκλοφοριακή συμφόρηση και οι περιφερειακές ανισότητες.

Η Βιώσιμη Ανάπτυξη αποτελεί έτσι ένα ζήτημα σημαντικό για όλη τη γη και αυτός είναι ο λόγος που η προώθησή της πρέπει να γίνει τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό και διακρατικό επίπεδο.

1.3. ΒΙΩΣΙΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει γίνει πλέον ευρέως αποδεκτό ότι ο τουρισμός βασίζεται στην ποιότητα του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος (φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι). Για πολύ καιρό, ο τουρισμός θεωρούνταν ως μια ανώδυνη δραστηριότητα, διαφορετική από τις άλλες φόρμες ανάπτυξης/μεγέθυνσης, εξαιτίας του γεγονός ότι δεν είχαν γίνει αντιληπτές οι επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Έτσι η μελέτη των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός δεν αποτελούσε αντικείμενο επιστημονικής έρευνας. Ο λόγος που συνέβαινε αυτό είναι απλώς. Ο τουρισμός θεωρούνταν ως μια από τις καλύτερες διεξόδους περιοχών ή και χωρών από την υπανάπτυξη, ως αποτέλεσμα της έλλειψης βαριάς βιομηχανίας. Η ανάγκη για ανάπτυξη (μεγέθυνση) της οικονομίας δεν άφηνε περιθώρια για την μελέτη και αναγνώριση των επιβαρύνσεων που μπορεί να έχει ο τουρισμός στο περιβάλλον.

Όμως, τα τελευταία χρόνια, όπως αναφέρει η Koeman (1996) έχει γίνει φανερό ότι ο τουρισμός είναι μια βιομηχανία όπως όλες οι άλλες. Μια βιομηχανία η οποία συχνά καταστρέφει τη βάση πάνω στην οποία οικοδομείται. Το γεγονός ότι «ο τουρισμός σκοτώνει τον τουρισμό» –tourism kills tourism- είναι πλέον μια γενικά αναγνωρισμένη παραδοχή. Ο τουρισμός είναι μια βιομηχανία και ως τέτοια, πρέπει να αντιμετωπίζεται όπως οι άλλες βιομηχανίες που μολύνουν. Συνεπώς απαιτείται η μετατροπή του τουρισμού σε μια βιώσιμη βιομηχανία.

Όμως ο Βιώσιμος Τουρισμός δεν αφορά μόνο τη σχέση συμβίωσης του τουρισμού με το περιβάλλον. Σημαίνει κατάλληλη μελέτη του ντόπιου πληθυσμού, του πολιτισμού, των παραδόσεων, του τρόπου ζωής, τον επηρεασμό των χαρακτηριστικών άλλων φυλών ή εθνοτήτων ή

την υιοθέτηση από αυτούς στοιχεία που αλλοιώνουν τα χαρακτηριστικά του ντόπιου πληθυσμού. Οι μελέτες αυτές αποτελούν τα πρώτα βήματα για την προώθηση της συμφιλίωσης μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος όπως αναφέρει ο Fennell (1999). Ο Βιώσιμος Τουρισμός προσφέρει οφέλη στον ντόπιο πληθυσμό χωρίς να μειώνει την ποιότητα του περιβάλλοντος και αναδεικνύει τα τοπικά συγκριτικά πλεονεκτήματα. Επίσης, αυξάνει την ποσότητα των διαθέσιμων αγαθών για την τοπική κοινωνία (μέσω των θέσεων εργασίας που δημιουργεί και των εισοδημάτων που προσφέρει) χωρίς να προκαλεί εξάλειψη των παραδοσιακών συστημάτων απασχόλησης. Ενώ, μπορεί να αποτελέσει και κινητήρια δύναμη αναγέννησης παραδοσιακών επαγγελμάτων και διαδικασιών παραγωγής, απορροφώντας το προϊόν που αυτά παράγουν ως μια ξεχωριστή-σπάνια πρώτη ύλη για την παραγωγή και προώθηση ενός ξεχωριστού τουριστικού προϊόντος.

Ο τουρισμός στο πλαίσιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης (Βιώσιμος Τουρισμός) λαμβάνει υπόψη του τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ του περιβάλλοντος και της οικονομίας, την μακροχρόνια κλίμακα, τη διαγενεακή και ενδογενεακή ισότητα, τον σεβασμό των τοπικών χαρακτηριστικών και την πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση.

Δυστυχώς, πολλοί συνεχίζουν να εξισώνουν τον Βιώσιμο Τουρισμό με την διατήρηση της τουριστικής μεγέθυνσης. Η διατήρηση της μεγέθυνσης του τουρισμού αποτελεί την ύψιστη προτεραιότητα της τουριστικής πολιτικής για πολλούς τουριστικούς προορισμούς. Η ποιότητα εναντίον της ποσότητας είναι μια επίπονη απόφαση στην τουριστική βιομηχανία και αποτελεί την αντίθετη παραδοχή από εκείνη των συνηγόρων του «περισσότερο και μεγαλύτερο είναι καλύτερο». Όμως, ο βιώσιμος τουρισμός έχει τη δυνατότητα:

α) να προσφέρει ένα τουριστικό προϊόν υψηλής ποιότητας σε ένα περιβάλλον (φυσικό, πολιτιστικό, κοινωνικό) που προστατεύεται -εξαιτίας της πληροφόρησης των κατοίκων, των τουριστών, των επιχειρηματιών και των Τοπικών Αρχών, καθώς και της συμμετοχής τους στην διαδικασία λήψης αποφάσεων- και παράλληλα

β) να εξασφαλίζει υψηλά έσοδα ή τουλάχιστον όχι λιγότερα από εκείνα που προσφέρει ο μαζικός τουρισμός και μάλιστα σε μακροχρόνιο επίπεδο, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει πως ο μαζικός τουρισμός δεν μπορεί να είναι βιώσιμος.

Για την επίτευξη όμως της προσφοράς του Βιώσιμου Τουρισμού στην οικονομία, στο περιβάλλον, στην κοινωνία και στον πολιτισμό, βασικό κριτήριο είναι η τήρηση των ορίων που θέτει η φέρουσα ικανότητα και η βελτίωση της διαχειριστικής ικανότητας των αρμόδιων φορέων (Τοπικών Αρχών). Αναμφίβολα, κεντρικό σημείο στην έννοια της βιωσιμότητας, είναι η έννοια των ορίων. Τα όρια σημαίνουν ελέγχους, έλεγχοι μέσω δεικτών βιωσιμότητας και φέρουσας ικανότητας, οι οποίοι βοηθούν στην λήψη απόφασης για τον τύπο και το μέγεθος της ανάπτυξης και της αξιολόγησής της.

1.3.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο Βιώσιμος Τουρισμός, συχνά είναι εξισωμένος με τον φυσικό τουρισμό ή οικοτουρισμό. Όπως αναφέρει ο Gonzales (1996), το Παγκόσμιο Συνέδριο του 1990, που έγινε στο Βανκούβερ για την Οικονομία και το Περιβάλλον, ο Βιώσιμος Τουρισμός ορίστηκε ως: «**ένας τύπος μοντέλου για την οικονομική ανάπτυξη ο οποίος είναι σχεδιασμένος για να βελτιώνει την ποιότητα ζωής της τοπικής κοινωνίας, να παρέχει μια υψηλής ποιότητας εμπειρία στους επισκέπτες και να διατηρεί την ποιότητα του περιβάλλοντος από το οποίο εξαρτάται η τοπική κοινωνία και η ικανοποίηση του επισκέπτη**». Με τον ορισμό αυτό συμφωνεί και το UNEP, υπάρχει δηλαδή μια πλήρης ταύτιση μεταξύ θεωρίας και εμπειρίας. Το UNEP αναφέρει πως ο βιώσιμος τουρισμός έχει

τρεις διαστάσεις: περιβαλλοντική, κοινωνικο-πολιτιστική και οικονομική[12]. Επομένως, ο έλεγχος της προόδου εφαρμογής του μοντέλου αυτού απαιτεί περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς κ.α. ελέγχους (με τη χρήση δεικτών) οι οποίοι θα παρέχουν μια ολοκληρωμένη εικόνα της κατάστασης του τοπικού συστήματος, των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός στους πόρους πάνω στους οποίους στηρίζεται.

Στο Συνέδριο που διεξήχθη στη Montana το 1998, (McCool, Burgess, Nickerson. 1998) αναφέρθηκε πως στη βιβλιογραφία ο Βιώσιμος Τουρισμός θεωρείται ότι είναι ένας διαφορετικός τύπος τουρισμού που εκείνον που αποκαλείται «mass tourism». Υποστηρίχθηκε ότι ο Βιώσιμος Τουρισμός είναι «kinder and gentler», είναι γενικά μικρότερης κλίμακας και περισσότερο περιβαλλοντικά και κοινωνικά ευαίσθητος από τους άλλους τύπους τουρισμού. Εκτός από τα επίθετα αυτά, στον Βιώσιμο Τουρισμό έχουν δοθεί και άλλα, όπως πράσινος τουρισμός (green tourism), περιβαλλοντικά φιλικός, ήπιος ή οικοτουρισμός (eco-tourism). Για κάποιους, ο Βιώσιμος Τουρισμός σχηματοποιεί την ατομική συμπεριφορά των τουριστών, ενώ για άλλους ο Βιώσιμος Τουρισμός εμπλέκεται σε ζητήματα υποδομής και κοινωνικής πολιτικής και την παροχή ευκαιριών σε όλους για να συμμετέχουν στην αναψυχή, στην ξεκούραση και στην ψυχαγωγία, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρία.

Παραφράζοντας τον ορισμό της Βιώσιμης Ανάπτυξης που αναφέρεται στην Έκθεση Bruntdland, θα μπορούσαμε ένα δώσουμε έναν αρκετά γενικό ορισμό για τον Βιώσιμο Τουρισμό ο οποίος περικλείει όλα τα προαναφερόμενα: **Βιώσιμος Τουρισμός είναι ο τουρισμός που διαχρονικά ικανοποιεί τις ανάγκες των τουριστών για αναψυχή και των ντόπιων κατοίκων για εισόδημα και ποιότητα ζωής, με τρόπο που να μην καταστρέφεται το περιβάλλον (οι πόροι στους οποίους στηρίζεται) ώστε αυτό να είναι διαθέσιμο στους μελλοντικούς τουρίστες και ντόπιους κατοίκους για να ικανοποιήσουν τις όποιες δικές τους ανάγκες.**

Η έλλειψη της γνώσης για τον τύπο και την ποσότητα των αναγκών των μελλοντικών τουριστών και ντόπιων κατοίκων, πρέπει σε κάθε χρονική στιγμή να καθιστά τους τουρίστες και τους ντόπιους κατοίκους περισσότερο υπεύθυνους στην εκμετάλλευση-χρήση των τοπικών πόρων (φυσικών, πολιτιστικών κ.α.) στους οποίους στηρίζεται η τουριστική ανάπτυξη, αλλά και τις Τοπικές Αρχές όσον αφορά τον προγραμματισμό και τα διαθέσιμα μέσα για τον έλεγχο και την προστασία των πόρων. Όπως αναφέρει το Viceconsejeria de Turismo και το INSULA (Gortazar & Marin, 1999) ο Βιώσιμος Τουρισμός έγινε αποδεκτός σε διεθνή κλίμακα από το Παγκόσμιο Συνέδριο για τον Βιώσιμο Τουρισμό που έλαβε χώρα στο νησί Zanzarote το 1995[13]. Στο Συνέδριο θεωρήθηκε ότι τουριστική βιωσιμότητα σημαίνει πως ο τουρισμός πρέπει να είναι οικολογικά αποδεκτός σε μακροχρόνια κλίμακα και οικονομικά ζωτικός και δίκαιος από κοινωνική και ηθική άποψη για τις τοπικές κοινωνίες.

Έτσι, ο τουρισμός πρέπει να γίνει μέρος του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Πρέπει να σέβεται την εύθραυστη ισορροπία η οποία είναι χαρακτηριστικό όλων των τόπων που είναι προορισμοί διακοπών, ιδιαίτερα των νησιών και των περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών. Ο Βιώσιμος Τουρισμός πρέπει να δίδει ιδιαίτερη έμφαση στην διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των παραδόσεων των τοπικών κοινωνιών, να ενδυναμώνει τους προορισμούς στο να βελτιώσουν την κοινωνική και πολιτιστική τους κληρονομιά, καθώς και την ποιότητα της ζωής των πολιτών.

Ο Βιώσιμος Τουρισμός πρέπει δηλαδή να σέβεται τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους ενός τόπου – τουριστικού προορισμού – που τους χρησιμοποιεί είτε για να προσελκύσει τουρίστες είτε ως αποδέκτες των εκροών που δημιουργεί.

Επίσης, στο Συνέδριο του Lanzarote (INSULA, 1995) υποστηρίχθηκε πως πρέπει να δίδεται προτεραιότητα στην προώθηση της συμμετοχής όλων όσων εμπλέκονται στην τουριστική

[12] βλ. UNEP, Sustainable Tourism, http://www.uneptie.org/pc/tourism/sust-tourism/about.htm

[13] Αν και όπως αναφέρουν οι Sanbria, Skinner, Font, Sallows, Frederiksen (2002), σε διεθνές επίπεδο είχε προηγηθεί το 1992 το Earth Sumit, η Agenda 21 for travel and Tourism, η οποία αφορούσε την αντιστοίχηση της Agenda 21 στα ζητήματα του Τουρισμού που έγινε από τον WTO και WTTC.

βιομηχανία, στον πολιτισμό, στην τεχνολογία και στην επαγγελματική καινοτομία, για την διατήρηση των προορισμών και την ικανοποίηση των αναγκών των τουριστών (τεχνική των Δελφών). Επίσης, στο ίδιο Συνέδριο αναφέρθηκε πως η αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού κόστους μπορεί να γίνει μέσω ενός συστήματος επιβολής δίκαιων προστίμων και την επίδειξη ιδιαίτερης προσοχής σε οικολογικά ευαίσθητες και υποβαθμισμένες περιοχές. *Όμως, η επιβολή κυρώσεων δεν εξασφαλίζει την καταπολέμηση των αιτιών που προκαλεί ο τουρισμός*.

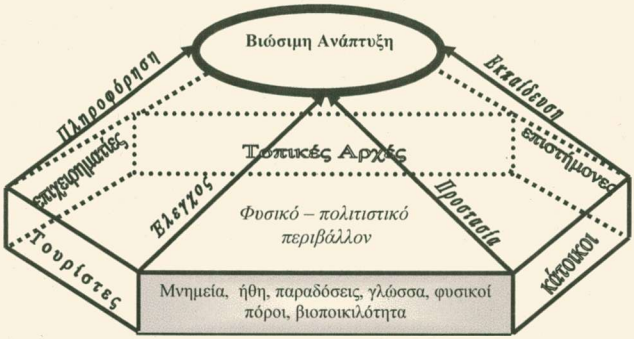

Σχ. 2. Βιώσιμος Τουρισμός, τοπικοί φορείς και πόροι

Η Επιτροπή του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, στη συνεδρίασή της που έλαβε χώρα στην Ταϊλάνδη τον Μάρτιο του 2004, συμφώνησε να αναθεωρήσει τον ορισμό του Βιώσιμου Τουρισμού που είχε δώσει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, ο οποίος δημοσιεύτηκε στο «Agenda 21 for Travel and Tourism» το 1996[14]. Έτσι ο Βιώσιμος Τουρισμός ορίζεται πλέον ως:

> τομέας της οικονομίας του οποίου το προϊόν παράγεται, προσφέρεται και καταναλώνεται σε αρμονία με το *τοπικό περιβάλλον*, τον *πολιτισμό* και την *κοινωνία οι οποίοι* αποτελούν τους μόνιμους ωφελούμενους και όχι τους τομείς που υφίστανται επιπτώσεις από τον τουρισμό.

Ο σκοπός της αναθεώρησης του ορισμού αυτού είναι, σύμφωνα με τον WTO, η καλύτερη απεικόνιση των ζητημάτων της Βιώσιμης Ανάπτυξης στον τουρισμό, λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της Συνόδου Κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ο νέος εννοιολογικός ορισμός του Βιώσιμου Τουρισμού (WTO, 2004b) δίνει έμφαση στην ισορροπία μεταξύ των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών πτυχών του τουρισμού, καθώς στην ανάγκη να εφαρμοστούν οι αρχές Βιώσιμης Ανάπτυξης σε όλα τα τμήματα του τουρισμού και η ανακούφιση από τη φτώχεια. **Οι βιώσιμες οδηγίες για την ανάπτυξη του τουρισμού και οι διοικητικές πρακτικές ισχύουν σε όλες τις μορφές τουρισμού σε όλους τους τύπους προορισμών, συμπεριλαμβανομένου του μαζικού τουρισμού**. Αυτό σημαίνει ότι από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμό αναγνωρίζεται πως ο μαζικός τουρισμός μπορεί να είναι βιώσιμος (όπως άλλωστε αναφέρεται και στην ενότητα 1.3 της παρούσας διατριβής). Με τον ορισμό αυτό, ο WTO, λαμβάνοντας υπόψη του τη σύγχυση που υπάρχει, δεν προσπαθεί να δώσει ένα νέο θεωρητικό πλαίσιο, αλλά να διασαφηνίσει ότι **ο Βιώσιμος Τουρισμός δεν είναι ο πράσινος ή ο εναλλακτικός τουρισμός, αλλά κάθε τύπος τουρισμού που με την συνεργασία μεταξύ διαφόρων φορέων προωθείται και επιτυγχάνεται ο σεβασμός του περιβάλλοντος (φυσικό και ανθρωπογενές)**.

[14] WTO, *Agenda 21 for Travel and Tourism*, http://www.world-tourism.org/sustainable/doc/a21-def.pdf

Σύμφωνα με τον νέο ορισμό του Βιώσιμου Τουρισμού, οι Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης αναφέρονται στις περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικό-πολιτιστικές πτυχές της ανάπτυξης του τουρισμού και στην κατάλληλη ισορροπία που πρέπει να καθιερωθεί μεταξύ αυτών των τριών διαστάσεων για να εγγυηθεί τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητά της. Ο WTO (2004b) αναφέρει πως ο Βιώσιμος Τουρισμός πρέπει να κάνει βέλτιστη χρήση των περιβαλλοντικών πόρων που αποτελούν ένα βασικό στοιχείο στην ανάπτυξη του τουρισμού, να διατηρεί τις ουσιαστικές οικολογικές διαδικασίες, να βοηθά στη συντήρηση της φυσικής κληρονομιάς και της βιοποικιλότητας, να σέβεται την κοινωνικο-πολιτιστική αυθεντικότητα των τουριστικών προορισμών και να εξασφαλίζει βιώσιμες, μακροπρόθεσμες οικονομικές διαδικασίες που παρέχουν κοινωνικο-οικονομικά οφέλη σε όλους τους συμμέτοχους, συμπεριλαμβανομένων των εργαζομένων, προσφέροντας ευκαιρίες και κοινωνικές υπηρεσίες στους ντόπιους, και να συμβάλει στην εξάλειψη της φτώχειας (ανακούφιση από τη φτώχεια).

Η Βιώσιμη Ανάπτυξη του τουρισμού απαιτεί την συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων για να εξασφαλιστεί η ευρεία συμμετοχή και ομοφωνία, αλλά και τη συνεργασία σε διακρατικό επίπεδο κάτι το οποίο αναδεικνύεται από τη μελέτη της διεθνούς εμπειρίας (π.χ. κράτη – μέλη ΕΕ, κράτη Βαλτικής θάλασσας, κράτη Μεσογείου/UNEPMAP, Καραϊβική). Η επίτευξη του Βιώσιμου Τουρισμού είναι μια συνεχής διαδικασία και απαιτεί αξιολόγηση/έλεγχο των επιπτώσεων, μέσω της θεσμοθέτησης προληπτικών ή/και διορθωτικών μέτρων όποτε κρίνεται αναγκαίο. Ο Βιώσιμος Τουρισμός πρέπει επίσης να διατηρήσει ένα υψηλό επίπεδο ικανοποίησης τουριστών και να εξασφαλίσει μια σημαντική εμπειρία στους τουρίστες, να βελτιώνει την πληροφόρησή τους για τα ζητήματα βιώσιμης ανάπτυξης τόσο σε τοπικό όσο και σε υπερτοπικό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο.

Την ικανότητα του βιώσιμου τουρισμού να προωθήσει την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, την αναγνώριση ότι ο τουρισμός στηρίζεται στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και ότι η προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού απαιτεί τη συνεργασία επιχειρηματιών, εργαζομένων, Κεντρικής και Περιφερειακής Διοίκησης και Τοπικής Αυτοδιοίκηση, Διεθνών Οργανισμών, ΜΚΟ και ομάδων πολιτών, αναγνωρίζει και η ΕΕ (COM 2003/716/21.11.2003), η οποία ήδη από παλαιότερα, εργάζεται για την ανάπτυξη του τουρισμού σε ορθά πλαίσια. Η ελληνική προεδρία του 1988 έθεσε τις πρώτες βάσεις για την προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού στην ΕΕ με αποκορύφωση την κήρυξη του έτους 1990 ως του πρώτου Ευρωπαϊκού Έτους Τουρισμού και ακολούθησε σειρά αποφάσεων και ανακοινώσεων της ΕΕ σχετικά με τον Τουρισμό (Βαρβαρέσος, 2000), οι οποίες όμως στόχευαν κυρίως στην προώθηση συγκεκριμένων μορφών τουρισμού.

Έκτοτε, κυρίως με το COM 2003/716/21.11.2003, τέθηκαν οι βάσεις για την προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Η ΕΕ ισχυρίζεται πως η αναγκαιότητα της προώθησης του Βιώσιμου Τουρισμού πηγάζει από τα υπάρχοντα μοντέλα παραγωγής και κατανάλωσης τουριστικών προϊόντων και απαιτεί την υλοποίηση δράσεων από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς προκειμένου να επιτευχθεί η αλλαγή των μη βιώσιμων τουριστικών μοντέλων. Η ΕΕ για την επίτευξη του σκοπού αυτού συμβάλει με συγκεκριμένες πολιτικές και μέτρα. Στο πλαίσιο αυτό η ΕΕ επιδιώκει την συνεργασία της με τον ΟΗΕ, τον WTO και άλλους διεθνείς οργανισμούς που εργάζονται για τον Βιώσιμο Τουρισμό, σκοπεύοντας να δημιουργήσει μια ομάδα για την αειφορία του τουρισμού, η οποία θα αποτελείται από αντιπροσώπους των διαφόρων κατηγοριών ενδιαφερομένων φορέων και θα προωθεί την ανάπτυξη και χρήση κατάλληλων εργαλείων και δικτύων πληροφόρησης. Επίσης, όπως αναγνωρίζει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, βασικό εργαλείο για την προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού αποτελεί η εκτίμηση των επιπτώσεων του τουρισμού (μαζικός/εναλλακτικός) (Mowforth & Munt, 1998).

1.3.2. ΣΚΟΠΟΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Βασικός σκοπός του Βιώσιμου Τουρισμού είναι η διατήρηση του περιβάλλοντος το οποίο περικλείει κυρίως τα φυσικά (φυσικοί πόροι) και πολιτιστικά (πολιτιστικοί πόροι) χαρακτηριστικά ενός τόπου (τουριστικού προορισμού), ώστε να εξασφαλίζεται η δυνατότητα πώλησης του τουριστικού προϊόντος την τρέχουσα και τη μελλοντική χρονική περίοδο[15]. Η στρατηγική για την ικανοποίηση του σκοπού αυτού, μέσω της συμμετοχής του τοπικού πληθυσμού και των επιχειρήσεων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, εξασφαλίζει στις μελλοντικές γενιές όχι μόνο ένα ποιοτικό περιβάλλον αλλά και τη διατήρηση ή ακόμη και τη βελτίωση του επιπέδου της ζωής τους. Η επίτευξη του σκοπού της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης απαιτεί ταυτόσημες διαδικασίες μεταξύ τουλάχιστον πέντε κατευθύνσεων: οικονομία, άνθρωπος, περιβάλλον, πολιτική και τεχνολογία (Σχήμα 4. Βιώσιμος Τουρισμός και τοπικό Πλέγμα Σχέσεων).

Η προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού ίσως απαιτεί μερικές αλλαγές στις υπάρχουσες πολιτικές και πρακτικές που εξαρτώνται από τα τοπικά χαρακτηριστικά. Κάποιες από τις αλλαγές ίσως είναι μεγάλες, αλλά μακροχρόνια το όφελος θα είναι μεγαλύτερο από το κόστος. Σύμφωνα με την Mihalic (1995) ο ορισμός του Βιώσιμου Τουρισμού συνδέει την οικονομική, οικολογική και κοινωνική ισορροπία και συχνά αγνοεί ότι ο Βιώσιμος Τουρισμός είναι επίσης και οικονομικά αποδεκτός, ζωτικός και επιτυχημένος και ενσωματώνει την απαραίτητη ισότητα στην ανάπτυξη. Ως εκ τούτου, η ιδέα της επίλυσης οικονομικών προβλημάτων, μέσω της οδού της οικονομικής πολιτικής, είναι σύμφωνη με την ιδέα της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Η Mihalic θεωρεί πως οι βασικοί σκοποί της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης είναι η επιδίωξη ενός βιώσιμου και οικολογικά ισορροπημένου βαθμού τουριστικής ανάπτυξης που θα βελτιώνει τις οικολογικές και οικονομικές συνθήκες, η προώθηση της ισόρροπης ανάπτυξης, η βελτίωση της ποιότητας ζωής, η παροχή υψηλής ποιότητας εμπειριών στους τουρίστες και η διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος με την ευρεία του έννοια.

Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι σκοπός του Βιώσιμου Τουρισμού είναι η προστασία του περιβάλλοντος, η κοινωνική δικαιοσύνη και η εξασφάλιση οικονομικών ωφελειών. Η ανάδειξη δηλαδή και προστασία των πόρων στους οποίους στηρίζεται η τουριστική ανάπτυξη η οποία αποφέρει σημαντικά οικονομικά οφέλη. Επειδή οι πόροι αυτοί είναι εύθραυστοι χρειάζονται παρεμβάσεις, προγράμματα και δράσεις, για την σωστή διαχείριση και την προστασία τους, προκειμένου να αποφευχθεί η καταστροφή των πόρων λόγω της τουριστικής ανάπτυξης και της συμπεριφοράς των επιχειρηματιών, των ντόπιων κατοίκων και των τουριστών αλλά και λόγω παραλήψεων ή αδυναμιών της διοίκησης και των αρμόδιων φορέων διαχείρισης των πόρων.

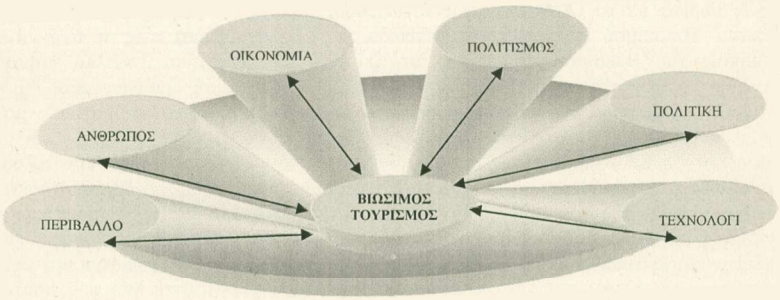

Σχ 3. Βιώσιμος Τουρισμός και τοπικό Πλέγμα Σχέσεων.

[15] Organization of American States, *Inter-American Program for Sustainable Tourism Development*, http://www.cidi.oas.org/Tourism.htm

1.3.3. ΑΡΧΕΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Προκειμένου να επιτευχθεί ο Βιώσιμος Τουρισμός, η εξασφάλιση δηλαδή ισορροπίας μεταξύ περιβάλλοντος, κοινωνίας, οικονομίας και πολιτισμού σε έναν τουριστικό προορισμό, είναι αναγκαίο να δοθούν κάποιες κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με το τι πρέπει να προωθείται ή να αποφεύγεται στο πλαίσιο της προώθησης του Βιώσιμου Τουρισμού. Πρέπει να δοθούν δηλαδή κάποιες γενικές Αρχές του Βιώσιμου Τουρισμού. Με το ζήτημα αυτό έχουν ασχοληθεί αρκετοί Διεθνείς Οργανισμοί, Ερευνητικά Κέντρα αλλά και θεωρητικοί/ειδικοί επιστήμονες. Οι Αρχές που έχουν προταθεί από εκείνους που έχουν ασχοληθεί με το συγκεκριμένο ζήτημα είναι σχεδόν κοινές και αναφέρονται κυρίως στην προστασία των πόρων, στις συμμετοχικές διαδικασίες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, στην εξισορρόπηση του οικονομικού οφέλους των επιχειρηματιών με την ικανοποίηση των τουριστών και την προστασία των πόρων, καθώς και στην πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των Τοπικών και Κεντρικών Φορέων (Αρχών), των κατοίκων, των τουριστών και των επιχειρηματιών.

Γενικά, σε μια προσπάθεια να καταστεθεί λειτουργικός ο Βιώσιμος Τουρισμός και να διευκολυνθεί η εφαρμογή του, έχουν προταθεί διάφορα σύνολα Αρχών όπως για παράδειγμα του WTTC & UNEP (1998), του Organization of American States[16], του English Tourism Board και το Canadian Tourism Board (Gonzales (1996), αλλά και των McCool, Burgess & Nickerson (1998), των Bramwell & Henry (1996), του Eber (1992), του McIntyre (1993) και των Mowforth & Munt (1998).

Οι αρχές του Βιώσιμου Τουρισμού σύμφωνα με τους Bramwell & Henry (1996), Eber (1992), McIntyre (1993), WTTC & UNEP (1998) αφορούν την συγκρατημένη χρήση των πόρων, την αποφυγή της υπερκατανάλωσης και παραγωγής αποβλήτων, την διατήρηση της ποικιλομορφίας, τον συγκρατημένο προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης, την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας και τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στις αρχές αυτές, οι McCool, Burgess, Nickerson (1998) προσθέτουν την ανταλλαγή των βραχυχρόνιων κερδών με την κοινωνική ισότητα και την προστασία του περιβάλλοντος, τη δίκαιη διανομή του εισοδήματος και την εξασφάλιση οφέλους για όσο γίνεται μεγαλύτερο αριθμό ντόπιων κατοίκων, τον περιορισμό των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και την μελέτη των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός πριν ληφθούν αποφάσεις.

Στο ίδιο πλαίσιο Αρχών κινείται και ο Organization of American States, ο οποίος θέτει όμως δύο βασικές διαστάσεις Αρχών: εκείνες που αφορούν **α)** στην αναγνώριση και προστασία των πόρων, αναφέροντας συγκεκριμένα πως για την προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού θα πρέπει πρώτα να γίνεται απογραφή και μελέτη των ιδιαίτερων εκείνων χαρακτηριστικών κάθε τόπου που συντελούν στην προσέλκυση τουριστών και κατά συνέπεια αποτελούν τη βάση της τουριστικής ανάπτυξης και **β)** στην εμπλοκή των τοπικών φορέων και κατοίκων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στις διαστάσεις αυτές, *ο UNEP[17] προσθέτει την εκπόνηση ενός ολοκληρωμένου τοπικού ή εθνικού προγράμματος για την προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού και στην αναγνώριση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ τουρισμού και άλλων κλάδων της οικονομίας*, οι φορείς των οποίων θα πρέπει να συνεργάζονται με τους αντίστοιχους του τουρισμού.

Γενικά, λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω απόψεις περί των Αρχών του Βιώσιμου Τουρισμού και παράλληλα συνδυάζοντας το περιεχόμενο της Διακήρυξης του Βερολίνου σχετικά με τις Αρχές του Βιώσιμου Τουρισμού που αποδέχθηκαν οι Υπουργοί Περιβάλλοντος στο Διεθνές Συνέδριο για την Βιοποικιλότητα και τον Βιώσιμο Τουρισμό που διεξήχθη στο Βερολίνο (6-8/5/1997)[18], αλλά και τα

[16] OAS, *Inter-American Program for Sustainable Tourism Development*, http://www.cidi.oas.org/Tourism.htm

[17] UNEP, *Sustainable Tourism*, http://www.uneptie.org/pc/tourism/policy/principles.htm

[18] *The Berlin Declaration on Biological Diversity and Sustainable Tourism, 199.* International Conference of Environment Ministers on Biodiversity and Tourism, Berlin 6-8/5/1997, http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/berlin.html

σημεία κλειδιά και στόχους που αναγνωρίζει η ΕΕ για την προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού (ΕΕ, COM 2003/716/21.11.2003), θα μπορούσαμε συμπερασματικά να ισχυριστούμε πως οι βασικές Αρχές του Βιώσιμου Τουρισμού είναι οι ακόλουθες:

- Ύπαρξη σχεδίου εθνικής και τοπικής τουριστικής ανάπτυξης.
- Συνεργασία μεταξύ Κεντρικής και Περιφερειακή Διοίκηση και Τοπικής Αυτοδιοίκησης.
- Υιοθέτηση και ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών πληροφόρησης-ευαισθητοποίησης και επικοινωνίας.
- Σεβασμός των τοπικών πόρων από τους κατοίκους, τουρίστες και επιχειρηματίες.
- Προστασία των πόρων που χρησιμοποιεί ο τουρισμός και άλλοι κλάδοι της οικονομίας.
- Συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων του τουρισμού και άλλων κλάδων της οικονομίας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.
- Προώθηση της εξειδίκευσης στην απασχόληση και βελτίωση των συνθηκών εργασίας.
- Πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση κατοίκων, τουριστών, επιχειρηματιών και φορέων Διαχείρισης ευαίσθητων περιοχών.
- Ικανοποίηση του τουρίστα και βελτίωση ποιότητας ζωής των ντόπιων κατοίκων.
- *Συνεχής αξιολόγηση της πορείας προς την Βιωσιμότητα.*

Βασικά ζητήματα λοιπόν του Βιώσιμου τουρισμού είναι η προστασία των τοπικών πόρων, που είτε χρησιμοποιεί ο τουρισμός είτε άλλοι κλάδοι της οικονομίας, από την υπερεκμετάλλευση ή την επιβάρυνση λόγω οχλήσεων που παράγει το τουρισμός, η ευαισθητοποίηση των εμπλεκόμενων φορέων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και αξιολόγησης της τουριστικής ανάπτυξης, καθώς και η μεταξύ τους συνεργασία.

1.4. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Στις προηγούμενες ενότητες αναδείχθηκε η σημασία της ποιότητας και ποσότητας του περιβάλλοντος στον τουρισμό. Έχει αναφερθεί πως το περιβάλλον αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται η ανάπτυξη του τουρισμού, καθώς οι αξιόλογοι και σπάνιοι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι μιας περιοχής, είναι εκείνοι που την καθιστούν ως τουριστικό προορισμό. Επίσης, πολύ γενικά αναφέρθηκε πως στο πλαίσιο της προώθησης της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης βασικός άξονας είναι η προστασία του περιβάλλοντος από όλους τους εμπλεκόμενους κεντρικούς και τοπικούς φορείς. Αυτό σημαίνει πως χωρίς τον σεβασμό του Περιβάλλοντος και την υλοποίηση των σχετικών προγραμμάτων-δράσεων που αφορούν την προστασία του, δεν μπορεί να επιτευχθεί η βιωσιμότητα στον τουρισμό. Η Βιωσιμότητα λοιπόν του Περιβάλλοντος, αποτελεί αναγκαία και βασική προϋπόθεση για την προώθησης της Βιωσιμότητας στον Τουρισμό (Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη).

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται αφενός η σχέση που υπάρχει μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος και αφετέρου η έννοια της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Η ενότητα αυτή δηλαδή μας βοηθάει περισσότερο στο να κατανοήσουμε τη σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος, να αντιληφθούμε γιατί οι Αρχές της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης δίδουν ιδιαίτερη έμφαση στο περιβάλλον και κατά συνέπεια να ερμηνεύσουμε την Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη.

1.4.1. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ. ΤΟ ΠΑΡΑΔΟΞΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Εκείνο που πολύ εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κάποιος εξετάζοντας τη σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος, τη διαδικασία, τους σκοπούς και τις Αρχές του Βιώσιμου Τουρισμού, είναι η ύπαρξη ενός παράδοξου που υπάρχει στη σχέση Τουρισμού-Περιβάλλοντος. Μία σχέση συμβίωσης ή αντιπαλότητας, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Mathieson & Wall (1992), καθώς και οι Bahalis & Fletcher (1998). Ενώ από την μια πλευρά η ανάπτυξη του τουρισμού στηρίζεται στην ποιότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος, από την άλλη, η ίδια η τουριστική ανάπτυξη -μακριά από το πλαίσιο της Βιωσιμότητας- προκαλεί υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Αυτό το παράδοξο επιβάλει την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Αναλογιζόμενοι το γεγονός ότι το περιβάλλον των τουριστικών προορισμών (φυσικό, πολιτιστικό) αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται οποιοδήποτε τουριστικό προϊόν, οποιασδήποτε εναλλακτικής μορφής τουρισμού και διακρίνοντας μια ελκτική δύναμη που προκαλεί έκρηξη της τουριστικής ζήτησης σε έναν προορισμό, μακροχρόνια δεν υπάρχει κανένας λόγος για να υπάρχει διαμάχη μεταξύ οικονομικών και περιβαλλοντικών σκοπών. Όμως, καθώς το περιβάλλον δεν αποτελεί τμήμα του οικονομικού συστήματος, λόγω του ότι είναι δημόσιο αγαθό και ελεύθερο στη χρήση από οποιονδήποτε χωρίς επίβλεψη (σε θεωρητικό τουλάχιστον πεδίο), έχει ως συνέπεια την αλόγιστη χρήση του, την υποβάθμισή και καταστροφή του. Επίσης ο μηχανισμός της αγοράς του τουρισμού έχει ως αποτέλεσμα, το περιβάλλον να μη λαμβάνει τον απαιτούμενο σεβασμό, παρά το γεγονός ότι η τουριστική βιομηχανία βασίζεται στο περιβάλλον, όπως αναφέρει η Mihalic (1995).

Ο Βιώσιμος Τουρισμός στο πλαίσιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης, η οποία πολύ γενικά έχει ορισθεί ως η ανάπτυξη εκείνη που «meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs» (Our Common Future, 1987, σελ.8), σκοπεύει στην εξάλειψη του παράδοξου αυτού, δηλαδή στην κατανόηση της αξίας του περιβάλλοντος, με την ευρεία έννοια (φυσικό-ανθρωπογενές), για την διατήρηση της ύπαρξής του και την αναγνώριση της αξίας στο μέλλον, για κάθε οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα. Αυτό σημαίνει πως, ακολουθώντας τις Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης στον Τουρισμό, οποιαδήποτε δραστηριότητα στο πλαίσιο του τουρισμού δεν θα έχει σημαντικές αρνητικές οικολογικές και κοινωνικές (όπως επίσης και οικονομικές) συνέπειες στο μέλλον. **Η σημασία της κατανόησης των Αρχών αυτών από την τοπική κοινωνία αποτελεί το κρισιμότερο σημείο** τόσο για την διατήρηση του τοπικού περιβάλλοντος (κοινωνικό, πολιτιστικό, φυσικό) όσο και της οικονομικής βάσης μιας περιοχής (π.χ. Τουρισμός).

Οι κάτοικοι και οι Τοπικές Αρχές πρέπει να αντιληφθούν τον ρόλο του περιβάλλοντος στην τουριστική ανάπτυξη. Πρέπει να κατανοήσουν το παράδοξο του τουρισμού και να αντιληφθούν ότι η καταστροφή του τοπικού περιβάλλοντος, λόγω της κατασπατάλησης των πόρων ή της αδυναμίας των Αρχών να διαχειριστούν σωστά την προσφορά και κατανάλωση των πόρων, έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία αρνητικών εξωτερικών οικονομιών και κοινωνικού κόστους, που συντελούν στη μείωση της πραγματικής (καθαρής) ευημερίας της κοινωνίας στη περιοχή της οποίας αναπτύσσεται ο τουρισμός (Σπιλάνης, 1995). Οι εκροές όμως του τουρισμού, αλλά και η δημιουργία της απαιτούμενης υποδομής δεν καταστρέφει μόνο τους πόρους στους οποίους στηρίζεται ο τουρισμός, αλλά και εκείνους που στηρίζονται-χρησιμοποιούν ως πρώτες ύλες και άλλοι κλάδοι της οικονομίας (π.χ. γεωργία, βιομηχανία). Η ανάδειξη της σημασίας του περιβάλλοντος στην ανάπτυξη του τουρισμού, ο προσήκοντα σεβασμός που αυτό πρέπει να λαμβάνει από τους κατοίκους, τους τουρίστες, τους επιχειρηματίες και άλλους, αποτελεί έναν από τους βασικότερους σκοπούς της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Το πέρασμα από τη μεγέθυνση στην Βιώσιμη Ανάπτυξη, από τον μαζικό τουρισμό στον εναλλακτικό ή στον Περιβαλλοντικά Βιώσιμο Τουρισμό (μαζικό ή εναλλακτικό) δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς πρωτίστως να έχει κατανοηθεί πλήρως η σημασία της αξίας του περιβάλλοντος στο παρόν και στο μέλλον, καθώς και η αντίληψη και μέτρηση (*αξιολόγηση*) του μεγέθους των πιέσεων και επιπτώσεων που προκαλούνται άμεσα ή έμμεσα από τον τουρισμό στους φυσικούς και

πολιτιστικούς πόρους. **Ο προσδιορισμός των πιέσεων και επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον γίνεται με τη χρήση Δεικτών Βιωσιμότητας (Sustainability Indicators).** Η χρήση όμως των δεικτών αυτών δεν αποτελεί ταυτόχρονα ικανή και αναγκαία συνθήκη για την ανάδειξη της αναγκαιότητας προστασίας του περιβάλλοντος και την προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού. Η διαπίστωση των πιέσεων και επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός αποτελεί το δεύτερο βήμα για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Το πρώτο και βασικότερο όλων είναι η ευαισθητοποίηση και ενημέρωση όλων των εμπλεκόμενων φορέων (κάτοικοι, τουρίστες, Τοπικές Αρχές, επιχειρηματίες, κ.α.) για την αναγκαιότητα της διατήρησης και προστασίας του περιβάλλοντος. Κατά αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η εξασφάλιση της ποιότητας ζωής των ντόπιων, η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών για τους τουρίστες, το βραχυχρόνιο και μακροχρόνιο όφελος για τους επιχειρηματίες και η δυνατότητα ικανοποίησης των αναγκών των μελλοντικών γενεών.

Η κατανόηση της ιδιαίτερης σχέσης που υπάρχει μεταξύ Τουρισμού και Περιβάλλοντος, της καταστροφικής σχέσης μεταξύ απρογραμμάτιστης τουριστικής ανάπτυξης και περιβάλλοντος και της ωφέλιμης σχέσης μεταξύ Βιώσιμου Τουρισμού και Περιβάλλοντος, αποτελεί προϋπόθεση για την ικανοποίηση των αναγκών και την εξασφάλιση βιώσιμου οφέλους για όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, σήμερα και στο μέλλον. Η κατανόηση της σχέσης που υπάρχει μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος αποτελεί τη βασική Αρχής της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

1.4.2. ΟΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο Περιβαλλοντικά Βιώσιμος Τουρισμός ή η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη αποτελεί μια σημαντική, αν όχι την κεντρική διάσταση, του Βιώσιμου Τουρισμού. Αναλογιζόμενοι όμως το γεγονός ότι δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός τόσο για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη όσο και τον Βιώσιμο Τουρισμό, η παραπάνω παραδοχή θα πρέπει να τεκμηριωθεί πλήρως στο πλαίσιο του καθορισμού ενός ορισμού του Βιώσιμου Τουρισμού. Θα πρέπει δηλαδή να αποσαφηνισθεί κατάλληλα η Βιώσιμη Ανάπτυξη και ο Βιώσιμος Τουρισμός προκειμένου να γίνει κατανοητή η έννοια της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Όσον αφορά τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, ο ορισμός που περιλαμβάνεται στην Έκθεση Bruntdland όπως αναφέρει ο Gonzales (1996) περικλείει δύο βασικές κατευθύνσεις **α)** την ανάπτυξη για την ικανοποίηση ενδο/δια-γενεακών ανθρώπινων αναγκών και **β)** τις επιπτώσεις που προκαλούνται στους πόρους για την ικανοποίηση τέτοιων αναγκών (Hunter, Colin & Green, 1995). Αυτή η διττής κατευθύνσεως προοπτική επικρατεί στη βιβλιογραφία περί μεγέθυνσης. Από τη μια οι επαγγελματίες που ασχολούνται με το περιβάλλον συμφωνούν στην απόρριψη οποιαδήποτε οικονομικής ανάπτυξης η οποία μειώνει την ποιότητα του περιβάλλοντος, ενώ από την άλλη, οι θεωρητικοί της ανάπτυξης επιμένουν ότι στο πλαίσιο της οικονομικής επιβίωσης, σε έναν κόσμο ανταγωνιστικών ζητήσεων, τα περιβαλλοντικά ζητήματα έχουν τον τελευταίο ρόλο (Gonzales, 1996).

Η αδυναμία καθορισμού ενός κοινά αποδεκτού ορισμού για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι το αποτέλεσμα της έλλειψης πλήρους κατανόησης της σημασίας της Βιώσιμης Ανάπτυξης, η οποία δηλώνει ισορροπία μεταξύ οικονομικής δραστηριότητας/μεγέθυνσης και περιβάλλοντος. Με αυτό συμφωνεί ο Gonzales (1996), ο οποίος επισημαίνει πως βασική φιλοσοφία της Βιώσιμης Ανάπτυξης είναι η ισορροπία μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και συντήρησης του περιβάλλοντος διαμέσου της δημιουργικής και προσεκτικής χρήσης των πόρων.

Συνεπώς, η Βιώσιμη Ανάπτυξη θα μπορούσε να ορισθεί ως:

δυναμική διαδικασία μεγέθυνσης ενός κλάδου της οικονομίας, η οποία λαμβάνει σοβαρά υπόψη της την ποσότητα και ποιότητα των φυσικών, πολιτιστικών και κοινωνικών πόρων και ιδιαίτερων χαρακτηριστικών ενός τόπου και της περιβάλλουσας περιοχής αυτού, που χρησιμοποιούνται από όλους τους κλάδους της οικονομίας ή παραμένουν ανεκμετάλλευτοι, για την εξασφάλιση της ικανοποίησης των αναγκών κάθε γενιάς.

Αντίστοιχα, όσον αφορά τον Βιώσιμο Τουρισμό και σύμφωνα με όσα προηγήθηκαν στις προηγούμενες ενότητες, η έννοια αυτή αρχικά εισήχθη στο τουριστικό λεξικό στα τέλη της δεκαετίας του 1980, όταν κυρίως, οι χώρες της Ευρώπης άρχισαν να αναγνωρίζουν στο φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον των τουριστικών προορισμών τις εχθρικές επιδράσεις του μη οργανωμένου και μη σχεδιασμένου τουρισμού. Σήμερα, όπως και στην περίπτωση της Βιώσιμης Ανάπτυξης, έτσι και για την Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη, δεν υπάρχει μια παγκοσμίως αποδεκτή ερμηνεία του όρου αυτού, αν και έχουν αναπτυχθεί ποικίλα μοντέλα τουρισμού[19]. Τα μοντέλα αυτά εκφράζουν την διάχυτη ανησυχία για τις επιπτώσεις που μπορεί να προκαλέσει ο τουρισμός στο περιβάλλον και τις προσπάθειες για τον περιορισμό των επιπτώσεων αυτών. Όμως, όλοι αυτοί οι νέοι τύποι/μορφές «Βιώσιμου Τουρισμού» δεν εξασφαλίζουν a priori την βιωσιμότητα του τουρισμού ή του περιβάλλοντος στο οποίο αναπτύσσεται.

Όμως, το ζήτημα ελέγχου-περιορισμού των επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον και προώθησης της Βιωσιμότητας δεν είναι ζήτημα εξεύρεσης νέων μορφών τουρισμού ή νέων τουριστικών προϊόντων, τα οποία θα προσφέρονται παράλληλα με το προϊόν του μαζικού τουρισμού, ή συμπληρωματικά με αυτόν. Επίσης, δεν είναι ζήτημα εξάλειψης της εποχικότητας και ίδρυσης διάσπαρτων τουριστικών μονάδων σε όλη την έκταση μιας περιφέρειας και κυρίως σε περιοχές που έχει στρέψει την πλάτη του ο μαζικός τουρισμός, ο τουρισμός των 3S, επειδή οι περιοχές αυτές δεν είναι παράκτιες ή δεν έχουν σημαντικά φυσικά ή πολιτιστικά μνημεία.

Το ζήτημα της Βιωσιμότητας στον τουρισμό έχει να κάνει πρωτίστως με την πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των εμπλεκόμενων φορέων (κάτοικοι, τουρίστες, επιχειρηματίες, κεντρικές και Τοπικές Αρχές) σε σχέση με τη διατήρηση των πόρων. Έχει να κάνει με την μελέτη και την ικανότητα διαχείρισης των τουριστών στο πλαίσιο των ορίων που θέτει το περιβάλλον (φυσικό-πολιτιστικό-δομημένο), την ικανότητα αντιμετώπισης των πιέσεων που προκαλούνται εντός ή εκτός των ορίων του περιβάλλοντος και φυσικά την ύπαρξη προγραμμάτων πληροφόρησης, ευαισθητοποίησης και εκσυγχρονισμού ή αύξησης των τεχνικών και ανθρώπινων μέσων-πόρων.

Δυστυχώς, η καταγραφή ασύμβατων ερμηνειών του Βιώσιμου Τουρισμού που υπάρχουν στην διεθνή βιβλιογραφία δυσκολεύει την κατανόηση της σημασίας του Βιώσιμου Τουρισμού και την κατάρτιση της αρμόζουσας πολιτικής. Στη συνέχεια, αναφέρονται ενδεικτικά μερικές μόνο από της ασύμβατες ερμηνείες του Βιώσιμου Τουρισμού. Οι Cooper, Fletcher, Gilbert, Wanhill, Shepferd (1993) κάνουν μια απλή διαγενεακή προσέγγιση και θεωρούν την Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη ως μια βασική ανταλλαγή μεταξύ των παρόντων και μελλοντικών αναγκών του τουρισμού. Οι Nelson, Butler, Wall, Butler (1993), κάνοντας λεπτομερέστερη ανάλυση, προσθέτουν μεγαλύτερη σύγχυση για το περιεχόμενο της Βιώσιμης Ανάπτυξης και του Βιώσιμου Τουρισμού. Συγκεκριμένα, ορίζουν τον τουρισμό ως μια φόρμα η οποία αναπτύσσεται και διατηρείται σε μια περιοχή με τέτοιο τρόπο και σε τέτοια κλίμακα, που παραμένει αναλλοίωτη σε μια αόριστη περίοδο, χωρίς να μειώνει ή αλλάζει το περιβάλλον (φυσικό, ανθρώπινο) εντός του οποίου λειτουργεί και δεν εμποδίζει την επιτυχή ανάπτυξη και ευημερία άλλων δραστηριοτήτων και διαδικασιών. Ο ορισμός αυτός, αν και αναγνωρίζει την προσωρινή ή διαγενεακή κατεύθυνση,

[19] «εναλλακτικός τουρισμός», «κατάλληλος τουρισμός», «κοινωνικά στηριζόμενος τουρισμός», «οικοτουρισμός», «ηθικός τουρισμός», «πράσινος τουρισμός» και «υπεύθυνος τουρισμός»

αγνοεί άλλα στοιχεία που αλληλεπιδρούν με τον τουρισμό και λαμβάνει μια περιορισμένη άποψη για τον βιώσιμο τουρισμό: «τουρισμός ο οποίος μπορεί να διατηρεί την ζωτικότητά του σε μια περιοχή για μια ασαφή χρονική περίοδο».

Ο Wheeler (1992) επισημαίνει πως ο Βιώσιμος Τουρισμός είναι σχετικός μόνο σε επίπεδο ξεχωριστών προγραμμάτων. Ο McKercher(1993) δέχεται την άποψη ότι ο Βιώσιμος Τουρισμός λαμβάνει υπόψη του την ισχύ της οικονομικής ανάπτυξης και την οικολογική βιωσιμότητα που είναι ιδιαίτερα κρίσιμη για τύπους φυσικού τουρισμού ή τουρισμού που βασίζονται σε αποθέματα τα οποία είναι ιδιαίτερα ευπαθή στις επιδράσεις. Η άποψη του Hunter (1995) είναι σχεδόν παρόμοια, αν και αυτός δίδει έμφαση στην ποιότητα της εμπειρίας των ντόπιων και των τουριστών.

Η έννοια της βιωσιμότητας ως μια πηγή ανάπτυξης και φιλοσοφίας διοίκησης, διαπερνά όλα τα επίπεδα πολιτικής και πρακτικών που συνδέονται με τον τουρισμό από το τοπικό στο παγκόσμιο επίπεδο. Για παράδειγμα, στο Μπαλί η φιλοσοφία του «Tri-Hita-Karamana», ή η τριλογία «Θεός, Κοινωνία, Φύση», διαπερνά κάθε όψη της ζωής. Οι αρχές που υπάρχουν σε αυτή τη φιλοσοφία είναι έκδηλες και στον σχεδιασμό, στην ανάπτυξη και τη διαχείριση του τουρισμού του νησιού. Οποιαδήποτε τουριστική δραστηριότητα με το ενδεχόμενο βλάβης ή καταστροφής αυτών των αξιών, αν και οικονομικά ελκυστική, οι Τοπικές Αρχές την αποστρέφονται και την παραμελούν. Αυτός είναι ο λόγος που οι κάτοικοι του Μπαλί αντιδρούν αρκετές φορές με ορθόδοξους ή ανορθόδοξους τρόπους και μέσα στις προκλήσεις των τουριστών (*κοινωνική αντίδραση*), αγωνίζοντας να τους κρατήσουν μακριά από ορισμένες παραλίες τοποθετώντας σε αυτές κεφάλια καρχαριών.

Η βιώσιμη τουριστική διαχείριση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος σήμερα, περισσότερο παρά ποτέ, πρέπει να συνυπάρχει με την οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό, την υγεία, την ασφάλεια και την ικανοποίηση των ντόπιων και των τουριστών, αλλά και την προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος. Η Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη δεν σημαίνει μόνο την βιωσιμότητα του τουρισμού μια περιοχής, αλλά και την βιωσιμότητα του περιβάλλοντος, του πολιτισμού και των εισοδημάτων. Ο Βιώσιμος Τουρισμός σημαίνει την επίτευξη μεγέθυνσης με έναν τρόπο ο οποίος δεν καταστρέφει τη φύση και το δομημένο περιβάλλον και διατηρεί τον πολιτισμό των τοπικών κοινωνιών. Σε αυτόν τον ισχυρισμό θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι πέραν των άλλων, ο Βιώσιμος Τουρισμός ενισχύει και την ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προϊόντος. Με την έννοια της επίτευξης της μεγέθυνσης συμφωνεί και ο ορισμός που δίδεται παραπάνω για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής.

Βιώσιμος Τουρισμός είναι

η επίτευξη της μεγέθυνσης ποιοτικού (ιδιαίτερα ανταγωνιστικού) τουριστικού προϊόντος μιας περιοχής, την τρέχουσα χρονική περίοδο και στο μέλλον, η οποία λαμβάνει υπόψη της την ποιότητα και ποσότητα των διαθέσιμων πόρων ενός τόπου και της περιβάλλουσας περιοχής του, για τουριστική ή άλλη χρήση, εξασφαλίζοντας εισόδημα για τους ντόπιους κατοίκους και ικανοποίηση στους τουρίστες.

Στην έννοια του Βιώσιμου Τουρισμού υπάρχει μια αυξανόμενη αναγνώριση ότι η διαχείριση των αποθεμάτων θα οδηγήσει στην αποδεκτή διατήρηση και ανάπτυξη ενός τουριστικού προϊόντος υψηλής ποιότητας. Δεδομένου ότι οι άνθρωποι ελέγχουν και τροποποιούν με τις δράσεις τους το κοινωνικο-πολιτιστικό και φυσικό περιβάλλον, προς μια θετική ή αρνητική κατεύθυνση, ο τουρισμός, ως ανθρώπινη δραστηριότητα, μπορεί να αποτελέσει το μέσο της βελτίωσης ή της καταστροφής του περιβάλλοντος.

Το περιβάλλον στο οποίο στηρίζεται ο τουρισμός, περιλαμβάνει όχι μόνο το έδαφος, το νερό, τον αέρα, την πανίδα και χλωρίδα αλλά και το περιβάλλον που δημιουργεί ο άνθρωπος (αρχιτεκτονική, μνημεία, κ.α.). Ο τουρίστας πρέπει να αναγνωρίζει και να σέβεται τις κοινωνικές, πολιτιστικές, φυσικές και άλλες διαφορές μεταξύ του τόπου της μόνιμης κατοικίας του και του τόπου που αποτελεί τον τουριστικό προορισμό του και να μην προσπαθεί να επιβληθεί στον τελευταίο. Ομοίως, ο ντόπιος πρέπει να σέβεται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου του, τον τρόπο ζωής ή τον πολιτισμό του, πρέπει να παρεμποδίζει την αλλοίωσή τους, να κατανοεί κάθε στιγμή, και να ενημερώνει ότι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του τόπου του δεν συνιστούν ένδειξη κατωτερότητας.

Κατά συνέπεια, τα βασικά σημεία της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης περιλαμβάνουν την ικανοποίηση των αναγκών των τουριστών, των ντόπιων κοινωνιών και την προστασία και βελτίωση της τουριστικής «ατραξιόν» στο παρόν και στο μέλλον, ως ένα τμήμα ενός εθνικού οικονομικού πόρου. Η σχέση μεταξύ τουριστών, ντόπιων κατοίκων, τοπικών χαρακτηριστικών (ιδιαιτεροτήτων) και περιβάλλοντος είναι σύνθετη και υπάρχει αλληλεπίδραση. Κάθε στοιχείο πρέπει να διατηρείται και να συνυπάρχει με άλλα, μέσω της ανάπτυξης ενός αμοιβαίου οφέλους και μιας θετικής σχέσης.

Το περιβάλλον με την ευρεία έννοιά του, είναι αυτό που σε πρώτο επίπεδο προσελκύει τους τουρίστες. Η τουριστική «ατραξιόν» μπορεί να είναι η χλωρίδα, η πανίδα, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μνημεία, η παραδοσιακή και σύγχρονη αρχιτεκτονική, το κλίμα, καθώς και ο τρόπος ζωής, κ.α.. Το σημαντικό μήνυμα είναι πως ό,τι και αν είναι το περιβάλλον, πρέπει να προστατεύεται για τις μελλοντικές γενιές.

Όπως αναφέρει ο Organization of American States (1997), το περιεχόμενο εφαρμογής του Βιώσιμου Τουρισμού πρέπει να περιλαμβάνει α) την διάσωση της τρέχουσας βάσης των αποθεμάτων για τις μελλοντικές γενιές, β) την διατήρηση της παραγωγικότητας της βάσης των αποθεμάτων, γ) την διατήρηση της βιοποικιλότητας και αποφυγή αμετάκλητων περιβαλλοντικών αλλαγών, δ) την ενθάρρυνση της ισορροπίας εντός και μεταξύ των γενιών, ε) την διατήρηση και προστασία της κληρονομιάς της περιοχής, περιφέρειας ή έθνους, και στ) την κατάλληλη ευαισθητοποίηση/ενημέρωση του τουρίστα και του ντόπιου κάτοικου προκειμένου να μη βλέπουν τον τουρισμό από διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη αναφέρεται στην προστασία και κληροδότηση στις επόμενες γενεές, των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που χρησιμοποιεί ή επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα και αρνητικά ο τουρισμός, μέσω της συνειδητοποίησης -από τους ντόπιους, τους τουρίστες, τους επιχειρηματίες, τις τοπικές και κεντρικές Αρχές- της αξίας του περιβάλλοντος για την οικονομική ανάπτυξη. Ως εκ τούτου, ένας καλός ορισμός της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης πρέπει να αναφέρεται α) στην αναγνώριση και ικανοποίηση των αναγκών του σημερινού και μελλοντικού τουρίστα, των σημερινών και μελλοντικών κατοίκων ενός τουριστικού προορισμού (και των γειτονικών περιοχών του), β) στην άριστη διατήρηση των χαρακτηριστικών του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που αποτελούν το κυρίαρχο στοιχείο της προσέλκυσης των τουριστών σε ένα τόπο και γ) στη διαχείριση των πόρων με τρόπο που να ενισχύει την ανταγωνιστικότητα και ποιότητα του τουριστικού προϊόντος.

Η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη αποτελεί:
ένα τμήμα της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης που αναφέρεται σε κάθε μορφή Βιώσιμου Τουρισμού, η οποία μέσα από την υλοποίηση ειδικών δράσεων και προγραμμάτων, α) προστατεύει και διατηρεί την ποιότητα και ποσότητα των φυσικών και πολιτιστικών πόρων ενός τόπου και της περιβάλλουσας περιοχής του, που χρησιμοποιούνται ως πρώτες ύλες από την τουριστική ή άλλη βιομηχανία, είτε παραμένουν αναξιοποίητοι (για ποικίλους λόγους), β) μειώνει τις πιθανότητες εκδήλωσης άμεσων ή έμμεσων αρνητικών επιπτώσεων στους πόρους αυτούς.

Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό, βασική διάσταση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης είναι η προστασία και διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων ενός τουριστικού προορισμού και των όμορων περιοχών. Η ανάγκη της προστασίας του περιβάλλοντος προκύπτει από την αναγνώριση των επιπτώσεων που προκαλεί η τουριστική βιομηχανία, τόσο στους πόρους που αυτή χρησιμοποιεί, κατά τη διαδικασία παραγωγής, προσφοράς και κατανάλωσης του τουριστικού προϊόντος, όσο και στους πόρους που χρησιμοποιούν άλλες βιομηχανίες ή άλλοι κλάδοι της οικονομίας, αλλά και σε εκείνους τους πόρους που μένουν ανεκμετάλλευτοι την τρέχουσα περίοδο. Η τελευταία παρατήρηση αναφέρεται ξεκάθαρα στην μακροχρόνια διάσταση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, αναφέρεται δηλαδή στην ανάγκη διατήρησης του περιβάλλοντος προκειμένου στο μέλλον να μπορεί η εκάστοτε γενιά να παράγει τα προϊόντα εκείνα (τα οποία σήμερα μας είναι άγνωστα) ώστε να ικανοποιεί τις ανάγκες της (οι οποίες σήμερα και αυτές μας είναι άγνωστες) και αφορούν στον πρωτογενή, δευτερογενή ή/και τριτογενή τομέα της οικονομίας.

Για την προώθηση όμως της προστασίας και διατήρησης του περιβάλλοντος, απαιτείται πρωτίστως η αναγνώριση των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός (η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού (μαζικός ή εναλλακτικός) στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους. Αυτό αφορά τόσο στην περίπτωση των ήδη αναπτυγμένων μορφών τουρισμού σε μια περιοχή, όσο και στην μελέτη των δυνητικών επιπτώσεων που μπορεί να προκαλέσει η προώθηση μιας νέας μορφής τουρισμού. Μετά την αναγνώριση των υπαρκτών ή δυνητικών επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός στο περιβάλλον, το επόμενο βήμα είναι η κατάστρωση μιας συγκεκριμένης πολιτικής για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης (ή Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης). Η πολιτική αυτή θα πρέπει να αφορά συγκεκριμένους στόχους, προγράμματα δράσεων για την προώθηση της πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης των κατοίκων, τουριστών, επιχειρηματιών, κεντρικών και τοπικών Αρχών σε σχέση με την αναγκαιότητα σεβασμού, προστασίας και διατήρησης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Επίσης, η πολιτική αυτή θα πρέπει να αφορά και δράσεις για την βελτίωση της ποσότητας και ποιότητας των διαθέσιμων μέσων (τεχνικών ή ανθρώπινων πόρων) που χρησιμοποιούνται στη διαχείριση του τουρισμού, τη βελτίωση της ποιότητας του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος, την ικανοποίηση του τουρίστα και την προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος.

Το επόμενο βασικό βήμα είναι η συνεχής αξιολόγηση της τουριστικής ανάπτυξης. Η ανάπτυξη δηλαδή ενός πλαισίου αξιολόγησης προσαρμοσμένο στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε τουριστικού προορισμού και προϊόντος. Τα επόμενα κεφάλαια της παρούσας διατριβής αναφέρονται σε αυτά τα ζητήματα. Στις επιπτώσεις που μπορεί να προκαλέσει ο τουρισμός στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, στις μορφές τουρισμού με στόχο την σχηματοποίηση μιας πρότασης και στην ανάπτυξη ενός Πλαισίου Αξιολόγησης της πορείας προς την επίτευξη της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Από αυτά τα ζητήματα που θα παρουσιαστούν στα επόμενα κεφάλαια, το ζήτημα των επιπτώσεων του τουρισμού στους πολιτιστικούς πόρους (όπως αυτοί ορίζονται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού και τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού), αποτελεί μια από τις καινοτομίες της παρούσας διατριβής, όπως και το προτεινόμενο πλαίσιο αξιολόγησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.

2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αναμφίβολα, το περιβάλλον αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται ο τουρισμός αλλά και άλλοι κλάδοι της οικονομίας. Στον τουρισμό, ως «περιβάλλον»[20] δεν νοείται μόνο το φυσικό περιβάλλον (φυσικοί πόροι: ακτές, δάση, ποτάμια, λίμνες, τοπία, έδαφος, κ.α.), αλλά και το δομημένο/ανθρωπογενές/πολιτιστικό περιβάλλον (πολιτιστικοί πόροι: αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, παραδοσιακά χωριά, αρχιτεκτονική, κ.α.)[21]. Για πολλούς, αν όχι όλους τους τουριστικούς προορισμούς, το περιβάλλον αποτέλεσε τον καθοριστικό παράγοντα για την προσέλκυση του ενδιαφέροντος των τουριστών και κατ' επέκταση των επενδυτών–ξενοδόχων και άλλων (ή και το αντίστροφο).

Οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι αποτελούν το κεφάλαιο πάνω στο οποίο χτίζεται ο τουρισμός, ενώ ταυτόχρονα είναι και οι κύριοι αποδέκτες των θετικών ή αρνητικών επιρροών που αυτός συνεπάγεται (Κοκκώσης & Τσάρτας 2001, Potter. 1999). *Εάν η ανάπτυξη του τουρισμού δεν ελέγχεται ή δεν αξιολογείται συνεχώς τότε είναι πιθανόν να υπάρξουν επιπτώσεις*[22], τόσο στο φυσικό περιβάλλον (καταστροφή φυσικών περιοχών, πλήγμα στη βιοποικιλότητα, ρύπανση υδάτων,

---

[20] Σπιλάνης (1995), «...Όταν μιλάμε για το τουρισμό του οποίου η ποιότητα αλλά και αυτή καθ' αυτή η παραγωγή εξαρτάται από το περιβάλλον (φυσικό, πολιτιστικό και δομημένο) ..... Οι επιβαρύνσεις στο περιβάλλον, που προέρχονται είτε από την ίδια τη τουριστική δραστηριότητα είτε από άλλες δραστηριότητες που αναπτύσσονται στον ίδιο χώρο, έχουν σαν πιθανό αποτέλεσμα την υποβάθμιση του με συνέπεια την υποβάθμιση του τουριστικού προϊόντος και τη συρρίκνωση του προσδοκώμενου οικονομικού αποτελέσματος».

[21] Α) Βαρβαρέσος (2000). «Φυσικοί πόροι, όπως θάλασσα-ακτές, κλίμα, φυσικό φως, τοπικά προϊόντα, κτλ, αποτελούν τα κύρια στοιχεία που προσελκύουν τους τουρίστες να περάσουν τις διακοπές τους σε μια από τις τρεις θαλάσσιες «λεκάνες διακοπών» στον κόσμο, τη Μεσόγειο, την Καραϊβική, τη νοτιοανατολική Ασία και τον Ειρηνικό. Ανθρωπογενείς πόροι, 1. μνημεία και γενικότερα οτιδήποτε ενδιαφέρον κατασκεύασμα δημιούργησε ο άνθρωπος και μπορεί να προκαλέσει μερικά ή ολικά τη μετακίνηση των ατόμων σε έναν τόπο (μουσεία, πανεπιστήμια, παραδοσιακοί οικισμοί, αθλητικά χωριά, κτλ), 2. ανθρώπινες δραστηριότητες που σχετίζονται με την ανθρώπινη ύπαρξη (πολιτισμός, γλώσσα, ήθη και έθιμα, κουλτούρα, κτλ)».
Β) Σπιλάνης (1995), «Ως φυσικό περιβαλλοντικό πόρο στο χώρο του τουρισμού εννοούμε το σύνολο των γνωρισμάτων του φυσικού υποδοχέα που διαμορφώνουν την εικόνα μιας περιοχής και υποστηρίζουν τις λειτουργίες των ανθρωπίνων κοινωνιών... Με την έννοια του πολιτιστικού πόρου δεν θεωρούμε στενά τα μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία που υπάρχουν σ' ένα τόπο αλλά οποιοδήποτε στοιχείο της καλλιτεχνικής και πνευματικής κληρονομιάς του.

[22] Όπως αναφέρουν οι Fennell (1999) και Σπιλάνης (1995), στη βιβλιογραφία για τον τουρισμό ο όρος «επίπτωση» έχει την έννοια μιας ανεπιθύμητης αλλαγής.

παραγωγή αποβλήτων, κ.α.), όσο και στο πολιτιστικό περιβάλλον αλλά και στο κοινωνικό (αβεβαιότητα των συνθηκών απασχόλησης, υποβάθμιση όρων εργασίας, πορνεία και υπονόμευση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, φθορά μνημείων, αλλοίωση παραδόσεων, υπερεκμετάλλευση των πολιτιστικών χώρων με αποτέλεσμα την υποβάθμιση τους, κ.α.). Η εθνική ή τοπική κληρονομιά κινδυνεύει να υποβαθμιστεί ή να καταστραφεί, επιφέροντας έτσι και την μείωση του ίδιου του τουρισμού. Κινδυνεύει δηλαδή η βιωσιμότητα των πόρων πάνω στους οποίους στηρίζεται ο τουρισμός, καθώς βασικός λόγος για τον οποίο οι τουρίστες επισκέπτονται έναν προορισμό είναι η διάθεση φυσικού και πολιτιστικού πλούτου που αποτελεί πόλο έλξης σε διεθνές επίπεδο.

Αν και σε ορισμένο βαθμό η αλλαγή των τοπικών χαρακτηριστικών είναι αποδεκτή και μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί μέρος της διαδικασίας ανάπτυξης και εξέλιξης των κοινωνιών, οι τουριστικοί προορισμοί έχουν μια συγκεκριμένη ικανότητα όσον αφορά το φυσικό χώρο και το κοινωνικό επίπεδο. Η ικανότητα αυτή μπορεί να μετρηθεί με την πυκνότητα της δόμησης, τις πιέσεις επί των φυσικών χώρων ή ακόμη το ποσοστό των τουριστών σε σχέση με τον τοπικό πληθυσμό σε μια συγκεκριμένη περίοδο. Με την υπέρβαση ορισμένων ορίων υπάρχει κίνδυνος α) να μειωθεί η ελκυστικότητα του τουριστικού προορισμού και η ευχαρίστηση που αποκομίζουν οι τουρίστες οι οποίοι τείνουν όλο και περισσότερο να αποφεύγουν την υπερσυγκέντρωση τουριστών σε μια περιοχή και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, β) να επιδεινωθεί η ποιότητα ζωής των κατοίκων και γ) να αυξηθεί το κόστος των κρατικών επενδύσεων για την ανάπτυξη του τουρισμού[23].

Ως εκ τούτου, η διατήρηση του περιβάλλοντος (των φυσικών και πολιτιστικών πόρων) αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση, τόσο για την διατήρηση της τουριστικής ανάπτυξης, όσο και της ικανοποίησης των αναγκών του ντόπιου πληθυσμού και την κληροδότησή του στις επερχόμενες γενιές. Η κατασπατάληση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων περιέχει ασφαλώς τον κίνδυνο της παύσης της τουριστικής ανάπτυξης και την αρχή μιας φθίνουσας διαδικασίας για την τουριστική βιομηχανία, την μείωση της ποιότητας και ποσότητας των πόρων που απομένουν και θα κληροδοτηθούν στις επόμενες γενιές, την μείωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, του ύψους των εισοδημάτων, του πλήθους των θέσεων εργασίας, του μέγεθος του πληθυσμού, και τον περιορισμό της βιωσιμότητας άλλων παραγωγικών τομέων της τοπικής οικονομίας, κ.α.

Η κατασπατάληση λοιπόν των πόρων, δεν κρύβει κινδύνους μόνο για τον τουρισμό, αλλά για όλο το τοπικό συστήματα (περιβάλλον, πολιτισμός, κοινωνία, οικονομία), στην τρέχουσα χρονική περίοδο και στο μέλλον. Κατά συνέπεια, η προστασία του περιβάλλοντος (φυσικού και πολιτιστικού) αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την ολοκληρωμένη Βιώσιμη Ανάπτυξη ενός τόπου (τουριστικού προορισμού) αλλά και της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Ο Σπιλάνης (1995), θεωρεί πως η ανάπτυξη του τουρισμού, όπως συμβαίνει και για κάθε άλλη οικονομική δραστηριότητα, δεν αποτελεί αυτοσκοπό. Βασικός στόχος πρέπει να είναι η συμβολή της τουριστικής ανάπτυξης στην ολοκληρωμένη Βιώσιμη Ανάπτυξη του τουριστικού προορισμού. Η ανάπτυξη όμως αυτή μπορεί να επέλθει εφόσον το ενδιαφέρον επικεντρωθεί αποκλειστικά όχι σε μεγέθη όπως οι αφίξεις και οι διανυκτερεύσεις των τουριστών, αλλά στην εξέταση ποσοτικών και ποιοτικών παραμέτρων των επιπτώσεων του τουρισμού, όχι μόνο για τη τρέχουσα χρονική περίοδο αλλά και για το μέλλον. Σε αυτό ακριβώς το σημείο, η διάσταση του χρόνου έχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία όταν θέλουμε να κινηθούμε μέσα στη λογική της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Σημαντική επίσης διαπίστωση είναι εκείνη της αξιολόγησης της τουριστικής ανάπτυξης προκειμένου να ελεγχθεί η πορεία της προς την Βιωσιμότητα.

Συνεπώς, η προστασία ενός τουριστικού προορισμού και η προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης (ή αλλιώς του Βιώσιμου Τουρισμού ή της Βιώσιμης Ανάπτυξης) μπορεί να επιτευχθεί μόνον εάν γνωρίζουμε τις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός. Τους κινδύνους δηλαδή που κρύβει η τουριστική βιομηχανία για το φυσικό περιβάλλον (φυσικοί πόροι), το πολιτιστικό περιβάλλον (πολιτιστικοί πόροι), την τοπική οικονομία (πρωτογενής, δευτερογενής και τριτογενής τομέας της οικονομίας) και την κοινωνία (παραδόσεις, ήθη, έθιμα, κ.α.). Η γνώση

[23] ΕΕ, COM (1998) 563 τελικό, 14.10.1998).

του είδους των επιπτώσεων αυτών, που προκύπτει από την εκπόνηση συγκεκριμένων μελετών, αλλά και η ποσοτική ή/και ποιοτική εκτίμηση (αξιολόγηση) των επιπτώσεων με τη **χρήση δεικτών βιωσιμότητας** βοηθούν στην κατάστρωση κατάλληλης πολιτικής (διαχειριστικών σχεδίων) του τουρισμού και την επίτευξη εντέλει της ολοκληρωμένης Βιώσιμης Ανάπτυξης μέσω της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Όπως ενδεικτικά αναφέρει ο Eidsvik (1999), όσον αφορά στους πολιτιστικούς πόρους και κυρίως τα μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO, τα οποία προσελκύουν σημαντικό αριθμό τουριστών, βασικό κλειδί για την προστασία τους, την βιωσιμότητά τους, είναι ο σχεδιασμός και η διαχείριση. Όμως, ο σωστός σχεδιασμός και η διαχείριση απαιτεί σε πρώτο επίπεδο ακριβή γνώση των επιπτώσεων που η τουριστική εκμετάλλευση προκαλεί σε αυτά και σε δεύτερο επίπεδο μέτρηση των επιπτώσεων που δημιουργούνται προκειμένου να αναπτυχθούν κατάλληλα διαχειριστικά σχέδια.

Στη διεθνή βιβλιογραφία έχουν παρουσιαστεί και αναλυθεί πλήρως οι επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον. Στο παρόν κεφάλαιο, θα αναφερθούν οι σημαντικότερες επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον όπως έχουν καταγραφεί από ειδικούς θεωρητικούς επιστήμονες και Διεθνείς Οργανισμούς. Σε επόμενο κεφάλαιο θα αναφερθούν οι μέθοδοι για την μέτρηση-αξιολόγηση-έλεγχο των επιπτώσεων αυτών (φέρουσα ικανότητα, βιώσιμοι δείκτες) για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Η διερεύνηση και προβολή του ζητήματος των επιπτώσεων του τουρισμού στο πολιτιστικό περιβάλλον (στους πολιτιστικούς πόρους δηλαδή όπως αυτοί ορίζονται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού και τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού), η ανάδειξη ίσης σημασίας των επιπτώσεων του τουρισμού στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους γίνεται για πρώτη φορά στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής. Ο ισχυρισμός αυτός ενισχύεται από το γεγονός ότι στη διεθνή βιβλιογραφία οι επιπτώσεις του τουρισμού στο πολιτιστικό περιβάλλον αναφέρονται στις κοινωνικο-πολιτιστικές επιπτώσεις του τουρισμού, στα ήθη και έθιμα, στον τρόπο ζωής, στις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τουρίστα και κάτοικου. Αναφέρονται δηλαδή στις επιπτώσεις του τουρισμού στους κοινωνικούς πόρους, σύμφωνα με τον WTO. Επίσης, στόχος της διατριβής είναι η ανάδειξη του ζητήματος ότι οι επιπτώσεις του τουρισμού στο ανθρωπογενές περιβάλλον δεν αποτελούν πρόβλημα μόνο για τους αρχιτέκτονες ή τους αρχαιολόγους που σχετίζεται με τη διάσωση της ιστορικής μνήμης. Πρέπει να αποτελεί πρόβλημα και για τους υπεύθυνους του τουρισμού, τις τοπικές Αρχές, τους επιχειρηματίες και τους κατοίκους, οι οποίοι θα πρέπει να συμμετέχουν από κοινού στην προστασία των πόρων και σε βασικά στάδια της διαδικασίας αξιολόγησης της Βιωσιμότητας των πόρων και ποσοτικής ή/και ποιοτικής εκτίμησης των επιπτώσεων.

2.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Οι ανησυχίες σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον άρχισαν να εντείνονται κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 (Fennell, 2001), όταν συνειδητοποιήθηκε το γεγονός ότι η τουριστική βιομηχανία έχει τη δυνατότητα να διαμορφώνει, είτε εν μέρει είτε συνολικά, έναν τουριστικό προορισμό κατά τρόπο αρνητικό. Όπως αναφέρουν οι Budowski (1975), Cohen (1978) και Fennell (2001) στα μέσα της δεκαετίας του 1970, σημειώθηκε τεράστια ανάπτυξη όσον αφορά στην ευαισθητοποίηση για περιβαλλοντικά θέματα στο χώρο των τουριστικών ερευνών. Σημαντικό ρόλο σε αυτό φαίνεται πως έπαιξε μια δημοσίευση του ΟΗΕ «Planning for Development» που έγινε το 1976 και η οποία τόνιζε τις επιπτώσεις του τουρισμού

στο φυσικό περιβάλλον (ακτές,, μοναδικά οικοσυστήματα, υγροβιότοποι, νησιά, ορεινές περιοχές) αλλά και στο πολιτιστικό περιβάλλον (ιστορικές περιοχές και μνημεία). Μετά τη δημοσίευση αυτή, εμφανίστηκε μια κινητοποίηση των επιστημόνων σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον. Οι Κοκκώσης και Τσάρτας (2001) αναφέρουν πως η σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος έχει αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία τα τελευταία χρόνια, λόγω της αύξησης του διεθνούς ανταγωνισμού στον τουρισμό και της γενικότερης αναζήτησης του ανθρώπου για βελτίωση της ποιότητας ζωής και καλύτερο περιβάλλον, όχι μόνο στον τόπο διαμονής του αλλά ιδίως στον τόπο προορισμού του για αναψυχή και διακοπές.

Η σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος αποτελεί ένα κεντρικό θέμα πολιτικής, τόσο από την πλευρά της τουριστικής ανάπτυξης, όσο και της προστασίας των πολιτιστικών και φυσικών πόρων μιας περιοχής. Ο Budowski (1976) προσδιόρισε τρία διαφορετικά επίπεδο στις σχέσεις του τουρισμού με τη διατήρηση του περιβάλλοντος, α) τη σύγκρουση, β) τη συνύπαρξη και γ) τη συμβίωση. Πιστεύει πως η επέκταση του τουρισμού είχε μια αναπόφευκτη επίδραση στους φυσικούς πόρους, στους οποίους στηρίζονταν, με αποτέλεσμα, όπως αναφέρει ο Fennel (2001), η σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος καταλήγει από την συνύπαρξη στην αντιπαλότητα.

Αντίστοιχα, όπως αναφέρουν οι Κοκκώσης και Τσάρτας (2001), ο Krippendorf[24] ήταν από τους πρώτους που έγραψε για τη σημασία του σωστού προγραμματισμού και της διασποράς των τουριστών και των εγκαταστάσεων ως μέσα για την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ο Krippendorf αναγνώρισε, όπως και ο Budowski, ότι οι φυσικοί πόροι παίζουν το ρόλο των πρώτων υλών για τον τουρισμό οι οποίοι λόγω της κακής χρήσης και της κατάχρησης χάνουν την αξία τους.

Έναν σημαντικό κατάλογο των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός στο περιβάλλον δίδεται από τους Lickorish & Jenkins (2004). Σύμφωνα με αυτόν τον κατάλογο[25], οι σημαντικότερες επιπτώσεις αφορούν (1) την ατμοσφαιρική ρύπανση, (2) την μόλυνση των επιφανειακών και υπογείων υδάτων, καθώς και του πόσιμου νερού (3) την ηχορύπανση, (4) τα προβλήματα στην αποκομιδή απορριμμάτων, (5) την αποχέτευση και τις πλημμύρες, (6) τη διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας του εδάφους, των υδάτων, της χλωρίδας και της πανίδας, (7) τη σύγκρουση χρήσεων γης, (8) την υπερσυγκέντρωση πεζών και οχημάτων, (9) την υποβάθμιση της αισθητικής του τοπίου, (10) τα προβλήματα που σχετίζονται με την ηλεκτρική ενέργεια και τις τηλεπικοινωνίες, (11) τις αρρώστιες που σχετίζονται με το περιβάλλον –ελονοσία, χολέρα και (12) την διάβρωση και καθίζηση του εδάφους.

Στον κατάλογο αυτό θα μπορούσαν να προστεθούν και οι επιπτώσεις που αναφέρει η Γκόλφη (1995) και η Θεοχάρη (1995): (13) αλλαγή του γεωμορφολογικού ανάγλυφου λόγω εκτεταμένης δόμησης και δημιουργίας μεταφορικών δικτύων, (14) αλλοίωση του αρχικού χαρακτήρα των τουριστικών περιοχών εξαιτίας της άναρχης αστικοποίηση και κατά συνέπεια την ανυπαρξία δικτύων και υποδομών (ύδρευσης, αποχέτευσης, διαχείρισης απορριμμάτων και λυμάτων) και (15) παρουσία οχλήσεων (κυκλοφοριακό, ηχορύπανση).

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι επιπτώσεις του τουρισμού σε διαφορετικούς φυσικούς περιβαλλοντικούς πόρους, όπως αυτές έχουν επισημανθεί από τη διεθνή βιβλιογραφία και έρευνα[26] και αποτελούν επιμέρους εξεταζόμενα ζητήματα για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Οι επιπτώσεις αυτές οφείλονται στις πιέσεις που προκαλούνται στο

[24] Krippendorf, J. (1997), Les Devoreurs des payesages, Λωζάνη: 24 Heures, στο Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001.

[25] Στον κατάλογο αυτό, οι Lickorish & Jenkins περιλαμβάνουν και την καταστροφή ιστορικών, αρχαιολογικών και άλλων μνημείων, κάτι το οποίο αναδεικνύει αφενός το γεγονός ότι στον τουρισμό ο όρος περιβάλλον περιλαμβάνει το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και αφετέρου την αδιάρικτη σχέση που υπάρχει μεταξύ φύσης και πολιτισμού.

[26] Βλ. Κοκκώσης και Τσάρτας (1999 και 2001), Τσάρτας (1996), Κομίλης & Βαγιονής (1999), Βαρβαρέσος (1998), Mathieson & Wall (1992), UN/Economic and Social Council (1999a), Goodwin, Kent, Parker, Walpole (1997), Hens (1998), Cobb (1997), Fenell (1999), Τσάρτας (2000), UNEPMAP (1997), Potter (1996).

φυσικό περιβάλλον ως αποτέλεσμα αφενός της υπέρβασης των ορίων της φέρουσας ικανότητας του φυσικού περιβάλλοντος και αφετέρου της αδυναμίας σωστής διαχείρισης των φυσικών πόρων και κυρίως των ευαίσθητων περιοχών είτε λόγω της πλημμελούς εφαρμογής ή απουσίας του θεσμικού πλαισίου, είτε της έλλειψης των κατάλληλων μέσων (υποδομές, τεχνικός εξοπλισμός και εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό), είτε ακόμη και της έλλειψης πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης των αρμόδιων φορέων, των ντόπιων κατοίκων και των τουριστών.

Ο προσδιορισμός των αιτιών που προκαλούν πιέσεις στο φυσικό περιβάλλον και ευθύνονται για τις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός στους πόρους αποτελεί βασική αρχή για τον προσδιορισμό και εκτίμηση των επιπτώσεων, αλλά και των παρεμβατικών μέτρων/δράσεων που πρέπει να υλοποιηθούν για την συνεχή βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης και της προσέγγισης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Πίνακας 1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Φυσικός πόρος	Επιπτώσεις
Αέρας	• Μόλυνση του αέρα από τα οχήματα και αεροπλάνα, τις μονάδες παραγωγής ενέργειας. Lanquar (1995)[27], Lickorish & Jenkins (2004), Gortazar & Marin (1999), UNEPMAP (1997), (Μπίθας & Παπαϊωάνου, 2003), Buhalis & Fletcher (1995).
Νερό	• Υπεράντληση νερού λόγω υπερκατανάλωσης κυρίως σε περιοχές με τουρισμό 3S, Κοκκώσης &Τσάρτας (2001), Gortazar & Marin (1999), UNEPMAP (1997), Dixon, Hamilton, Pagiola, Segnestam (2001). • Μόλυνση νερού λόγω εισροής λυμάτων στον υδροφόρο ορίζοντα εξαιτίας έλλειψης α) μονάδων βιολογικών, β) δικτύων λυμάτων και γ) πλημμελών ελέγχων μεταφοράς και διαχείρισης λυμάτων, αλλά και της θάλασσας. Mathieson & Wall (1992), Κούση (2000), Lickorish & Jenkins (2004), Gortazar & Marin (1999), UNEPMAP (1997), Potter (1996), Dixon, Hamilton, Pagiola, Segnestam (2001), Buhalis & Fletcher (1995).
Έδαφος	• Διάβρωση του εδάφους (κυρίως στις παραλίες) λόγω έργων υποδομής, Κοκκώσης & Τσάρτας (2001), Potter (1996). • Μόλυνση που προκαλείται από την έλλειψη ή πλημμελή διαχείριση των απορριμμάτων, Κοκκώσης & Τσάρτας (2001), Lickorish & Jenkins (2004), Gortazar & Marin (1999), UNEPMAP (1997), Potter (1996), Dixon, Hamilton, Pagiola, Segnestam (2001).
Τοπίο	• Αλλαγή εικόνας τοπίου εξαιτίας οδικού δικτύου και άλλων μεταφορικών υποδομών, καθώς και λόγω της αρχιτεκτονικής των καταλυμάτων που δε συνάδει με τα πρότυπα της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, Lickorish & Jenkins (2004), Κολτιδόπουλος (2000), Gortazar & Marin (1999), Potter (1996), Buhalis & Fletcher (1995). • Παρεμβάσεις στις παραλίες. Lickorish & Jenkins (2004) • Αλλαγή χρήσεων γης, οικοπεδοποίηση γεωργικών εκτάσεων, Lickorish & Jenkins (2004), UNEPMAP(1993).
Ενέργεια (πόροι παραγωγής ενέργειας)	• Η ενέργεια δεν αποτελεί φυσικό πόρο, η παραγωγή όμως και η κατανάλωσή της επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις στους φυσικούς πόρους. Ο τουρισμός αυξάνει την ζήτηση για ενέργεια με συνέπεια την αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης ή μόλυνσης φυσικών πόρων, Κοκκώσης & Τσάρτας (2001), Gortazar & Marin (1999).

[27] Lanquar R. et al «Tourisme et Environment en Mediterrane», Les Fascicules du Plan Bleu, No 8, Economica, Paris 1995, στο Κοκκώσης – Τσάρτας (2001)

Πίνακας 1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	
Φυσικός πόρος	**Επιπτώσεις**
Οικοσυστήματα	• Διαταραχές των οικοσυστημάτων λόγω κατασκευής υποδομών, Κοκκώσης & Τσάρτας (2001), Lickorish & Jenkins (2004), Κολτσιδόπουλος (2000), Potter (1996), Dixon, Hamilton, Pagiola, Segnestam (2001). • Μείωση της έκτασης οικοσυστημάτων, Κοκκώσης & Τσάρτας (2001), Lickorish & Jenkins (2004), Buhalis & Fletcher (1995). • Αποκοπή οικοσυστήματος και δημιουργία υποσυνόλων λόγω των έργων υποδομής (π.χ. οδικό δίκτυο), Κοκκώσης & Τσάρτας (2001), Lickorish & Jenkins (2004).
Χλωρίδα	• Η επιπτώσεις στη χλωρίδα προκαλούνται συνήθως από τη συμπεριφορά των τουριστών και αφορούν στη συλλογή λουλουδιών, φυτών και μυκήτων, στην απρόσεκτη χρήση της φωτιάς, στο σκόπιμο κλάδεμα (τεμαχισμός) των δέντρων, στην υπερβολική ρίψη απορριμμάτων, στην πεζοπορία και οδήγηση οχημάτων (τροχοί) και στην κατασκήνωση, Mathieson & Wall (1992), Buhalis & Fletcher (1995).

Όπως διαπιστώνεται από τον παραπάνω πίνακα, οι επιπτώσεις που προκαλούνται στους φυσικούς πόρους εξαιτίας του τουρισμού, οφείλονται τόσο στη συμπεριφορά των τουριστών και των κατοίκων εξαιτίας της έλλειψης πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης, όσο και στην κακή διαχείριση των πόρων από τους αρμόδιους φορείς, στην έλλειψη των αναγκαίων υποδομών (π.χ. βιολογικοί καθαρισμοί, δίκτυα λυμάτων, ΧΥΤΑ), στην μη εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων (π.χ. ανακύκλωση), στην κακή χωροθέτηση έργων υποδομής (π.χ. αεροδρόμια, οδικό δίκτυο), αλλά και στις ελλείψεις στην εφαρμογή ελέγχων και μέσων (τεχνικός εξοπλισμός και ανθρώπινο δυναμικό) στη διαχείριση πόρων και προστασία των πόρων και στον περιορισμό των επιπτώσεων και στη μη εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου από τους επιχειρηματίες.

Η προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, η διάσωση και προστασία των φυσικών πόρων, απαιτεί συγκεκριμένες μελέτες από ειδικούς επιστήμονες που θα αφορούν πρωτίστως τους παράγοντες που προκαλούν πιέσεις και επιπτώσεις στους φυσικούς πόρους και την μέτρηση των πιέσεων και επιπτώσεων. Σε ένα δεύτερο βήμα απαιτείται ο προσδιορισμός των αναγκαίων Προγραμμάτων, μέτρων και δράσεων, που θα αφορούν έργα υποδομών, εξειδίκευση ανθρώπινου δυναμικού, διάχυση της πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης, και άλλα τα οποία θα πρέπει να υλοποιηθούν για να μειωθούν οι πιέσεις και οι επιπτώσεις στους φυσικούς πόρους. Μέτρα και δράσεις που θα δρουν παρεμβατικά με στόχο την καταπολέμηση της αιτίας και όχι του συμπτώματος μέσω της επιβολής ποινών. Για τον έλεγχο και τη μείωση των επιπτώσεων απαιτούνται δηλαδή μελέτες και μετρήσεις (**δείκτες**) προσδιορισμού του είδους και μεγέθους της **αιτίας**, των **πιέσεων** και **επιπτώσεων**, καθώς και των αναγκαίων **δράσεων** που θα υλοποιηθούν. Η αιτία, η πίεση, η επίπτωση και η δράση (αντίδραση) θα πρέπει να αποτελούν τα πεδία ανάπτυξης ενός πλαισίου αξιολόγησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

2.3. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Οι επιπτώσεις του τουρισμού στο πολιτιστικό περιβάλλον αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική κατηγορία εξεταζόμενου ζητήματος (εκτός του φυσικού περιβάλλοντος) για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Οι επιπτώσεις του τουρισμού στην πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν το αποτέλεσμα της έλλειψης σεβασμού προς τους πολιτιστικούς πόρους ενός τουριστικού προορισμού, τόσο από την πλευρά των ντόπιων και επιχειρηματιών, όσο και από τους τουρίστες, ενίοτε και από τις τοπικές και κεντρικές Αρχές. Για παράδειγμα, οι εξωτερικές οικονομίες που προκαλούνται από την ανάδειξη ενός αρχαιολογικού χώρου και της προσέλκυσης τουριστών-επισκεπτών σε αυτόν είναι γνωστές σε όλους μας. Η προσέλκυση τουριστών σε έναν αρχαιολογικό χώρο αποτελεί παράγοντα προσέλκυσης επιχειρηματιών στην γύρω περιοχή όπου δημιουργούνται τουριστικά καταλύματα, εστιατόρια, αναψυκτήρια και εμπορικά καταστήματα πώλησης αναμνηστικών αντικειμένων. Παρατηρείται δηλαδή μια αλλαγή των χρήσεων γης στον περιβάλλοντα χώρο ενός αρχαιολογικού χώρου (μνημείου), όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Κοκκώσης και Τσάρτας (2001).

Μια ολόκληρη αγορά εμφανίζεται και λειτουργεί γύρω (και μέσα) από χώρους ιδιαίτερου πολιτιστικού ενδιαφέροντος και όλοι οι επιχειρηματίες στοχεύουν στην προσέλκυση τουριστών οι οποίοι φθάνουν στην περιοχή εξαιτίας του συγκεκριμένου πολιτιστικού πόρου. Το γεγονός αυτό, η δημιουργία της αγοράς, συμβάλει σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη (μεγέθυνση) της περιοχής, καθώς προσελκύονται επενδυτές, δημιουργούνται θέσεις απασχόλησης και αυξάνεται το τοπικό εισόδημα. Οι επιπτώσεις όμως που δημιουργούνται στον πολιτιστικό πόρο είναι μεγάλες και σημαντικές. Αφορούν τόσο την αλλοίωση του περιβάλλοντα χώρου όσο και του ίδιου του μνημείου (ή αρχαιολογικού χώρου)[28]. Η καθημερινή περιήγηση τουριστών σε έναν αρχαιολογικό χώρο μπορεί να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα από τη φθορά που μπορεί να προκληθεί, ενώ η πλημμελής επιτήρηση των τουριστών μπορεί να αποτελέσει αφορμή για ανάρμοστη συμπεριφορά στο χώρο του μνημείου είτε από άγνοια είτε εκ προθέσεως.

Σύμφωνα με την πρώτη Αρχή της Χάρτας του Πολιτιστικού Τουρισμού (Δεμαθάς & Δημητσάντου-Κρεμέζη, 2002) η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν έναν υλικό και πνευματικό πόρο που προσφέρει την αφηγηματική μαρτυρία της ιστορικής εξέλιξης. Η κληρονομιά καταλαμβάνει ένα σημαντικό ρόλο στη σύγχρονη ζωή και θα πρέπει να είναι, είτε διανοητικά είτε συναισθηματικά προσπελάσιμη από το ευρύ κοινό. Τα προγράμματα για την προστασία και διατήρηση της κληρονομιάς, των φυσικών της στοιχείων, της άυλης ύποστασής της, των σύγχρονων πολιτιστικών εκφράσεων και του ευρύτερου πλαισίου τους, θα πρέπει να παρέχουν στα μέλη της τοπικής κοινότητας και στον επισκέπτη ίσες ευκαιρίες και πρόσφορους τρόπους και να καθιστούν δυνατή την κατανόηση και την αξιολόγηση της σημασίας της. Η γνώση και ο σεβασμός της κληρονομιάς από τους ντόπιους και τους επισκέπτες ενός τόπου, αποτελεί βασικό στοιχείο της προστασίας της και της μείωσης των επιπτώσεων που δέχεται από την τουριστική εκμετάλλευση, αλλά και βασικό εργαλείο για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

[28] Η φθορά στους παραδοσιακούς οικισμούς, τους αρχαιολογικούς χώρους και τα μνημεία, είτε από τη μαζική παρουσία τουριστών είτε από τα έργα υποδομής που γίνονται γύρω από αυτά, ήταν η πρώτη επίπτωση του μαζικού τουρισμού (Τσάρτας, 1996:326)

2.3.1 ΣΧΕΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Όπως οι φυσικοί πόροι μιας περιοχής, έτσι και οι πολιτιστικοί πόροι (πολιτιστική κληρονομιά[29]) αποτελούν παράγοντες για την τουριστική ανάπτυξη, αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά του τοπικού περιβάλλοντος τα οποία χρησιμοποιούνται για την προσέλκυση τουριστών στην περιοχή αυτή -όπως μελετήθηκε διεξοδικά στη 12η Γενική Συνέλευση του ICOMOS, που έλαβε χώρα στο Μεξικό τον Οκτώβριο του 1999[30]. Οι πολιτιστικοί πόροι και κυρίως τα αρχαιολογικά και ιστορικά μνημεία αποτελούν τμήμα του τουριστικού προϊόντος πολλών τουριστικών προορισμών. Δεδομένου όμως ότι οι πόροι αυτού του είδους είναι εύθραυστοι και μη ανανεώσιμοι (Helmy & Cooper, 2002), η διατήρηση μέσω της ορθής διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, της ανάπτυξης δηλαδή που σέβεται την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά[31].

Σύμφωνα με τη «Διεθνή Πολιτιστική Χάρτα του Τουρισμού», στην εποχή της ολοένα αυξανόμενης παγκοσμιοποίησης, η προστασία, η διατήρηση, η ερμηνεία και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ποικιλίας κάθε περιοχής ή χώρα, αποτελεί μια σημαντική πρόκληση για όλο τον κόσμο. Ωστόσο, η διαχείριση της κληρονομιάς αυτής, στο πλαίσιο των διεθνώς αναγνωρισμένων και κατάλληλα εφαρμοσμένων κανόνων, ανήκει συνήθως στην ευθύνη της κοινότητας ή της ομάδας που τη διαφυλάττει. Μελετώντας τις έξη Αρχές της Χάρτας του Πολιτιστικού Τουρισμού, **ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην ενημέρωση των τουριστών και των ντόπιων κατοίκων**. Η ενημέρωση αυτών κρίνεται αναγκαία προκειμένου να διαχειρίζονται και να «χρησιμοποιούν» τους πολιτιστικούς πόρους με βιώσιμο τρόπο (σεβασμό) περιορίζοντας έτσι τις επιπτώσεις που μπορούν να υπάρχουν.

Ένας λοιπόν από τους πρωταρχικούς στόχους της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς συνίσταται στο να μεταδοθεί η σημασία της και η ανάγκη διατήρησής της στους κατοίκους και επισκέπτες κάθε περιοχής. Η φυσική, διανοητική ή συναισθηματική πρόσβαση στην κληρονομιά και στην πολιτιστική εξέλιξη, μέσα σε λογικά πλαίσια και με κατάλληλους χειρισμούς, αποτελεί ταυτόχρονα ένα δικαίωμα και ένα προνόμιο. Η πρόσβαση αυτή συνεπάγεται την υποχρέωση του σεβασμού α) των πολιτιστικών αξιών, των ενδιαφερόντων και οικονομικών συμφερόντων της κοινότητας όπου βρίσκεται η κληρονομιά, και β) των τοπικών ομάδων που την διαφυλάττουν ή των κατόχων ιστορικών ιδιοκτησιών.

Ο τουρισμός έχει εξελιχθεί σε ένα όλο και πιο σύνθετο φαινόμενο με οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές, εκπαιδευτικές, επιστημονικές, βιοφυσικές, οικολογικές και αισθητικές διαστάσεις. Η επιτυχία μιας ευεργετικής αλληλεπίδρασης των δυνητικά αντίθετων προσδοκιών και φιλοδοξιών των επισκεπτών και των κατοίκων της κοινότητας που τους υποδέχεται, παρουσιάζει πολλές

[29] Στην πολιτιστική κληρονομιά καταγράφεται και απεικονίζεται η μακρόχρονη πορεία της ιστορικής εξέλιξης, ενώ η κληρονομιά αυτή διαμορφώνει ουσιαστικά και την ταυτότητα κάθε έθνους, χώρας, περιοχής ή τόπου και επομένως αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της σύγχρονης ζωής. Αυτή είναι ένα δυναμικό σημείο αναφοράς και ένα θετικό μέσο ανάπτυξης και αλλαγών. Η ιδιαίτερη πολιτιστική κληρονομιά και η συλλογική μνήμη κάθε περιοχής ή κοινωνικού συνόλου αποτελεί αναντικατάστατο και σημαντικό υπόβαθρο για τη σύγχρονη και μελλοντική ανάπτυξη. (ICOMOS, 12th General Assembly, Mexico, October 1999)

[30] ICOMOS, 12th General Assembly, *Internatianal Cultural Tourism Charter Managing Tourism at Places of Heritage Significance.* Mexico, October 1999

[31] Η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν έναν υλικό και πνευματικό πόρο που προσφέρει την αφηγηματική μαρτυρία της ιστορικής εξέλιξης. Η κληρονομιά καταλαμβάνει ένα σημαντικό ρόλο στη σύγχρονη ζωή και θα πρέπει να είναι φυσικά, είτε διανοητικά είτε συναισθηματικά προσπελάσιμη από το ευρύ κοινό. Τα προγράμματα για την προστασία και διατήρηση της κληρονομιάς, των φυσικών της στοιχείων, της άυλης ύποστασής της, των σύγχρονων πολιτιστικών εκφράσεων και του ευρύτερου πλαισίου τους, θα πρέπει να παρέχουν, στα μέλη της τοπικής κοινότητας και στον επισκέπτη, ίσες ευκαιρίες και πρόσφορους τρόπους και καθιστούν δυνατή την κατανόηση και την αξιολόγηση της σημασίας της. (1η Αρχή της Διεθνούς Πολιτιστικής Χάρτας του Τουρισμού.

προκλήσεις και ευκαιρίες. Η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, οι ιδιόμορφοι και ζωντανοί πολιτισμοί αποτελούν μέγιστο τουριστικό θέλγητρο. Το ιδιαίτερο πολιτισμικό ενδιαφέρον που μπορεί να παρουσιάζει κάποιο ή κάποια στοιχεία του τοπικού πολιτισμού, γίνεται αιτία για τη διαμόρφωση ενός πλαισίου ανάπτυξης συχνά ολόκληρης της περιοχής με επίκεντρο την προβολή αυτών των πολιτισμικών στοιχείων ή πόρων (π.χ. κάστρα, μοναστήρια, κάποιο ιστορικό γεγονός, κ.α.). Η εντατική ή ανεπαρκής διαχείριση του τουρισμού και της σχετικής με αυτόν ανάπτυξη, μπορεί να βλάψει τη φύση, την ακεραιότητα και τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά των στοιχείων αυτών (Π. Τσάρτας, 1996),. Η οικολογική δομή, τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά και ο τρόπος ζωής της κοινότητας υποδοχής μπορεί επίσης να υποβαθμιστεί, όπως άλλωστε και η εμπειρία του επισκέπτη από τον τόπο αυτό.

Ο τουρισμός πρέπει να παρέχει οφέλη στις κοινότητες υποδοχής, να τους προσφέρει σημαντικά κίνητρα και μέσα για να φροντίζουν και να διατηρούν την κληρονομιά και τις παραδόσεις τους. Στο πλαίσιο αυτό είναι απαραίτητη η συνεργασία μεταξύ των εκπροσώπων της τοπικής κοινότητας, των αρμόδιων της διατήρησης, των επιχειρηματιών του τουρισμού (τουριστικοί πράκτορες, ξενοδόχοι, κ.α.), των κεντρικών και τοπικών Αρχών, των υπεύθυνων διαμόρφωσης τουριστικής πολιτικής και εθνικών αναπτυξιακών σχεδίων, προκειμένου να επιτευχθεί η βιωσιμότητα των τουριστικών δραστηριοτήτων και να εξασφαλιστεί η προστασία των πολιτιστικών πόρων για τις μελλοντικές γενεές, να προωθηθεί δηλαδή η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη. ***Συνεπώς, βασική προϋπόθεση για:*** **α)** την διατήρηση των πολιτιστικών πόρων, **β)** τον περιορισμό των πιέσεων και επιπτώσεων που αυτοί δέχονται εξαιτίας του τουρισμού, της κακής οργάνωσής του ή/και της έλλειψης των αναγκαίων μέσων για τον έλεγχο του μεγέθους του τουρισμού που μπορεί να δεχθεί μια περιοχή και γ) την προώθηση της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης ***αποτελεί η συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων σε επίπεδο σχεδιασμού, λήψη αποφάσεων, ελέγχου, προστασίας και χρήσης των πολιτιστικών πόρων*** .

2.3.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Δυστυχώς, στη βιβλιογραφία σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού υπάρχει σύγχυση ή παραμέληση όσον αφορά στις επιπτώσεις του τουρισμού στον πολιτισμό, τις επιπτώσεις δηλαδή του τουρισμού στους πολιτιστικούς πόρους[32]. Η σύγχυση αυτή αναφέρεται στο γεγονός ότι στην ανάλυση περί επιπτώσεων του τουρισμού στον πολιτισμό, εξετάζονται οι επιπτώσεις σε κοινωνικούς πόρους (επιπτώσεις στην κουλτούρα), οι σχέσεις μεταξύ των ντόπιων και των τουριστών και οι αλλαγές του τρόπου ζωής των ντόπιων. Για παράδειγμα, ο Κολτσιδόπουλος (2000), αναφέρει ότι οι πολιτιστικές επιπτώσεις του τουρισμού εξαρτώνται από την ποιότητα κι τον όγκο του τουριστικού πλήθους που επισκέπτεται μια περιοχή ή μια χώρα και αναφέρεται στην μεταφορά πολιτιστικών στοιχείων (κουλτούρας – κοινωνικής συμπεριφοράς) από τους τουρίστες. Στο σημείο αυτό όμως γίνεται σύγχυση μεταξύ κοινωνικών και πολιτιστικών πόρων μιας περιοχής.

Οι πολιτιστικοί πόροι που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του τουρισμού είναι τα μνημεία όλων των εποχών (π.χ. προϊστορικά, κλασσικής αρχαιότητας, ρωμαϊκά, μεσαιωνικά, βυζαντινά, κ.α.), τα παραδοσιακά κτίσματα και οι οικισμοί, αλλά και σύγχρονα κτίσματα ή τόποι, (Konsola, 1993). Με αυτή την αντίληψη συμφωνεί και ο WTO. Όπως αναφέρει ο Βαρβαρέσσος (1999) οι τουριστικοί πόροι ταξινομούνται (σύμφωνα με τον WTO) στις ακόλουθες κατηγορίες:

[32] Βλ. Jan Van der Borg (1999), Hall & Lew (1998), Walle (1998)

Πίνακας 2. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ	
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	**ΠΟΡΟΙ**
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ	Αρχαιολογία, Ιστορικά μνημεία, Τοπική αρχιτεκτονική, Παραδοσιακοί οικισμοί, κτλ
ΦΥΣΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ	Θερμοκρασία, Ηλιοφάνεια, Βροχοπτώσεις, Υγρασία, Άνεμοι, Διάρκεια των εποχών, Καθαρότητα του αέρα, Πηγές, Καταρράκτες, Χείμαρροι, Ποτάμια, Λίμνες, Θάλασσες, Χλωρίδα, Πανίδα, Προστατευόμενες περιοχές, κτλ
ΥΠΟΔΟΜΗ	Οδικές, σιδηροδρομικές, θαλάσσιες και αεροπορικές μεταφορές, Τουριστικοί εξοπλισμοί: μαρίνες, εστιατόρια, πλαζ, φυσικά πάρκα, κτλ
ΑΝΩΔΟΜΗ	Ξενοδοχειακά καταλύματα, οργανωμένες κατασκηνώσεις, χωριά διακοπών, αγροτουριστικά καταλύματα, ξενώνες, εστιατόρια, καφέ, μπαρ, γραφεία ταξιδιών, κτλ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ	Δημόσιες χρηματοδοτικές πηγές, Οικονομικές ενισχύσεις στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, Τραπεζικές πηγές χρηματοδότησης, Επίπεδο των τιμών των πρώτων υλών, των οικοπέδων, των υπηρεσιών του εργατικού δυναμικού, Οικονομικοί όροι οι οποίοι μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα μπορούν να χρησιμεύσουν για την ανάπτυξη του τουρισμού, της βιοτεχνίας, του εμπορίου, κτλ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ	Δημογραφικά δεδομένα, Συνθήκες διαβίωσης, Μισθοί, Εργασιακές συνθήκες, Κατηγοριοποιήσεις του εργατικού δυναμικού, Ύπαρξη κέντρων επαγγελματική κατάρτισης, Αντιλήψεις και απόψεις του πληθυσμού σχετικά με τον τουρισμό, Βαθμός συμμετοχής του πληθυσμού στους δημοκρατικούς θεσμούς σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, Διακοπές μετ' αποδοχών, Ορθολογική οργάνωση του χρόνου εργασίας και του ελεύθερου χρόνου, Χρονική κατανομή των διακοπών, Συνήθειες σχετικά με τις διακοπές, Επίπεδο εκπαίδευσης, υγείας, κτλ, Πολιτική σταθερότητα, Τουριστική εικόνα της περιοχής, Θεσμικό πλαίσιο που αφορά την τουριστική ανάπτυξη, Διοικητική οργάνωση της χώρας και της περιφέρειας, Ύπαρξη προγράμματος εθνικής και περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης, Ύπαρξη προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης, Καθορισμός ζωνών, πολεοδομικών ρυθμίσεων, κτλ,

Πηγή: Βαρβαρέσος (1999)

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα, υπάρχει μια σαφής διάκριση μεταξύ των πολιτιστικών πόρων και των κοινωνικών πόρων του τουρισμού. Μια άλλη κατηγοριοποίηση των τουριστικών πόρων (συμπληρωματική εκείνης του WTO), γίνεται από τον ΕΟΤ (1998) («Μελέτη Αγοράς για τον Ελληνικό Τουρισμό», στο Βαρβαρέσος, 1999) όπου γίνεται σαφής διάκριση του τρόπου ζωής των κατοίκων, των ηθών και εθίμων τους από τους πολιτιστικούς πόρους.

Πίνακας 3. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ	
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ	**ΣΤΟΙΧΕΙΑ**
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ	Μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι, μουσεία, εκκλησίες, μοναστήρια, φρούρια, κάστρα, πύργοι, τείχη, μονοπάτια, παραδοσιακοί οικισμοί
ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ	Βουνά, ηφαίστεια, φαράγγια, σπήλαια, λίμνες, λιμνοθάλασσες, καταρράκτες, πηγές, πλαζ, νησιά, φυσικά μορφολογικά φαινόμενα, ιαματικές πηγές, υποθαλάσσιος πλούτος, χλωρίδα, πανίδα
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ (Κοινωνικοί πόροι)	Θρησκεία, θρησκευτικές εκδηλώσεις, εικαστική τέχνη (συλλογές), τοπικά εδέσματα, τοπικές συλλογές, πανηγύρια, φεστιβάλ, συναυλίες, εκδηλώσεις, τοπικός τρόπος ζωής, ήθη και έθιμα
ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΘΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΨΥΧΗΣ	Παραλίες, πίστες σκι, γήπεδα γκολφ, λιμένες αναψυχής, θεματικά πάρκα, γήπεδα
ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ	Ξενοδοχεία, οργανωμένες κατασκηνώσεις, παραδοσιακοί οικισμοί, ορεινά καταφύγια
ΧΩΡΟΙ ΣΙΤΙΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗΣ	Εστιατόρια, συνεδριακά κέντρα, καφέ, μπαρ, καζίνο
ΠΡΟΣΠΕΛΑΣΙΜΟΤΗΤΑ	Αεροδρόμια, ταξί, δρομολόγια πτήσεων εσωτερικού, ακτοπλοϊκά δρομολόγια εσωτερικού, δρομολόγια υπεραστικών λεωφορείων, δρομολόγια τρένων
ΤΟΠΙΚΑ ΜΕΣΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ	Ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα, ταξί, λεωφορεία
ΣΠΟΡ	Κολύμβηση, πεζοπορία, σκι, τένις, ιστιοσανίδα, ιστιοπλοΐα, αναρριχήσεις, κυνήγι, ψάρεμα
ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΛΙΑΝΕΜΠΟΡΙΟΥ	Ναυτιλιακές εταιρείες (κρουαζιέρες), ταξιδιωτικά γραφεία, ναυλομεσιτικά γραφεία, αεροπορικές εταιρείες, τουριστικά λεωφορεία
ΓΕΝΙΚΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	Τουριστικοί οργανισμοί, τράπεζες, Τουριστική Αστυνομία, Κέντρα Υγείας, γραφεία πληροφοριών, λιμεναρχεία, τηλεπικοινωνίες

Πηγή: Σ. Βαρβαρέσσος (1999)

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι έχει γίνει μια σημαντική ανασκόπηση των μελετών και θεωριών περί των επιπτώσεων του τουρισμού στα πολιτιστικά και κοινωνικά στοιχεία μιας περιοχής από την Γαλάνη-Μουτάφη (2002). Οι μελέτες των επιπτώσεων του τουρισμού αρχικά στράφηκαν στις διαπολιτισμικές συναντήσεις και ανταλλαγές ανάμεσα σε «υποδοχείς» και «οικοδεσπότες». Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, οι πρώτες μελέτες που εξετάζουν τις συνέπειες της αλληλεπίδρασης μεταξύ τουριστών-ντόπιων **επηρεάστηκαν από την κυρίαρχη προβληματική** εκείνης της *εποχής, της κοινωνιολογίας της ανάπτυξης*. Το αποτέλεσμα της επικράτησης της προβληματικής αυτής είναι η αδυναμία διαχωρισμού των επιπτώσεων του τουρισμού στους ιδιαίτερους πολιτιστικούς και κοινωνικούς πόρους μιας περιοχής.

Έτσι στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάται περισσότερο ο όρος «socio-cultural impact of tourism»[33], ή «cultural impacts of tourism», εννοώντας και στις δύο περιπτώσεις τις κοινωνικές επιπτώσεις του τουρισμού στην τοπική κοινωνία, την αλλαγή του τρόπου συμπεριφοράς και κυρίως στον μιμητισμό των ντόπιων κατοίκων, στις επιπτώσεις δηλαδή στους κοινωνικούς πόρους σύμφωνα με την κατάταξη των WTO και EOT. Ο προβληματισμός με τις επιπτώσεις του τουρισμού στους πολιτιστικούς πόρους (στα στοιχεία των πολιτιστικών πόρων: αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί, κ.α.) φαίνεται ότι είναι νέος και αναδείχθηκε ως αποτέλεσμα της συζήτησης περί εναλλακτικών μορφών τουρισμού και πολιτιστικού τουρισμού. Αλλά και ως αποτέλεσμα των δημοσιεύσεων του ICOMOS που αφορούσαν στην προστασία των πολιτιστικών πόρων και κυρίως των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων. Στις δημοσιεύσεις αυτές αναφέρεται ότι κλειδί για την προστασία των μνημείων από την καταστροφή που μπορεί να προξενήσουν οι επισκέπτες και ταυτόχρονα την μεγιστοποίηση της ικανοποίησης των επισκεπτών είναι η σωστή διαχείριση (Helmy & Cooper, 2002).

Ο τουρισμός θεωρείται συχνά ως η κύρια αιτία υποβάθμισης του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και κυρίως εκείνου του τμήματος που είναι ταυτόχρονα και φορέας ιστορικής μνήμης (μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί, ιστορικοί χώροι, κ.α.) (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001). Η πολιτιστική και κυρίως η αρχαιολογική κληρονομιά, αποτελεί ένα εύθραυστο και μη ανανεώσιμο πόρο (Helmy & Cooper, 2002). Όμως, πολλά από τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργήσει ο τουρίστας στη διάρκεια της επίσκεψής του σε έναν πολιτιστικό χώρο μπορούν να αποφευχθούν χάρις στην καλή διαχείριση και την επιτήρηση. Δυστυχώς, αν και ο τουρισμός μπορεί να προκαλέσει σημαντικές φθορές σε ένα μνημείο, δεν υπάρχουν καλά τεκμηριωμένες μελέτες για την καταστροφή που μπορεί να προκαλέσει ο τουρίστας.

Ο Μπαμίδης (2002) αναφέρει ότι στην περίπτωση της Ελλάδας, αναγνωρίζει πως ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους κυριότερους κλάδους εισροής πολυτίμου συναλλάγματος. Δυστυχώς όμως, εξαιτίας της άναρχης τουριστικής ανάπτυξης, οι επιπτώσεις σε πολιτιστικούς πόρους είναι πολλές και αφορούν στην καταπάτηση αρχαιολογικών χώρων, στην εγκατάλειψη σημαντικών αρχαιολογικών ευρημάτων, στην ρίψη απορριμμάτων σε αρχαιολογικούς χώρους, στην μετατροπή περιοχών ιστορικών μνημείων σε ευκαιριακές και μόνιμες υπαίθριες αγορές και φυσικά στην αλλαγή χρήσεων γης κυρίως σε ιστορικές συνοικίες πόλεων όπως για παράδειγμα η Πλάκα στην Αθήνα και η παλιά πόλη του Ρεθύμνου.

Από την άλλη πλευρά, η Γκόλφη (1995), όπως και πολλοί άλλοι, θεωρεί πως ο τουρισμός δεν προκαλεί μόνο αρνητικές επιπτώσεις στα πολιτιστικά μνημεία, αλλά αντίθετα μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και διατήρησή τους. Για παράδειγμα, στην περίπτωση των παραδοσιακών οικισμών, ο τουρισμός μπορεί να συντελέσει στην προστασία του οικισμού από τη φθορά και την εγκατάλειψη, στην ανάδειξη της πολιτιστικής και ιστορικής τους φυσιογνωμίας. Στην περίπτωση όμως που ένας παραδοσιακός οικισμός εντάσσεται στο μοντέλο του μαζικού τουρισμού, τότε ο κίνδυνος της καταστροφής, της πρόκλησης σοβαρών φθορών είναι μεγάλος. Η φέρουσα ικανότητα του παραδοσιακού οικισμού έρχεται σε αντίθεση με τον μαζικό τουρισμό. Η σωστή πληροφόρηση και διαχείριση (και επίβλεψη) των τουριστών που επισκέπτονται έναν παραδοσιακό οικισμό ή έναν αρχαιολογικό χώρο αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την προστασία του. Η διαχείριση αυτή είναι σημαντική, όχι μόνο στην περίπτωση του μαζικού τουρισμού αλλά και σε οποιαδήποτε μορφή εναλλακτικού τουρισμού. Το πλήθος των τουριστών αλλά και κυρίως η συμπεριφορά τους κατά τη διάρκεια της επίσκεψης σε έναν πολιτιστικό χώρο (μνημείο, παραδοσιακό οικισμό, αρχαιολογικό χώρο, μουσεία, κ.α.) είναι ιδιαίτερα σημαντικό όπως αναφέρει και ο Τσάρτας (1996).

Για την προστασία του χώρου όμως δεν πρέπει να συμβάλουν μόνο οι τουρίστες αλλά και οι ίδιοι οι κάτοικοι. Στο πλαίσιο της συμβολής των κατοίκων στη διατήρηση ενός παραδοσιακού οικισμού για παράδειγμα, θα πρέπει να προωθηθούν ειδικά προγράμματα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης

[33] ενδεικτικά βλ. «*Socio-Cultural Impacts of Tourism*», http://www.unepie.org/pc/tourism/sust-tourism/social.htm. Kreag, Glenn (2001), *The impacts of tourism. Sea Grand of Minnesota*, University of Minnesota, Tamara Rátz, *The Socio-Cultural Impacts of Tourism*, Budapest University of Economic Sciences Tourism in the Third World, (http://www.ark3.lth.se/diploma/intheheart/Tourism.htm)

των κατοίκων, προκείμενου να κατανοήσουν ότι ο σεβασμός του οικισμού και του περιβάλλοντα χώρου του μπορεί να συμβάλει στην προστασία του οικισμού, στην προσέλκυση τουριστών και στην αύξηση των εισοδημάτων.

Γενικά, η Γκόλφη (1995) θεωρεί πως στην περίπτωση των παραδοσιακών οικισμών, ο τουρισμός μπορεί να προκαλέσει αλλαγές τόσο στον κοινωνικό (αλλαγή τρόπου ζωής κατοίκων) και οικονομικό τομέα (νέα επαγγέλματα), όσο και στο δομημένο περιβάλλον. Στην περίπτωση που οι κοινωνικό-οικονομικές επιπτώσεις απορροφώνται από τους ντόπιους και νοούνται ως εργαλεία-μέσα προκειμένου η τοπική κοινωνία να ξεφύγει από την υπανάπτυξη, οι συνέπειες του τουρισμού μπορούν να κριθούν ως θετικές. Στην περίπτωση όμως των επιπτώσεων – συνεπειών του τουρισμού στο δομημένο περιβάλλον, όπως αναφέρει η Γκόλφη (1995) εξαιτίας των πιέσεων του τουρισμού και της φέρουσας ικανότητας του οικισμού, οι επιπτώσεις που μπορούν να προκληθούν είναι:

- Η αλλοίωση της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας από μη εναρμονισμένες νέες κατασκευές και πρόχειρες κακότεχνες αναστηλώσεις.
- Η απότομη και απρογραμμάτιστη επέκταση και εξαφάνιση του παραδοσιακού πυρήνα μέσα στο πλήθος των νέων κατασκευών.
- Η εισαγωγή πολλών νέων και ασυμβίβαστων χρήσεων.
- Η αισθητική ρύπανση από μόνιμες και κινητές κατασκευές.
- Η εξάντληση της αντοχής των δικτύων υποδομής.
- Η αλλοίωση του περιβάλλοντα χώρου.

Αντίστοιχες όμως επιπτώσεις με τις παραπάνω μπορούν να προκληθούν και στην περίπτωση των αρχαιολογικών χώρων (καθώς και σε μουσεία). Όπως αναφέρεται στο Museums Emergency Programme (ICOM, 2003) οι πολιτιστικοί πόροι κινδυνεύουν άμεσα τόσο από φυσικές καταστροφές όσο και από ανθρώπινες επεμβάσεις. Με την άποψη αυτή συμφωνεί και το Division of Cultural Affairs (DCA) του Palau (Micronesia) υποστηρίζοντας πως η μεγαλύτερη πρόκληση των νησιών του Ειρηνικού την τρέχουσα περίοδο είναι να αποτρέψουν τις καταστροφές των πολιτιστικών πόρων από την ανάπτυξη και κυρίως τον τουρισμό (Fitzpatrick & Kanai, 2001). Οι Κοκκώσης και Τσάρτας (2001), αναφέρουν πως το δομημένο περιβάλλον με ιστορική ή/και πολιτισμική αξία, λόγω του ενδιαφέροντος που παρουσιάζει, δέχεται συχνά σημαντικές πιέσεις από τον τουρισμό. Πολλοί μικροί ή μεγάλοι ιστορικοί οικισμοί και μνημεία, όπως το ανάκτορο της Κνωσού, η Αγ. Σοφία (Κωνσταντινούπολη), ο Αγ. Πέτρος (Βατικανό), η Ακρόπολη των Αθηνών και άλλοι, απειλούνται από τις χιλιάδες των επισκεπτών. Η φυσική φθορά των δομικών υλικών των μνημείων, η χημική και φυσική αλλοίωση των τοιχογραφιών από την παραμονή και διακίνηση μεγάλου αριθμού επισκεπτών, είναι μερικές μόνον από τις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός και που πρέπει να αντιμετωπισθούν. Στις άμεσες όμως αυτές επιπτώσεις, θα πρέπει να προστεθούν οι έμμεσες, οι οποίες δεν προκύπτουν από τη διακίνηση των επισκεπτών, αλλά από την ανάγκη για την εξυπηρέτηση των τουριστών (έργα πρόσβασης, στάθμευσης, χώρους υγιεινής, κ.α.).

Γενικά οι επιπτώσεις που μπορεί να προκαλέσει ο τουρισμός σε αρχαιολογικούς χώρους (Κόνσολα 1995. NPS, 2002. Σωματείο Επαγγελματιών Ξεναγών Κρήτης και Σαντορίνης, ΙΑΑΚ, ΕΚΚΕ, 2002. Glasson, Godfrey, Goodey, 1999. Helmy & Cooper, 2002. WTO, 1998) αφορούν τόσο την αισθητική των μνημείων και του περιβάλλοντος χώρου, όσο και την διάσωση-διατήρηση των μνημείων, την μόλυνση των μνημείων, την ανικανότητα φύλαξης των χώρων στις περιπτώσεις μαζικής προσέλευσης, κ.α. Ενδεικτικά, οι επιπτώσεις αυτές αφορούν :

- Αυθαίρετη δόμηση εντός ή πέριξ αρχαιολογικών χώρων λόγω των πιέσεων που προκαλεί η τουριστική ζήτηση (κυρίως για ξενοδοχειακά καταλύματα).
- Προσβολή αρχαιολογικών χώρων και μνημείων από την εκδήλωση ανάρμοστης συμπεριφοράς του τουρίστα (κατανάλωση τροφών, αναψυκτικών, κάπνισμα, άσεμνες φωτογραφίες, θόρυβος, κ.α.) εντός του αρχαιολογικού χώρου.
- Φθορές που προκαλούνται συνειδητά ή ασυνείδητα από τους τουρίστες κατά τη διάρκεια της επίσκεψής τους χωρίς επίβλεψη ή με ελλιπή επίβλεψη από ειδικούς –συνοδοί, ξεναγοί, φύλακες.

- Κλοπή, κυρίως μικρών δομικών στοιχείων ενός μνημείου ή ενός αρχαιολογικού χώρου ως αναμνηστικών αντικειμένων (souvenir).
- Συγκέντρωση εμπορικών κυρίως δραστηριοτήτων στον περιβάλλοντα χώρο δημιουργώντας προβλήματα αισθητικής και αλλοίωσης του τοπίου.
- Αυθαίρετη ρίψη απορριμμάτων (συσκευασίες τροφίμων, αναψυκτικών, τσιγάρων-αποτσίγαρα, κ.α.) εντός του αρχαιολογικού χώρου.

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε, όλες οι παραπάνω ενέργειες και προβλήματα που μπορεί να δημιουργήσει ο τουρίστας, καθώς και ο κάτοικος, ο επιχειρηματίας και ο αρμόδιος φορέας διαχείρισης λόγω ελλείψεων ή παραλήψεων, είναι κατά κύριο λόγο **αποτέλεσμα της έλλειψης κατάλληλης ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης αλλά και προγραμματισμού.** Πολλά από τα προβλήματα–επιπτώσεις που μπορούν να δημιουργηθούν εξαιτίας του τουρισμού ίσως να μην αποτελούν κίνδυνο για τη βιωσιμότητα του χώρου, αλλοιώνουν όμως την εικόνα του και προσβάλουν το χώρο σε βαθμό που μπορεί να αποτελέσει παράγοντα αποστροφής των τουριστών, μείωση της ελκυστικότητας του χώρου αλλά και ολόκληρης της περιοχής και δυσφήμηση σε διεθνές επίπεδο σχετικά με την ικανότητα τοπικών και κεντρικών Αρχών να προστατεύουν τα μνημεία. Καταστάσεις οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν στη μείωση της τουριστικής κίνησης, στη μείωση του τοπικού εισοδήματος, στην αύξηση της ανεργίας, στην διάλυση δηλαδή του κοινωνικο-οικονομικού φάσματος των δραστηριοτήτων που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με τον τουρισμό.

Αυτό σημαίνει πως το πλαίσιο προώθησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης θα πρέπει να ελέγχεται/αξιολογείται τόσο το είδος και μέγεθος των επιπτώσεων που προκαλούνται στους πόρους, όσο και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την προστασία των πόρων και την πληροφόρησης/ευαισθητοποίηση των εμπλεκόμενων φορέων (stakeholders).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΕΙΔΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε μια εποχή όπου οι παγκόσμιες ανακατατάξεις κυριαρχούν (σε ιδεολογικό, πολιτικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό επίπεδο) προκαλούν αλυσιδωτές επιπτώσεις στη συγκρότηση εθνικών, κοινοτικών και διεθνών στρατηγικών διαμόρφωσης πολιτιστικής ταυτότητας και κοινών δράσεων για προβλήματα όπως αυτό της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, των ναρκωτικών, της ασφάλειας, της υγείας και της παιδείας. Ο τουρισμός, όπως συνέβη στις περασμένες δεκαετίες, καλείται να χρησιμοποιηθεί και πάλι, όχι μόνο ως «Διαβατήριο για την Ειρήνη» (Μανίλα 1970), αλλά και ως μοχλός επίλυσης των σύγχρονων διλημμάτων που αφορούν είτε στην πολιτιστική ταυτότητα, στο πλαίσιο μιας δίκαιης κοινωνικοοικονομικής ενοποίησης ενδοεθνικών, περιφερειακών και κοινοτικών ανισοτήτων (Συνθήκη του Maastriht), είτε στην αντίληψη για την ελευθερία του ανθρώπου και στη συνακόλουθη ανάδειξη των ατομικών δικαιωμάτων πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων και εθνικών επιδιώξεων μέσα σε ένα πλαίσιο αλληλοκατανόησης και συνεργασίας. Τα ζητήματα αυτά οδηγούν σε ανακατανομή του παραγωγικού δυναμικού, της απασχόλησης και της προώθησης ήπιων (εναλλακτικών) μορφών βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, γεγονός ιδιαίτερα αισθητό στις Μεσογειακές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, με τα ιδιόμορφα νησιωτικά, ορεινά, παραποτάμια, παραλίμνια και παράκτια οικοσυστήματα[34].

Στο παρόν κεφάλαιο, αρχικά γίνεται μια σύντομη αναφορά στην έννοια του τουρισμού, που παρά το γεγονός ότι η επιστημονική έρευνα έχει εξαντλήσει το συγκεκριμένο αντικείμενο δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός του τουρισμού. Το επόμενο κύριο αντικείμενο του παρόντος κεφαλαίου είναι η παρουσίαση της εξέλιξης του τουρισμού, από την γέννηση και την μαζικοποίησή του έως τον εναλλακτικό και βιώσιμο τουρισμό.

Ο μαζικός τουρισμός θεωρείται πως είναι μια ειδική μορφή τουρισμού που επικράτησε για δεκαετίες τον προηγούμενο αιώνα (και συνεχίζει μέχρι και σήμερα) σε παγκόσμιο επίπεδο. Αντίθετα, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποτελούν ένα νέο είδος τουρισμού το οποίο προτάθηκε πιστεύοντας πως έτσι θα εξαλειφθεί το φαινόμενο της εποχικότητας και θα περιοριστούν οι επιπτώσεις σε κοινωνικό, οικονομικό, περιβαλλοντικό και πολιτιστικό επίπεδο, οι οποίες θεωρούνται ως φυσική συνέπεια του μαζικού τουρισμού. Θεωρούνταν δηλαδή, και ακόμη θεωρείται, πως ο εναλλακτικός τουρισμός είναι κατά μία έννοια συνώνυμος του βιώσιμου τουρισμού. Βιώσιμος τουρισμός όμως μπορεί να είναι και ο μαζικός τουρισμός, μπορεί να είναι

[34] Κοκκώσης & Παρπαΐρης, «Πολιτισμός – Περιβάλλον και Τουριστική Ανάπτυξη. Η περίπτωση της Θράκης», 3ο Πανελλ. Συνέδριο Θρακών, http://alex.eled.duth.gr/syllogoi/3othrakiko/kokosis.htm

κάθε μορφή τουρισμού η οποία αναπτύσσεται βάσει Σχεδίου το οποίο, πολύ γενικά, στοχεύει στην οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής, στην αύξηση του τοπικού εισοδήματος, στη δίκαιη διανομή του, στη συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, στην ικανοποίηση του τουρίστα και φυσικά στον σεβασμό και προστασία των τοπικών πόρων.

Αν θεωρήσουμε πως ο μαζικός τουρισμός είναι ο τουρισμός των 3S, όπως πολλοί ισχυρίζονται, τότε με τον κατάλληλο σχεδιασμό και προγραμματισμό θα μπορεί να είναι Βιώσιμος (Rebollo & Baidal, 2003). Εξάλλου, όπως δείχνουν οι διεθνείς στατιστικές, ο μαζικός τουρισμός δεν έχει δεχθεί ισχυρά πλήγματα, παρά την προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και την διεθνή ανησυχία για το περιβάλλον. Αυτό αποτελεί τον κύριο λόγο για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης σε προορισμούς μαζικού τουρισμού. Ο μαζικός τουρισμός μπορεί να δεχθεί πλήγματα μόνο σε τοπικό επίπεδο και αυτό μόνο εάν καταστραφούν, είτε από τον ίδιο τον τουρισμό, είτε από άλλους κλάδους της οικονομίας ή φυσικά αίτια, οι πόροι πάνω στους οποίους στηρίζεται.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, ο μαζικός τουρισμός δεν δέχεται ιδιαίτερα πλήγματα. Η καταστροφή του μαζικού τουρισμού ενός προορισμού, θα στρέψει τους επενδυτές και τους τουρίστες σε άλλη περιοχή, ή μπορεί να συνεχίσει να προσελκύει ακόμη και περισσότερους τουρίστες στην «κατεστραμμένη» περιοχή, τουρίστες οι οποίοι αναζητούν έναν φθηνό τουριστικό προορισμό ή τουρίστες με ειδικά ενδιαφέροντα, ακόμη και τουρίστες που θέλουν να έχουν μια εμπειρία, κατά τη διάρκεια των διακοπών τους, από μια κατεστραμμένη περιοχή. Το παράδειγμα της Ινδονησίας, που μετά τον καταστροφικό σεισμό που σημειώθηκε τα τέλη του 2004 και το παλιρροϊκό κύμα που ακολούθησε, αύξησε το ενδιαφέρον πολλών για να επισκεφθούν την πληγείσα περιοχή την διάρκεια των διακοπών τους και να δουν από κοντά τις καταστροφές.

Σήμερα, ο ήλιος, η θάλασσα και η άμμος δεν αποτελούν τους μοναδικούς παράγοντες προσέλκυσης τουριστών. Ο τουρίστας, κατά τη διάρκεια των διακοπών του, θέλει να αναπτύξει τα ειδικά ενδιαφέροντά του, ενώ η παγκόσμια ανησυχία για το περιβάλλον τείνει να κάνει τους τουρίστες περισσότερο ενήμερους και ευαισθητοποιημένους στα ζητήματα που αφορούν την προστασία και διατήρηση των πόρων. Ο τουρίστας, τα τελευταία χρόνια, κάνει τουρισμό όλες τις εποχές του έτους, κάνει διακοπές-ταξίδια πολυήμερα ή ολιγοήμερα (Σαββατοκύριακα). Εμφανίζονται νέοι τουριστικοί προορισμοί οι οποίοι διεκδικούν ένα μέρος της παγκόσμιας τουριστικής κίνησης και οι παραδοσιακοί τουριστικοί προορισμοί, αν και ίσως δεν χάνουν ένα μέρος του μεριδίου που τους αναλογεί, φαίνεται ωστόσο να απειλούνται και να διεκδικούν την προσέλκυση τουριστών καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Η προσέλκυση όμως τουριστών σε μια περιοχή, καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, απαιτεί την προσφορά διαφορετικών τουριστικών προϊόντων από εποχή σε εποχή ή και κατά τη διάρκεια της ίδιας εποχής. Προκύπτει λοιπόν η ανάγκη για εναλλακτικές μορφές τουρισμού σε αυτό που έως σήμερα ονομάζουμε μαζικός τουρισμός. Η ανάγκη για εναλλακτικές μορφές τουρισμού δεν προκύπτει όμως εξαιτίας του ανταγωνισμού, εξαιτίας των αλλαγών στην τουριστική ζήτηση και την προσαρμογή της τουριστικής προσφοράς σε αυτή. Η άποψη πως οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι πλησιέστερες στη βιωσιμότητα, στην (Περιβαλλοντικά) Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη αποτελεί ίσως τον σημαντικότερο παράγοντα προώθησης των νέων αυτών μορφών τουρισμού από κεντρικές και τοπικές Αρχές, όπως γίνεται στην περίπτωση της ΕΕ αλλά και άλλου, όπου μέσα από ειδικά χρηματοδοτικά προγράμματα ενισχύεται η ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού.

Ο εναλλακτικός τουρισμός όμως μπορεί να προκαλέσει και εκείνος σημαντικές επιπτώσεις στους πόρους. Ίσως και ισχυρότερες από εκείνες του μαζικού τουρισμού. Η στενή σχέση μεταξύ εναλλακτικού τουρισμού και συγκεκριμένου πόρου, μπορεί να είναι ταυτόχρονα ωφέλιμη αλλά και καταστροφική για τον πόρο αυτό. Όμως, με τον σωστό προγραμματισμό, την ενημέρωση των εμπλεκόμενων (τοπικές Αρχές, κάτοικοι, επενδυτές, κ.α.) και την συνεχή αξιολόγηση της ανάπτυξης του τουρισμού μπορούν να περιοριστούν οι καταστροφές και να επιτευχθεί η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη.

3.2. ΜΑΖΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

3.2.1. Ο ΟΡΟΣ «ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ»

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση του μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού, είναι αναγκαίο να διερευνήσουμε τη σημασία του όρου «τουρισμός», προκειμένου να κατανοήσουμε όλες τις διαστάσεις, να αποτυπωθούν δηλαδή οι διάφορες απόψεις που έχουν εκφραστεί σχετικά με το τι σημαίνει τουρισμός. Η κατανόηση της έννοιας «τουρισμός», θα βοηθήσει στην κατανόηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Όπως αναφέρουν οι Mathieson & Wall (1992), πριν οποιοσδήποτε επιχειρήσει να μελετήσει το φαινόμενο του τουρισμού, να παρουσιάσει τις διαστάσεις, τις μορφές και τις επιπτώσεις του, θα πρέπει πρώτα να ορίσει τι σημαίνει τουρισμός[35].

Όπως αναφέρει ο Fennell (1999) ο τουρισμός αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες βιομηχανίες του κόσμου και είναι δύσκολο να δοθεί ένας απλός ορισμός, καθώς αποτελεί ένα φαινόμενο πολύ στενά συνυφασμένο με την οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον και στηρίζεται σε πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή στοιχεία της παραγωγής και παροχής υπηρεσιών. Ο Smith (1990) αναγνωρίζοντας και εκείνος τη δυσκολία προσδιορισμού της έννοιας του τουρισμού, πιστεύει ότι είναι πολύ ρεαλιστικό να αποδεχτούμε την ύπαρξη ενός αριθμού διαφορετικών ορισμών, όπου ο κάθε ένας εξυπηρετεί και ένα διαφορετικό σκοπό. Η δυσκολία που υπάρχει στον ορισμό του τουρισμού διαφαίνεται και στο περιοδικό Economist (1991). Στο περιοδικό αναφέρεται πως δεν υπάρχει κανένας αποδεκτός ορισμός που να προσδιορίζει τα στοιχεία που συνθέτουν την τουριστική βιομηχανία. Γενικά, όπως αναφέρουν και οι Hunziker και Krapf[36] ο επικρατέστερος ορισμός του τουρισμού είναι εκείνος της Διεθνούς Ακαδημίας Τουρισμού η οποία αναφέρει πως τουρισμός είναι το σύνολο των ανθρωπίνων μετακινήσεων και των δραστηριοτήτων που συνδέονται με αυτόν, οι οποίες προκαλούνται από την επιθυμία του ατόμου (εκφραζόμενη σε διαφορετική ένταση και βαθμό) για απόδραση από την καθημερινότητα.

Σημαντικός είναι επίσης και ο ορισμός που δίδει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (93/C 138/01), αναφέροντας ότι ο τουρισμός αντικατοπτρίζει τη θεμιτή επιθυμία του ατόμου να χαρεί τη γνωριμία νέων τόπων, να αφομοιώσει διαφορετικά πολιτιστικά επιτεύγματα και να επωφεληθεί από ψυχαγωγικές δραστηριότητες ή ανάπαυση μακριά από το καθημερινό περιβάλλον της κατοικίας ή της εργασίας του. Ο τουρισμός όμως θα μπορούσε να ορισθεί και διαφορετικά. Ως η βιομηχανία εκείνη που παράγει και προσφέρει υπηρεσίες-προϊόντα, χρησιμοποιώντας ως πρώτες ύλες, προϊόντα όλων των άλλων κλάδων της οικονομίας, καθώς και φυσικούς, πολιτιστικούς πόρους και ιδιαίτερα γνωρίσματα των κατοίκων μιας περιοχής, με στόχο την μετακίνηση και πρόσκαιρη παραμονή του ατόμου από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας του στον τουριστικό προορισμό, για την ικανοποίηση της ανάγκης του για αναψυχή είτε στο πλαίσιο της εργασίας (π.χ. συνέδρια, εκθέσεις), της μόρφωσης (π.χ. επίσκεψη πολιτιστικών χώρων), της άθλησης (π.χ. παρακολούθηση ή συμμετοχή σε αθλητικό γεγονός ή προπόνηση) ή άλλης δραστηριότητας.

Μια βασική ιδιαιτερότητα της τουριστικής βιομηχανίας σε σχέση με τις άλλες βιομηχανίες, είναι πως οι υπηρεσίες που παράγονται μπορούν να καταναλωθούν μόνο στον τόπο παραγωγής τους, γεγονός που επιβάλει την κίνηση των καταναλωτών από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους στον τόπο παραγωγής (και κατανάλωσης) των υπηρεσιών αυτών και την παραμονή τους για διάστημα μεγαλύτερο των 24ωρών. Οι υπηρεσίες όμως αυτές, μπορούν να προσφερθούν και αγορασθούν και σε περιοχές μακριά από εκείνη της παραγωγής και κατανάλωσης των υπηρεσιών. Πρόκειται δηλαδή για μια διαδικασία παραγωγής και κατανάλωσης προϊόντων στον ίδιο τόπο, για ένα αγαθό που καταναλώνεται στον τόπο παραγωγής και πολλές φορές προσφέρεται και αγοράζεται σε άλλο

[35] Ο Κολτσιδόπουλος (2000) παρουσιάζει έναν κατάλογος ορισμών του τουρισμού που έχουν προταθεί από διάφορους θεωρητικούς.
[36] Hunziker & Krapf, (Allgemeine Fremdeverkehrslehre, 1942) στο Λογοθέτης (1967).

τόπο. Πρόκειται επίσης, για μια διαδικασία εισαγωγής συναλλάγματος σε έναν τόπο χωρίς εξαγωγές, αλλά με κατανάλωση στον τόπο παραγωγής από άτομα που δεν είναι ντόπιοι κάτοικοι και οι οποίοι, μετά την κατανάλωση των προϊόντων, επιστρέφουν στον τόπο της δικής τους μόνιμης κατοικίας.

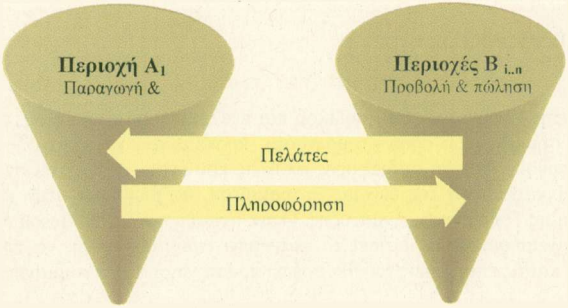

Σχ. 4. Χωροθέτηση υπηρεσιών τουριστικής βιομηχανίας

Όπως επισημαίνει ο Fennell (1999), κάθε ένας από τους ορισμούς που έχει δοθεί για τον τουρισμό διαθέτει διαφορετικά θεωρητικά χαρακτηριστικά και αντανακλά ερευνητικές πρωτοβουλίες διαφορετικών επιστημόνων. Αυτή ακριβώς η σχέση του τουρισμού με τις άλλες επιστήμες, όπως ψυχολογία, κοινωνιολογία, ανθρωπολογία, γεωγραφία, οικονομία, και άλλες, είναι που διαμόρφωσε και την περίπλοκη φύση του τουριστικού φαινομένου. Γι' αυτό και τόσο στο πλαίσιο των αρχών του Βιώσιμου Τουρισμού όσο και της αξιολόγησης των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός απαιτείται η συνεργασία ειδικών όλων των παραπάνω επιστημών. Με την παραδοχή αυτή φαίνεται να συμφωνούν και ο Κομίλης & Βαγιονής (1999), οι οποίοι υποστηρίζουν πως οι εννοιολογικές προσεγγίσεις και οι ορισμοί του τουρισμού ποικίλουν ανάλογα με το συγκεκριμένο πλαίσιο στο οποίο εξετάζεται. Το πλαίσιο αυτό μπορεί να αναφέρεται τόσο στους διαφόρους επιστημονικούς κλάδους (οικονομία, κοινωνιολογία, γεωγραφία, κτλ), όσο και στους διαφόρους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς σχεδιασμού και πολιτικής σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

3.2.2. ΕΙΔΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε διάφορες κατηγορίες και ήδη ανάλογα με τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται (Κολτσιδόπουλος 2000, Ευσταθίου 2004, Lickorish & Jenkins 2004). Τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την κατηγοριοποίηση των ειδών του τουρισμού είναι:

1. Γεωγραφική και διοικητική άποψη (Εσωτερικός Τουρισμός, Εξωτερικός Τουρισμός).
2. Τουριστικό Πλήθος (Μεμονωμένος ή Ατομικός Τουρισμός, Μαζικός ή Ομαδικός τουρισμός).
3. Εποχή (Συνεχής ή Ετήσιος Τουρισμός, Εποχικός Τουρισμός).
4. Μορφή (Μαζικός Τουρισμός (Τουρισμός 3S), Εναλλακτικός τουρισμός (Ειδικών ενδιαφερόντων).

Από τα παραπάνω είδη, στην παρούσα ενότητα θα παρουσιαστούν εκείνα που αφορούν το κριτήριο της Μορφής του Τουρισμού (Μαζικός και Εναλλακτικός Τουρισμός). Όποιο από τα είδη τουρισμού και εάν ισχύει, είτε δηλαδή ο τουρισμός είναι εποχικός είτε ετήσιος, είτε εσωτερικός ή εξωτερικός, αυτός θα αφορά μαζική ή εναλλακτική μορφή τουρισμού.

Ο μαζικός τουρισμός είναι η κλασσική μορφή τουρισμού που επικρατεί για πολλές δεκαετίες και ευθύνεται για πολλές από τις επιπτώσεις τους τουρισμού τόσο στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον μιας περιοχής, όσο και στα κοινωνικά χαρακτηριστικά του ντόπιου πληθυσμού και την οικονομία της περιοχής. Αντίθετα με τον μαζικό τουρισμό, ο εναλλακτικός τουρισμός παρουσιάζεται καλύτερα οργανωμένος, είναι μικρότερης κλίμακας και καλύτερης ποιότητας και έχει λιγότερες επιπτώσεις κυρίως λόγω του ότι μπορεί να ελεγχθεί καλύτερα. Επίσης, ο μαζικός τουρισμός συνδυάζεται σε μεγάλο βαθμό με την εποχικότητα, σε αντίθεση με τον εναλλακτικό τουρισμό.

Ο εναλλακτικός τουρισμός δίδει τη δυνατότητα σε μια περιοχή να καταμερίσει την τουριστική κίνηση σε όλες τις εποχές του έτους, στηριζόμενη στους ιδιαίτερους πόρους και χαρακτηριστικά της περιοχής που είναι διαφορετικά ή πιο έντονα σε μια συγκεκριμένη εποχή του έτους. Με τη σωστή οργάνωση και τη στροφή από τον μαζικό-εποχικό τουρισμό στον εναλλακτικό-ήπιο τουρισμό δεν θα μειωθεί η τουριστική κίνηση στον περιοχή καθώς μπορούν να αναπτυχθούν πολλές διαφορετικές μορφές τουρισμού σε μια εποχή εξασφαλίζοντας έτσι ότι η ετήσια τουριστική μείωση θα παραμείνει σταθερή.

Αναπτύσσοντας όμως κατάλληλες μορφές τουρισμού υψηλής ποιότητας, μπορεί να προσελκυστεί μικρότερος αριθμός τουριστών υψηλότερων όμως εισοδημάτων, διατηρώντας σταθερά ή αυξάνοντας τα έσοδα από τον τουρισμό. Στόχος όμως της προώθησης του εναλλακτικού τουρισμού δεν είναι μόνο η καταπολέμηση της εποχικότητας που παρατηρείται στον μαζικό τουρισμό ή η διατήρηση της τουριστικής κίνησης και η αύξηση των εισροών, αλλά και η μείωση των σοβαρών επιπτώσεων του μαζικού τουρισμού στο περιβάλλον, τόσο εξαιτίας της υπέρβασης των ορίων της φέρουσας ικανότητας, όσο και της αδυναμίας ελέγχου της τουριστικής κίνησης και έλλειψης ανάλογου αριθμού διαθέσιμων μέσων για τον έλεγχο ή περιορισμό των πιέσεων και επιπτώσεων που προκαλεί ο μαζικός τουρισμός. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των δύο βασικών μορφών τουρισμού, του μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού.

3.2.2.1. ΜΑΖΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο τουρισμός όπως τον γνωρίζουμε σήμερα ξεκίνησε από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα όπου ένας όλο και μεγαλύτερος αριθμός ατόμων άρχισε να έχει πρόσβαση στον τουρισμό. Από τον τουρισμό της αριστοκρατίας του 19ου αιώνα, τον 20ο αιώνα περάσαμε σε έναν πιο δημοκρατικό / μαζικό τουρισμό[37]. Γενικά, σύμφωνα με τους Lickorih & Jenkins (2004) και Gartner (1996) η ανάπτυξη του τουρισμού διακρίνεται σε τέσσερα κύρια στάδια, α) προϊστορικό, β) εποχή σιδηροδρόμων, γ) μεσοπόλεμος και δ) στάδιο «απογείωσης (1945–σήμερα) στο οποίο αντιστοιχεί και η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού. Με τον όρο μαζικό τουρισμό εννοείται η μαζική μετακίνηση τουριστών σε έναν τουριστικό προορισμό και η παραμονή τους σε αυτόν.

Οι παράγοντες που συνέβαλαν αφενός στην αύξηση του πλήθους των ατόμων που κάνουν τουρισμό ή/και προσελκύονται μαζικά σε έναν τουριστικό προορισμό είναι πολλοί και αφορούν είτε αλλαγές-βελτιώσεις που έχουν σημειωθεί: σε θεσμικό επίπεδο (εργατική νομοθεσία, θέσπιση διεθνών κανόνων που αφορούν την ασφάλεια του τουρίστα), σε οικονομικό επίπεδο (αύξηση εισοδημάτων), σε τεχνολογικό (τεχνολογική επανάσταση), σε προσωπικό επίπεδο (βελτίωση μορφωτικού επιπέδου και ανάγκη για γνωριμία άλλων περιοχών) αλλά και σε τεχνικό επίπεδο (βελτίωση μέσων μαζικής μεταφοράς) και σε πολιτικό – διεθνές επίπεδο (διακρατικές συνεργασίες, ειρήνη). Συγκεκριμένα, οι παράγοντες που συνέβαλαν στην προώθηση-επικράτηση του μαζικού

[37] Ενδεικτικά βλ. Lickorih & Jenkins (2004), Κοκκώσης & Τσάρτας (2001), Τσάρτας (1996), Βαρβαρέσος (2000), Κολτσιδόπουλος (2000).

τουρισμού, όπως συγκεντρώνονται και παρουσιάζονται από τον Βαρβαρέσο (1998) και άλλους είναι:

- η θεσμοθέτηση της άδειας μετ' αποδοχών,
- η προώθηση του κοινωνικού τουρισμού που είχε ως αποτέλεσμα την συμμετοχή ασθενέστερων οικονομικά κοινωνικών ομάδων στον τουρισμό,
- η αύξηση των εισοδημάτων και η μείωση των ωρών εργασίας που είχαν ως αποτέλεσμα την βελτίωση της ποιότητας ζωής των ατόμων και την διάθεση του αναγκαίου εισοδήματος και χρόνου για διακοπές,
- η βελτίωση των μεταφορικών μέσων και κυρίως εκείνων που επέτρεπαν μαζικές μετακινήσεις όπως το αεροπλάνο, το πλοίο και το τρένο,
- η βελτίωση των δικτύων μεταφορών τόσο σε τοπικό επίπεδο όσο και σε διεθνές (αυτοκινητρόδρομοι, αεροδρόμια, σιδηρόδρομοι, λιμάνι),
- η λειτουργία μεγάλων και εξειδικευμένων τουριστικών πρακτορείων και η οργάνωση των πτήσεων charters,
- η κυκλοφορία πολύγλωσσων τουριστικών οδηγών που προβάλλουν σε παγκόσμιο επίπεδο σημαντικούς τουριστικούς προορισμούς,
- η βελτίωση-αύξηση των υπηρεσιών υποδοχής και φιλοξενίας στους τουριστικούς προορισμούς,
- η λειτουργία τουριστικών καταλυμάτων διαφόρων κατηγοριών ανταποκρινόμενη στην εισοδηματική δυνατότητα των τουριστών προσελκύοντας τουρίστες υψηλού ή κυρίως χαμηλού εισοδήματος,
- η πολιτική σταθερότητα και η επικράτηση της ειρήνης μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η οποία αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα της μεγέθυνσης του διεθνούς τουρισμού.

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες οδήγησαν στο φαινόμενο που σήμερα ονομάζουμε «μαζικός τουρισμός» και που τα κυριότερα χαρακτηριστικά του είναι τα 3 ή 4 «S» (sun, sand, sea και sex). Ο όρος «μαζικός τουρισμός» άρχισε να επικρατεί τη δεκαετία του 1950 και 1960. Οι όροι που παλαιότερα χρησιμοποιούνταν ήταν «δημοφιλής τουρισμός», «συλλογικός τουρισμός», «λαϊκός τουρισμός» ή «τουρισμός για όλους», εξαιτίας του χαρακτήρα του κοινωνικού αυτού φαινομένου. Σύμφωνα με τον Κολτσιδόπουλο (2000), ο μαζικός τουρισμός αποτελεί την πλέον διαδεδομένη μορφή τουρισμού. Το χαμηλό κόστος, η δυνατότητα πολλαπλών επιλογών σε προγράμματα, η οργάνωση που γίνεται από εξειδικευμένα άτομα και η ασφάλεια των μετακινουμένων, αποτελούν βασικά πλεονεκτήματα του μαζικού τουρισμού.

Όμως ο μαζικός τουρισμός, εξαιτίας κυρίως της απρογραμμάτιστης ανάπτυξης του, σε μια εποχή μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο όπου η ανάγκη για οικονομική μεγέθυνση δεν άφηνε περιθώρια ανησυχίας για το περιβάλλον, αποτέλεσε πηγή δημιουργίας προβλημάτων ως αποτέλεσμα των πιέσεων που δέχονται οι τοπικοί πόροι στους οποίους στηρίζεται ο τουρισμός και τα οποία τελικά μπορούν να οδηγήσουν στην αυτοκαταστροφή του. Ωστόσο, με σωστή οργάνωση και προγραμματισμό τα προβλήματα αυτά μπορούν να μετριαστούν. Η αναγνώριση των προβλημάτων αυτών, η διάχυτη περιβαλλοντική ανησυχία και η ευαισθητοποίηση, επέδρασαν στην αναζήτηση μιας νέας μορφής τουρισμού, διαφορετικής ή εναλλακτικής του μαζικού τουρισμού.

3.2.2.2. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Οι λόγοι που οδήγησαν στον εναλλακτικό τουρισμό, προς αντικατάσταση του έως και σήμερα επικρατέστερου μοντέλου του τουρισμού (μαζικός τουρισμός), όπως αναφέρει ο Lagos (1998), είναι κυρίως η αλλαγή του μετα-πολεμικού μοντέλου τουρισμού (mass tourism), η αλλαγή των κινήτρων του σύγχρονου τουρίστα, η αύξηση του διαθέσιμου κατά κεφαλή εισοδήματος για τουρισμό, η αύξηση της τουριστικής περιόδου, η στροφή προς το περιβάλλον και την υγιεινή ζωή,

η αλλαγή χρήσης σε τουριστικά θέρετρα, καθώς και οι αλλαγές στην τεχνολογία και στη διαδικασία κρατήσεων

Ο εναλλακτικός τουρισμός αναφέρεται σε κάθε ειδική μορφή τουρισμού, η οποία α) προσελκύει τουρίστες με ειδικά ενδιαφέροντα, β) συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, γ) προσφέρει λύσεις σε προβλήματα της τουριστικής εποχικότητας, δ) αυξάνει το εισόδημα σε περιοχές που οι κάτοικοι ασχολούνται με παραδοσιακά επαγγέλματα που βρίσκονται σε κρίση, ή σε απομονωμένες περιοχές με αναπτυξιακά προβλήματα (ορεινές, νησιωτικές, αγροτικές περιοχές, σε περιοχές με παρακμάζουσα βιομηχανία, κ.α.). Το πλήθος και το μέγεθος των εναλλακτικών μορφών τουρισμού εξαρτάται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής. Κάθε ιδιαίτερο τοπικό χαρακτηριστικό ή πόρος μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη μιας ειδικής μορφής τουρισμού. Αυτό σημαίνει πως ο εναλλακτικός τουρισμός είναι περισσότερο συνδεδεμένος με το τοπικό περιβάλλον και μπορεί να αναπτυχθεί και σε περιοχές που δεν διαθέτουν τα 3S, όπως απαιτεί ο μαζικός τουρισμός. **Ο ισχυρός δεσμός που υπάρχει μεταξύ εναλλακτικού τουρισμού και περιβάλλοντος, απαιτεί ισχυρότερο έλεγχο και συστηματική αξιολόγηση της πορείας ανάπτυξης του τουρισμού και των επιπτώσεων που προκαλεί για την επίτευξη της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης**.

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι πάρα πολλές σε αριθμό[38]. Οι πλέον γνωστές μορφές εναλλακτικού τουρισμού είναι ο αγροτουρισμός, ο αθλητικός τουρισμό, ο εκθεσιακός τουρισμός, ο εκπαιδευτικός-γνωστικός τουρισμός, ο επαγγελματικός τουρισμός, ο θαλάσσιος τουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός, ο ιαματικός τουρισμός, ο κοινωνικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο ορεινός τουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο συνεδριακός τουρισμός, ο τουρισμός υγείας, ο τουρισμός θεματικών πάρκων, ο φυσιολατρικός τουρισμός και ο χειμερινός τουρισμός.

Είναι φανερό ότι οι μορφές αυτές δεν μπορούν να αντικαταστήσουν το μαζικό τουρισμό, με την έννοια του παραθαλάσσιου μαζικού τουρισμού -του τουρισμού των 3 ή 4 «S». Ωστόσο δρουν συμπληρωματικά προς αυτόν, συμβάλλοντας κατά κύριο λόγο στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των περιοχών της Περιφέρειας, αποφέροντας σημαντικά οφέλη (Σπυριδάκη, 2003). Όπως αναφέρει ο Weaver (1993), τα οφέλη που προκύπτουν από τον εναλλακτικό τουρισμό είναι τα ακόλουθα:

- Προωθείται η αποφυγή της εξάρτησης από έναν και μόνο οικονομικό κλάδο.
- Οι οικονομικοί τομείς ενισχύονται μεταξύ τους.
- Υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες για τη συμμετοχή των ντόπιων επιχειρηματιών ή των λοιπών κλάδων της τοπικής οικονομίας στον τουριστικό κλάδο.
- Σε τοπικό επίπεδο συγκεντρώνεται ένα υψηλότερο ποσοστό εσόδων.
- Τα χρήματα διακινούνται μέσα στην ντόπια κοινότητα.
- Οι θέσεις εργασίας και οι τουριστικές δαπάνες διανέμονται αξιοκρατικά.
- Τα καταλύματα δεν «πνίγουν» την περιοχή.
- Υπάρχει ηπιότερος ανταγωνισμός μεταξύ ενοικιαζόμενων δωματίων και ξενοδοχείων.
- Οι τουρίστες δεν ξεπερνούν σε αριθμό τους ντόπιους τουρίστες.
- Υπάρχει ένας πιο επιθυμητός τύπος τουριστών.
- Η περιοχή-κοινότητα λαμβάνει τις κρίσιμες αποφάσεις ανάπτυξης.
- Ο προγραμματισμός υλοποιείται με βάση την επίτευξη της οικολογικής, κοινωνικής και οικονομικής φέρουσας ικανότητας.
- Προωθείται η αυθεντικότητα και μοναδικότητα της περιοχής.
- Τα αξιοθέατα της περιοχής αποκτούν έναν μορφωτικό χαρακτήρα.
- Προστατεύεται η ακεραιότητα του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου.
- Μειώνεται η πιθανότητα για την ανάπτυξη δυσάρεστων καταστάσεων.

Στα παραπάνω μπορούν να προστεθούν και τα ακόλουθα οφέλη.

[38] Ενδεικτικά βλ. Lagos (1998), Καλτσιδόπουλος (2000), Ευσταθίου (2004)

- Τα καταλύματα είναι περισσότερο προσαρμοσμένα στα πρότυπα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.
- Οι εκροές των λοιπόν κλάδων της τοπικής οικονομίας αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των εισροών στον τοπικό τουρισμό.
- Αναπτύσσεται μια στενότερη επαφή, πληρέστερη γνωριμία και κατανόηση μεταξύ ντόπιου πληθυσμού και τουρίστα.
- Ενισχύεται η τοπική επιχειρηματικότητα και η ανάπτυξη των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων σε περιοχές με κρίση και μακριά από τα παραδοσιακά τουριστικά θέρετρα.

Για την επίτευξη όμως όλων των παραπάνω ωφελειών, απαιτείται η σωστή οργάνωση ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού, η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων και η ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού, προκειμένου να περιοριστούν οι πιθανότητες δημιουργίας σημαντικών επιπτώσεων στο τοπικό περιβάλλον (φυσικό, πολιτιστικό, κοινωνικό, οικονομικό) και να προωθηθεί η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι τρεις κύριες μορφές εναλλακτικού τουρισμού οι οποίες είναι στενά συνδεδεμένες με το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και για το λόγω αυτό θα πρέπει να δίδεται ιδιαίτερη προσοχή στα μέσα προώθησης των μορφών αυτών, στη φύση των επενδυτών, στην ποιότητα του προϊόντος, στην ποιότητα – ποσότητα και την σχέση των πόρων μεταξύ τουρισμού και άλλων κλάδων της τοπικής οικονομίας και φυσικά στην αξιολόγηση της ανάπτυξης προκειμένου να επιτευχθεί η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη.

3.3. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΕΝΑ ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ

3.3.1. ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Όπως αναφέρει η Wood (1998) ο όρος οικοτουρισμός εμφανίστηκε την δεκαετία του 1980 ως αποτέλεσμα μιας δυσαρέσκειας που υπήρχε από τον τουρισμό των 3S (Fennell, 1999). Την δεκαετία όμως του 1990, ο οικοτουρισμός αποτέλεσε ένα εργαλείο μάρκετινγκ χάνοντας έτσι ένα μεγάλο μέρος της αρχικής του έννοιας που αναφέρονταν στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη ή στην περιβαλλοντικά φιλική τουριστική ανάπτυξη. Το αποτέλεσμα ήταν η επικράτηση μιας σύγχυσης σχετικά με το τι σημαίνει οικοτουρισμός.

Αποτέλεσμα της σύγχυσης αυτής είναι να συνδέεται ο οικοτουρισμός με τον φυσικό τουρισμό. Όμως ο οικοτουρισμός δεν μπορεί να είναι ο φυσικός τουρισμός και αυτό διότι πρόκειται για δύο αντίθετες έννοιες ή ότι ο φυσικός τουρισμός αποτελεί μια επιμέρους μορφή του οικολογικού τουρισμού.

Όμως, ο φυσικός τουρισμός, όπως αναφέρει ο Goodwin (1998), περιλαμβάνει όλες τις μορφές του τουρισμού (μαζικός τουρισμός, τουρισμός περιπέτειας, τουρισμός ήπιων επιδράσεων, οικοτουρισμός) που χρησιμοποιεί φυσικούς πόρους σε άγρια ή μη ανεπτυγμένη μορφή (όπου περιλαμβάνονται είδη ζώων, βιότοποι, φυσικά τοπία, θάλασσες και λίμνες). Ο φυσικός τουρισμός είναι ένα ταξίδι με στόχο την απόλαυση των μη ανεπτυγμένων φυσικών περιοχών ή της φύσης και ουδεμία σχέση έχει με τη γνωριμία, μελέτη και προστασία της φύσης.

Αντίθετα, ο οικοτουρισμός είναι ο φυσικός τουρισμός λίγων επιπτώσεων και συμβάλλει στη διατήρηση των βιοτόπων και ειδών της χλωρίδας και της πανίδας είτε άμεσα, από τη συμβολή στη

διατήρηση του περιβάλλοντος, είτε έμμεσα μέσα από την εξασφάλιση εσόδων στην τοπική κοινότητα αρκετών για τους κατοίκους της, προστατεύοντας έτσι τη φυσική τους κληρονομιά ως πηγή εσόδων. Ο οικοτουρισμός[39] περιλαμβάνει τον τουρισμό με σκοπό την επαφή με τη φύση (πράσινο τουρισμό), στοχεύει στην βελτίωση και διατήρηση της ποιότητας και ελκυστικότητας του φυσικού περιβάλλοντος που επισκέπτεται ο τουρίστας, λαμβάνοντας υπόψη του τις επιπτώσεις που προκαλούν οι δράσεις του στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής. Ο οικοτουρισμός αποτελεί μια εναλλακτική μορφή τουρισμού, το περιεχόμενο της οποίας συμβαδίζει με τους στόχους της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Αναγνωρίζοντας τη σύγχυση που υπήρχε μεταξύ οικοτουρισμού και φυσικού τουρισμού, στη Διεθνή Σύνοδο Οικοτουρισμού που πραγματοποιήθηκε στο Κεμπέκ του Καναδά μεταξύ 19 και 22 Μαΐου 2002[40] έγινε μια προσπάθεια ορισμού του οικοτουρισμού η οποία δεν απέδωσε. Έτσι, συμφωνήθηκε αντί να δοθεί ένας ορισμός του οικοτουρισμού, να προσδιοριστούν τα βασικά γνωρίσματα του. Βάσει αυτών, ο οικοτουρισμός α) περιλαμβάνει όλες τις μορφές τουρισμού όπου ουσιαστικό κίνητρο των τουριστών είναι η εκτίμηση και προστασία της φύσης και η γνωριμία με παραδοσιακούς πολιτισμούς φυσικών περιοχών, β) περιλαμβάνει ερμηνευτικές/γνωσιολογικές εμπειρίες, γ) αφορά ανεξάρτητους ταξιδιώτες και μικρές ομάδες, δ) οργανώνεται από εξειδικευμένες μικρές τοπικές επιχειρήσεις, ε) ελαχιστοποιεί τις αρνητικές συνέπειες στο φυσικό και κοινωνικό-πολιτιστικό περιβάλλον και στ) συμβάλλει στην προστασία των προστατευόμενων περιοχών.

3.3.2. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Αγροτουρισμός ονομάζεται η εναλλακτική εκείνη μορφή τουρισμού η οποία αναπτύσσεται σε μη τουριστικά κορεσμένες αγροτικές περιοχές και συνδέεται με κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτισμικές αξίες οι οποίες επιτρέπουν τόσο στους οικοδεσπότες όσο και στους φιλοξενούμενους των περιοχών αυτών να υφίστανται αλληλεπιδράσεις και να μοιράζονται εμπειρίες. Αναφέρεται στις δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο και εντάσσονται στο πλαίσιο του αγροτικού περιβάλλοντος και της αγροτικής ζωής (Κολτσιδόπουλος, 2000).

Ως δραστηριότητα αναπτύσσεται από τους μόνιμους κατοίκους των περιοχών του πρωτογενή τομέα, οι οποίοι χρησιμοποιούν τον αγροτουρισμό ως συμπληρωματική πηγή εισοδήματος. Ο αγροτουρισμός, περιλαμβάνει δραστηριότητες που εντάσσονται οργανικά και αρμονικά στον αγροτικό χώρο (στο φυσικό περιβάλλον και στην αγροτική κουλτούρα). Τα κύρια χαρακτηριστικά του αγροτουριστικού προϊόντος είναι α) η απόλαυση και γνωριμία του φυσικού περιβάλλοντος, β) η επαφή και η γνωριμία με την τοπική αγροτική πολιτιστική κληρονομιά, γ) η προσφορά διαφοροποιημένων υψηλής ποιότητας προϊόντων, δ) η παρατήρηση των γεωργικών δραστηριοτήτων και πιθανώς η συμμετοχή σε αυτές και ε) η άσκηση παράλληλων τουριστικών δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο.

Ο αγροτουρισμός αποτελεί μια σημαντική μορφή εναλλακτικού τουρισμού καθώς αφενός συνδέει τον τουρισμό, περισσότερο από κάθε άλλη μορφή, με τη φύση και την πολιτιστική κληρονομιά και αφετέρου προσφέρει σημαντικά οικονομικά οφέλη στον αγροτικό πληθυσμό. Ο αγροτουρισμός θεωρείται ως ένα βασικό εργαλείο ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών που βρίσκονται σε παρακμή ή υπανάπτυξη εξαιτίας και την συμπλήρωση του εισοδήματος της αγροτικής οικογένειας. Ωστόσο με την απουσία της κατάλληλης πολιτικής ο αγροτουρισμός μπορεί να αποφέρει σημαντικές επιπτώσεις στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον των αγροτικών περιοχών ως

[39] University of Manitoba, *Tourism and the Environment*, in: http://home.cc.umanitoba.ca/~benbow/susttint.html
[40] 2002: Διεθνές έτος Οικοτουρισμού

αποτέλεσμα της υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας (φυσικής, κοινωνικής, κ.α.), στην εγκατάλειψη των αγροτικών εκτάσεων χάριν του μεγαλύτερου βραχυχρόνιου κέρδους, καθώς και στην αλλοίωση των τοπικών πολιτιστικών πόρων και του τρόπου ζωής του αγροτικού πληθυσμού.

3.3.3 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες σε πολλές χώρες υπάρχει διάχυτη η ανησυχία για την προστασία και ανάδειξη του μνημειακού τους πλούτου που αποτελεί το πλέον σημαντικό στοιχείο της πολιτιστικής τους ταυτότητας. Αυτός είναι και ο λόγος που πολλοί Διεθνείς Οργανισμοί, όπως UNESCO, ICOM, ICCROM και άλλοι, έχουν εφαρμόσει πολλά προγράμματα για την προστασία των μνημείων.

Ο πολιτιστικός τουρισμός[41] μπορεί να ορισθεί ως ένα ταξίδι με βασικό στόχο την από πρώτο χέρι απόκτηση ή συμπλήρωση της γνώσης για την ιστορία, την τέχνη και την πνευματική κληρονομιά ενός τόπου στο βαθμό που γνωρίζει και την κατάσταση της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας (Konsola, 1993). Με τον ορισμό αυτό συμφωνεί το PDCED, το PHMC και το CRP. Οι φορείς αυτοί όρισαν τον πολιτιστικό τουρισμό ως ένα ταξίδι ελεύθερου χρόνου με σκοπό την επίσκεψη ιστορικών, πολιτιστικών και φυσικών πόλων έλξης μιας περιοχής προκειμένου ο τουρίστας να διευρύνει τις γνώσεις με ευχάριστο τρόπο σχετικά με το παρελθόν του τόπου αυτού (PDCED, PHMC, CRP, 2001).

Ένας άλλος παρόμοιος ορισμός του πολιτιστικού τουρισμού αναφέρει πως αποτελεί μια εναλλακτική μορφή τουρισμού η οποία αφορά τα άτομα εκείνα που επιζητούν κατά τη διάρκεια των διακοπών τους να γνωρίσουν τον πολιτισμό μιας περιοχής και που επιτρέπει στον τουρίστα να γνωρίσει το παρελθόν μιας περιοχής, να παρακολουθήσει διάφορες δραστηριότητες με στόχο την αναψυχή του, ακόμη και να θαυμάσει τους φυσικούς πόρους της περιοχής (NDLC, 1999). Στην πραγματικότητα, η εναλλακτική αυτή μορφή τουρισμού απευθύνεται σε τουρίστες που παρακινούνται από ένα αρκετά υψηλό πολιτιστικό επίπεδο, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στη επίσκεψη πολιτιστικών χώρων, μουσείων, εκθέσεων τέχνης, αλλά κυρίως σε μια βαθύτερη εκτίμηση και μια προσεκτική αξιολόγηση του πολιτιστικού πλούτου του παρελθόντος και του παρόντος (Konsola, 1993). Η προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού επιφέρει σημαντικά οφέλη για την τοπική κοινωνία, τόσο οικονομικά όσο και άλλα. Για παράδειγμα, με την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού προωθείται η ενημέρωση των κατοίκων μιας περιοχής σχετικά με τους πολιτιστικούς πόρους της περιοχής τους και την αξία της προστασίας τους. Αντίστοιχα, τα οικονομικά οφέλη που μπορεί να έχει μια περιοχή από τον πολιτιστικό τουρισμό αφορούν στη δημιουργία νέων επαγγελμάτων και θέσεων εργασίας, στην αύξηση των οικογενειακών εισοδημάτων και του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (NDLC, 1999).

Στο πλαίσιο της (Περιβαλλοντικά) Βιώσιμης Ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δίδεται στην προστασία των πόρων και στην αξιολόγηση της ανάπτυξης. Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι στενά συνδεδεμένος με πολιτιστικούς πόρους οι οποίοι είναι μοναδικοί και εύθραυστοι. Η σωστή διαχείριση των πόρων αυτών και η συνεχής αξιολόγηση της τουριστικής ανάπτυξης, τα μέσα και οι πολιτικές που χρησιμοποιούνται για την προστασία των πόρων, αποτελούν βασικά ζητήματα για την προώθηση της Περιβαλλοντικά (πολιτιστικά) Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Η αναγνώριση των επιπτώσεων αυτών επιβάλλει την προώθηση και αξιολόγηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης ακόμη και στις περιπτώσεις εκείνες που δεν είναι παραδοσιακοί τουριστικοί προορισμοί μαζικού τουρισμού και που λόγω τις κλίμακας του τουρισμού θεωρείται πως η κατάστρωση και υλοποίηση συγκεκριμένης πολιτικής προώθησης, ελέγχου και πληροφόρησης-ευαισθητοποίησης δεν είναι αναγκαία.

[41] Πολιτιστικός Τουρισμός, έννοια συνώνυμη με ιστορικό τουρισμό ή μνημειακό τουρισμό (Konsola, 1993).

3.4. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΜΑΖΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Όπως επισημάνθηκε στις προηγούμενες ενότητες, εάν δεν υπάρχει κατάλληλος σχεδιασμός και προγραμματισμός, τόσο του τουρισμού των 3 ή 4S, όσο και των άλλων μορφών τουρισμού, υπάρχει ο κίνδυνος της εμφάνισης του παραδόξου του τουρισμού (βλ. ενότητα 1.4.1.). Της καταστροφής δηλαδή των πόρων στους οποίους στηρίζεται η τουριστική ανάπτυξη. Οι επιπτώσεις όμως του τουρισμού έχουν συνδεθεί περισσότερο με τον μαζικό τουρισμό παρά με τον εναλλακτικό τουρισμό. Οι λόγοι της σύνδεσης αυτής είναι κυρίως ότι *αφενός* ο μαζικός τουρισμός κυριαρχεί πολλές δεκαετίες και έχουν μελετηθεί εις βάθος οι επιμέρους διαστάσεις του, τα οφέλη και οι επιπτώσεις που δημιουργεί και *αφετέρου* ο εναλλακτικός τουρισμός διανύει τα πρώτα στάδια της ανάπτυξής του και δεν έχουν ακόμη γίνει αντιληπτές σε μεγάλο βαθμό οι επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.

Οι επιπτώσεις όμως που έχει προκαλέσει έως σήμερα ο μαζικός τουρισμός στο περιβάλλον (φυσικό και πολιτιστικό) είναι αποτέλεσμα των οικονομικών-κοινωνικών συνθηκών που επικρατούσαν σε διεθνές επίπεδο μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, της ανάγκης για την μεγέθυνση και κυρίως της έλλειψης σχεδιασμού και προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης. Η έλλειψη προγραμματισμού κυρίως των κεντρικών φορέων, το ανεκτικό θεσμικό πλαίσιο και η έλλειψη της ανησυχίας για την κατάσταση του παγκόσμιου περιβάλλοντος αποτέλεσαν τις δυνάμεις προώθησης της μεγέθυνσης της τουριστικής βιομηχανίας.

Δυστυχώς, όπως αναφέρθηκε στις προηγούμενες ενότητες, ο όρος «βιωσιμότητα» στον τουρισμό ή «βιώσιμος τουρισμός» έχει παρερμηνευτεί από πολλούς. Με την παρατήρηση αυτή συμφωνούν ο Lickorish & Jenkins (2004). Πολλοί θεωρούν τον βιώσιμο τουρισμό ως τον τουρισμό της μικρής κλίμακας ή τον εναλλακτικό τουρισμό. Όμως ο βιώσιμος τουρισμός δεν είναι τουρισμός μικρής κλίμακας ή εναλλακτικός. Δεν μπορεί να θεωρηθεί εκ των προτέρων ως βιώσιμη καμία εναλλακτική μορφή τουρισμού και μάλιστα μικρής κλίμακας (ή ακόμη και μεγαλύτερης). **Βιώσιμος μπορεί να είναι τόσο ο εναλλακτικός όσο και ο μαζικός τουρισμός (Rebollo & Baidal, 2003) και μάλιστα προς αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει να κινηθούμε. Στο πως δηλαδή να κάνουμε βιώσιμο τόσο τον εναλλακτικό όσο και τον μαζικό τουρισμό**.

Εξάλλου, ο μαζικός τουρισμός, η μορφή τουρισμού που «ευθύνεται» για τις έως σήμερα επιπτώσεις στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, δεν είναι δυνατόν να εξαφανιστεί, διότι ούτε η ζήτηση για τέτοιας μορφής τουρισμού έχει μειωθεί διεθνώς ούτε και οι συνθήκες μεταφοράς τουριστών και κρατήσεων μπορούν να αλλάξουν -τουλάχιστο βραχυχρόνια ή μεσοχρόνια- ούτε η ζήτηση για τουρισμό των 3S. Αυτό σημαίνει πως ο μαζικός τουρισμός θα συνεχίσει να υπάρχει παράλληλα με τον εναλλακτικό τουρισμό.

Αν και πιστεύεται πως ο προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την επίτευξη της βιωσιμότητας, δυστυχώς δεν αποτελεί και ικανή συνθήκη. Η υλοποίηση των προγραμματισμένων δράσεων, η ύπαρξη του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, η υιοθέτηση των Αρχών της Βιωσιμότητας και ο σεβασμός των ορίων της φέρουσας ικανότητας δεν μπορούν να εξασφαλίσουν a priori την επίτευξη της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Εκείνο που πραγματικά απαιτείται είναι η συνεχής αξιολόγηση του τουρισμού. Η αξιολόγηση της ποιότητας και ποσότητας του τουριστικού προϊόντος, των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, η αξιολόγηση της επάρκειας των διαθέσιμων μέσων (τεχνικά μέσα και ανθρώπινο δυναμικό) για τη διαχείριση των πιέσεων, η αξιολόγηση της προσφοράς και της ζήτησης του τουριστικού προϊόντος, της ικανοποίησης του τουρίστα και της επίτευξης των Αρχών της βιωσιμότητας. Η αξιολόγηση όλων αυτών αποτελεί βασική συνθήκη για την εκτίμηση της πορείας προς τον (Περιβαλλοντικά) Βιώσιμο Τουρισμό.

Όπως αναφέρουν ο Lickorish & Jenkins (2004), ***η αξιολόγηση αποτελεί μια διαδικασία ελέγχου η οποία παρέχει τόσο ποσοτικές όσο και ποιοτικές πληροφορίες***. Οι πληροφορίες αυτές μας βοηθούν στο να διαπιστώσουμε την ύπαρξη ή όχι ενός προβλήματος, το μέγεθος και την εξέλιξή

του, την πρόοδο στην διαδικασία ανάπτυξης του τουρισμού προς τη Βιωσιμότητα. Ένας σημαντικό πεδίο της αξιολόγησης της βιωσιμότητας του τουρισμού αποτελεί η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας του περιβάλλοντος (Σβορώνου, 2003) η οποία όμως συνδέεται περισσότερο με τον τουρισμό της μικρής κλίμακας παρά με τον Βιώσιμο Τουρισμό. Η αναγκαιότητα εκτίμησης της φέρουσας ικανότητας των τουριστικών προορισμών αποτέλεσε την πρώτη αντίδραση στην αναγνώριση των επιπτώσεων του μαζικού τουρισμού. Όμως ο καθορισμός της φέρουσας ικανότητας, ο προσδιορισμός των ορίων και ο σχεδιασμός του τουρισμού στα πλαίσια της φέρουσας ικανότητας δεν αποτελεί εγγύηση της Βιωσιμότητας, αποτελεί όμως ένα μέρος της αξιολόγησης της πορείας προς την Βιωσιμότητα.

Τόσο στην περίπτωση του μαζικού τουρισμού όσο και του εναλλακτικού τουρισμού, η αξιολόγηση της ανάπτυξής τους σχετικά με το αν υπερβαίνονται ή όχι τα όρια της φέρουσας ικανότητας είναι επικίνδυνα ελλιπής. Ο τουρισμός συνδέεται άμεσα με τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους οι οποίοι τις περισσότερες φορές είναι σπάνιοι και εύθραυστοι. Σε αυτές, αλλά και όλες τις άλλες περιπτώσεις, **η τήρηση των ορίων της φέρουσας ικανότητας δεν επαρκεί για την βιωσιμότητα των πόρων και του ίδιου του τουρισμού**. Το πλήθος των τουριστών ή επισκεπτών ενός τόπου, μιας παραλίας, ενός δάσους, ενός παραδοσιακού οικισμού ή ενός αρχαιολογικού χώρου για παράδειγμα, πρέπει να είναι τόσο όσο αντέχει να δεχθεί ο κάθε προορισμός, όμως αυτό δεν είναι αρκετό. Ο αριθμός των ατόμων που επισκέπτονται έναν τόπο και δεν υπερβαίνει τα όρια της φέρουσας ικανότητας δεν αποτελεί εγγύηση για τη βιωσιμότητα του τόπου αυτού, διότι ένα βασικό ζήτημα είναι η συμπεριφορά των επισκεπτών/τουριστών, η οργάνωση της προσφοράς, κ.α.

Περισσότερο επικίνδυνος είναι ένας κακά ενημερωμένος ή καθόλου ευαισθητοποιημένος τουρίστας ή επισκέπτης παρά μια ομάδα καλά πληροφορημένων και ευαισθητοποιημένων τουριστών. Πέρα όμως από την πρέπουσα συμπεριφορά του τουρίστα, η οποία είναι αποτέλεσμα της σωστής και ολοκληρωμένης πληροφόρησης και ευαισθητοποίησής τους, ένα άλλο εξίσου σημαντικό ζήτημα αποτελεί και η διαθεσιμότητα των κατάλληλων πόρων (εξοπλισμός, ανθρώπινο δυναμικό, κ.α.), κυρίως από πλευράς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, απαραίτητων για τη διαχείριση των χώρων επίσκεψης (εξοπλισμός συγκομιδής απορριμμάτων, μονάδες επεξεργασίας αποβλήτων, εργαζόμενοι στην καθαριότητα, πυροπροστασία, ασφάλεια, κ.α.)

Η (περιβαλλοντική) βιωσιμότητα όμως του τουρισμού δεν εξαρτάται μόνο από **α)** την τήρηση των ορίων της φέρουσας ικανότητας, **β)** τη συμπεριφορά των τουριστών και **γ)** την διαθεσιμότητα των αναγκαίων μέσων διαχείρισης. Εξαρτάται και από **δ) την συμπεριφορά των ίδιων των ντόπιων κατοίκων** απέναντι στους τουρίστες και απέναντι στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον που κατοικούν και εργάζονται. Εξαρτάται επίσης και από **ε) την συμμετοχή τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων** που καθορίζουν το είδος και μέγεθος του τουρισμού. Εξαρτάται ακόμη και από **στ) τα διαθέσιμα μέσα για τη διαχείριση, προστασία και διατήρηση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος**, αλλά και **ζ) την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου Προγράμματος Ανάπτυξης**.

Όλα αυτά τα ζητήματα που σχετίζονται με τις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός, αποτελούν αντικείμενο της αξιολόγησης του μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού. Και για όλα αυτά τα ζητήματα, βασικό εργαλείο για την αξιολόγησή τους αποτελεί η ύπαρξη σχετικών δεικτών (Mowforth & Munt, 1998)[42] οι οποίοι θα μπορούν να μετρούν μια κατάσταση ή ένα πρόβλημα, θα αποτελούν ένα σήμα κινδύνου και άμεσης επέμβασης-ανταπόκρισης. Το κεφάλαιο που ακολουθεί αναφέρεται στη διαδικασία αξιολόγησης της βιωσιμότητας με τη χρήση δεικτών. Παρουσιάζεται η σχετική θεωρία, καθώς και παραδείγματα από τη διεθνή εμπειρία χρήσης δεικτών για την αξιολόγηση τουριστικών προορισμών μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού.

[42] Ο Mowforth & Munt (1998) θεωρούν πως βασικά εργαλεία για την επίτευξη της Βιωσιμότητας στον τουρισμό είναι η διαχείριση των επισκεπτών, η φέρουσα ικανότητα, η κοινωνική συμμετοχή –δημοκρατικές διαδικασίες- και οι δείκτες βιωσιμότητας.

του, την πρόοδο στην διαδικασία ανάπτυξης του τουρισμού προς τη Βιωσιμότητα. Ένας σημαντικό πεδίο της αξιολόγησης της βιωσιμότητας του τουρισμού αποτελεί η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας του περιβάλλοντος (Σβορώνου, 2003) η οποία όμως συνδέεται περισσότερο με τον τουρισμό της μικρής κλίμακας παρά με τον Βιώσιμο Τουρισμό. Η αναγκαιότητα εκτίμησης της φέρουσας ικανότητας των τουριστικών προορισμών αποτέλεσε την πρώτη αντίδραση στην αναγνώριση των επιπτώσεων του μαζικού τουρισμού. Όμως ο καθορισμός της φέρουσας ικανότητας, ο προσδιορισμός των ορίων και ο σχεδιασμός του τουρισμού στα πλαίσια της φέρουσας ικανότητας δεν αποτελεί εγγύηση της Βιωσιμότητας, αποτελεί όμως ένα μέρος της αξιολόγησης της πορείας προς την Βιωσιμότητα.

Τόσο στην περίπτωση του μαζικού τουρισμού όσο και του εναλλακτικού τουρισμού, η αξιολόγηση της ανάπτυξής τους σχετικά με το αν υπερβαίνονται ή όχι τα όρια της φέρουσας ικανότητας είναι επικίνδυνα ελλιπής. Ο τουρισμός συνδέεται άμεσα με τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους οι οποίοι τις περισσότερες φορές είναι σπάνιοι και εύθραυστοι. Σε αυτές, αλλά και όλες τις άλλες περιπτώσεις, **η τήρηση των ορίων της φέρουσας ικανότητας δεν επαρκεί για την βιωσιμότητα των πόρων και του ίδιου του τουρισμού**. Το πλήθος των τουριστών ή επισκεπτών ενός τόπου, μιας παραλίας, ενός δάσους, ενός παραδοσιακού οικισμού ή ενός αρχαιολογικού χώρου για παράδειγμα, πρέπει να είναι τόσο όσο αντέχει να δεχθεί ο κάθε προορισμός, όμως αυτό δεν είναι αρκετό. Ο αριθμός των ατόμων που επισκέπτονται έναν τόπο και δεν υπερβαίνει τα όρια της φέρουσας ικανότητας δεν αποτελεί εγγύηση για τη βιωσιμότητα του τόπου αυτού, διότι ένα βασικό ζήτημα είναι η συμπεριφορά των επισκεπτών/τουριστών, η οργάνωση της προσφοράς, κ.α.

Περισσότερο επικίνδυνος είναι ένας κακά ενημερωμένος ή καθόλου ευαισθητοποιημένος τουρίστας ή επισκέπτης παρά μια ομάδα καλά πληροφορημένων και ευαισθητοποιημένων τουριστών. Πέρα όμως από την πρέπουσα συμπεριφορά του τουρίστα, η οποία είναι αποτέλεσμα της σωστής και ολοκληρωμένης πληροφόρησης και ευαισθητοποίησής τους, ένα άλλο εξίσου σημαντικό ζήτημα αποτελεί και η διαθεσιμότητα των κατάλληλων πόρων (εξοπλισμός, ανθρώπινο δυναμικό, κ.α.), κυρίως από πλευράς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, απαραίτητων για τη διαχείριση των χώρων επίσκεψης (εξοπλισμός συγκομιδής απορριμμάτων, μονάδες επεξεργασίας αποβλήτων, εργαζόμενοι στην καθαριότητα, πυροπροστασία, ασφάλεια, κ.α.)

Η (περιβαλλοντική) βιωσιμότητα όμως του τουρισμού δεν εξαρτάται μόνο από **α)** την τήρηση των ορίων της φέρουσας ικανότητας, **β)** τη συμπεριφορά των τουριστών και **γ)** την διαθεσιμότητα των αναγκαίων μέσων διαχείρισης. Εξαρτάται και από **δ) την συμπεριφορά των ίδιων των ντόπιων κατοίκων** απέναντι στους τουρίστες και απέναντι στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον που κατοικούν και εργάζονται. Εξαρτάται επίσης και από **ε) την συμμετοχή τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων** που καθορίζουν το είδος και μέγεθος του τουρισμού. Εξαρτάται ακόμη και από στ) τα διαθέσιμα μέσα για τη διαχείριση, προστασία και διατήρηση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, αλλά και ζ) **την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου Προγράμματος Ανάπτυξης**.

Όλα αυτά τα ζητήματα που σχετίζονται με τις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός, αποτελούν αντικείμενο της αξιολόγησης του μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού. Και για όλα αυτά τα ζητήματα, βασικό εργαλείο για την αξιολόγησή τους αποτελεί η ύπαρξη σχετικών δεικτών (Mowforth & Munt, 1998)[42] οι οποίοι θα μπορούν να μετρούν μια κατάσταση ή ένα πρόβλημα, θα αποτελούν ένα σήμα κινδύνου και άμεσης επέμβασης-ανταπόκρισης. Το κεφάλαιο που ακολουθεί αναφέρεται στη διαδικασία αξιολόγησης της βιωσιμότητας με τη χρήση δεικτών. Παρουσιάζεται η σχετική θεωρία, καθώς και παραδείγματα από τη διεθνή εμπειρία χρήσης δεικτών για την αξιολόγηση τουριστικών προορισμών μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού.

[42] Ο Mowforth & Munt (1998) θεωρούν πως βασικά εργαλεία για την επίτευξη της Βιωσιμότητας στον τουρισμό είναι η διαχείριση των επισκεπτών, η φέρουσα ικανότητα, η κοινωνική συμμετοχή –δημοκρατικές διαδικασίες- και οι δείκτες βιωσιμότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΔΕΙΚΤΕΣ ΚΑΙ ΠΛΑΙΣΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.
Θεωρία και διεθνής εμπειρία εφαρμογής στον τουρισμό

4.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάγκη αξιολόγησης της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης πηγάζει από τη συνειδητοποίηση της σχέσης εξάρτησης που υπάρχει μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος και των επιπτώσεων που προκαλούνται στο περιβάλλον (φυσικό και πολιτιστικό-δομημένο) ενός τουριστικού προορισμού, ως αποτέλεσμα του μαζικού τουρισμού αλλά και της κακής διαχείρισης τουριστικών προορισμών εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Οι επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, όπως αναφέρονται στο Κεφάλαιο 3, είναι πολλές και αποτελούν πηγή καταστροφής του τοπικού τουριστικού προϊόντος, αλλά και του ίδιου του τουρισμού. Επομένως είναι σημαντικό να τίθενται όρια στο πλαίσιο της Τουριστικής Ανάπτυξης, τέτοια ώστε να μας βοηθούν να αντιλαμβανόμαστε άμεσα τόσο τις πιέσεις και επιπτώσεις του τουρισμού που πρόκειται να προκληθούν όσο και εκείνες που ήδη έχουν προκληθεί από τον τουρισμό και άμεσα να προσαρμόζεται η τουριστική πολιτική και οι δράσεις παρέμβασης.

Πολλά από τα όρια, όσον αφορά κυρίως στις επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον, τα θέτει η ίδια η φύση. Τα όρια αυτά αναφέρονται ως **φέρουσα ικανότητα**[43] του περιβάλλοντος. Πολύ απλά, η

[43] Όπως αναφέρει η Σβορώνου (2003), η έννοια της φέρουσας ικανότητας γεννήθηκε στις Η.Π.Α. στη δεκαετία του 1960, για να καθορίσει τον αριθμό των ζώων που μπορεί να αντέξει ένα οικοσύστημα (στην άγρια φύση ή στους τόπους βόσκησης). Στη συνέχεια, η έννοια μεταφέρθηκε στο πλαίσιο της διαχείρισης των εθνικών πάρκων για να συσχετίσει τον τουρισμό στα πάρκα με την κατάσταση των φυσικών πόρων. Για το συσχετισμό αυτό, άρχισαν να παρακολουθούνται παράμετροι, όπως η συμπίεση του εδάφους και η καταστροφή της βλάστησης (οικολογική φέρουσα ικανότητα). Σύντομα έγινε αντιληπτό πως η οικολογική φέρουσα ικανότητα δεν είναι η μόνη που καθορίζει την αντοχή του πάρκου να δεχτεί επισκέπτες κι έτσι η έννοια διευρύνθηκε για να συμπεριλάβει:
την κοινωνική φέρουσα ικανότητα (πόσους επισκέπτες αντέχει η τοπική κοινωνία, προτού υποστεί αλλοιώσεις της ταυτότητάς της και όχληση από την τουριστική κίνηση), την οικονομική φέρουσα ικανότητα (το όριο πέρα από το οποίο ο τουρισμός γίνεται μονοκαλλιέργεια), τη φυσική φέρουσα ικανότητα (όρια που τίθενται από τη διαθεσιμότητα του χώρου εξυπηρέτησης επισκεπτών και των πόρων, π.χ. διαθεσιμότητα χώρων στάθμευσης, διαθεσιμότητα νερού), την ψυχολογική φέρουσα ικανότητα (πόση τουριστική κίνηση ανέχεται ο οικοτουρίστας, προτού θεωρήσει ότι η εμπειρία της άγριας φύσης υποβαθμίζεται).

φέρουσα ικανότητα μας λέει πόσος θα πρέπει να είναι ο αριθμός των τουριστών που πρέπει να φιλοξενείται σε μια περιοχή προκειμένου να μη σημειώνονται επιπτώσεις. Πόσους τουρίστες δηλαδή αντέχει ένας τουριστικός προορισμός σε μια δεδομένη στιγμή χωρίς να προκληθούν α) καταστροφές στο φυσικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον και β) μείωση της ευχαρίστησης των τουριστών (UNEP MAP, 1993 και 1999). Δεν υπάρχει όμως μόνο η φέρουσα ικανότητα του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και η κοινωνική φέρουσα ικανότητα που αναφέρεται κυρίως στην αναλογία μεταξύ τουριστών και ντόπιων κατοίκων σε έναν τουριστικό προορισμό. Όμως ο έλεγχος τήρησης των ορίων της φέρουσας ικανότητας δεν αποτελεί ένα ολοκληρωμένο **Πλαίσιο Αξιολόγησης** της Τουριστικής Ανάπτυξης, της χρήσης των πόρων, των επιπτώσεων στο περιβάλλον, στην κοινωνία, στον πολιτισμό και στην οικονομία. Αποτελεί μόνο μια παράμετρο, ενδεχομένως από τις πλέον σημαντικές, ενός Πλαισίου Αξιολόγησης της τουριστικής ανάπτυξης. Μία άλλη εξίσου σημαντική παράμετρος είναι η διαχειριστική ικανότητα των αρμόδιων φορέων η οποία μεταφράζεται σε προγράμματα προστασίας και ανάδειξης, σε υποδομές και τεχνικά μέσα και σε ανθρώπινο δυναμικό.

Η τήρηση των ορίων που θέτει η φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια της τουριστικής ανάπτυξης, δεν μπορεί να μας εξασφαλίζει την διατήρηση των φυσικών πόρων. Το **πλήθος** των τουριστών που φιλοξενούνται σε μια περιοχή δεν αποτελεί τη μόνη παράμετρο του ζητήματος. Η **συμπεριφορά** των τουριστών αλλά και των ντόπιων κατοίκων και επιχειρηματιών είναι εκείνη που κυρίως δημιουργεί πιέσεις στο περιβάλλον, όπως επίσης και η έλλειψη των αναγκαίων μέσων διαχείρισης και προστασίας του περιβάλλοντος. Το γεγονός ότι τηρείται ο περιορισμός που θέτει το φυσικό περιβάλλον, όσον αφορά για παράδειγμα τον αριθμό των τουριστών, αυτό δε σημαίνει ότι μπορεί αυτόματα να τηρηθεί και η ισορροπία του οικοσυστήματος (Σβορώνου, 2003, σελ 85). Εάν οι τουρίστες και οι ντόπιοι δεν είναι ευαισθητοποιημένοι όσον αφορά στη διατήρηση-προστασία του περιβάλλοντος, εάν δεν υπάρχει η κατάλληλη δομή και μηχανισμός **πληροφόρησης-ευαισθητοποίησης** και **επιτήρησης**, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για την προστασία του περιβάλλοντος και τη συμπεριφορά των τουριστών, όσο μικρότερος και εάν είναι ο αριθμός τους. Το ζητούμενο λοιπόν καταρχάς, είναι η ανάπτυξη ενός θεωρητικού πλαισίου για τον καθορισμό του τι και πως πρέπει να αξιολογηθεί στο πλαίσιο της τουριστικής ανάπτυξης.

Η παρουσίαση των **Πλαισίων Αξιολόγησης**, των συνόλων **ΔΕΙΚΤΩΝ αξιολόγησης της Βιώσιμης (Τουριστικής) Ανάπτυξης**, που έχουν προταθεί διεθνώς, αποτελεί το ζητούμενο του παρόντος κεφαλαίου. Επίσης, παρουσιάζονται οι τάσεις και τα παραδείγματα που υπάρχουν διεθνώς για την ανάπτυξη τέτοιου είδους Πλαισίων Δεικτών σε τουριστικούς προορισμούς ή ευρύτερες περιοχές. Σε επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται για πρώτη φορά η πρόταση ενός νέου Πλαισίου Δεικτών αξιολόγησης της **Περιβαλλοντικά Βιώσιμής Τουριστικής Ανάπτυξης** τουριστικών προορισμών μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού.

4.2. ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο Hart (1996) αναφέρει πως ο δείκτης είναι ένα μέσο που σε βοηθά να κατανοήσεις το σημείο στο οποίο βρίσκεσαι, ποιον δρόμο δηλαδή πρέπει να ακολουθήσεις προκειμένου να φθάσεις στο στόχο σου, από το σημείο στο οποίο βρίσκεσαι. Ένας καλός δείκτης σε προειδοποιεί για ένα πρόβλημα πριν αυτό οξυνθεί και σε βοηθάει να κατανοήσεις αυτό που πρέπει να γίνει για την επίλυση του συγκεκριμένου προβλήματος. Ο Bassel (1999) υποστηρίζει πως οι δείκτες είναι μετρήσεις μιας κατάστασης και πως οι άνθρωποι χρησιμοποιούν καθημερινά ποικίλους δείκτες προκειμένου να οδηγηθούν σε σωστές αποφάσεις και να διαπιστώσουν την κατάσταση στην οποία βρίσκονται.

Οι δείκτες αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης ή δείκτες βιωσιμότητας όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Hart (1996), δεν έχουν κανένα γνώρισμα των παραδοσιακών δεικτών μέτρησης της οικονομικής προόδου και της ποιότητας του περιβάλλοντος. Η διαφορά που υπάρχει μεταξύ των παραδοσιακών δεικτών και των δεικτών βιωσιμότητας, είναι ότι η βιωσιμότητα λαμβάνει μια περισσότερο ολοκληρωμένη προσέγγιση του κόσμου και ως εκ τούτου οι δείκτες αυτοί πρέπει να συνδέουν την οικονομία με το περιβάλλον και την κοινωνία.

Για παράδειγμα, ένας οικονομικός δείκτης, ο οποίος δεν λαμβάνει υπόψη του την περιβαλλοντική και την οικονομική διάσταση, δεν βοηθάει στο να κινηθούμε προς την κατεύθυνση της βιωσιμότητας. Το ίδιο συμβαίνει και με έναν περιβαλλοντικό δείκτη εάν δεν λαμβάνει υπόψη του τις άλλες παραμέτρους (οικονομία, κοινωνία). Ένας ευρέως γνωστός παραδοσιακός δείκτης είναι εκείνος του ΑΕΠ. Αν και ο δείκτης αυτός μετράει την οικονομική κατάσταση (μεγέθυνση) μιας κοινωνίας, ενός κράτους, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι δείκτης βιωσιμότητας διότι δεν συνδέει την οικονομία με την κοινωνία και το περιβάλλον.

Όπως αναφέρει ο Hart (1996), οι δείκτες βιωσιμότητας είναι χρήσιμοι για κάθε τύπο κοινωνίας και για διαφορετικούς λόγους. Σύμφωνα με την Meadows (1998), όπως και τον Bassel (1999), οι δείκτες είναι παντού, είναι τμήμα της ζωής του ατόμου. Κάθε άτομο κάνει χρήση δεικτών για την παρακολούθηση σύνθετων συστημάτων που το ενδιαφέρουν και πρέπει να ελεγχθούν (αξιολογηθούν). Οι δείκτες είναι ένα αναγκαίο τμήμα της ρέουσας πληροφόρησης που χρησιμοποιείται για την κατανόηση του κόσμου, για τη λήψη αποφάσεων και τον σχεδιασμό δράσεων και αποτελούν εργαλείο για την αλλαγή, τη μάθηση, ακόμη και για την προπαγάνδα.

Η παρουσία ή η απουσία δεικτών επιδρά στην συμπεριφορά κάθε ατόμου και αυτός είναι ο λόγος που οι δείκτες βιωσιμότητας θα πρέπει να σχεδιάζονται και να υπολογίζονται με προσοχή προκειμένου οι αποφάσεις που λαμβάνονται, εξαιτίας των αποτελεσμάτων που παρέχουν, να είναι αποτελεσματικές. Ο σχεδιασμός και η επιλογή ενός δείκτη βιωσιμότητας δεν είναι εύκολη διαδικασία καθώς κρύβει πολλούς κινδύνους.

Οι κίνδυνοι αυτοί προέρχονται από το αν ο δείκτης είναι σύνθετος, με συνέπεια:

- να προκύπτει σύνθετο και **δυσνόητο μήνυμα,**
- να μετρηθεί **εκείνο που μπορεί να μετρηθεί** και όχι εκείνο που πρέπει,
- να χρησιμοποιηθεί ένα **ακατάλληλο Πλαίσιο Αξιολόγησης,**
- **να παραβλεφθεί ένας δείκτης** που δεν παρέχει αρεστά αποτελέσματα, κ.α.

Όπως αναφέρουν οι Bithas, Karaganis, Kozyrakis, Charalambous (2001), οι δείκτες παρέχουν μια μερική περιγραφή των διαδικασιών που πραγματοποιούνται στον πραγματικό κόσμο και των τρεχόντων και μελλοντικών φαινομένων και τάσεων. Εξετάζοντας τη μεγάλη αξία των δεικτών βιωσιμότητας στη λήψη απόφασης, καθώς επίσης και το απλό σχήμα τους, γίνεται κατανοητό το γεγονός ότι οι δείκτες έχουν γίνει ένα δημοφιλές και αναγκαίο εργαλείο για την Βιώσιμη Ανάπτυξη. Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως οι δείκτες παρέχουν σημαντικές οδηγίες-πληροφορίες για τον σχεδιασμό της ανάπτυξης. Μπορούν να απεικονίζουν την κατάσταση του περιβάλλοντος, βοηθούν στην εκτίμηση της προόδου που σημειώνεται στο πλαίσιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης, ενώ αποτελούν και προειδοποιητικά σήματα πριν εκδηλωθούν περιβαλλοντικές, οικονομικές ή κοινωνικές καταστροφές.

Αναμφισβήτητα, για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο έχει προταθεί μια μεγάλη ποικιλία Δεικτών Αξιολόγησης. Λιγότεροι, αλλά ακόμα αρκετοί, έχουν εφαρμοστεί παλαιότερα ή εφαρμόζονται ακόμα με ένα ικανοποιητικό επίπεδο επιτυχίας. Το τελευταίο καθιστά σαφές ότι το πρόβλημα δεν είναι ίσως η εύρεση νέων, αλλά μάλλον η επιλογή των πιο κατάλληλων μεταξύ πολλών διαθέσιμων δεικτών.

Η κατάλληλη επιλογή των δεικτών μπορεί να βασιστεί σε μια σειρά κριτηρίων που έχουν θέσει πολλοί επιστήμονες, όπως: Vos, Feenstra, de Boer, Braat, van Baaln (1985), Liverman και λοιποί (1988), Opschoor & Reijnders (1991), Braat (1991), Custance & Hillier (1998). Γενικά, για να είναι ένας δείκτης κατάλληλος να χρησιμοποιηθεί για την αξιολόγηση της προόδου προς την Βιώσιμη Ανάπτυξη θα πρέπει:

- να είναι επιστημονικά τεκμηριωμένος,
- να στοχεύει στο επίπεδο γνώσης συγκεκριμένων ομάδων (φορείς χάραξης πολιτικής, επιστήμονες, κοινό),
- να παρουσιάζει ευελιξία στις αλλαγές των παραμέτρων που προορίζονται να μετρηθούν (η ευελιξία αναφέρεται και στις χωρικές και χρονικές αλλαγές),
- να είναι σε θέση να μετρήσει μια παράμετρο,
- να επιτρέπει την εύκολη ενημέρωση,
- να παρέχει αμερόληπτη ερμηνεία (παροχή πληροφοριών χωρίς κοινωνική ή άλλη προκατάληψη),
- να έχει μια προφητική έννοια και να εστιάζονται κυρίως στις αντιστρέψιμες διαδικασίες,
- να γίνεται αποδεκτός από φορείς της κοινωνίας.

Επιπλέον, τα παρακάτω κριτήρια ισχύουν κατά τη δημιουργία ενός συστήματος - Πλαισίου Δεικτών βιωσιμότητας:

- *αντιπροσωπευτικότητα*. Οι δείκτες πρέπει να διαμορφώνουν ένα ισορροπημένο σύνολο, που να εστιάζει σε όλες τις πτυχές των ζητημάτων που προορίζονται να εξετάσουν,
- *απλότητα*. Ο αριθμός των δεικτών πρέπει να περιοριστεί στο κατώτατο πιθανό επίπεδο, που ενισχύει την αποδοτικότητα των στοιχείων διαχείρισης και ανάλυσης, χωρίς συμβιβασμό στη σειρά των ζητημάτων που απεικονίζονται.

Σύμφωνα με τον OECD[44] (ο οποίος τα τελευταία χρόνια ασχολείται με την ανάπτυξη περιβαλλοντικών δεικτών για την προώθηση της βιωσιμότητας), επειδή ο δείκτης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για πολλούς σκοπούς, είναι αναγκαίο να οριστούν συγκεκριμένα κριτήρια για την επιλογή δεικτών. Τα κριτήρια αυτά είναι τα ακόλουθα:

Πίνακας 4. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΔΕΙΚΤΩΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ	ΚΡΙΤΗΡΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ:	Ένας περιβαλλοντικός δείκτης πρέπει: • να παρέχει μια αντιπροσωπευτική εικόνα των περιβαλλοντικών συνθηκών, των πιέσεων στο περιβάλλον ή των ανταποκρίσεων της κοινωνίας, • να είναι απλός, ερμηνευτικός και ικανός να παρουσιάσει τάσεις κατά τη διάρκεια του χρόνου, • να ανταποκρίνεται στις αλλαγές του περιβάλλοντος και τις σχετικές ανθρώπινες δραστηριότητες, • να παρέχει μια βάση για διεθνείς συγκρίσεις, • να ισχύει είτε σε εθνικό επίπεδο, είτε σε περιφερειακό για περιβαλλοντικά ζητήματα εθνικής σημασίας, • να έχει μια αξία κατώτατων ορίων ή αναφοράς για να γίνεται σύγκριση, έτσι ώστε οι χρήστες να μπορούν να αξιολογήσουν τις τιμές
ΑΝΑΛΥΣΗ:	Ένας περιβαλλοντικός δείκτης πρέπει: • να ορίζεται καλά σε θεωρητικό επίπεδο όσον αφορά τεχνικούς και επιστημονικούς όρους, • να βασίζεται σε διεθνή πρότυπα και τη διεθνή συναίνεση όσον αφορά την ισχύ του, • να συνδέεται με οικονομικά μοντέλα, συγκρίσεις και συστήματα πληροφοριών

[44] βλ Linster & Fletcher (2001), Linster (2003).

Πίνακας 4. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΔΕΙΚΤΩΝ	
ΖΗΤΗΜΑΤΑ	**ΚΡΙΤΗΡΙΑ**
ΜΕΤΡΗΣΗ:	**Τα δεδομένα που απαιτούνται για την υποστήριξη του δείκτη πρέπει:** • να είναι εύκολα διαθέσιμα ή να ανταποκρίνονται σε μια λογική αναλογία κόστους/οφέλους, • να είναι επαρκώς τεκμηριωμένα και γνωστής ποιότητας, • να επικαιροποιούνται σε τακτά χρονικά διαστήματα σύμφωνα με αξιόπιστες διαδικασίες

Πηγή: OECD (Linster & Fletcher 2001, Linster 2003)

Όμοια με τα παραπάνω είναι και τα κριτήρια για την επιλογή κατάλληλων δεικτών βιωσιμότητας που αναφέρονται από τους Jackson & Roberts (2000):

Εύκολα διαθέσιμος: Οι πληροφορίες από τις οποίες υπολογίζεται ο δείκτης πρέπει να είναι ήδη διαθέσιμες ή να παρέχονται εύκολα και με ελάχιστο κόστος.

Εύκολα κατανοήσιμος: Ο δείκτης να γίνεται σχετικά εύκολα κατανοητός.

Μετρήσιμος: Ο δείκτης πρέπει να αφορά μια μετρήσιμη οντότητα παρά μια έννοια.

Σημαντικότητα: Ο δείκτης πρέπει να μετρά κάτι που θεωρείται σημαντικό, ή πρέπει να απεικονίζει ή να αντιπροσωπεύει κάτι μεγάλης σημασίας.

Ταχύτητα διαθεσιμότητας: Πρέπει να υπάρχει μικρή καθυστέρηση μεταξύ της διαδικασίας συλλογής στοιχείων και της διαθεσιμότητας αυτών για την εκτίμηση (ποσοτική ή/και ποιοτική) των δεικτών.

Σχέδιο επίπτωσης: Ο δείκτης πρέπει να είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει χωρικές και κοινωνικές πληροφορίες έτσι ώστε να δίδει μια εικόνα της σχετικής επίπτωσης παρά να αθροίζει τις επιδράσεις.

Συγκρισιμότητα: Οι διεθνείς συγκρίσεις πρέπει να είναι δυνατές μέσω της χρήσης των κατάλληλων δεικτών, αλλά εκείνοι που επιλέγονται δεν πρέπει να επιλεχτούν με στόχο την απλοποίηση των διεθνών συγκρίσεων εις βάρος άλλων στόχων.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω κριτήρια που έχουν τεθεί από ειδικούς, συμπερασματικά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως, γενικά, για την επιλογή και την διαμόρφωση μιας ομάδας (πλαισίου) δεικτών για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας ενός τομέα-συστήματος, θα πρέπει να ακολουθούνται τα ακόλουθα κριτήρια:

- Να εκπονείται μελέτη προσδιορισμού των προβλημάτων που δημιουργούνται σε τοπικό επίπεδο.
- Να προσδιορίζονται οι αιτίες που δημιουργούν τα παραπάνω προβλήματα.
- Να συστήνεται ομάδα ειδικών επιστημόνων και εκπροσώπων τοπικών οικονομικών, κοινωνικών, και άλλων φορέων, για την πρόταση και επιλογή δεικτών[45].
- Να επιλέγονται δείκτες:
  - που είναι αποδεκτοί από όλα τα μέλη της τοπικής κοινωνίας.
  - οι οποίοι παρέχουν πληροφορίες κατανοητές από όλους και να μην αφήνουν περιθώρια παρερμηνείας, παραπληροφόρησης ή προπαγάνδας.
  - η εκτίμηση των οποίων απαιτεί την ύπαρξη στατιστικών στοιχείων.
  - που αφορούν στην συγκεκριμένη περιοχή μελέτης.
  - που έχουν εφαρμοστεί σε άλλες περιοχές, εφόσον προσαρμοστούν στα δεδομένα της συγκεκριμένης περιοχής.
  - που μπορούν να μετρηθούν διαχρονικά ώστε να παρέχουν μια δυναμική εικόνα της κατάστασης και τις εξέλιξής της.
  - που είναι μετρήσιμοι (το αποτέλεσμά τους να είναι αριθμητικό παρά μια έννοια).

[45] Στο Hardi & Zdan (1997), αναφέρονται περιπτώσεις ανάπτυξης δεικτών βιωσιμότητας αναδεικνύοντας το ρόλο της κοινωνίας.

- Να μην απορρίπτονται δείκτες εξαιτίας της ανυπαρξίας στατιστικών στοιχείων, αλλά να ξεκινήσουν διαδικασίες συλλογής αυτών για τη μέτρηση του δείκτη στο μέλλον.
- Να λαμβάνονται υπόψη κοινοί διεθνείς δείκτες για τη διενέργεια συγκρίσεων, και
- Να εκδίδονται περιοδικές εκθέσεις για την παρουσίαση της εικόνας – αποτελεσμάτων των δεικτών.

Τα κριτήρια αυτά αποτελούν στην ουσία έναν οδηγό της διαδικασίας εφαρμογής δεικτών ή πλαισίων δεικτών. Στην επόμενη ενότητα παρουσιάζεται η διαδικασία ανάπτυξης δεικτών βασιζόμενη στα παραπάνω κριτήρια.

4.3. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΔΕΙΚΤΩΝ

Σύμφωνα με την Meadows (1998), οι δείκτες πρέπει να γίνονται εύκολα κατανοητοί, να γίνεται εκτίμηση αυτών με λογικό κόστος και να παρέχουν κατάλληλη πληροφόρηση προκειμένου να δοθεί μια αληθινή εικόνα της κατάστασης και να απολαμβάνουν ευρείας αποδοχής.

Σημαντικό ζήτημα της επιλογής ενός δείκτη αποτελεί η δημοκρατική διαδικασία. Η συμμετοχή δηλαδή εκπροσώπων πολλών τοπικών και άλλων φορέων στη διαδικασία επιλογής ενός δείκτη. Για παράδειγμα, στην ανάπτυξη δεικτών για τον Βιώσιμο Τουρισμού του Northern Cape Breton του Καναδά, όπως παρουσιάστηκε στο 7^{ο} Διεθνές Συνέδριο Στατιστικής του Τουρισμού που έλαβε χώρα στην Στοκχόλμη (9-11/6/2004), οι φορείς που έλαβαν μέρος στην διαδικασία αυτή ήταν (α) η Επιτροπή Τουρισμού και Πάρκων του Καναδά, (β) ειδικοί επιστήμονες, (γ) τοπικοί επιχειρηματίες, (δ) εκπρόσωποι του Cape Breton Highland National Park, (ε) εκπρόσωποι της τοπικής κυβέρνησης, (στ) Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, καθώς και (ζ) Περιφερειακοί και (η) Δημοτικοί Οργανισμοί (Georgescu, Per Nilsen, 2004).

Γενικά, η Meadows (1998) θεωρεί, πως για την δημιουργία ενός Πλαισίου Δεικτών Αξιολόγησης της Βιωσιμότητας που θα δίνουν την εικόνα και θα αξιολογούν την κατάσταση ενός ζητήματος (θέματος), θα πρέπει να ακολουθούνται τα εξής στάδια :

1. Επιλογή και καθορισμός μιας ομάδας εργασίας (ειδικών επιστημόνων και μη), η οποία θα ασχολείται με την αξιολόγηση ενός ζητήματος με τη χρήση δεικτών.
2. Καθορισμός στόχων της διαδικασίας αξιολόγησης.
3. Αναγνώριση της ικανότητας των δεικτών να γίνουν αποδεκτοί από το κοινό.
4. Έρευνα στα υπάρχοντα Πλαίσια Αξιολόγησης, δείκτες και δεδομένα.
5. Σύνταξη ενός συνόλου προτεινόμενων δεικτών.
6. Παρουσίαση των προτεινόμενων δεικτών στην κοινωνία .
7. Δημιουργία τεχνικού εγχειριδίου και επιλογή τελικών δεικτών.
8. Έρευνα στοιχείων διαθέσιμων στοιχείων και των παραμέτρων του ζητήματος.
9. Έκδοση και προώθηση των δεικτών.
10. Τακτική επικαιροποίηση και δημοσίευση των αναφορών ώστε να φαίνονται οι αλλαγές.

Η παραπάνω διαδικασία αφορά στην ανάπτυξη δεικτών βιωσιμότητας (Sustainability indicators) αξιολόγησης για την κοινωνία, οικονομία, πολιτισμό, περιβάλλον, τουρισμό και άλλων τομέων. Στην πραγματικότητα, οι δείκτες είναι μετρήσεις πληροφοριών οι οποίες είναι αναγκαίες για όσους λαμβάνουν αποφάσεις, προκειμένου οι αποφάσεις αυτές να μην οδηγούν σε μια ανεπιθύμητη κατάσταση.

Η διαδικασία ανάπτυξης δεικτών κατά τον Clifford (1995), ο οποίος αναφέρεται στην αναγκαιότητα της χρήσης δεικτών για την σωστή διαχείριση των πόρων στο πλαίσιο της τουριστικής ανάπτυξης, είναι η ακόλουθη:

1. Καθορισμός ορίων περιοχής μελέτης,
2. Προσδιορισμός των χαρακτηριστικών της περιοχής,
3. Προσδιορισμός των τρεχουσών βασικών ζητημάτων,
4. Επιλογή δεικτών,
5. Καθορισμός πηγών για την άντληση στοιχείων,
6. Επιλογή και ανάλυση στοιχείων,
7. Αξιολόγηση των αποτελεσμάτων,
8. Συγκεκριμένοι δείκτες περιοχών,

Ο Bassel (1999) προχωρεί παραπέρα και θέτει ορισμένες προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται, όχι επί της διαδικασίας ανάπτυξης δεικτών, αλλά προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν οι ίδιοι οι δείκτες προκειμένου να χαρακτηρίζονται ως «βιώσιμου». Θεωρεί πως πρέπει να τίθενται ορισμένες βασικές απαιτήσεις κατά τη διαδικασία ανάπτυξης δεικτών όπως οι ακόλουθες:

1. Οι δείκτες πρέπει να καθοδηγούν τις πολιτικές και τις αποφάσεις σε όλα τα χωρικά επίπεδα μιας κοινωνίας (χωριό, πόλη, μεγαλούπολη, περιφέρεια, κράτος, έθνος).

2. Οι δείκτες πρέπει να αναπαριστούν όλες τις σημαντικές ανησυχίες, γι' αυτό και δεν είναι σωστή μια ad hoc συλλογή σχετικών δεικτών. Πρέπει να γίνεται μια συστηματική προσέγγιση του τοπικού συστήματος και των δεσμών με το περιβάλλον.

3. Το πλήθος των δεικτών πρέπει να είναι όσο γίνεται μικρότερο, όχι όμως μικρότερο από το αναγκαίο. Αυτό σημαίνει πως η επιλογή της ομάδας των δεικτών που θα εκτιμηθούν, πρέπει να γίνεται προσεκτικά και να αφορά όλες τις πτυχές του τοπικού συστήματος.

4. Οι δείκτες πρέπει να είναι ξεκάθαρα ορισμένοι, κατανοητοί και πρακτικοί και πρέπει να ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα όλων των εμπλεκόμενων φορέων.

Όσον αφορά τη διαδικασία, ο Bassel (1999) προτείνει ότι αυτή πρέπει να είναι συμμετοχική/δημοκρατική, ότι δηλαδή στην διαδικασία εφαρμογής (ανάπτυξης και εκτίμησης) των δεικτών θα πρέπει να συμμετέχουν άτομα και φορείς από κάθε κομμάτι της κοινωνίας, προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι οι δείκτες που τελικά αναπτύσσονται καλύπτουν τις απόψεις και αξίες της κοινωνίας στην οποία αφορούν.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω απόψεις, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως για να προταθεί και να ακολουθηθεί ένα ορθό Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης μιας περιοχής θα πρέπει γενικά να ακολουθείται η παρακάτω διαδικασία:

1. Επιλογή συγκεκριμένης ομάδας εργασίας για την έρευνα και ανάπτυξη Πλαισίου Δεικτών το οποίο θα χρησιμοποιηθεί για την αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης.
2. Συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων στην ομάδα εργασίας, (π.χ. εθνικές και τοπικές Αρχές, εκπρόσωποι επαγγελματικών και κοινωνικών φορέων, εκπρόσωποι οργανώσεων πολιτών, κ.α.).
3. Καθορισμός συγκεκριμένων στόχων οι οποίοι θα εξυπηρετούνται από την επιλογή και εφαρμογή δεικτών.
4. Έρευνα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο όσον αφορά στα υπάρχοντα Πλαίσια Δεικτών βιωσιμότητας, στους δείκτες και στα στάδια που χρησιμοποιούνται.
5. Καθορισμός ορίων περιοχής μελέτης.
6. SWOT ανάλυση της περιοχής μελέτης.
7. Επιλογή συγκεκριμένου πλαισίου αξιολόγησης.
8. Επιλογή δεικτών βιωσιμότητας που αφορούν τοπικές ιδιαιτερότητες, προβλήματα και ιδιαίτερες παραμέτρους που συνδέουν την οικονομία την κοινωνία και το περιβάλλον και εστιάζονται σε μακροχρόνια βάση.
9. Έρευνα διαθέσιμων και αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων για την εκτίμηση των δεικτών.

10. Ταξινόμηση δεικτών σύμφωνα με το αν υπάρχουν ή όχι τα απαιτούμενα στατιστικά στοιχεία για την εκτίμησή τους.
11. Παρουσίαση των προτεινόμενων δεικτών στην τοπική κοινωνία.
12. Αξιολόγηση δεικτών από την τοπική κοινωνία.
13. Επιλογή δεικτών η εκτίμηση των οποίων μπορεί να γίνει την τρέχουσα περίοδο λόγω της διαθεσιμότητας των αναγκαίων στατιστικών στοιχείων.
14. Συνεργασία με τοπικές και εθνικές αρμόδιες Αρχές για την συλλογή και ανακοίνωση όλων των αναγκαίων πληροφοριών που έως σήμερα δεν γίνονταν.
15. Καθορισμός τελικού Πλαισίου Δεικτών Αξιολόγησης στην τρέχουσα περίοδο.
16. Δημιουργία τεχνικού εγχειριδίου και επιλογή των τελικών δεικτών.
17. Έκδοση τελικού Πλαισίου Δεικτών αξιολόγησης.
18. Καθορισμός ειδικής ομάδας επιστημόνων για την εκτίμηση των δεικτών.
19. Εκτίμηση δεικτών, ανάλυση αποτελεσμάτων, έκδοση αναφορών.
20. Τακτική επικαιροποίηση των αναφορών.

Όλα τα παραπάνω στάδια ακολουθούνται από όλους σχεδόν τους φορείς που αναπτύσσουν Δείκτες για την αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης, σύμφωνα με την έρευνα που έγινε στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, αλλά και στην μελέτη της ΕΕΤΑΑ «Δείκτες Βιώσιμης Ανάπτυξης για τους Ελληνικούς ΟΤΑ» (2000) στο πλαίσιο της οποίας διεξήχθη ολοκληρωμένη έρευνα για την διαδικασία ανάπτυξης και το περιεχόμενο των δεικτών που χρησιμοποιούν Δήμοι χωρών της Ευρώπης[46], Αμερικής και Ασίας.

Όσον αφορά όμως τον τουρισμό, η αξία και ο ρόλος της χρήσης των δεικτών για την Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη προέρχεται από το γεγονός ότι μας επιτρέπουν να γνωρίζουμε την κατάσταση του συστήματος (φυσικού-κοινωνικού-οικονομικού-πολιτιστικού) και να λαμβάνουμε αποφάσεις για την διατήρηση των πόρων που χρησιμοποιεί ο τουρισμός ως εισροές στην αναπτυξιακή διαδικασία με αποτέλεσμα και την διατηρησιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης και στο μέλλον. Για τον τουρισμό, οι δείκτες αποτελούν βασικό-αναγκαίο εργαλείο για όσους χαράσσουν την τουριστική πολιτική, έτσι ώστε να μη τίθεται σε κίνδυνο η βιωσιμότητα ενός τοπικού συστήματος (UNEP, 2001, Mowforth & Munt, 1998). Όπως ισχυρίζεται ο Clifford (1995), είναι πλέον αξίωμα ότι μια αποτελεσματική τουριστική διαχείριση πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τόσο το φυσικό όσο και το πολιτιστικό περιβάλλον και αυτό μπορεί να γίνει μόνον εάν υπάρχει επαρκής πληροφόρηση για τις επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης. Κάθε τουριστικός προορισμός θα πρέπει να έχει το δικό τους «σετ» δεικτών το οποίο θα εξαρτάται από τα ειδικά χαρακτηριστικά του.

Η αναγκαιότητα της χρήσης δεικτών για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας τουριστικών προορισμών, φαίνεται πως έχει γίνει αντιληπτή από πολλούς Διεθνείς Οργανισμούς (WTO, κ.α.) και εθνικούς κεντρικούς ή τοπικούς φορείς. Οι φορείς αυτοί, όπως δείχνει η έρευνα της σχετικής εμπειρίας, ακολουθούν τις παραπάνω διαδικασίες που περιγράφησαν για την ανάπτυξη και χρήση δεικτών προκειμένου να αξιολογήσουν την (τουριστική) βιωσιμότητα τουριστικών προορισμών. Ενδεικτικά, στην ενότητα 4.6 αναφέρονται μερικά παραδείγματα από τη διεθνή εμπειρία όσον αφορά τους δείκτες και τις διαδικασίες που ακολουθήθηκαν για την ανάπτυξή τους.

[46] Για τους ευρωπαϊκούς δείκτες βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή / Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος (2001) *Towards a Local Sustainability Profile - European Common Indicators.*

4.4. ΔΕΙΚΤΕΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η χρήση δεικτών για τη μέτρηση της προόδου της βιωσιμότητας σε έναν τουριστικό προορισμό είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η αναγκαιότητα αυτή πηγάζει από την αναγνώριση των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός στο εύθραυστο περιβάλλον των τουριστικών προορισμών. Έτσι, βάσει της αναγνώρισης αυτής, πολλοί διεθνείς και εθνικοί Οργανισμοί άρχισαν να αναζητούν και να εφαρμόζουν δείκτες Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, διαφορετικούς από εκείνους που χρησιμοποιούνταν έως τότε και αφορούσαν κυρίως τις αφίξεις και διανυκτερεύσεις τουριστών, τις κλίνες σε τουριστικά καταλύματα, τον αριθμό των τουριστικών καταλυμάτων, τις δαπάνες τουριστών, τις χώρες προέλευσης τουριστών, κ.α. (Laimer & Öhlböck, 2004), δείκτες δηλαδή που αφορούσαν την μέτρηση της μεγέθυνσης του τουρισμού.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (WTO, 1996), οι δείκτες Βιώσιμου Τουρισμού αποτελούν μετρήσεις και παρέχουν την κατάλληλη πληροφόρηση προκειμένου να μειωθεί η πιθανότητα λήψης λανθασμένων αποφάσεων προγραμματισμού (παραδοχή με την οποία συμφωνεί ο Bassel (1999), ο Hart (1997) και η Meadows (1998) –Βλ. ενότητα 4.2). Η επιλογή του κατάλληλου δείκτη εξαρτάται κάθε φορά από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τουριστικού προορισμού. Επίσης, οι δείκτες βοηθούν στην προώθηση της Βιωσιμότητας καθώς αναδεικνύουν την σχέση μεταξύ τουρισμού και της ικανότητας του περιβάλλοντος να στηρίξει την τουριστική ανάπτυξη. Όπως αναφέρουν οι Farsari και Prastacos (2001), οι δείκτες για το Βιώσιμο Τουρισμό είναι ένας σχετικά νέος τομέας της έρευνας. Οι προτεινόμενοι δείκτες, καθώς επίσης και το γενικό πλαίσιο, φαίνεται να αφορούν περισσότερο τις τουριστικές επιχειρήσεις. Αν και αυτό αποτελεί ένα τμήμα της Βιώσιμης Ανάπτυξης, δεν πρέπει ωστόσο οι δείκτες να περιορίζονται μόνο σε αυτό το πεδίο.

Οι Δείκτες Αξιολόγησης του Βιώσιμου Τουρισμού έχουν ενσωματωμένη τη διάσταση του φυσικού περιβάλλοντος, της κοινωνίας και του πολιτισμού και ως εκ τούτου θα πρέπει να παρουσιάζουν τα αδύναμα σημεία της κατάστασης τους περιβάλλοντος, της κοινωνίας, καθώς και του πολιτισμού και πρέπει να εξετάζουν τη σχέση του περιβάλλοντος με τους λοιπούς τομείς προκειμένου να επιτευχθεί η Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη. Θα πρέπει δηλαδή να ελέγχεται η κατάσταση των πόρων πάνω στους οποίους στηρίζεται η τουριστική ανάπτυξη και τα αποτελέσματα που αυτή δημιουργεί στο οικονομικό, κοινωνικό, φυσικό και πολιτιστικό επίπεδο, σε οικονομικούς, κοινωνικούς φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους.

Οι δείκτες που σχετίζονται με τους πόρους πάνω στους οποίους στηρίζεται η ανάπτυξη του τουρισμού είναι πολλοί και σημαντικοί. Αυτός είναι και ο λόγος που σε ένα πρώτο στάδιο ανάπτυξης Δεικτών Αξιολόγησης της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης απαιτείται η καταγραφή των πόρων αυτών, προκειμένου να κατανοηθεί η σημασία της τόσο από της τουρίστες όσο και από τους κατοίκους, τους επιχειρηματίες και τις τοπικές Αρχές. Ως εκ τούτου, απαιτείται ο προσδιορισμός και η εκτίμηση περιβαλλοντικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δεικτών που σχετίζονται με τους πόρους τους οποίους στηρίζεται ο τουρισμός και τους τομείς για τους οποίους δημιουργεί θετικές ή αρνητικές επιδράσεις. Οι επιδράσεις αυτές αφορούν στην πανίδα και χλωρίδα, στη βιοποικιλότητα, στο έδαφος, στον αέρα, στο θόρυβο, στο νερό, στην παραγωγή απορριμμάτων, στη χρήση ενέργειας και στην πολιτιστική κληρονομιά. Αυτές οι επιδράσεις βοηθούν στην δημιουργία μιας ομάδας δεικτών για την παρακολούθηση της κατάστασης σε μια τουριστική περιοχή και τη χάραξη του στρατηγικού σχεδίου για την προστασία των πόρων, τον έλεγχο των επιδράσεων και την τουριστική βιωσιμότητα.

Το 1995, το Γραφείο Συμβούλων και Ελέγχου του Καναδά (Consulting and Audit Canada) πρότεινε ένα κατάλογο δεικτών για την αξιολόγηση του Βιώσιμου Τουρισμού. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι δείκτες αυτοί.

Πίνακας 5. ΒΑΣΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	
Δείκτες	**Μέτρο**
Πίεση	Αριθμός τουριστών που επισκέπτονται τον χώρο (ανά έτος/εβδομάδα)
Ένταση χρήσης	Ένταση χρήσης κατά τις περιόδους αιχμής (άτομα/εκτάριο)
Κοινωνικές επιπτώσεις	Αναλογία μεταξύ τουριστών και κατοίκων (περίοδοι αιχμής και συνολικά κατά την διάρκεια της έτους)
Έλεγχος ανάπτυξης	Ύπαρξη διαδικασίας περιβαλλοντικής έρευνας ή επίσημων ελέγχων για την ανάπτυξη του χώρου και την ένταση της χρήσης
Διαχείριση απορριμμάτων	Ποσοστό λυμάτων της περιοχής που υπόκειται επεξεργασία (μεταξύ των άλλων δεικτών που μπορεί να χρησιμοποιηθούν, είναι και τα όρια των άλλων δικτύων της περιοχής, καθώς και η παροχή νερού)
Διαδικασία προγραμματισμού	Ύπαρξη της οργανωμένου Περιφερειακού Σχεδίου
Κρίσιμα οικοσυστήματα	Αριθμός σπάνιων ειδών ή ειδών υπό εξαφάνιση
Ικανοποίηση καταναλωτών	Επίπεδα ικανοποίησης των επισκεπτών (βάσει έρευνας)
Ικανοποίηση ντόπιων κατοίκων	Επίπεδο ικανοποίησης των ντόπιων (βάσει έρευνας)
Συμβολή τουρισμού στην τοπική οικονομία	Αναλογία της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας που προκύπτει από τον τουρισμό
Φέρουσα ικανότητα	Σύνθετο μέτρο υπολογισμού των βασικών συντελεστών που επηρεάζουν την ικανότητα της περιοχής να δέχεται διαφορετικά μεγέθη τουριστών
Πίεση χώρου	Επίπεδο επιπτώσεων στην περιοχή (συνολική πίεση που ασκείται στα φυσικά/πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής εξαιτίας του τουρισμού και των άλλων οικονομικών κλάδων)
Ελκυστικότητα	Ποιοτικό μέτρο εκείνων των στοιχείων που καθιστούν την περιοχή ελκυστική στον τουρισμό και τα οποία μπορούν να αλλάξουν με το πέρασμα του χρόνου

Στους παραπάνω δείκτες μπορούν συμπληρωματικά να προστεθούν οι ακόλουθοι:

Δείκτες	Μέτρο
Παράκτιες ζώνες	• Υποβάθμιση (ποσοστό διάβρωσης παραλίας), • Ένταση χρήσης (άτομα ανά μέτρο ανοικτής παραλίας), • Ποσότητα νερού (περιεκτικότητα σε κοπρώδη κολοβακτηρίδια και βαριά μέταλλα)
Ορεινές περιοχές	• Διάβρωση (ποσοστό διαβρωμένης έκτασης), • Βιοποικιλότητα (αριθμός βασικών ζωικών και φυτικών ειδών), • Πρόσβαση σε φυσικές περιοχής (ώρες διαμονής)
Οργανωμένα φυσικά Πάρκα	• Υγεία ειδών (επιτυχία αναπαραγωγής, ποικιλία ειδών), • Ένταση χρήσης (αναλογία επισκεπτών προς τους ζωικούς οργανισμούς), • Καταπάτηση (ποσοστό έκτασης που επηρεάζεται από μη εξουσιοδοτημένη χρήση)
Οικολογικά μοναδικές περιοχές	• Υποβάθμιση οικοσυστήματος (αριθμός και μίγμα ειδών, ποσοστό έκτασης σε λανθάνουσα αλλαγή χρήσης), • Πίεση επί της περιοχής (αριθμός επαγγελματιών που χρησιμοποιούν την περιοχή)
Αστικά περιβάλλοντα	• Εκτίμηση λυμάτων (σκουπίδια, κόστος), • Μόλυνση (μέτρηση της μόλυνσης του αέρα)

Πίνακας 5. ΒΑΣΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	
Δείκτες	**Μέτρο**
Πολιτιστικοί χώροι (δομημένοι)	• Υποβάθμιση περιοχή (ανάπλαση/κόστος ανακαίνισης), • Υποβάθμιση υποδομής (οξύτητα κατακρημνισμάτων, μέτρηση της μόλυνσης του αέρα), • Ασφάλεια (μέτρηση της εγκληματικότητας)
Πολιτιστικοί χώροι (παραδοσιακοί)	• Πιθανή κοινωνική πίεση (μέση αναλογία εισοδήματος / τουριστών / ντόπιων κατοίκων), • Εποχικότητα περιοχών (ποσοστό επισκεπτών όλο το χρόνο), • Ανταγωνισμός (καταγεγραμμένα επεισόδια συμπλοκής μεταξύ ντόπιων κατοίκων και τουριστών)
Μικρά νησιά	• Διαρροή συναλλάγματος (ποσοστό απώλειας από το σύνολο των τουριστικών εσόδων), • Ιδιοκτησία (ποσοστό ξένης ιδιοκτησίας των τουριστικών επιχειρήσεων), • Διαθεσιμότητα νερού (κόστος, διαθέσιμο υπόλοιπο)

Πηγή: Fennell, 1999, σελ 44-45

Όπως διαπιστώνεται από τον παραπάνω πίνακα, τα ζητήματα που εξετάζονται είναι πολλά και αναφέρονται σε ποικίλους τουριστικούς προορισμούς. Αφορούν την εκτίμηση της πίεσης και των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός στο περιβάλλον και στην κοινωνία, την εκτίμηση των ορίων της φέρουσας ικανότητας, την ελκυστικότητα του προορισμού, την ικανοποίηση των τουριστών και των ντόπιων κατοίκων. Όλα αυτά τα ζητήματα δείχνουν καθαρά την διάσταση της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης για τα οποία θα πρέπει να γίνουν σχετικοί έλεγχοι με τη χρήση δεικτών.

4.4.1. ΒΑΣΙΚΟΣ ΠΥΡΗΝΑΣ ΔΕΙΚΤΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, έχει αναγνωριστεί ότι σε πολλούς τουριστικούς προορισμούς οι παραδοσιακές πρακτικές διαχείρισης τείνουν να δημιουργούν ανεπιθύμητες κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιδράσεις, οι οποίες με τη σειρά τους απειλούν την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Οι δείκτες παρέχουν τις αναγκαίες πληροφορίες για την κατανόηση της σχέσης μεταξύ του περιβάλλοντος, της κοινωνίας και της οικονομίας, κάτι που είναι βασικό για την προώθηση της βιωσιμότητας, ενώ σε διαχρονικό επίπεδο, παρέχουν μια εκτίμηση της αλλαγής.

Ο Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ), έχει αναπτύξει έναν πυρήνα περιβαλλοντικών δεικτών προκειμένου να γίνουν συγκρίσεις για την κατάσταση του περιβάλλοντος σε διάφορες χώρες. Μετά από έρευνα, σχετικά με τους περιβαλλοντικούς δείκτες, το 1996 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού ανέπτυξε ένα σύστημα μέτρησης της κατάστασης του περιβάλλοντος για τους τουριστικούς προορισμούς, καταρτίζοντας έναν πυρήνα (ομάδα) ένδεκα δεικτών, γνωστός ως «Core Set of Indicators» (Ceron, Dubois Clifford (2001)[47], WTO (1996a), κ.α.).

[47] http://www.edenproject.gr/WTOindicators.pdf

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται ο πυρήνας των 11 δεικτών βιωσιμότητας που πρότεινε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού. Μερικοί από τους δείκτες που περιλαμβάνει ο παρακάτω πίνακας υιοθετήθηκαν από το Γραφείο Συμβούλων και Ελέγχου του Καναδά για την αξιολόγηση του Βιώσιμου Τουρισμού που παρουσιάστηκαν στην ενότητα 4.4.

Πίνακας 6. WTO. ΒΑΣΙΚΟΣ ΠΥΡΗΝΑΣ ΔΕΙΚΤΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	
ΔΕΙΚΤΗΣ	**ΜΕΤΡΗΣΗ**
Προστασία περιοχών	Κατηγορία προστασίας περιοχών σύμφωνα με το δείκτη IUCN [48]
Πίεση	Αριθμοί τουριστών που επισκέπτονται την περιοχή (το χρόνο/μήνας αιχμής)
Ένταση χρήσης	Ένταση της χρήσης στη περίοδο αιχμής (πρόσωπα/εκτάριο)
Κοινωνικός αντίκτυπος	Αναλογία τουριστών προς τους ντόπιους (περίοδος αιχμής και κατά τη διάρκεια του χρόνου)
Έλεγχος ανάπτυξης	Ύπαρξη της περιβαλλοντικής διαδικασίας επανεξέτασης ή των επίσημων ελέγχων της ανάπτυξης των πυκνοτήτων περιοχών και χρήσης.
Διαχείριση αποβλήτων	Ποσοστό των λυμάτων της περιοχής που επεξεργάζεται (οι πρόσθετοι δείκτες μπορούν να περιλάβουν τα όρια άλλης υποδομής στην περιοχή, όπως η παροχή νερού)
Διαδικασία προγραμματισμού	Ύπαρξη οργανωμένου Περιφερειακού Σχεδίου για τον τόπο προορισμού των τουριστών (συμπεριλαμβανομένου του τουρισμού)
Κρίσιμα οικοσυστήματα	Αριθμός σπάνιων/απειλούμενων υπό εξαφάνιση ειδών
Καταναλωτική ικανοποίηση	Επίπεδο ικανοποίησης από τους επισκέπτες (έρευνα με ερωτηματολόγιο)
Τοπική ικανοποίηση	Επίπεδο ικανοποίησης από τους ντόπιους (έρευνα με ερωτηματολόγιο)
Συμβολή τουρισμού στην τοπική οικονομία	Ποσοστό της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας που παράγεται από τον τουρισμό

Πηγή: Ceron, Dubois, Clifford (2001), WTO (1996b)

Στη συνέχεια ακολουθεί μια ανάλυση των επιμέρους πεδίων που περιλαμβάνει ο πίνακας του βασικού πυρήνα δεικτών αξιολόγησης του Βιώσιμου Τουρισμού.

Προστασία περιοχών :
Ο δείκτης αυτός αποτελεί μια απλή κατηγοριοποίηση του επιπέδου προστασίας ενός τόπου, βασιζόμενη σε πέντε περιγραφικές κατηγορίες τις οποίες ανέπτυξε η Διεθνής Ένωση για την Προστασία της Φύσης και των Φυσικών Πόρων (IUCN), όπως αναφέρει ο Clifford (1995). Οι κατηγορίες αυτές είναι

1. Αυστηρή προστασία
2. Διατήρηση οικοσυστήματος και αναψυχής
3. Διατήρηση φυσικών χαρακτηριστικών
4. Διατήρηση μέσω ενεργής διαχείρισης (active management).
5. Διατήρηση του τοπίου και της αναψυχής
6. Βιώσιμη χρήση των φυσικών οικοσυστημάτων

Πίεση :

[48] Απλή κατηγοριοποίηση του επιπέδου προστασίας επί ενός τόπου, βασισμένου στις περιγραφικές κατηγορίες που παράγονται από το International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (WTO, 1996, What Tourism Managers need to Know, Madrid: WTO).

Ο δείκτης αυτός μετράει το επίπεδο της πίεσης ενός τόπου από τους τουρίστες. Ο υπολογισμός του δείκτη αυτού είναι ευκολότερος στις περιοχές που λειτουργούν κάτω από ειδικό καθεστώς διαχείρισης (όπως τα Πάρκα όπου ο αριθμός των τουριστών-επισκεπτών μπορεί να μετρηθεί στη είσοδο). Δεν είναι όμως τόσο εύκολος ο υπολογισμός του δείκτη σε ανοικτές περιοχές, όπως για παράδειγμα σε μια παραθαλάσσια περιοχή, όπου πέρα από τους τουρίστες που διαμένουν στα πλησιέστερα καταλύματα, η παραλία μπορεί να δέχεται πιέσεις και από τους καθημερινούς εκδρομείς και τους κατοίκους.

Ένταση χρήσης :
Η μέτρηση της έντασης της χρήσης αποτελεί έναν σημαντικό δείκτη διότι παρουσιάζει τα πιθανά επίπεδα κατάχρησης των πόρων. Ο δείκτης αυτός αποτελεί μια απλή μαθηματική αναλογία του πλήθους των προσώπων σε έναν συγκεκριμένο χωρικό επίπεδο.

Κοινωνικός αντίκτυπος :
Ο δείκτης αυτός δεν λαμβάνει υπόψη του τις κοινωνικές και πολιτιστικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης και αυτό τον διαφοροποιεί από άλλους. Στον δείκτη αυτό υπάρχει ένα πρόβλημα, καθώς είναι πολύ εύκολο να υπολογισθεί σε περιοχές που είναι τουριστικά οργανωμένες, σε αντίθεση με εκείνες που δεν είναι και ως εκ τούτου ο αριθμός των τουριστών δεν μπορεί να μετρηθεί με ακρίβεια.
Η διαθεσιμότητα λοιπόν των αναγκαίων στατιστικών στοιχείων αποτελεί σημαντική παράμετρο, όχι μόνο διότι μας βοηθάει στο να υπολογίσουμε τον δείκτη που επιθυμούμε αλλά να τον υπολογίσουμε και σωστά. Ο σκόπελος της έλλειψης στατιστικών στοιχείων μπορεί να ξεπεραστεί είτε με την παρατήρηση και τη δημιουργία μετρήσεων σε μια δεδομένη στιγμή, μέσω ερωτηματολογίων, είτε με την έναρξη της συστηματικής καταγραφής των στοιχείων που μας ενδιαφέρουν για να υπολογιστεί ένας σημαντικός δείκτης.

Έλεγχος ανάπτυξης :
Ο δείκτης αυτός χρησιμοποιείται προκειμένου να καθορισθεί εάν τα Σχέδια που λαμβάνονται είναι σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο. Το αποτέλεσμα του δείκτη είναι απλό («ναι» ή «όχι»).

Διαχείριση αποβλήτων :
Ο δείκτης αυτός είναι ιδιαίτερα σημαντικός και αποτελεί κλειδί για την πολιτική διαχείρισης των απορριμμάτων.

Διαδικασία προγραμματισμού :
Ο δείκτης βασίζεται στην υπόθεση ότι πολλοί από τους πόρους που χρησιμοποιεί ο τουρισμός αποτελούν εισροές και για άλλους τομείς. Ως εκ τούτου, κρίνεται αναγκαία η ύπαρξη ενός Σχεδίου το οποίο θα στοχεύει στη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Το αποτέλεσμα του συγκεκριμένου δείκτη είναι «ναι» ή «όχι».

Κρίσιμα οικοσυστήματα :
Ο δείκτης βασίζεται στην παραδοχή ότι όσο πιο σπάνια είναι τα είδη της πανίδας και χλωρίδας ενός τόπου, τόσο περισσότεροι τουρίστες προσελκυστούν και κατά συνέπεια τόσο περισσότερο εύθραυστη θα γίνεται η ισορροπία του οικοσυστήματος. Συνεπώς, είναι βασικό να υπολογίζεται ο δείκτης αυτός για την προστασία των οικοσυστημάτων. Ο υπολογισμός του δείκτη είναι απλός και αποτελεί έναν απλό αριθμό βασιζόμενος στη γνώση των ειδών και το αποτέλεσμά του μπορεί να μας δείχνει είτε ότι το οικοσύστημα κινδυνεύει, ότι είναι ευπαθή ή ότι απειλείται.

Καταναλωτική ικανοποίηση :
Ο δείκτης αυτός μετράει την ποιότητα της τουριστικής εμπειρίας.

Υπολογίζεται μέσω των στοιχείων που συλλέγονται από ερωτηματολόγια και απτών προσεγγίσεων όπου ένα τυχαίο δείγμα τουριστών ερωτάται πως θα βαθμολογούσε καλύτερα την εμπειρία του από την τελευταία επίσκεψή του στον συγκεκριμένο τουριστικό προορισμό:

Άριστη	Ικανοποιητική	Μη ικανοποιητική

Σε μια κλίμακα από το «δέκα» έως το «μηδέν»

Τοπική ικανοποίηση :
Ο δείκτης μετράει το επίπεδο της ικανοποίησης των ντόπιων που είναι θετικά ή αρνητικά επηρεασμένοι από την τουριστική βιομηχανία. Ο δείκτης υπολογίζεται σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από τη χρήση ερωτηματολογίων, σχετικά με την άποψη των κατοίκων για τον τουρισμό και την προσφορά του στην τοπική κοινωνία. Η απάντηση είναι

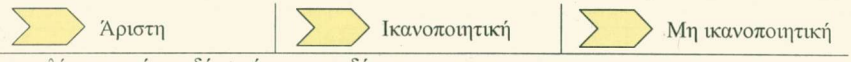

Σε μια κλίμακα από το «δέκα» έως το «μηδέν»

Εάν στην τοπική κοινωνία υπάρχουν ξεκάθαρες διαφορετικές ομάδες πληθυσμού, τότε η έρευνα θα πρέπει να αφορά κάθε μια από τις ομάδες αυτές.

Συμβολή τουρισμού στην τοπική οικονομία :
Ο δείκτης αυτός αφορά στην μέτρηση του Ακαθάριστου Τοπικού Προϊόντος που προέρχεται από τον τουρισμό. Μπορεί να αφορά επίσης το πλήθος των θέσεων εργασίας στον τουρισμό σε αντίθεση με άλλους τομείς, το προϊόν που παράγουν άλλοι τομείς της τοπικής οικονομίας και εισέρχεται στον τουρισμό (π.χ. αγροτικά προϊόντα).

Πέρα από τους παραπάνω 11 δείκτες που αποτελούν τον βασικό πυρήνα, ο WTO έχει αναγνωρίσει επιπλέον τρεις δείκτες τους οποίους ονομάζει «σύνθετους». Όπως υποστηρίζει ο Clifford (1995), οι δείκτες αυτοί (*φέρουσα ικανότητα, τοπική πίεση και τοπική έλξη*) βρίσκονται ακόμη σε διαδικασία ανάπτυξης και βασίζονται στην εμπειρία εκπόνησης μελετών του WTO (για παράδειγμα βλέπε WTO, 2004a). Οι δείκτες αυτοί αποτελούν μια σύνθεση του «πυρήνα δεικτών» για τον υπολογισμό μιας απλής μέτρησης που μπορεί να απεικονίζεται κατά τη διάρκεια του χρόνου.

(1) **Φέρουσα ικανότητα :** Αυτός ο δείκτης μετρά την ευθραυστότητα ενός τόπου. Αποτελεί έναν συνδυασμό μέτρησης της ποιότητας, της ποσότητας και της ευαισθησίας των φυσικών περιοχών και της ικανότητας του δομημένου περιβάλλοντος. Το αντικείμενο της φέρουσας ικανότητας είναι η εκτίμηση των ασφαλών ορίων ενός τόπου προκειμένου να υποδεχθεί τουρίστες.

(2) **Τοπική πίεση :** Ένας δείκτης που μετράει την τοπική πίεση προκύπτει από πολλές μετρήσεις των επιπέδων χρήσεις. Αποτελεί μια συνάρτηση του αριθμού των τουριστών, του τύπου της δραστηριότητας, τη συχνότητα της δραστηριότητας και την ένταση /συγκέντρωση της χρήσης. Ο αριθμός που προκύπτει είναι μια μέτρηση της πίεσης του συστήματος από ένα πλήθος δραστηριοτήτων. Εάν ο αριθμός αυξάνεται, υποδηλώνεται ότι έχει αυξηθεί η πίεση του τόπου και κατά συνέπεια ο τουρισμός έχει επιδράσει αρνητικά στην ισορροπία του τοπικού συστήματος.

(3)**Τόπος έλξης :** Ο δείκτης αυτός βασίζεται σε μετρήσεις όπως, η ποικιλία τοπίων, η πολιτιστική ποικιλία, η μοναδικότητα, η εχθρότητα, η ασφάλεια, η ευκολία πρόσβασης, η καθαρότητα, κ.α. Ένας τέτοιος δείκτης μπορεί να απορρέει από τα κριτήρια που συνήθως ετίθετο για τα μνημεία της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

Επίσης στο «Core Indicators of Sustainable Tourism»[49] αναφέρεται, πέραν των παραπάνω, ένα πλήθος ειδικών δεικτών όπως :

[49] http://www.edenproject.gr/WTOindicators.pdf , http://eden.cdimm.org/WTOindicators.doc

Πίνακας 7. ΕΙΔΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ.
CORE INDICATORS OF SUSTAINABLE TOURISM

ΖΗΤΗΜΑ	ΔΕΙΚΤΕΣ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΑ ΜΕΤΡΑ
Παραθαλάσσιες ζώνες		
Οικολογική καταστροφή	Ποσό που υποβιβάζεται	% σε υποβαθμισμένες συνθήκες
Υποβάθμιση παραλιών	Επίπεδα διάβρωσης	% διαβρωμένης παραλίας
Μείωση αποθεμάτων ψαριών	Μείωση της σύλληψης	- Προσπάθειες αλίευσης ψαριών, - Πλήθος ψαριών ανά είδος
Επιβάρυνση	Ένταση χρήσης	Άτομα ανά μέτρο προσιτής παραλίας
Διάσπαση της πανίδας (π.χ. φάλαινες)	Αριθμήσεις ειδών	- Αριθμός ειδών, - Αλλαγή ειδών, - Αριθμός βασικών ειδών που λειτουργούν ως «ατρακτιόν»
Μείωση ποιότητας νερού	Επίπεδα ρύπανσης	Περιττωματικό κολοβακτηρίδιο και βαρέα μέταλλα
Έλλειψη ασφάλειας	Επίπεδα εγκλήματος	- Αριθ. καταγεγραμμένων εγκλημάτων(κλοπή, επίθεση) - Ατυχήματα σχετικά με το νερό ως % των τουριστών
Ορεινές περιοχές		
Απώλεια χλωρίδας και πανίδας	Αναπαραγωγική επιτυχία ειδών	- Αριθμός ειδών, - Αλλαγές στα είδη
	Συνεχή παρουσία άγριας φύσης σε συγκεκριμένες περιοχές	- Αριθμός οδικών θανατώσεων, - Οπτική επιθεώρηση και φωτογραφικό αρχείο
Διάβρωση	- Έκταση της διάβρωσης προερχόμενη από τους τουρίστες, - Ποσοστό συνεχόμενης διάβρωσης	- % διαβρωμένης περιοχής, - Οπτικές επιθεωρήσεις και φωτογραφικές καταγραφές
Έλλειψη πρόσβασης στις βασικές περιοχές	Μήκος των διατάξεων οχημάτων	- Αριθμός ωρών που ξοδεύονται μέσα στο αυτοκίνητο - Κόστος εισόδου /χαμηλότερη τοπική χρέωση
Έλλειψη μοναξιάς	Καταναλωτική ικανοποίηση	- Αριθμός ανθρώπων στη μέγιστη περίοδο (προσιτή περιοχή μόνο), - Ερωτηματολόγια σχετικά με το εάν οι στόχοι της μοναξιάς επιτυγχάνονται
Απώλεια αισθητικής	Έλξη περιοχών	Ανθρώπινη παρουσία (π.χ. αριθμός απορριμμάτων)
Μείωση ποιότητας νερού	Αριθμήσεις ρύπανσης	Μετρήσεις περιττωματικού κολοβακτηριδίου, βαριά μέταλλα
Διαχείριση Πάρκων		
Είδη ζώων	Αναπαραγωγικό ποσοστό βασικών ειδών	Έλεγχος του αριθμού των ζώων
	- Ποικιλομορφία ειδών, - Αλλαγή στο μίγμα των ζωικών ειδών	- Αριθμός ειδών - Βασικές αριθμήσεις πληθυσμού ειδών
Επιβάρυνση	Ένταση χρήσης	- Αριθμός επισκεπτών, - Αναλογία ανθρώπων/ ζώων παιχνιδιού (μέγιστη περίοδος)
Ανθρώπινη καταπάτηση	- Ανθρώπινος πληθυσμός στο πάρκο και την περιβάλλουσα περιοχή, - Δραστηριότητες των ανθρώπων στο πάρκο και την περιβάλλουσα περιοχή	- Αριθμός ανθρώπων μέσα σε 10 χλμ από το όριο, - % περιοχής Πάρκου που επηρεάζεται από την ανάρμοστη ανθρώπινη δραστηριότητα (κάθισμα οκλαδόν, κοπή ξύλων), - % περιβάλλοντος χώρου που χρησιμοποιείται για λόγους όπως η γεωργία (ακτίνα 10 χλμ)

Πίνακας 7. ΕΙΔΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ.
CORE INDICATORS OF SUSTAINABLE TOURISM

ΖΗΤΗΜΑ	ΔΕΙΚΤΕΣ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΑ ΜΕΤΡΑ
Αναφερόμενα περιστατικά λαθροθηρίας	Επίπεδο λαθραίου κυνηγιού στο πάρκο	- Αριθμός γεγονότων λαθραίου κυνηγιού, - Αναπαραγωγή των επηρεασθέντων ειδών χλωρίδας και πανίδας
Έλλειψη ασφάλειας	Αλληλεπίδραση ανθρώπων – ζώων	- Αριθμός περιστατικών τραυματισμού ανθρώπων από την επαφή τους με ζώα, - Εγκλήματα κατά τουριστών
Αστικό περιβάλλον		
Έλλειψη ασφάλειας	- Επίπεδα εγκλήματος, - Τύποι εγκλημάτων που διαπράττονται, - Ασφάλεια κυκλοφορίας	- Αριθμός καταγεγραμμένων εγκλημάτων, - Τροχαία ατυχήματα ως ποσοστό του πληθυσμού
Ζώνες που δεν καθαρίζονται	Έλξη περιοχών	Επίπεδα αποβλήτων στην περιοχή
Συσσώρευση σε βασικές αστικές περιοχές	Ένταση χρήσης	- Κυκλοφοριακή συμφόρηση, - Διάρκεια αναμονής
Απειλές υγείας	Μετρήσεις ατμοσφαιρικής ρύπανσης	- Δείκτες ατμοσφαιρικής ρύπανσης, - Αριθμός ημερών που υπερβαίνουν τα καθορισμένα επίπεδα μόλυνσης
	Ποιότητα πόσιμου νερού	Διαθεσιμότητα του καθαρού ύδατος
	Τύπος και έκταση των μεταδοτικών ασθενειών	Στατιστικές όσον αφορά την επικράτηση ασθενειών
	Επίπεδα θορύβου	Καταγραφή ντεσιμπέλ σε περιοχές – κλειδιά
Πολιτιστικές περιοχές – πολιτιστικά μνημεία		
Υποβάθμιση περιοχών	Δαπάνες αποκατάστασης	Ετήσιες εκτιμώμενες δαπάνες διατήρησης /αποκατάσταση της περιοχής
	Επίπεδα ρύπων σε μολυσμένες περιοχές	Οξύτητα της πτώσης
	Μετρήσεις συμπεριφορών αποδιοργάνωσης στην περιοχή	Αριθμός καταγεγραμμένων γεγονότων βανδαλισμού
Έλλειψη ασφάλειας	Ποσοστό εγκλήματος και τύπος	Καταγεγραμμένος αριθμός και τύπος εγκλημάτων κατά των τουριστών
Μικρά νησιά		
Διαρροή νομίσματος	Μέτρηση ανά πτήση	% από τη διαρροή ανταλλαγής από τα συνολικά εισοδήματα τουρισμού
Υψηλά επίπεδα ξένης ιδιοκτησίας	Αξία της ξένης ιδιοκτησίας	% ξένης ιδιοκτησίας των τουριστικών εγκαταστάσεων
Έλλειψη εργασιών για τον τοπικό πληθυσμό	Εργασίες που δημιουργούνται από τον τουρισμό	- % εργασιών που υποστηρίζονται από τον τουρισμό, - % εποχιακών επαγγελμάτων
Έλλειψη πόσιμου νερού	Διαθεσιμότητα πόσιμου νερού	- Κατά κεφαλή κατανάλωση ύδατος από τον τοπικό πληθυσμό, - Κόστος προσφοράς νερού, - Κόστος προσφοράς νερού / τουρίστες, - Εκτίμηση αποθεμάτων
Έλλειψη ηλεκτρικής ενέργειας	Διαθεσιμότητα ηλεκτρικής ενέργειας	- Περιορισμοί στη χρήση, - Αλλαγές στο κόστος για τη χρήση ηλεκτρικής ενέργειας
Διάθεση λυμάτων	Εγκαταστάσεις επεξεργασίας λυμάτων	- Όγκος των λυμάτων που διαχειρίζεται /συνολικός όγκος λυμάτων, - Επίπεδο επεξεργασίας

Πηγή: EDEN (2000)

Μελετώντας προσεκτικά τον παραπάνω πίνακα διαπιστώνουμε το πλήθος των ζητημάτων που αφορούν στην Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη. Ο Βιώσιμος Τουρισμός δεν αφορά απλά την εξασφάλιση της συνεχούς προσέλκυσης τουριστών σε έναν τουριστικό προορισμό αλλά μια σειρά ζητημάτων που εξασφαλίζουν τόσο τη μεγέθυνση του τουρισμού όσο και την ικανοποίηση του τουρίστα, του επιχειρηματία και εργαζόμενου στον τουρισμό όσο και του κατοίκου, αλλά και την προστασία του οικονομικού, φυσικού, κοινωνικού και πολιτιστικού τοπικού συστήματος.

Ο βασικός όμως στόχος της χρήσης δεικτών δεν είναι απλά η απεικόνιση ενός προβλήματος ή το είδος και μέγεθος της τιμωρίας όσων το προκαλούν, αλλά η επίλυσή του. Ένα πρόβλημα όμως δεν γεννάται από μόνο του. Είναι το αποτέλεσμα μιας σειράς παρεμβάσεων, ελλείψεων προγραμματισμού, κακών δράσεων, υπέρβασης ορίων (φέρουσα ικανότητα), καθώς και περιορισμένων διαθέσιμων μέσων ελέγχου και διαχείρισης. Η Βιώσιμη Ανάπτυξη δεν επιτυγχάνεται με την απεικόνιση ενός προβλήματος. Επιτυγχάνεται με την ανάδειξη της αιτίας γέννησης και διατήρησής του προβλήματος και την καταπολέμηση αυτής, καθώς και της πιθανότητας εμφάνισης νέων στην τρέχουσα περίοδο και στο μέλλον, προκειμένου να εξασφαλιστεί η προστασία και διατήρηση των πόρων για την ικανοποίηση των αναγκών της παρούσας και μελλοντικής γενιάς.

Κατά συνέπεια, για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος δεν απαιτείται μόνο η απεικόνισή του, ως η διαγραμματική απεικόνιση της διαχρονικής εξέλιξης της τιμής ενός δείκτη μέτρησης του συγκεκριμένου προβλήματος, αλλά και η ανάδειξη των αιτιών που το προκαλούν. Η εκτίμηση ενός και μόνο δείκτη για την απεικόνιση ενός προβλήματος δεν επαρκεί. Απαιτείται η εκτίμηση μιας ομάδας δεικτών αναφορικά με το συγκεκριμένο πρόβλημα. Απαιτείται η εκτίμηση ενός ή περισσοτέρων δεικτών για τις ακόλουθες κατηγορίες-παραμέτρους ενός προβλήματος :

Αιτία Προβλήματος - Μέγεθος Προβλήματος - Αντιμετώπιση Προβλήματος

Η αναγκαιότητα προβολής του μεγέθους του προβλήματος, της αιτίας που το δημιουργεί και το τροφοδοτεί και των δράσεων για την αντιμετώπισή του (περιορισμό-επίλυση), συνιστά ένα σύνολο/ομάδα/Πλαίσιο Δεικτών βιωσιμότητας (ή Πλαίσιο Δεικτών αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης). Συνιστά δηλαδή έναν πίνακα ο οποίος περιλαμβάνει γραμμές και στήλες. Οι στήλες του πίνακα αναφέρονται στην εξέταση των διαστάσεων του προβλήματος (π.χ. αιτία – αποτέλεσμα) και οι γραμμές στο θέμα για το οποίο διερευνάται το συγκεκριμένο πρόβλημα. Η ενότητα που ακολουθεί αναφέρεται στα πλαίσια δεικτών. Η ενότητα που ακολουθεί αναφέρεται στα Πλαίσια Δεικτών αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης -στα πλαίσια αξιολόγησης της προόδου προς την Βιώσιμη Ανάπτυξη.

4.5. ΠΛΑΙΣΙΑ ΔΕΙΚΤΩΝ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται τα τρία παγκοσμίως αναγνωρισμένα Πλαίσια κατηγοριοποίησης Δεικτών Βιωσιμότητας, καθώς και εκείνο που έχει προταθεί για την περίπτωση της Ελλάδας σε μια μελέτη της ΕΕΤΑΑ για τη βιωσιμότητα των ΟΤΑ αναφορικά με την Habitat Agenda[50]. Τα τρία παγκοσμίως αναγνωρισμένα Πλαίσια Δεικτών Βιωσιμότητας (αξιολόγησης

[50] Σημειώνεται ότι στο πλαίσιο της προώθησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης της Ελλάδας, η πρώτη προσπάθεια ανάπτυξης και πρότασης δεικτών δεν ήταν εκείνη της ΕΕΤΑΑ. Ήδη από το 1998, στο πλαίσιο μελέτης

Βιώσιμης Ανάπτυξης) είναι το PSR, το DSR και το DPSIR, ενώ υπάρχουν και Θεματικά Πλαίσια Δεικτών τα οποία, όπως δείχνει η διεθνής εμπειρία, προτιμώνται περισσότερο από τα άλλα τρία.

Το Πλαίσιο PSR αποτελεί την πρώτη προσπάθεια ανάπτυξης τέτοιων Πλαισίων και τη βάση ανάπτυξης των υπολοίπων. Τα Πλαίσια DSR και DPSIR αποτελούν την εξέλιξη του Πλαισίου PSR, χωρίς αυτό να σημαίνει πως αυτό έχει απαξιωθεί ή πως τα δύο άλλα αποτελούν άριστα Πλαίσια Δεικτών βιωσιμότητας. Και τα τρία αυτά Πλαίσια βρίσκονται υπό αναθεώρηση και ανάπτυξη[51], σε διεθνές και τοπικό επίπεδο. Εξάλλου η επιστημονική έρευνα που αφορά στα πλαίσια δεικτών είναι σχετικά πρόσφατη και δεν έχει εξαντληθεί.

Δυστυχώς, η χρήση των Πλαισίων αυτών, παρά τη διεθνή αναγνώριση της χρησιμότητάς τους από μεγάλους Διεθνείς Οργανισμούς (OECD, UNCSD, World Bank, FAO, EU, Eurostat, European Environment Agency), δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλη σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Ιδιαίτερα, σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, η χρήση των Πλαισίων αυτών για την αξιολόγηση της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης είναι μικρή. Η European Environment Agency χρησιμοποιεί το Πλαίσιο DSR για δείκτες που αφορούν τόσο τον τουρισμό, όσο και άλλους τομείς όπως η γεωργία, οι μεταφορές, η βιομηχανία, κ.α. Ωστόσο οι δείκτες που προτείνονται ανά κατηγορία (κυρίως στον τουρισμό) είναι ελάχιστοι. Η χρήση μικρού αριθμού δεικτών οφείλεται μάλλον στην ανάγκη της γενικής παρουσίασης της κατάστασης της βιωσιμότητας σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Σε τοπικό όμως επίπεδο, όπου τα προβλήματα και οι προκλήσεις που παρουσιάζονται είναι πολλά και η σχέση μεταξύ φυσικού-πολιτιστικού-κοινωνικού και οικονομικού συστήματος δεν είναι γραμμική, η χρήση ενός Πλαισίου Δεικτών Αξιολόγησης κρίνεται απαραίτητη. Το Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης βοηθάει στην κατηγοριοποίηση αλλά πρωτίστως αποτελεί βασικό εργαλείο έρευνας και ορισμού των δεικτών.

Το Πλαίσιο Δεικτών για την αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης αποτελεί στην ουσία μια μήτρα δεικτών. Έναν πίνακα όπου οι στήλες του (3 για το PSR, 3 για το DSR, 5 για το DPSIR) αναφέρονται σε γενικές κατηγορίες δεικτών που αναδεικνύουν ισάριθμες διαστάσεις του εξεταζόμενου προβλήματος. Αντίστοιχα, οι γραμμές της μήτρας (πίνακα) αναφέρονται σε κατηγορίες ζητημάτων-προβλημάτων η κατάσταση των οποίων αξιολογείται με τη χρήση δεικτών (π.χ. απόβλητα, αέριοι ρύποι, έδαφος, κατανάλωση νερού, κ.α.) δεικτών. Η χρήση Πλαισίου γίνεται από πολλές χώρες–περιοχές για την αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Μελετώντας τη διεθνή εμπειρία παρατηρείται πως για πολλές χώρες ή περιοχές δεν χρησιμοποιείται συγκεκριμένο Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης, αλλά **α)** κατάλογοι δεικτών που αναφέρονται σε κατηγορίες όπως περιβάλλον, κοινωνία, πολιτισμός, υγεία ή καθαριότητα-υγεία-νερό-απόβλητα-ποιότητα αέρα, κ.α. (Liebl κ.α., 1998) ή **β)** κατάλογοι δεικτών ταξινομημένοι σύμφωνα με τους στόχους του Τοπικού Προγράμματος, τις αρχές τις βιωσιμότητας ή **γ)** δείκτες ταξινομημένοι σύμφωνα με τα υποεξεταζόμενα ζητήματα (Θεματικό Πλαίσιο Δεικτών).

Η χρήση ενός Πλαισίου Δεικτών Αξιολόγησης βοηθά στο να γίνουν αντιληπτές όλες οι διαστάσεις και οι πηγές προέλευσης σχετικών προβλημάτων ή αδυναμιών της διαδικασίας ή προγράμματος Βιώσιμης Ανάπτυξης και οι διασυνδέσεις μεταξύ των δεικτών διαφορετικών διαστάσεων κάτι το οποίο δυστυχώς δεν συμβαίνει σε απλούς καταλόγους δεικτών[52]. Οι λόγοι για τους οποίους δεν χρησιμοποιούνται συγκεκριμένα Πλαίσια Δεικτών Αξιολόγησης της Βιωσιμότητας είναι: (α) η περιορισμένη αντίληψη της αξίας της χρησιμότητάς τους, (β) η μη εξυπηρέτηση των στόχων ενός προγράμματος, (γ) λόγοι πολιτικής που έχουν κυρίως να κάνουν με το μέγεθος της περιοχής μελέτης, τα κοινά της χαρακτηριστικά και τον περιορισμό στον αριθμό των δεικτών που πρέπει να χρησιμοποιηθούν προκειμένου να αποδώσει συνοπτικά την εικόνα της συγκεκριμένης περιοχής.

οργάνωσης παρατηρητηρίου Χωροταξίας (ΥΠΕΧΩΔΕ, 1998), προτείνεται ένας κατάλογος δεικτών που θα παρέχουν τις αναγκαίες πληροφορίες για τη λειτουργία του Παρατηρητηρίου που αφορούν διάφορους τομείς μεταξύ των οποίων και ο τουρισμός.

[51] Haan, Steinfeld, Blackburn, 1999, *Livestock & the Environment. Finding a Balance*, http://www.lead.virtualcentre.org/en/dec/toolbox/FAO/Main1/annex1.htm.

[52] Όπως για παράδειγμα ο κατάλογος δεικτών χρήσεων γης, της πίεσης, της κατάστασης-ποιότητας και της ανταπόκρισης που αναφέρονται στο Rebollo & Baidal (2003).

Τα Πλαίσια Δεικτών Αξιολόγησης μας βοηθούν στην ταξινόμηση των δεικτών που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας σε καθορισμένες μικρές περιοχές. Όσο μεγαλύτερο είναι το εύρος μιας περιοχής μελέτης τόσο μειώνεται η ομοιομορφία της περιοχής, τα κοινά χαρακτηριστικά των επιμέρους τόπων αυτής και τόσο αυξάνονται οι περιορισμοί στον εντοπισμό και καταγραφή περισσότερων κοινών χαρακτηριστικών, δημιουργώντας εκ των πραγμάτων την ανάγκη για μακροσκοπική μελέτη. Συνεπώς, η εφαρμογή ενός Πλαισίου Δεικτών Αξιολόγησης θα πρέπει να αφορά συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή με κοινά χαρακτηριστικά των επιμέρους περιοχών της, προκειμένου να μελετηθεί εις βάθος το εξεταζόμενο ζήτημα και να διερευνηθούν όλες οι διαστάσεις του. Στην περίπτωση όμως αυτή αναπόφευκτα απαιτείται ένας σχετικά μεγάλος αριθμός δεικτών γι' αυτό και είναι αναγκαία η χρήση ενός πλαισίου ταξινόμησης των δεικτών σε συγκεκριμένες κατηγορίες η κάθε μία από τις οποίες θα απαντά σε συγκεκριμένα ερωτήματα.

Πρέπει να σημειωθεί πως τα Πλαίσια PSR, DSR και DPSIR αποτελούν τις πρώτες προσπάθειες για την ανάπτυξη και κατηγοριοποίηση δεικτών αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Κοινή βάση των πλαισίων αυτών είναι το περιβάλλον. Ωστόσο, δεν υπάρχει περιορισμός στη χρήση των συγκεκριμένων πλαισίων. Όπως η διαδικασία ανάπτυξης δεικτών λαμβάνει τα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά και προβλήματα, προκειμένου οι δείκτες να αναφέρονται σε αυτά[53], έτσι και η ανάπτυξη ενός Πλαισίου Δεικτών Αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης θα πρέπει να ανταποκρίνεται πλήρως στα ιδιαίτερα αυτά τοπικά χαρακτηριστικά και προβλήματα, στους ιδιαίτερους στόχους του Τοπικού Προγράμματος Ανάπτυξης κάθε περιοχής ή στις ιδιαιτερότητες που έχει η κάθε διάσταση ή τομέας του τοπικού συστήματος.

Δεδομένου ότι η επιστημονική έρευνα σε παγκόσμιο επίπεδο για τα ζητήματα αυτά βρίσκεται στα πρώτα της στάδια, τα περιθώρια αναζήτησης νέων/συμπληρωματικών Πλαισίων των προηγούμενων είναι μεγάλα. Στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται τα πλέον αναγνωρισμένα Πλαίσια Δεικτών βιωσιμότητας, χωρίς αυτό να σημαίνει πως αυτά χρησιμοποιούνται από τις περισσότερες χώρες. Ελάχιστες από τις χώρες χρησιμοποιούν συγκεκριμένα Πλαίσια Δεικτών. Περισσότερες χρησιμοποιούν έναν γενικό κατάλογο δεικτών και ακόμη περισσότερες, μέχρι και σήμερα, δυστυχώς περιορίζονται στη χρήση παραδοσιακών δεικτών.

4.5.1. ΠΛΑΙΣΙΟ «PRESSURE – STATE - RESPONSE»

Το Πλαίσιο PSR (Μπίθας (2001), Linster & Fletcher (2001), FAO (1999)) προτάθηκε αρχικά από τον Friend και Rapport με σκοπό την ανάλυση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των περιβαλλοντικών πιέσεων, της κατάστασης του περιβάλλοντος και της ανταπόκρισης της κοινωνίας σε αυτά. Ο ΟΟΣΑ, από τη δεκαετία του 1970, έχει εφαρμόσει το Πλαίσιο αυτό στις μελέτες του για το περιβάλλον. Η σχετικότητα και η χρησιμότητα του Πλαισίου PSR επαναξιολογήθηκε το 1989-1990 όταν ο ΟΟΣΑ άρχισε να εργάζεται για τους περιβαλλοντικούς δείκτες. Για την ανάπτυξη ενός πυρήνα κοινών περιβαλλοντικών δεικτών, οι χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ συμφώνησαν ότι το πρότυπο PSR ήταν ένα ισχυρό και χρήσιμο Πλαίσιο και έπρεπε να συνεχίσει να χρησιμοποιείται από τον Οργανισμό και την έρευνα που έκανε για τους περιβαλλοντικούς δείκτες.

Το Πλαίσιο PSR είναι βασισμένο στην έννοια της αιτιότητας: **οι ανθρώπινες δραστηριότητες** ασκούν πιέσεις ("pressure") στο περιβάλλον και αλλάζουν την ποιότητα και την ποσότητα **φυσικών πόρων** του ("state") και **η κοινωνία** ανταποκρίνεται σε αυτές τις αλλαγές μέσω των

[53] Η υιοθέτηση δεικτών, που έχουν εφαρμοστεί ή προταθεί για μια συγκεκριμένη περιοχή, δεν είναι σκόπιμη και γι' αυτό στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν χιλιάδες διαφορετικοί δείκτες για τον έλεγχο της βιωσιμότητας ανταποκρινόμενοι στα ιδιαίτερο χαρακτηριστικά κάθε τόπου.

περιβαλλοντικών, γενικών οικονομικών και τομεακών ανταποκρίσεων ("societal responses"). Πολύ απλά, το Πλαίσιο PSR, δηλώνει ότι **οι ανθρώπινες δραστηριότητες ασκούν πιέσεις στο περιβάλλον** (όπως οι αλλαγές εκπομπών ρύπανσης ή χρήσης εδάφους), οι οποίες μπορούν **να προκαλέσουν αλλαγές στην κατάσταση του περιβάλλοντος** (πχ αλλαγές στα περιβαλλοντικά μολυσματικά επίπεδα, ποικιλομορφία βιότοπων, ροές του νερού, κ.λπ.). **Έπειτα, η κοινωνία ή το κράτος ανταποκρίνεται** στις αλλαγές/πιέσεις, μέσω περιβαλλοντικών και οικονομικών πολιτικών και Προγράμματα που προορίζονται για να αποτρέψουν, να μειώσουν ή να μετριάσουν τις πιέσεις ή/και την περιβαλλοντική ζημία[54]. Όχι όμως και να καταπολεμήσουν τις αιτίες που τη δημιουργούν. Κατά συνέπεια, το Πλαίσιο αυτό έχει τρεις διαστάσεις, την πίεση, την κατάσταση και την ανταπόκριση.

Πίεση /Pressure :

Οι περιβαλλοντικές πιέσεις αφορούν τις πιέσεις που προέρχονται από τις ανθρώπινες δραστηριότητες που ασκούνται στο περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένων των φυσικών πόρων. Οι πιέσεις καλύπτουν τις ελλοχεύουσες ή έμμεσες πιέσεις, οι οποίες ενεργούν ως κατευθυντήριες δυνάμεις για τα περιβαλλοντικά ζητήματα (δραστηριότητα και τάσεις της περιβαλλοντικής σημασίας), καθώς επίσης και εγγύτατες ή άμεσες πιέσεις (χρήση των πόρων και παραγωγή ρύπων και αποβλήτων).

Οι δείκτες αξιολόγησης των περιβαλλοντικών πιέσεων συσχετίζονται με τα σχέδια παραγωγής και κατανάλωσης τα οποία απεικονίζουν συχνά τις εντάσεις εκπομπής ή χρήσης των πόρων, μαζί με τις σχετικές τάσεις και τις αλλαγές κατά τη διάρκεια μιας δεδομένης περιόδου. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να παρουσιάσουν την πρόοδο στην αποσύζευξη των οικονομικών δραστηριοτήτων από τις σχετικές περιβαλλοντικές πιέσεις. Μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για να παρουσιάσουν την πρόοδο επίτευξης εθνικών στόχων και διεθνών υποχρεώσεων (π.χ. μείωση εκπομπής ρύπων).

Κατάσταση/State :

Οι περιβαλλοντικές συνθήκες αφορούν την ποιότητα του περιβάλλοντος και των σχετικών αποτελεσμάτων ή των επιδράσεων, την ποιότητα και την ποσότητα φυσικών πόρων. Καλύπτουν τα οικοσυστήματα και τις φυσικές περιβαλλοντικές συνθήκες, καθώς επίσης και την ποιότητα των πτυχών ζωής και ανθρώπινης υγείας. Υπό αυτήν τη μορφή απεικονίζουν τον τελευταίο στόχο των πολιτικών για το περιβάλλον. Οι δείκτες αξιολόγησης των περιβαλλοντικών συνθηκών σχεδιάζονται για να δώσουν μια επισκόπηση της κατάστασης (state) σχετικά με το περιβάλλον και την ανάπτυξή του κατά τη διάρκεια του χρόνου.

Ενδεικτικά αναφέρεται πως ***οι δείκτες αξιολόγησης των περιβαλλοντικών συνθηκών*** αφορούν τη συγκέντρωση των ρύπων στα περιβαλλοντικά μέσα, την υπέρβαση των κρίσιμων φορτίων, την έκθεση πληθυσμών σε ορισμένα επίπεδα ρύπανσης ή την υποβάθμιση της περιβαλλοντικής ποιότητας, την κατάσταση της άγριας φύσης και των αποθεμάτων των φυσικών πόρων. Στην πράξη, η μέτρηση των περιβαλλοντικών συνθηκών μπορεί να είναι δύσκολη ή πολύ δαπανηρή. Επομένως, οι περιβαλλοντικές πιέσεις μετριούνται συχνά ως υποκατάστατο.

Ανταπόκριση/Response :

Η ανταπόκριση αναφέρεται στο είδος και στο βαθμό τον οποίο η κοινωνία ανταποκρίνεται (αντιδρά) στις περιβαλλοντικές ανησυχίες. Αναφέρεται σε ατομικές ή συλλογικές διαμαρτυρίες και θεσμικές αλλαγές περιβαλλοντικών, γενικών οικονομικών και τομεακών πολιτικών, αλλαγών στη συνειδητοποίηση και τη συμπεριφορά. Αναφέρεται δηλαδή :

- στον μετριασμό, την προσαρμοστικότητα ή αποτροπή του ανθρώπου όσον αφορά στα αρνητικά αποτελέσματα στο περιβάλλον,
- στη στάση σε περιβαλλοντικές καταστροφές που ήδη υπάρχουν,

[54] Pressure-State-Response Framework and Environmental Indicators, http://www.lead.virtualcentre.org/en/dec/toolbox/Refer/EnvIndi.htm#psr.

- στη διατήρηση και συντήρηση της φύσης και φυσικών πόρων.

Η ανταπόκριση αφορά ατομικές ή συλλογικές αντιδράσεις μελών της τοπικής κοινωνίας, καθώς και σε πολιτικές που αφορούν τις περιβαλλοντικές δαπάνες, τους φόρους και τις επιχορηγήσεις, τις τιμές αγοράς φιλικών προς το περιβάλλον αγαθών και των υπηρεσιών, το ποσοστό μείωσης της ρύπανσης και ανακύκλωσης αποβλήτων. Στην πράξη, οι δείκτες αφορούν συνήθως τα μέτρα μείωσης και ελέγχου, περιεκτικές μετρήσεις και ενέργειες οι οποίες είναι πολύ δυσκολότερο να γίνουν.

Στο Πλαίσιο PSR θεωρείται ότι οι ανθρώπινες δραστηριότητες ασκούν πιέσεις ("PRESSURES") στο περιβάλλον και έχουν επιπτώσεις στην ποιότητα και την ποσότητα φυσικών πόρων ("STATE"). Συνέπεια των πιέσεων και των επιπτώσεων του περιβάλλοντος είναι η ανταπόκριση της κοινωνίας σε αυτές, μέσω των περιβαλλοντικών και γενικά οικονομικών και τομεακών πολιτικών και μέσω των αλλαγών στη συνειδητοποίηση και τη συμπεριφορά ("RESPONSE").

Το PSR, μπορεί να ρυθμιστεί ανάλογα με το σκοπό που πρόκειται να εξυπηρετηθεί κάθε φορά. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το Πλαίσιο «Driving force – State – Response» (DSR) που χρησιμοποιείται από την UNCSD για τους Δείκτες Αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Άλλο παράδειγμα αποτελεί το «Driving force – Pressure – State – Impact – Response» (DPSIR) το οποίο χρησιμοποιείται από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος. Η εξέλιξη όμως του πλαισίου PSR σε DSR και DPSIR οφείλεται στην αναγνώριση ενός βασικού μειονεκτήματος του πρώτου.

Το μειονέκτημα αυτό αφορά στο ότι το Πλαίσιο PSR δεν είναι ικανό να διευκρινίσει τη φύση και τη μορφή των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και της κατάστασης του περιβάλλοντος (Camille Astbury, Yolanda Morgan, Beat Huser, Peter Cochrane, Ruth Anne, 1999), καθώς παρουσιάζει την σχέση μεταξύ αυτών των δύο ως γραμμική, αλλά και αδυνατεί να ανταποκριθεί στις αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης, να περιλαμβάνει δηλαδή τόσο περιβαλλοντικούς, όσο και οικονομικούς, κοινωνικούς και θεσμικούς δείκτες. Δεν αναφέρεται δηλαδή σε συγκεκριμένες δραστηριότητες του ανθρώπου που προκαλούν το εκάστοτε πρόβλημα. Αυτό σημαίνει πως δεν καταπολεμάται η αιτία του προβλήματος αλλά το σύμπτωμα διαμέσου πολιτικών επιβολής κυρώσεων και πληροφόρησης του πληθυσμού που αναφέρονται στη διάσταση «Response» του Πλαισίου .

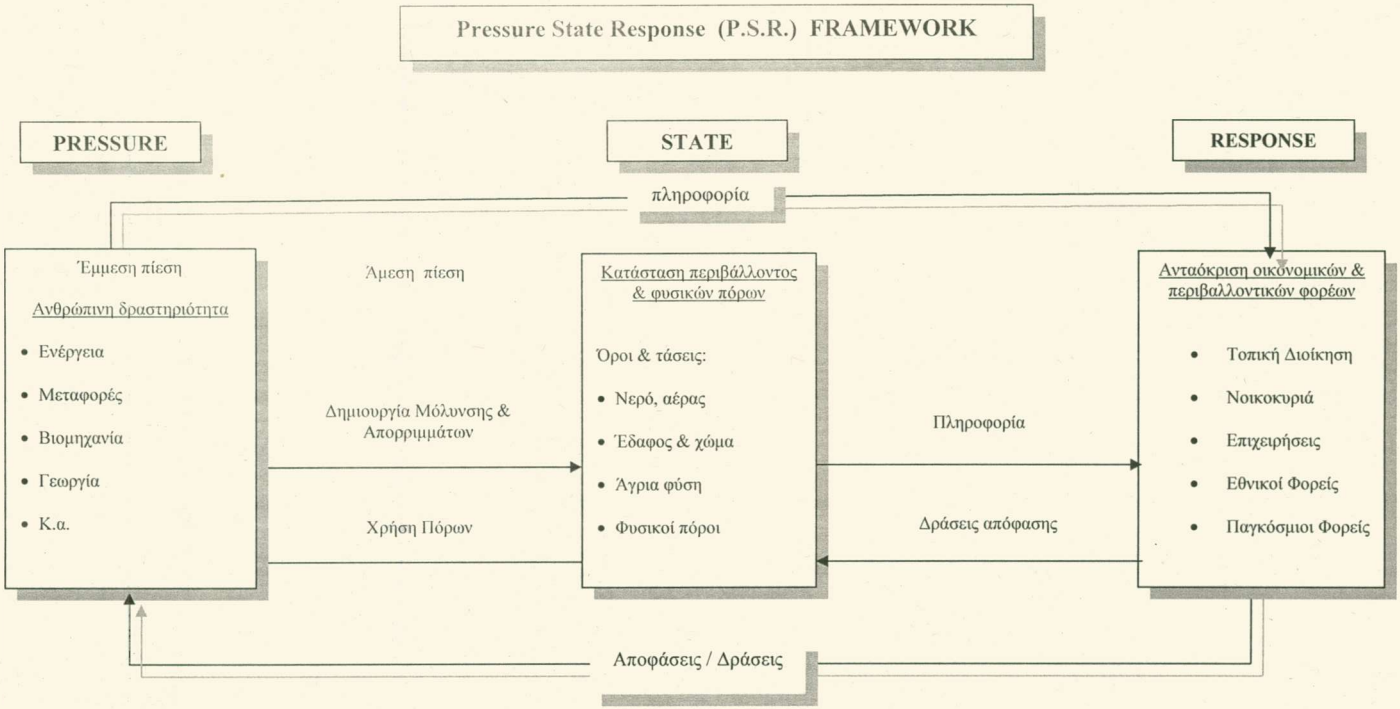

Σχ. 7. Πλαίσιο PSR

4.5.2. ΠΛΑΙΣΙΟ «DRIVING FORCE – STATE - RESPONSE» (DSR)

Το Πλαίσιο DSR[55] βασίζεται στο PSR και αποτελεί την εξέλιξή του. Βοηθά στο να προσδιορισθούν και να κατανοηθούν οι διαδικασίες αλληλεπιδράσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον. Το Πλαίσιο αυτό περιλαμβάνει τόσο περιβαλλοντικούς όσο και οικονομικούς, κοινωνικούς και θεσμικούς δείκτες αξιολόγησης– ζητήματα που προωθούν ή παρεμποδίζουν την Βιώσιμη Ανάπτυξη.

Το DSR, εστιάζεται πρωτίστως στις ανθρώπινες δραστηριότητες που δημιουργούν πιέσεις. Αυτές οι δραστηριότητες δημιουργούν θετικές ή αρνητικές δυνάμεις, οι οποίες αλλάζουν την ποιότητα και την ποσότητα της βάσης των φυσικών πόρων, του αέρα, του ύδατος, του εδάφους, της χλωρίδας και της πανίδας, καθώς και των μη ανανεώσιμων πόρων. Οι πληροφορίες για την κατάσταση των πόρων που ενισχύονται ή αποδυναμώνονται, οδηγούν σε μια κοινωνική ανταπόκριση. Η κοινωνία ανταποκρίνεται στις μεταβολές της ποιότητας και ποσότητας των πόρων, προσαρμόζοντας κατάλληλα τις περιβαλλοντικές, οικονομικές και άλλες σχετικές πολιτικές. Οι προσαρμογές των πολιτικών αυτών έχουν ως αποτέλεσμα την **παροχή κινήτρων** για την χρήση κατάλληλης τεχνολογίας από τις μονάδες που δημιουργούν πιέσεις προκειμένου για παράδειγμα να μειωθεί η ρύπανση, οι εκπομπές μεθανίου, κ.α..

Το Πλαίσιο DSR είναι κατάλληλο να καθοδηγήσει τον προσδιορισμό των κρίσιμων παραμέτρων που χρησιμοποιούνται για την εκτίμηση της περιβαλλοντικής επίδρασης των προτεινόμενων προγραμμάτων.

Τα συστατικά στοιχεία του «Driving Force - State – Response» (DSR)[56], είναι τα ακόλουθα:

- **Driving force** - ανθρώπινα δραστηριότητες, διαδικασίες και σχέδια που δεν συμβιβάζονται με τη Βιώσιμη Ανάπτυξη
- **State** – η κατάσταση των πόρων (η απόσταση από τη Βιώσιμη Ανάπτυξη)
- **Response** - πολιτικές επιλογές και άλλες ανταποκρίσεις στις μεταβολές των πόρων

Στο Πλαίσιο DSR, ο όρος «Pressure»[57], έχει αντικατασταθεί από τον όρο «Driving force», προκειμένου να προσαρμοστεί καλύτερα σε κοινωνικούς, οικονομικούς και θεσμικούς δείκτες αξιολόγησης. Επιπλέον, η χρήση του όρου «Driving force» δίδει τη δυνατότητα να καταφανεί πως ο αντίκτυπος στη Βιώσιμη Ανάπτυξη μπορεί να είναι θετικός και αρνητικός, όπως συμβαίνει συχνά στην περίπτωση των κοινωνικών, οικονομικών και θεσμικών δεικτών.

Το αποτέλεσμα της εκτίμησης των δεικτών της διάστασης «State» του DSR αξιοποιείται για την εξαγωγή επιστημονικών συμπερασμάτων σχετικά με το περιβάλλον τα οποία μπορεί να διαχυθούν στο ευρύ κοινό και στους ιθύνοντες. Αυτό δείχνει πως για την προώθηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης υπάρχει η ανάγκη της πληροφόρησης των αρμόδιων φορέων και του πληθυσμού. Επίσης, σύμφωνα με τα αποτελέσματα των δεικτών της διάστασης «State», η επόμενη διάσταση του DSR («Response»), περιλαμβάνει πολιτικές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων, όπως αυτά απεικονίζονται από τους δείκτες «State». Οι πολιτικές αυτές αφορούν στην επιβολή κυρώσεων σε όσους δημιουργούν προβλήματα με τις δράσεις τους. Τα μέτρα πολιτικής που αφορά η διάσταση «response» είναι όμοια με εκείνα του Πλαισίου PSR. Αφορούν δηλαδή μέτρα επιβολής κυρώσεων, πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης, αλλά και μέτρα προώθησης της χρήσης κατάλληλης τεχνολογίας για τον περιορισμό των ρύπων.

---

[55] Haan, Steinfeld, Blackburn, *Livestock & the Environment. Finding a Balance*, in: http://www.lead.virtualcentre.org/en/dec/toolbox/FAO/Main1/annex1.htm.
[56] *Driving Force - State - Response Framework*, in: http://www.lead.virtualcentre.org/en/dec/toolbox/Refer/EnvIndi.htm#psr.
[57] Βλέπε Πλαίσιο «PSR».

Το Πλαίσιο DSR είναι μια μήτρα που ενσωματώνει τρεις τύπους δεικτών αξιολόγησης και τις διαφορετικές διαστάσεις της Βιώσιμης Ανάπτυξης (κοινωνική, οικονομική, περιβαλλοντική και θεσμική).

Προκειμένου να εξασφαλιστεί η χρησιμότητα των δεικτών αξιολόγησης και η ανάληψη δράσεων για την επίλυση προβλημάτων, θα πρέπει να υπάρχει μια καθορισμένη ομάδα –σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο- η οποία θα ασχολείται αποκλειστικά με τους δείκτες αυτούς. Σύμφωνα με το DSR, οι δείκτες πρέπει όχι μόνο να δίδουν τις αναγκαίες πληροφορίες για την ανάπτυξη μιας περιοχής, αλλά και να δίδουν μια γενική εικόνα της κατάστασης του περιβάλλοντος. Όπως αναφέρεται και στο Hard Environmental Data, έτσι και στο DSR, οι ιδανικοί δείκτες είναι εκείνοι που παρέχουν την αναγκαία πληροφορία στην απλούστερή της μορφή. Θα πρέπει όμως να χρησιμοποιείται μια ομάδα δεικτών οι οποία θα χρησιμοποιείται και από άλλες χώρες, ή από άλλες περιφέρειες της ίδιας χώρας προκειμένου να γίνονται συγκρίσεις.

ΠΛΑΙΣΙΟ DSR

(DSR FRAMEWORK)

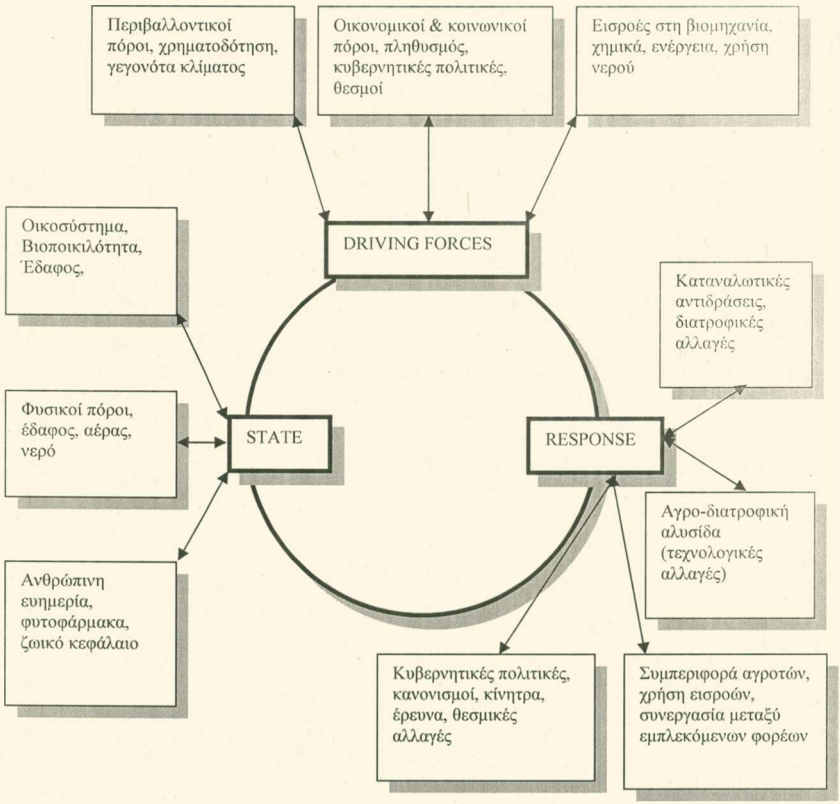

Σχ. 8. Πλαίσιο DSR

4.5.3. ΠΛΑΙΣΙΟ «DRIVING FORCE–PRESSURE–STATE–IMPACT-RESPONSE» (DPSIR)

Όπως αναφέρει ο Jesinghaus[58], το «Driving forces-Pressure-State-Impact-Response» αποτελεί ένα ευρέως αποδεκτό Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης, το οποίο αποτελεί την εξέλιξη του Πλαισίου PSR και DSR, χωρίς αυτό να μειώνει την αναγνώριση των δύο άλλων Πλαισίων (PSR, DSR) (Magro & Said, 2001). Ωστόσο, το Πλαίσιο DPSIR περιγράφει καλύτερα τις οικονομικές τάσεις. Το Πλαίσιο DPSIR έχει πέντε διαστάσεις –κατηγορίες δεικτών (Jesinghaus, 1999):

Driving Force όπως βιομηχανία, μεταφορές και προϊόντα.

Οι δείκτες driving force δεν είναι ελαστικοί και τα απεικονιζόμενα φαινόμενα, όπως για παράδειγμα η οδική κυκλοφορία, επηρεάζονται από οικονομικές δυνάμεις και ως εκ τούτου είναι ιδιαίτερα δύσκολη η αλλαγή τους. Ωστόσο, οι Driving Force δείκτες αφορούν ποικίλους δείκτες πίεσης, βοηθούν στην κατάρτιση Επιχειρησιακών Σχεδίων και προσφέρονται ως βάση για σενάρια ανάπτυξης και μακροχρόνιου σχεδιασμού.

Δείκτες **Pressure** του περιβάλλοντος, όπως οι ρυπογόνες εκπομπές.

Οι δείκτες αυτής της κατηγορίας δείχνουν ευθέως την αιτία του προβλήματος (επιπτώσεων), χαρακτηριστικό ιδιαίτερα σημαντικό στο πλαίσιο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και εφαρμογής δράσεων κατάλληλων για την επίλυση του προβλήματος.

Δείκτες **State** δείχνουν την τρέχουσα κατάσταση του περιβάλλοντος.

Σε αντίθεση με τους προηγούμενους, οι δείκτες της κατηγορίας αυτής δεν είναι άμεσοι, ωστόσο αποτελούν την πρώτη εκτίμηση της κατάστασης και κατάλληλο εργαλείο για σχέδια αποκατάστασης των περιβάλλοντος και ανάληψης σχετικών δράσεων.

Δείκτες **Impact** περιγράφουν τις επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία και στα οικοσυστήματα οι οποίες παρακινούν την κοινωνία να αντιδράσει.

Οι δείκτες Impact, είναι λιγότερο άμεσοι από εκείνους της κατηγορίας State. Ο λόγος αυτού του χαρακτηριστικού είναι πως εάν έχει εκδηλωθεί η επίπτωση είναι ήδη αργά για την ανάληψη δράσης. Επιπλέον, είναι λιγότερο πιθανόν να γίνουν συσχετισμοί μεταξύ pressure-state-impact, λόγω καθυστερήσεων και της εμπλοκής μη περιβαλλοντικών μεταβλητών. Η χρησιμότητα όμως αυτών των δεικτών πηγάζει από την ανάγκη της ανάδειξης της σχέσης αιτίας – αποτελέσματος και του σχεδιασμού κατάλληλων δράσεων για να αποφευχθούν σχετικές επιπτώσεις στο μέλλον. Ως εκ τούτου, οι δείκτες αυτοί δεν είναι στατιστικοί αλλά επιστημονικά μοντέλα απόφασης (Jochen Jesinghaus, 1999).

Δείκτες **Response** παρουσιάζουν τις προσπάθειες της κοινωνίες να ελέγξει τις επιπτώσεις με πολιτικά μέσα όπως οι θεσμοί, η πληροφόρηση και οι φόροι.

Οι δείκτες αυτοί είναι περισσότερο άμεσοι, καθώς μόλις γίνουν οι σχετικές μετρήσεις το αργό κοινωνικο-οικονομικό σύστημα ξεκινά να αλλάζει. Αυτό βέβαια δεν είναι κάτι που ισχύσει a priori, οι βελτιώσεις που μπορούν να προκύψουν εκτιμώνται από τους δείκτες pressure και state.

Το Πλαίσιο DPSIR, όπως προκύπτει από την παρουσίαση του περιεχομένου του, δεν διαφέρει σημαντικά από τα άλλα δύο Πλαίσια. Απλά το DPSIR περιλαμβάνει όλες τα διαστάσεις των άλλων δύο Πλαισίων και μια επιπλέον, την διάσταση των επιπτώσεων. Η διάσταση αυτή είναι ιδιαίτερα

[58] Jesinghaus (1999) Indicators for Decision-Making, *European Commission*, JRC/ISIS/MIA, TP 361, I-21020 Ispra (VA).

σημαντική. Βοηθάει στην λήψη αποφάσεων για τα προγράμματα ανάπτυξης. Οι δείκτες «Impact» μας επιτρέπουν στην αναγνώριση του προβλήματος που δημιουργείται στο περιβάλλον. Δικαίως οι δείκτες αυτοί προτάσσονται των δεικτών «Response» καθώς αυτοί αναφέρονται στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων επιπτώσεων/προβλημάτων που δημιουργούνται στο περιβάλλον όπως φανερώνουν οι δείκτες «Impact». Η αντιμετώπιση όμως αυτή, γίνεται όχι διαμέσου της καταπολέμησης των αιτίων δημιουργίας των προβλημάτων, αλλά την επιβολή προστίμων σε εκείνους που προκαλούν τα προβλήματα.

Όπως όμως τα άλλα δύο Πλαίσια, έτσι και το DPSIR δεν βοηθά στην κατανόηση των αιτιών δημιουργίας των πιέσεων και επιπτώσεων. Στο DPSIR, οι δείκτες πίεσης θεωρούνται ως παράγων (αιτία) δημιουργίας των επιπτώσεων (προβλήματα). Οι πιέσεις όμως έχουν και αυτές συγκεκριμένες αιτίες που τις προκαλούν. Δυστυχώς όμως, το Πλαίσιο DPSIR δεν μας βοηθά να αντιληφθούμε τις αιτίες που προκαλούν τις πιέσεις.

ΠΛΑΙΣΙΟ DPSIR

Driving force – Pressure – State – Impact – Response

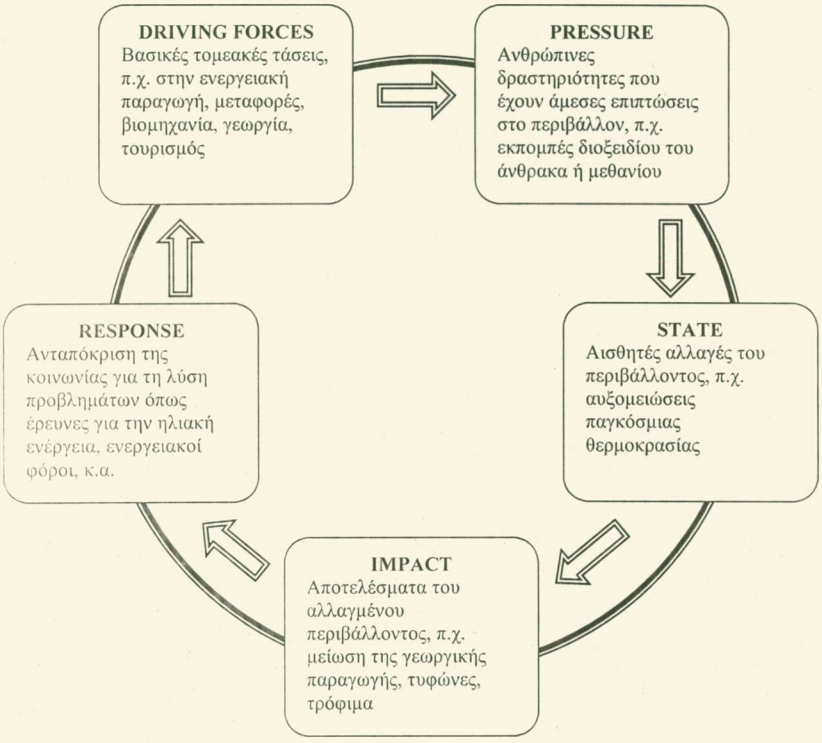

Σχ. 9. Πλαίσιο DPSIR

4.5.4. ΠΛΑΙΣΙΟ «SQUARE»

Για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας των ελληνικών ΟΤΑ με τη χρήση δεικτών βιωσιμότητας, προτάθηκε και εφαρμόστηκε από τους Bithas, Karaganis, Kozyrakis, Charalambous (2001) ένα μεθοδολογικό πλαίσιο ανάπτυξης δεικτών βιωσιμότητας το οποίο ονομάσθηκε «Square» Πλαίσιο (Μπίθας, 2001). Η ονομασία του πλαισίου προέρχεται από το γεγονός ότι το μοντέλο αυτό έχει τέσσερις πτυχές : **Ανάγκες** - **Αποτελεσματικότητα** της ικανοποίησης αναγκών - Προγραμματισμένη αποτελεσματικότητα της ικανοποίησης αναγκών (**πολιτική**) - Αποδοτικότητα της ικανοποίησης αναγκών.

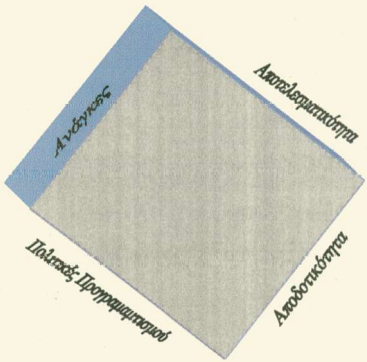

Σχ. 10. Πλαίσιο Square

Το Τετράπλευρο Πλαίσιο ενέχει σημαντικά στοιχεία συγγένειας με το Πλαίσιο PSR (Μπίθας, 2001). Κάθε πτυχή του παραπάνω τετράπλευρου αντιστοιχεί σε μια ομάδα δεικτών. Οι δείκτες αναγκών φανερώνουν τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, οι δείκτες αποτελεσματικότητας δείχνουν το τρέχον επίπεδο ικανοποίησης των αναγκών. Αντίστοιχα, οι δείκτες πολιτικών δίνουν τις αναγκαίες πληροφορίες για την άσκηση συγκεκριμένης πολιτικής ικανοποίησης των αναγκών και τέλος οι δείκτες αποδοτικότητας υπολογίζουν την αποτελεσματικότητα των διαδικασιών που κρύβονται πίσω από την ικανοποίηση των αναγκών. Εξετάζοντας την περίπτωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης οι δείκτες των τεσσάρων πτυχών του Πλαισίου Square αφορούν στα ακόλουθα:

Ανάγκες. Οι ανθρώπινες ανάγκες αφορούν όλες τις περιβαλλοντικές, οικονομικές, κοινωνικές, τεχνικές κ.λπ. κατηγορίες αναγκών. Η ανάγκη για μια υγιή ατμόσφαιρα χωρίς ατμοσφαιρική ρύπανση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως περιβαλλοντική ανάγκη. Σε αυτό το Πλαίσιο, τα σχετικά πρότυπα που καθορίζονται από την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας μπορούν να υιοθετηθούν ως αντίστοιχοι δείκτες που δίνουν το επίπεδο στόχων της σχετικής ανθρώπινης ανάγκης.

Αποτελεσματικότητα. Στην περίπτωση της ποιότητας της ατμόσφαιρας, η ένδειξη σχετικά με την αποτελεσματικότητα πρέπει να υπολογίσει το τρέχον επίπεδο ατμοσφαιρικής ποιότητας. Εννοείται ότι το τρέχον επίπεδο ατμοσφαιρικής ποιότητας συγκρίνεται με τα σχετικά πρότυπα που υποδεικνύονται από τους δείκτες της κατηγορίας αναγκών. Εάν το τρέχον επίπεδο βρίσκεται χαμηλότερα από τα σχετικά πρότυπα, στόχος είναι να προωθηθεί η κατάλληλη πολιτική η οποία θα ανταποκριθεί στα πρότυπα αυτά.

Πολιτικές. Ένα σύστημα αντιπροσωπευτικών δεικτών πρέπει να δώσει τις πληροφορίες για τις προγραμματισμένες πολιτικές. Ακόμη και η απουσία οποιασδήποτε πολιτικής είναι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό ενός τοπικού ανθρώπινου συστήματος.

Αποδοτικότητα. Η παράμετρος της αποδοτικότητας είναι πολύ σημαντική δεδομένου ότι τα διαθέσιμα μέσα για την ικανοποίηση των αναγκών είναι περιορισμένα ενώ οι ανάγκες τείνουν στο άπειρο. Επομένως, υπάρχει το αξίωμα για την επιλογή των αποδοτικότερων διαδικασιών, των στρατηγικών και των πολιτικών για την ικανοποίηση των αναγκών.

Το Πλαίσιο «Square» παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με το PSR, το οποίο υποδεικνύεται από τον ΟΟΣΑ για την ανάπτυξη των δεικτών βιωσιμότητας. Οι πιέσεις αντιστοιχούν στην κατηγορία αναγκών του τετραγωνικού προτύπου, το «state» είναι πολύ κοντά στην κατηγορία αποτελεσματικότητα της ικανοποίησης αναγκών, ενώ η κατηγορία «response» αναφέρεται στην κατηγορία πολιτικών. Όμως το PSR δεν εξετάζει συστηματικά την αποδοτικότητα των διαδικασιών στοχεύοντας στην ικανοποίηση των αναγκών.

Το Πλαίσιο «Square» στοχεύει στην κάλυψη των κύριων πτυχών της πραγματικότητας σε τοπικό επίπεδο και αποκαλύπτει τα χαρακτηριστικά των ελληνικών περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών τοποθετήσεων και προτάθηκε για να εξυπηρετήσει την προώθηση των δεικτών βιώσιμης ανάπτυξης για τους ελληνικούς ΟΤΑ στο πλαίσιο της Habitat Agenda, χωρίς όμως ποτέ να εκτιμηθούν ποσοτικά οι δείκτες που προτείνονταν για τις ελληνικές Τοπικές Αρχές.

4.5.5. ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΕΙΚΤΩΝ

Η συνάντηση κορυφής για την προστασία της γης του 1992 αναγνώρισε το σημαντικό ρόλο που οι δείκτες αξιολόγησης μπορούν να διαδραματίσουν στη βοήθεια των χωρών για να ληφθούν αποφάσεις σχετικά με τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Αυτή η αναγνώριση παρουσιάζεται στο κεφάλαιο 40 της Agenda 21 όπου και καλούνται χώρες, διεθνείς κυβερνητικούς και μη κυβερνητικοί οργανισμοί να αναπτύξουν δείκτες για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Παράλληλα, στην Agenda 21 τονίζεται η εναρμόνιση των προσπαθειών όλων των εμπλεκόμενων φορέων για την ανάπτυξη σε εθνικό, περιφερειακό, τοπικό και διεθνές επίπεδο ενός συνόλου δεικτών το οποίο θα εφαρμόζεται τακτικά, θα εκδίδονται σχετικές εκθέσεις και θα καταρτίζονται Βάσεις Δεδομένων χωρίς να υπάρχει απαγόρευση στην πληροφόρηση.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η Επιτροπή Βιώσιμης Ανάπτυξης (CSD) του ΟΗΕ, υιοθέτησε το 1995 ένα πρόγραμμα με τίτλο «Work on Indicators of Sustainable Development» και προσκάλεσε τα μέλη του ΟΗΕ να συνεργαστούν μαζί της στο πλαίσιο του Προγράμματος αυτού. Μια από τις βασικές διαδικασίες του Προγράμματος ήταν η αναθεώρηση των πλαισίων και των δεικτών που είχαν έως τότε προταθεί ή χρησιμοποιηθεί. Αν και η ομάδα εργασίας στην πέμπτη συνάντησή της που έγινε το 1999, έκρινε πως το Πλαίσιο DSR αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για την ταξινόμηση των δεικτών, εντούτοις κρίθηκε αναγκαία η επανεξέτασή του δίδοντας έμφαση σε πολιτικά ζητήματα και θέματα που είχαν συστήσει διάφορες χώρες.

Το αποτέλεσμα ήταν ο σχεδιασμός ενός νέου Πλαισίου Δεικτών με θεματική διάσταση, το οποίο υποδιαιρείται σε συγκεκριμένες θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες. Οι βασικές κατηγορίες του πλαισίου αυτού παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 8. ΤΟΜΕΙΣ ΘΕΜΑΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΔΕΙΚΤΩΝ	
Κοινωνικός τομέας	**Περιβαλλοντικός τομέας**
Εκπαίδευση	Νερό/υπόγεια νερά
Απασχόληση	Γεωργία / τρόφιμα
Υγεία / παροχή νερού / υγιεινή	Αστικό περιβάλλον
Κατοικία	Παράκτια ζώνη
Ευημερία και ποιότητα της ζωής	Θαλάσσιο περιβάλλον / προστασία κοραλλιογενών υφάλων
Πολιτιστική κληρονομιά	Αλιεία
Ένδεια / Εισοδηματική διανομή	Βιοποικιλότητα / βιοτεχνολογία
Έγκλημα	Βιώσιμη δασική διαχείριση
Πληθυσμός	Ατμοσφαιρική ρύπανση και μείωση όζοντος
Κοινωνικές και ηθικές τιμές	Αλλαγή κλίματος / άνοδος στάθμης θάλασσας
Ρόλος των γυναικών	Βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων
Πρόσβαση στο έδαφος και τους πόρους	Βιώσιμος τουρισμός
Κοινωνική δομή	Φέρουσα ικανότητα
Δικαιοσύνη / κοινωνικός αποκλεισμός	Αλλαγή χρήσης εδάφους
Οικονομικός τομέας	**Θεσμικός τομέας**
Οικονομική εξάρτηση	Λήψη αποφάσεων
Ενέργεια	Οικοδόμηση
Σχέδια κατανάλωσης και παραγωγής	Επιστήμη και τεχνολογία
Διαχείριση των αποβλήτων	Δημόσια ευαισθητοποίηση και πληροφορίες
Μεταφορές	Διεθνείς συμβάσεις και συνεργασία
Μεταλλεία	Διακυβέρνηση / ρόλος της κοινωνίας
Οικονομικές δομή και ανάπτυξη	Θεσμικά και νομοθετικά πλαίσια
Εμπόριο	Πολιτική προστασία
Παραγωγικότητα	Δημόσια συμμετοχή

Πηγή: UNCSD (2001)

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, το αποτέλεσμα της όλης διεργασίας ήταν η ανάπτυξη-πρόταση ενός Θεματικού Πλαισίου Δεικτών για την αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης το οποίο περιελάμβανε 15 Θεματικές κατηγορίες και 38 Υποκατηγορίες δεικτών με στόχο να καθοδηγηθούν οι εθνικές και τοπικές Αρχές στην ανάπτυξη των δικών τους Πλαισίων (ομάδων) δεικτών αξιολόγησης μετά το 2001.

Πέρα από το νέο αυτό Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης, το πρόγραμμα της Επιτροπής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (CSD) του ΟΗΕ περιελάμβανε και την εξέταση ενός Οδηγού Εφαρμογής -μιας σειράς βασικών βημάτων- ως εργαλείο για τις εθνικές Αρχές προκειμένου να εκπονήσουν το δικό τους πρόγραμμα ανάπτυξης δεικτών αξιολόγησης. Η αναγκαιότητα της ύπαρξης ενός εθνικού ή τοπικού Προγράμματος πηγάζει από το γεγονός ότι κάθε χώρα ή περιοχή

έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στα οποία θα πρέπει να ανταποκρίνεται το Πλαίσιο και οι δείκτες που θα χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Αυτός είναι ο λόγος που η CSD θεωρεί πως ένα γενικό Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης είναι πάντοτε ατελές και πάντα θα πρέπει να προσαρμόζεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ανάγκες της περιοχής που θα εφαρμοστεί και γι' αυτό **η επιλογή ενός συγκεκριμένου Πλαισίου και κυρίως οι δείκτες που αυτό θα περιλαμβάνει θα πρέπει να γίνεται από μια ομάδα εργασίας** (ειδικοί επιστήμονες, τοπικές Αρχές, εκπρόσωποι κοινωνικών ομάδων, κ.α.).

Η παραδοχή αυτή της CSD, σημαίνει πολύ απλά πως ακόμη και το Θεματικό Πλαίσιο Δεικτών, και οι προτεινόμενες κατηγορίες ή υποκατηγορίες που αυτό περιλαμβάνει, δεν θεωρείται ως το καταλληλότερο όλων. Κάθε περιοχή μελέτης έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, προβλήματα, κοινωνικές και οικονομικές ομάδες, φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, διαφορετική γεωγραφική διάσταση και διοικητική διάρθρωση, πλήθος και είδος φορέων, καθώς και στόχους και κατευθύνσεις πολιτικής. Όλα αυτά και λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους της μελέτης, αποτελούν παράγοντες για την ανάπτυξη και εφαρμογή ειδικού ή προσαρμοσμένου Πλαισίου Δεικτών βιωσιμότητας για κάθε περιοχή μελέτης.

Ανάλογα λοιπόν με αυτούς τους παράγοντες, για μια περιοχή μελέτης θα μπορούσε να εφαρμοστεί το PSR, το DSR, το DPSIR ή το Θεματικό Πλαίσιο ή οποιοδήποτε άλλο Πλαίσιο Δεικτών Βιωσιμότητας (αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης) καθώς τα περιθώρια επιπρόσθετης επιστημονικής έρευνας και πρότασης δεν έχουν εξαντληθεί.

Ωστόσο, το Θεματικό Πλαίσιο δεν αποτελεί από μόνο του ολοκληρωμένο εργαλείο για την προώθηση/αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Το Θεματικό Πλαίσιο απλά δείχνει την κατάσταση που επικρατεί σε έναν τομέα-χώρο. Δείχνει την εικόνα ενός προβλήματος, χωρίς να εξετάζει τις δυνάμεις εκείνες που συμβάλουν στη δημιουργία του συγκεκριμένου προβλήματος. Δεν μπορεί δηλαδή να βοηθήσει στην παρουσίαση όλων των διαστάσεων ενός προβλήματος (πιέσεις-επιπτώσεις-αιτίες-μέγεθος προβλήματος-πολιτικές αντιμετώπισης). Το Θεματικό Πλαίσιο απλά παρουσιάζει το πρόβλημα ή την κατάσταση των εξεταζόμενων τομέων του τοπικού συστήματος.

Η παράβλεψη όμως της μελέτης των επιμέρους παραμέτρων του προβλήματος κάθε εξεταζόμενου θέματος/τομέα έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία καθορισμού πολιτικών παρέμβασης και αντιμετώπισης των προβλημάτων. Το Θεματικό Πλαίσιο απλά ανταποκρίνεται στην διάσταση «state» των Πλαισίων PSR, DSR, DPSIR.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται το Θεματικό Πλαίσιο που πρότεινε η Επιτροπή για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών (UNCSD, 2001).

Πίνακας 9. ΤΟΜΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΘΕΜΑΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΔΕΙΚΤΩΝ		
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
CSD Theme Indicator Framework		
Θέμα	**Υπο-θέμα**	**Δείκτης**
Δικαιοσύνη	Φτώχεια	% πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο φτώχειας
		Δείκτης Gini (εισοδηματική ανισότητα)
		Ποσοστό ανεργίας
		Αναλογία μέσου γυναικείου και ανδρικού μισθού
	Ισότητα φύλων	Θρεπτικό επίπεδο παιδιών
Υγεία	Θνησιμότητα	Ποσοστό θνησιμότητας κάτω των 5 ετών
		Προσδοκώμενη διάρκεια ζωής στη γέννηση
	Υγιεινή	% πληθυσμού με επαρκείς εγκαταστάσεις διάθεσης λυμάτων
	Πόσιμο νερό	Πληθυσμός με πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό
	Υγειονομική περίθαλψη	% Πληθυσμός με πρόσβαση στην πρωτοβάθμια υγεία
		Ανοσοποίηση ενάντια στις μολυσματικές ασθένειες παιδικής ηλικίας
		Ποσοστά αντισύλληψης
Εκπαίδευση	Επίπεδο εκπαίδευσης	Πρόσβαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση
		Πρόσβαση στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση
	Βασική εκπαίδευση	Ποσοστό ενηλίκων βασικής εκπαίδευσης
Κατοικία	Συνθήκες διαβίωσης	% κατοικήσιμης επιφάνειας ανά άτομο
Ασφάλεια	Έγκλημα	Αριθμός καταγραμμένων εγκλημάτων ανά 100.000 άτομα
Πληθυσμός	Αλλαγή πληθυσμού	Ποσοστό αύξησης πληθυσμού
		Πληθυσμός σε αστικές και μη αστικές περιοχές

Πίνακας 9. ΤΟΜΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΘΕΜΑΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΔΕΙΚΤΩΝ		
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
CSD Theme Indicator Framework		
Θέμα	**Υπο-θέμα**	**Δείκτης**
Ατμόσφαιρα	Αλλαγή κλίματος	Εκπομπές των αερίων θερμοκηπίου
	Μείωση στρώματος όζοντος	Επίπεδο όζοντος
	Ατμοσφαιρική ποιότητα	Συγκέντρωση ατμοσφαιρικών ρύπων στις αστικές περιοχές
Έδαφος	Γεωργία	Καλλιεργήσιμες εκτάσεις
		Χρήση λιπασμάτων
		Χρήση φυτοφαρμάκων
	Δάση	% Δασικής γης στο σύνολο της έκτασης της περιοχής
		Ένταση υλοτομίας
	Ερήμωση	Έδαφος που κινδυνεύει από την ερήμωση
	Αστικοποίηση	Έκταση αστικής και μη αστικής γης
Ωκεανοί, Θάλασσες και ακτές	Παράκτια ζώνη	Συγκέντρωση αλγών στα παράκτια ύδατα
		% πληθυσμού στις παράκτιες περιοχές
	Αλιεία	Ετήσια αλίευση σημαντικών ειδών
Νερό	Ποσότητα ύδατος	Ετήσια άντληση υπόγειων και επιφανειακών νερών ως % συνολικού διαθέσιμου νερού
	Ποιότητα νερού	BOD στους υδάτινους οργανισμούς
		Συγκέντρωση περιττωματικού κολοβακτηριδίου στο πόσιμο νερό
Βιοποικιλότητα	Οικοσύστημα	Περιοχή βασικών οικοσυστημάτων
		% Προστατευμένης ζώνης στο σύνολο της περιοχής
	Είδη	Αφθονία επιλεγμένων βασικών ειδών

Πίνακας 9. ΤΟΜΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΘΕΜΑΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΔΕΙΚΤΩΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
CSD Theme Indicator Framework		
Θέμα	**Υπο-θέμα**	**Δείκτης**
Οικονομική δομή	Οικονομική επίδοση	Κατά κεφαλήν GDP
		Μερίδιο επένδυσης στο GDP
	Εμπόριο	Ισορροπία του εμπορίου στα αγαθά και τις υπηρεσίες
	Οικονομική θέση	Αναλογία χρέους στο GNP
		% ODA που παραλαμβάνεται στο GDP
Σχέδια κατανάλωσης και παραγωγής	Κατανάλωση	Ένταση κατανάλωσης
	Ενεργειακή χρήση	Ετήσια κατά κεφαλήν κατανάλωση ενέργειας
		% κατανάλωσης ανανεώσιμων ενεργειακών πόρων
		Ένταση ενεργειακής χρήσης
	Παραγωγή και διαχείριση αποβλήτων	Παραγωγή βιομηχανικών και δημοτικών στερεών αποβλήτων
		Παραγωγή επιβλαβών αποβλήτων
		Παραγωγή ραδιενεργών αποβλήτων
		Ανακύκλωση αποβλήτων και επαναχρησιμοποίηση
	Μεταφορά	Κατά κεφαλήν απόσταση ταξιδιού με ΜΜΜ
ΘΕΣΜΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
CSD Theme Indicator Framework		
Θέμα	**Υπο-θέμα**	**Δείκτης**
Θεσμικό πλαίσιο	Στρατηγική εφαρμογή Βιώσιμης Ανάπτυξης	Εθνική στρατηγική βιώσιμης ανάπτυξης
	Διεθνής συνεργασία	Εφαρμογή των επικυρωμένων παγκόσμιων συμφωνιών
Θεσμική ικανότητα	Πρόσβαση στην πληροφόρηση	Αριθμός συνδρομητών Διαδικτύου ανά 1000 κατοίκους
	Υποδομή επικοινωνίας	Κύριες τηλεφωνικές γραμμές ανά 1000 κατοίκους
	Επιστήμη και τεχνολογία	Δαπάνες για την έρευνα και την ανάπτυξη ως % του GDP
	Πολιτική Προστασία	Οικονομική και ανθρώπινη απώλεια λόγω των φυσικών καταστροφών

Πηγή: UNCSD (2001)

4.6. ΠΛΑΙΣΙΑ & ΔεικτΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ βιώσιμοΥ τουρισμόΥ. Διεθνής εμπειρία.

Στον τουρισμό, όπως και σε άλλους τομείς, οι δείκτες αξιολόγησης θεωρούνται σημαντικά εργαλεία στήριξης των διαφόρων αναλύσεων και απλοποιούν τις συγκρίσεις μεταξύ εναλλακτικών περιπτώσεων. Οι δείκτες μας βοηθούν στην αξιολόγηση και στη λήψη απόφασης για την επέμβαση και το μέγεθος αντιμετώπισης επιπτώσεων, καθορισμού στόχων και προγραμματισμού (Κομίλης, 1999).

Μετά τη διεθνή αναγνώριση της σπουδαιότητας που έχει η ανάπτυξη και δημιουργία Δεικτών για τη Αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης, πολλές χώρες, όπως αναφέρουν και οι Ceron και Dubois (2001), μέσω κυρίως Εθνικών φορέων –για την προστασία του περιβάλλοντος και την τουριστική ανάπτυξη–, αρχίζουν να εισέρχονται σε μια διαδικασία ανάπτυξης δεικτών για την προώθηση της βιωσιμότητας, ακολουθώντας στο μεγαλύτερο μέρος τους ***δημοκρατικές διαδικασίες*** (κάθε εμπλεκόμενος φορέας καλείται να εκφράσει την άποψή του και να συμμετέχει στην όλη διαδικασία ανάπτυξης δεικτών όχι ως απλός παρατηρητής αλλά ως κύριος μέτοχος). Σύμφωνα με την εμπειρία, ακολουθώντας συγκεκριμένα πλαίσια, τα μέλη των ομάδων που συστήνονται για την ανάπτυξη Δεικτών Αξιολόγησης Βιώσιμης Ανάπτυξης είναι απλοί πολίτες, επιχειρηματίες, τοπικές Αρχές, ειδικοί επιστήμονες, μέλη τοπικών πολιτιστικών, οικονομικών, περιβαλλοντικών, εκπαιδευτικών και άλλων συλλόγων/φορέων.

Όπως παρουσιάστηκε στην ενότητα 4.4.1., η αναγκαιότητα της χρήσης Δεικτών Αξιολόγησης της Βιωσιμότητας για τουριστικούς προορισμούς έγινε αποδεκτή και από τον WTO, ο οποίος εξέδωσε έναν πυρήνα βασικών Δεικτών Αξιολόγησης της Βιωσιμότητας για τουριστικούς προορισμούς. Όμως, το πρώτο βήμα για την δημιουργία δεικτών δεν ήταν η ανακοίνωση του βασικού πυρήνα των δεικτών που έκανε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού το 1996 (βλ ενότητα 4.4.1). Ήδη, παλαιότερα, στο κεφάλαιο 40 της AGENDA 21, τέθηκε ως απαίτηση για την προώθηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης η χρήση δεικτών. Επίσης, ο OECD, από το 1979, σε διάφορα κείμενά του σχετικά με το περιβάλλον (1979, 1985, 1991) και κυρίως από το 1991 και έπειτα, άρχισε να εκδίδει κείμενα σχετικά με τους δείκτες για το περιβάλλον (Linster, 2003, OECD, 2004). Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται η διεθνής εμπειρία σχετικά με την πρόταση ή/και εφαρμογή Δεικτών Αξιολόγησης της Βιωσιμότητας για συγκεκριμένους τουριστικούς προορισμούς ή για την αξιολόγηση της τουριστικής ανάπτυξης μεγαλύτερων ή μικρότερων γεωγραφικών περιοχών.

Έναν κατάλογο Δεικτών για την Αξιολόγηση του Βιώσιμου Τουρισμού παρουσιάζουν η Farsari και ο Prastacos στη δημοσίευσή τους περί «**Βιώσιμοι δείκτες τουρισμού για καθιερωμένους Μεσογειακούς προορισμούς**» (Farsari & Prastacos, 2001): Οι δείκτες αυτοί παρουσιάζονται στη συνέχεια ενώ αναφέρονται μεταξύ άλλων, στον οδηγό που έκδωσε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού το 2004. Στον ίδιο οδηγό παρουσιάζονται περί τις τριάντα περιπτωσιολογικές μελέτες σχετικά με την εφαρμογή δεικτών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του τουρισμού σε διάφορους τουριστικούς προορισμούς.

1. Ανανεώσιμοι πόροι που χρησιμοποιούνται στα τουριστικά καταλύματα ως ποσοστό των συνολικών καυσίμων που χρησιμοποιούνται,
2. Ποσότητα ύδατος που ανακυκλώνεται ως ποσοστό του συνολικού ύδατος που θα μπορούσε ενδεχομένως να ανακυκλωθεί,
3. Κατανάλωση νερού ύδρευσης/ενέργεια ανά τουρίστα (ή κλίνη),
4. M^2 παραλίας (πάρκου ή άλλης περιοχής) ανά τουρίστα (μέσος όρος και αιχμή),
5. Τετραγωνικά μέτρα ανοιχτού χώρου ανά τουρίστα,
6. Ανοικτοί ελεύθεροι χώροι ως ποσοστό αυτών που χτίζεται για τουριστική υποδομή,
7. Ύπαρξη των διαδικασιών για το συνεχή έλεγχο των υδάτων κολύμβησης,
8. Αριθμός δειγματοληψιών σε ύδατα κολύμβησης που υπερβαίνουν τα ασφαλή όρια όπως αυτά καθορίζονται σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο,
9. Ποιότητα του ύδατος που εκφράζεται ως συγκέντρωση των διάφορων ρύπων,

10. Βραβείο γαλάζιας σημαίας (ή παρόμοια βραβεία εάν υπάρχουν),
11. Αριθμός ντόπιων κατοίκων που κολυμπούν στην παραλία,
12. Αναλογία του τοπικού πληθυσμού στους τουρίστες την περίοδο αιχμής,
13. Αναλογία του τοπικού πληθυσμού στον ετήσιο αριθμό τουριστών,
14. Γάμοι μεταξύ τουριστών και ντόπιων ως ποσοστό όλων των γάμων,
15. Διαζύγια ως ποσοστό των γάμων,
16. Γυναίκες εργαζόμενες ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού,
17. Ρυθμός ανάπτυξης του πληθυσμού,
18. Ποσοστά ανεργίας στην εκτός περιόδου αιχμής εποχή,
19. Τοπική ανεργία έναντι της περιφερειακής ή εθνικής ανεργίας,
20. Ποσοστό υλικών που μπορούν να ανακυκλωθούν,
21. Ποσοστό ύδατος που ανακυκλώνεται,
22. Αριθμός οικονομικών μονάδων που προσφέρουν υπηρεσίες τουριστών,
23. Στερεά/υγρά απόβλητα που παράγονται ανά τουρίστα,
24. Ποσοστό στερεών αποβλήτων που επεξεργάζονται,
25. Ποσοστό στερεών αποβλήτων που ρίπτονται αυθαίρετα,
26. Ποσοστό υδάτινων αποβλήτων που επεξεργάζεται,
27. Αριθμός περιοχών ειδικού ενδιαφέροντος (φυσικού, πολιτιστικού) που προστατεύονται έναντι εκείνου που δεν υπόκειται σε οποιαδήποτε προστασία,
28. Ύπαρξη νομοθεσίας για την προστασία ειδών,
29. Αριθμός απειλούμενων υπό εξαφάνιση ειδών στην περιοχή,
30. Έλεγχος των σχεδίων κινητικότητας της πανίδας,
31. Αντίληψη τουριστών για τον τόπο που επισκέπτονται,
32. Αριθμός διαφορετικών προϊόντων/δραστηριοτήτων που παρέχονται τοπικά (ιστορικός-πολιτιστικός τουρισμός, αθλητισμός, κ.α.),
33. Αριθμός επισκεπτών εναλλακτικού τουρισμού (εκτός των 3S) συγκριτικά με το συνολικό αριθμό επισκεπτών,
34. Ποσοστό ξενοδοχείων (ή κλινών) που λειτουργούν κατά τη διάρκεια του χειμώνα,
35. Ποσοστό τουριστών που φθάνουν με πτήσεις ναύλωσης στο σύνολο των αφίξεων,
36. Ποσοστό τουριστών που φθάνουν και έχουν ήδη κάνει κράτηση κλίνης έναντι των συνολικών αφίξεων,
37. Ύπαρξη κανονισμών νομοθεσίας που καθορίζουν τη χρήση εδάφους,
38. Απασχόληση στον τουρισμό ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης,
39. Αριθμός ντόπιων που εργάζονται στον τουρισμό ως ποσοστό του συνόλου των απασχολουμένων στον τουρισμό,
40. Εισοδήματα που παράγονται από τον τουρισμό ως ποσοστό των συνολικών εισοδημάτων που παράγονται στην περιοχή,
41. Επιχειρήσεις που προσφέρουν υπηρεσίες τουριστών και που ανήκουν σε ντόπιους ως ποσοστό του συνόλου των επιχειρήσεων,
42. Εισοδηματικός πολλαπλασιαστής για τον τομέα του τουρισμού όπως υπολογίζεται σε έναν πίνακας εισόδου-εξόδου,
43. Εισοδήματα που εξάγονται ως ποσοστό των συνολικών εισοδημάτων σε επιχειρήσεις που ανήκουν σε αλλοδαπούς,
44. Ύπαρξη εκπαιδευτικών/ενημερωτικών προγραμμάτων για το κοινό,
45. Ο αριθμός τοπικών συνεδριάσεων για να συζητήσει τα ζητήματα πριν από τις πολιτικές είναι εφαρμοσμένος,
46. Δημόσιες -ιδιωτικές συνεργασίες/επενδύσεις,
47. Αριθμός ερευνών που αφορούν τις προτιμήσεις και τις αντιλήψεις τουριστών,
48. Αριθμός ερευνών που γίνονται αφορώντας τις αντιλήψεις ντόπιων για τον τουρισμό,
49. Αριθμός ερευνητικών μελετών για την αποδοτικότητα της βιομηχανίας/αριθμός μελετών για τις επιδράσεις του τουρισμού,
50. Διασκέψεις και άλλες δραστηριότητες που προσελκύουν το ενδιαφέρον για την έρευνα της οργάνωσης του τοὺρισμού σε τοπικά επίπεδο.

Οι παραπάνω δείκτες είναι ενδεικτικοί και αναφέρονται στα βασικά κοινά προβλήματα/ζητήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι οι παράκτιοι τουριστικοί προορισμοί της Μεσογείου. Οι δείκτες αυτοί, εξαιτίας της γενικότητας τους, είναι ικανοί να περιγράψουν την πρόοδο που σημειώνεται σε έναν τουριστικό προορισμό προς την Βιωσιμότητα. Επίσης οι παραπάνω δείκτες είναι ικανοί, εάν εφαρμόζεται σε περισσότερους του ενός τουριστικού προορισμού, να παρέχουν την δυνατότητα συγκρίσεων σε υπερτοπικό, περιφερειακό και ανώτερο επίπεδο.

Ωστόσο, η πρόταση ενός συγκεκριμένου αριθμού δεικτών και η εφαρμογή τους σε περιοχές με διαφορετικά/ανομοιογενή χαρακτηριστικά δεν βοηθάει στην αξιολόγηση της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Κάθε περιοχή έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τους δικούς της ιδιαίτερους φυσικούς, πολιτιστικούς και άλλους πόρους, των οποίων η προστασία και διατήρηση πρέπει να αξιολογηθεί στο πλαίσιο της τουριστικής ανάπτυξης. Ως εκ τούτου, κάθε επιμέρους περιοχή πρέπει να έχει τους δικούς της δείκτες, οι οποίοι θα ανταποκρίνονται στα τοπικά χαρακτηριστικά και προβλήματα, στις ιδιαιτερότητες του τουριστικού προϊόντος, στις ανάγκες των άλλων κλάδων της οικονομίας για φυσικούς και άλλους πόρους.

Δεν πρέπει όμως να παραγνωρίζεται η ανάγκη για την εφαρμογή κάποιων κοινών δεικτών αξιολόγησης για συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές όπως η Μεσόγειος, η Βαλτική, η Μαύρη θάλασσα, το Αιγαίο, κ.α. Η αναγκαιότητα της ύπαρξης τέτοιων κοινών δεικτών αναγνωρίζεται από τους επιστήμονες και στο πλαίσιο της σκέψης αυτής εντάσσεται και η πρόταση των δεικτών για τους τουριστικούς παράκτιους προορισμούς της Μεσογείου.

Σύμφωνα με τη μελέτη της διεθνούς εμπειρίας για την πρόταση και εκτίμηση δεικτών αξιολόγησης της βιώσιμης ανάπτυξης σε τουριστικούς προορισμούς, προκύπτει πως το αντικείμενο αυτής της επιστημονικής έρευνας και μελέτης είναι ιδιαίτερα πρόσφατο και δεν απαριθμεί πολλές περιπτώσεις. Οι περιπτώσεις αυτές αναφέρονται κυρίως σε δείκτες για την αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης τουριστικών προορισμών όπως μικρά νησιά και Πάρκα (WTO, 2004,α). Σε κάθε μία από αυτές τις περιπτώσεις χρησιμοποιείται διαφορετικός αριθμός δεικτών, διαφορετικοί δείκτες και διαφορετικά Πλαίσια ή Θεματικοί κατάλογοι ή ομάδες δεικτών αξιολόγησης. Μερικές από τις περιπτώσεις αυτές είναι :

- της Albufera (Valencia) : «Εκτίμηση φέρουσας ικανότητας σε εύθραυστο οικοσύστημα»,
- της Ανταρκτικής : «Δείκτες Βιώσιμου Τουρισμού»,
- του Εθνικού Πάρκου Arches των ΗΠΑ : «Δείκτες και σταθερές της ποιότητας για τον Βιώσιμο Τουρισμό και την Φέρουσα Ικανότητα»,
- των Βαλεαρίδων Νήσων : «Ολοκληρωμένη Τουριστική Διαχείριση μέσω δεικτών Βιωσιμότητας»,
- της Νήσου Cape Breton του Καναδά : «Δείκτες για τον Βιώσιμο Τουρισμό και τον Οικοτουρισμό»,
- της Νήσου Lanzarote Καναρίων Νήσων : «Πρόγραμμα Δεικτών Βιώσιμου Τουρισμού»

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τέσσερα παράδειγμα πρότασης ή/και εφαρμογής Δεικτών για την αξιολόγηση του Βιώσιμου Τουρισμού: α) των Βαλεαρίδων Νήσων, β) της Βαλτικής Θάλασσας, γ) της Αγγλίας και δ) της Αυστρίας.

4.6.1. ΒΑΛΕΑΡΙΔΕΣ ΝΗΣΟΙ

Το 2001 σε μια προπαρασκευαστική διάσκεψη για το διεθνές έτος Οικοτουρισμού (2002) που έγινε στο Mahi (Σεϋχέλλες), 8-10 Δεκεμβρίου 2001, οι Meaurio & Murray (2002), διευθυντής και ερευνητής αντίστοιχα του Κέντρου Έρευνας Τουρισμού και Τεχνολογιών των Βαλεαρίδων Νήσων (CITTIB), παρουσίασαν το Πρόγραμμα Ανάπτυξης Δεικτών για την Αξιολόγηση της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης των Βαλεαρίδων νήσων (Formentera, Ibiza, Menorca, Mallorca). Το ερευνητικό πρόγραμμα του CITTIB αποτελούσε μια προσπάθεια για την μέτρηση των επιδράσεων του τουρισμού προκειμένου ο τουρισμός να γίνει συμβατότερος με το περιβάλλον και την τοπική κοινωνία. Η προσπάθεια αυτή ξεκίνησε το 2000 και έληξε το 2003, στο πλαίσιο της οποίας δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στους δείκτες που αφορούσαν το φυσικό περιβάλλον.

Οι στόχοι του Προγράμματος ήταν:

1. Να συμβάλει, με τους δείκτες, στον καθορισμό της δημογραφικής πίεσης των Βαλεαρίδων νήσων και των περιορισμών της οικονομίας, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος.
2. Να καθορίσει τους δείκτες Βιώσιμου Τουρισμού που θα βοηθήσουν στην υλοποίηση του προαναφερθέντα στόχο, οι οποίοι γίνονται εργαλεία επικοινωνίας και εκπαίδευσης για το κοινό και στοιχεία κρίσης προκειμένου να προγραμματιστούν οι πολιτικές για τον Βιώσιμο Τουρισμό.
3. Να επιλέξει τους δείκτες σύμφωνα με τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία.
4. Να καθιερώσει επαναληπτικές εκτιμήσεις των δεικτών Βιώσιμου Τουρισμού.
5. Να ευαισθητοποιηθεί και πληροφορηθεί ο τοπικός πληθυσμός και οι τουρίστες προκειμένου να μετριαστούν οι απειλές που προκαλεί ο τουρισμός.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την ανάπτυξη των Δεικτών Αξιολόγησης του Βιώσιμου Τουρισμού βασίστηκε στις δημογραφικές, οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές μεταβλητές, οι οποίες κανονικά δεν λαμβάνονται υπόψη από την οικονομετρική ανάλυση. Για την ανάπτυξη των Δεικτών αυτών ακολουθήθηκαν συμμετοχικές διαδικασίες και όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς συνεργάστηκαν για το κοινό αποτέλεσμα. Η ερευνητική ομάδα, για την ανάπτυξη των δεικτών ακολούθησε το Πλαίσιο PRS (Pressure – State – Response Framework):

Pressure – State – Response Framework	
Pressure	**πίεση** που δέχεται το περιβάλλον: κατανάλωση ενέργειας και νερού, παραγωγή αποβλήτων.
State	**κατάσταση** του περιβάλλοντος (ποιοτική αλλαγή της φύσης)
Response	**ανταπόκριση** στις περιβαλλοντικές πιέσεις ή τις αλλαγές της κατάστασης του περιβάλλοντος. Η ανταπόκριση μπορεί να αφορά ιδιωτικούς ή δημόσιους φορείς.

Όπως αναφέρουν οι Meaurio & Murray (2002), μετά τη Διάσκεψη του Ρίο το 1992, σε παγκόσμιο επίπεδο ξεκίνησε μια διαδικασία εύρεσης δεικτών αξιολόγησης. Αν και δεν υπάρχει ακόμη συμφωνία για τους δείκτες που πρέπει να εφαρμοστούν, είναι θετικό το γεγονός ότι παγκοσμίως όλο και περισσότερα Ιδρύματα ασχολούνται με αυτό το ζήτημα. Οι Meaurio & Murray πιστεύουν πως για να είναι ένας δείκτης κατάλληλος πρέπει να απεικονίζει μια συγκεκριμένη πραγματικότητα και επομένως πρέπει να ανταποκρίνεται στις διαφορετικές χωρικές κλίμακες, καταλήγοντας έτσι σε πέντε κύρια κριτήρια που αποτελούν έναν καλό δείκτη:

1. Η διαδικασία υπολογισμού πρέπει να είναι μεταξύ άλλων, αντικειμενική και επιστημονικά τεκμηριωμένη.
2. Οι δείκτες πρέπει να αφορούν σε σαφείς πολιτικούς στόχους.
3. Οι δείκτες πρέπει να έχουν μια σαφή ερμηνεία και να είναι κατανοητοί σε όσους δεν είναι επιστήμονες.
4. Οι δείκτες πρέπει να καλύπτουν τη λειτουργία ενός συστήματος συνολικά.
5. Οι δείκτες πρέπει να βασίζονται σε σταθερές τιμές κατά τη διάρκεια μιας μακροχρόνιας περιόδου.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι δείκτες που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του συγκεκριμένου προγράμματος για τις Βαλεαρίδες νήσους. Όπως διαπιστώνουμε από τον ακόλουθο πίνακα, στην περίπτωση των Βαλεαρίδων νήσων οι δείκτες αξιολόγησης εντάσσονται σε έναν συγκεκριμένο πίνακα ή Πλαίσιο όπως ονομάζεται διαφορετικά. Ταξινομούνται δηλαδή σε τρεις μεγάλες κατηγορίες (1) στους δείκτες Πίεσης, (2) στους δείκτες Κατάστασης και (3) στους δείκτες Ανταπόκρισης.

Στις προηγούμενες ενότητες του παρόντος κεφαλαίου, παρουσιάστηκαν τα διεθνώς αναγνωρισμένα Πλαίσια Δεικτών βιωσιμότητας (ή αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης). Πρόκειται δηλαδή για διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις δεικτών βιωσιμότητας και όχι για μαθηματικά μοντέλα. Σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, τα Πλαίσια Δεικτών Βιωσιμότητας έχουν κοινή βάση και στόχο και διαφέρουν ελάχιστα μεταξύ τους, καθώς πρόκειται για παραλλαγές του πρώτου Πλαισίου (PSR). Παρά τις ομοιότητες αυτές, οι δείκτες που περιλαμβάνουν τα Πλαίσια αυτά είναι διαφορετικοί. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις κάποιων κοινών δεικτών. Ο λόγος της διαφοροποίησης των δεικτών είναι ότι αυτοί αναφέρονται στα χαρακτηριστικά του κάθε τόπου τα οποία είναι ξεχωριστά, αλλά και στους εξειδικευμένους στόχους της κάθε έρευνας. Πρέπει όμως να τονισθεί πως δεν εφαρμόζονται σε όλες τις περιπτώσεις συγκεκριμένα Πλαίσια Δεικτών Αξιολόγησης. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις που εφαρμόζονται απλοί κατάλογοι δεικτών που είτε είναι ομαδοποιημένοι σε τομείς ή εξεταζόμενα προβλήματα είτε όχι.

Η αναγκαιότητα της εις βάθος μελέτης του ζητήματος της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης των Βαλεαρίδων νήσων, προκύπτει από το γεγονός ότι ο τουρισμός αποτελεί την σημαντικότερη πηγή εισοδήματος για τα νησιά αυτά. Μετά τη δεκαετία του 1950, οι Βαλεαρίδες νήσοι εντάχθηκαν στον κατάλογο των σημαντικότερων τουριστικών προορισμών του κόσμου. Αντιλαμβάνοντας τον τουρισμό ως το μέσο για την μεγέθυνση της οικονομίας τους παραγνώρισαν τις επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό και κοινωνικό-πολιτιστικό περιβάλλον. Το αποτέλεσμα όμως της αντίληψης των επιπτώσεων και ανισοτήτων που προκαλεί ο τουρισμός ήταν η κατάστρωση ενός ειδικού Προγράμματος με στόχο την ανάπτυξη δεικτών βιωσιμότητας (αξιολόγησης του Βιώσιμου Τουρισμού των Νήσων. Το Πλαίσιο PSR των δεικτών βιωσιμότητας των Νήσων που προτάθηκε στο συγκεκριμένο Πρόγραμμα είναι το ακόλουθο:

Πίνακας 10. ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΕΙΚΤΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΒΑΛΕΑΡΙΔΩΝ ΝΗΣΩΝ			
ΤΟΜΕΑΣ	**ΠΙΕΣΗ (pressure)**	**ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ (state)**	**ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ (response)**
1. Δημογραφία			
Δημογραφία	**1.1.** Δείκτης της ανθρώπινης πίεσης		
	1.2. Δείκτης της πίεσης τουρισμού		
	1.3. Ικανότητα στέγασης		
	1.4. Είσοδος επιβατών (αερολιμένες)		
	1.5. Είσοδος επιβατών (λιμένες)		
2. Κοινωνία και οικονομία			
Εργασία		**2.1.** Ισορροπία εργασίας	
		2.2. Σταθερότητα εργασίας	
		2.3. Εποχικότητα εργασίας	
		2.4. Ενεργός πληθυσμός και ποσοστό ανεργίας	
		2.5. Εξέλιξη αμοιβών	
		2.6. Διανομή πλούτου	
Κατοικία		**2.7.** Τιμή στέγασης	
		2.8. Πρόσβαση στέγασης	
Επένδυση	**2. 9.** Εξωτερική ισορροπία		
Ιδιωτική εταιρία			**2.10.** Περιβαλλοντικά συστήματα διαχείρισης
Οχήματα	**2.11.** Οχήματα	**2.12.** Διαθεσιμότητα του οδικού δικτύου	
Βάρκες και σκάφη	**2.13.1.** Βάρκες και σκάφη αναψυχής	**2.13.2.** Διαθεσιμότητα αγκυροβολίων	
Παραλίες	**2.14.1.** Πραγματική και πιθανή απαίτηση	**2.14.2.** Διαθεσιμότητα περιοχής παραλιών.	**2.15.** Γαλάζιες σημαίες
3. Περιβάλλον			
Έδαφος	**3.1.2.** Αλλαγές χρήσης αγροτικών εδαφών	3.1.1. Χρήση εδάφους	

Πινακας 10. ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΕΙΚΤΩΝ
ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΒΑΛΕΑΡΙΔΩΝ ΝΗΣΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ	ΠΙΕΣΗ (pressure)	ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ (state)	ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ (response)
	3.2.1. Αστικοποίηση		
	3.2.2. Οικοδόμηση		
		3.2.3. Αστική κατοχή	
		3.2.4. Παράκτια αστική κατοχή	
	3.3. Υποδομή των δικτύων δρόμων και σιδηροδρόμων		
		3.4. Υπερυψωμένα καλώδια	
Φυσικές περιοχές	**3.5.** Δασικές πυρκαγιές		**3.6.** Εξέλιξη φυσικά προστατευμένης περιοχής
Νερό	**3.7.** Αστική κατανάλωση ύδατος	**3.8.** Ισορροπία ύδατος	**3.9.** Κατεργασία ύδατος
Ενέργεια	**3.10.** Ακαθάριστη ενεργητική κατανάλωση		
	3.11. Ηλεκτρική κατανάλωση	**3.12.** Δείκτης της ενεργειακής έντασης.	**3.13.** Ανανεώσιμη ενέργεια
	3.14. Το οικολογικό ίχνος της κατανάλωσης ενέργειας		
	3.15. CO_2		
Υποδομή αποβλήτων	**3.16.** Παραγωγή αποβλήτων		**3.17.** Ανακυκλωμένα απορρίμματα
		3.18. Συγκεκριμένη κατανάλωση	

Πηγή: Meaurio & Murray (2002)

Το παραπάνω Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης λαμβάνει υπόψη του αρκετές διαστάσεις της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, ωστόσο οι δείκτες που περιλαμβάνει είναι απλοί και δεν συνδυάζουν τις πληροφορίες ή τα δεδομένα που υπάρχουν μεταξύ τους. Η απλή γραμμική σχέση που υπάρχει μεταξύ των δεικτών αποτελεί ένα σημαντικό μειονέκτημα του παραπάνω Πλαισίου δεικτών, το οποίο φυσικά αποτελεί μειονέκτημα του Πλαισίου PSR.

Επιπρόσθετα, το γεγονός ότι το Πλαίσιο αυτό δεν περιέχει και τις τρεις κατηγορίες δεικτών του κάθε εξεταζόμενου ζητήματος, δεν βοηθάει στην ολοκληρωμένη απεικόνιση-εκτίμησή του. Το πρόβλημα αυτό δυστυχώς δεν μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε τους δείκτες αυτούς ως «βιώσιμους / δείκτες βιωσιμότητας», ως δείκτες δηλαδή για την αξιολόγηση της Βιωσιμότητας. Για παράδειγμα οι δείκτες εργασίας δεν δίδουν καμία πληροφορία για την απασχόληση στον τουρισμό σε σχέση με άλλους κλάδους της οικονομίας. Ο δείκτης για τα ανακυκλώσιμα απορρίμματα δεν δίδει καμία περαιτέρω πληροφορία σχετικά με το ποσοστό αυτών στο σύνολο των απορριμμάτων που παράγονται από τον τουρισμό, ή από ποιες πηγές προέρχονται αυτά. Ωστόσο οι παραπάνω δείκτες αποτελούν μια σημαντική πρώτη προσπάθεια των Αρχών της περιοχής να αξιολογήσουν την πορεία τους προς την Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη.

4.6.2. ΒΑΛΤΙΚΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

Οι χώρες της Βαλτικής Θάλασσας και κυρίως η ομάδα Baltic 21[59], θεώρησαν πως για να επιτευχθεί η Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη της περιοχής έπρεπε να υπάρχει ένα σύστημα κοινών δεικτών (για μια περιοχή με εξαιρετικά μεγάλη ετερογένεια) το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως οδηγός από τις περιφερειακές και τοπικές Αρχές. Έτσι, το 1999, στο Συνέδριο που έλαβε χώρα στη Ρίγα της Εσθονίας το οποίο διοργάνωσε η Επιτροπή Τουρισμού Βαλτικής Θάλασσας (BTC)[60], αναφέρθηκε πως η ανάπτυξη και η χρήση των δεικτών στη Βαλτική θάλασσα είναι ένα μέγιστης σημασίας ζήτημα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού ξεκίνησε μια διαδικασία ανάπτυξης δεικτών αξιολόγησης. Η διαδικασία αυτή περιελάμβανε επτά κύρια στάδια. Τα πρώτα δύο στάδια της διαδικασίας αφορούσαν την ανάλυση της τρέχουσας κατάστασης του τουρισμού στην περιοχή της Βαλτικής, καθώς και εξέταση των υπαρχόντων συστημάτων δεικτών για τον τουρισμό.

Στο τρίτο στάδιο της διαδικασίας, η Baltic 21 διένειμε και ζήτησε από όλα τα μέλη της να συμπληρώσουν έναν βασικό πυρήνα δεικτών. Κατόπιν, διανεμήθηκε ένα ερωτηματολόγιο προκειμένου να συμπληρώσουν όλα τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία για τον υπολογισμό των δεικτών αυτών. Στο επόμενο στάδιο, η Baltic 21 επεξεργάζοντας τους προτεινόμενους δείκτες και τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία, κατέληξε σε ένα «σετ» δεικτών ανά χωρικό επίπεδο

---

[59] *Indicators for the development of sustainable tourism in the Baltic Sea Region, in* http://www.umweltbundesamt.org/fpdf-k/2048.pdf#search='sustainable%20tourism%20indicators%20for%20Baltic%20Sea'.

[60] Το 1996, οι Πρωθυπουργοί των χωρών της βαλτικής πήραν την πρωτοβουλία να αναπτύξουν την Agenda 21 στην Βαλτική. Αυτή ήταν η έναρξη της διαδικασίας για τη δημιουργία του Baltic 21 και της Βιώσιμης Ανάπτυξης στην Βαλτική. Το 1998, οι υπουργοί εξωτερικών υιοθέτησαν την Agenda 21 για τη Βαλτική και η εφαρμογή ενός προγράμματος δράσης για την γεωργία, την ενέργεια, την αλιεία, τη βιομηχανία, τον τουρισμό, τις μεταφορές και τον χωροταξικό σχεδιασμό.

(Περιφερειακό και Τοπικό), εκτιμήθηκαν οι δείκτες και εκδόθηκε μια έκθεση προκειμένου να ενημερωθούν όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς.

Το έκτο στάδιο της διαδικασίας αφορούσε τη συνεργασία και ανταλλαγή απόψεων όλων των εμπλεκόμενων φορέων στον τουρισμό, σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, για την υιοθέτηση των τελικών δεικτών διακρινόμενο σε οικονομικούς, οικολογικούς, κοινωνικούς και θεσμικούς δείκτες. Όμως, λόγω της ετερογένειας της περιοχής, επιλέχθηκε και μια επιπλέον κατηγορία δεικτών η οποία ονομάσθηκε «γενικοί δείκτες». Το έβδομο στάδιο της διαδικασίας αφορούσε τον οδηγό εφαρμογής των δεικτών.

Πίνακας 11. ΔΕΙΚΤΕΣ ΒΑΛΤΙΚΗΣ

Προτεινόμενοι δείκτες σε περιφερειακό επίπεδο (Baltic Sea Region)	
Σκοπός	**Δείκτης**
Για την Βιώσιμη Ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή, για την διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, τη διάσωση της ποιότητας της αναψυχής στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον και στην ενσωμάτωση του φυσικού, πολιτιστικού και δομημένου περιβάλλοντος.	Εταιρείες με EMS (ISO ή EMAS)
Προώθηση της διατήρησης της ανταγωνιστικότητας της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των τουριστικών επιχειρήσεων	Πλήθος τουριστών που διανυκτερεύουν (κατηγοριοποίηση κατά τύπο καταλύματος)
	Μερίδιο του τουρισμού στο ΑΕΠ
Δημιουργία κατάλληλων / ικανοποιητικών κοινωνικών συνθηκών για τους τουρίστες και τον τοπικό πληθυσμό	Πλήθος απασχολουμένων στον τουριστικό τομέα
Προτεινόμενοι δείκτες σε περιφερειακό (Baltic Sea Region) ή/και τοπικό (Destination) επίπεδο	
Πλήθος τουριστών σε ορεινές περιοχές	
Πλήθος τουριστών σε ακτές	
Πλήθος τουριστών σε προστατευόμενες χερσαίες και υδάτινες περιοχές	
Πλήθος τουριστών σε πολιτιστικές περιοχές	
Πλήθος τουριστών σε εθνικά πάρκα	
Πλήθος απειλούμενων ειδών	
Κατάλυμα: κατανάλωση ύδατος ανά τουρίστα	
Κατάλυμα: παραγωγή οικιακών αποβλήτων	
Κατάλυμα: χρήση ενέργειας ανά τύπο ενέργειας	
Κατάλυμα: εκπομπές SO_2	

Πηγή: *Indicators for the development of sustainable tourism in the Baltic Sea Region*, http://www.umweltbundesamt.org.

Όπως διαπιστώνουμε από τον παραπάνω πίνακα, οι προτεινόμενοι δείκτες για την περιοχή της Βαλτικής είναι σαφώς λιγότεροι σε αριθμό από εκείνους της περίπτωσης των Βαλεαρίδων νήσων.

Μια άλλη σημαντική παρατήρηση είναι πως οι δείκτες αυτοί δεν εντάσσονται σε κάποιο συγκεκριμένο Πλαίσιο. Οι λόγοι που συμβαίνει αυτό είναι πως οι παραπάνω δείκτες αφορούν μια μεγάλη γεωγραφική περιοχή η οποία περιλαμβάνει αρκετές χώρες. Όσο μεγαλύτερη είναι η υπο-εξέταση γεωγραφική περιοχή τόσο μειώνεται η πιθανότητα ανταπόκρισης ιδιαίτερων κοινών χαρακτηριστικών. Κάθε επιμέρους γεωγραφική περιοχή έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά Αυτό σημαίνει πως η ανάπτυξη ενός σώματος κοινών δεικτών θα πρέπει να αφορά κοινά γενικά χαρακτηριστικά, ο αριθμός των οποίων μειώνεται καθώς αυξάνεται το εύρος της υπο εξέτασης περιοχής.

4.6.3. ΑΓΓΛΙΑ

Το Αγγλικό Συμβούλιο Τουρισμού (ETC) το 2000 ανέπτυξε ένα σύνολο 20 εθνικών δεικτών για τον Βιώσιμο Τουρισμό με στόχο την έκδοση μιας ετήσιας Έκθεσης για την πρόοδο της Αγγλίας προς τον Βιώσιμο Τουρισμό. Οι δείκτες αυτοί βασίζονται σε τρεις βασικούς στόχους του Αγγλικού Συμβουλίου Τουρισμού: (**1**) προστασία και ενίσχυση φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, (**2**) υποστήριξη τοπικών κοινοτήτων και του πολιτισμού τους, (**3**) εξασφάλιση ωφελειών για την οικονομία των τουριστικών προορισμών.

Οι δείκτες που αναφέρονται στην προώθηση – αξιολόγηση της πορείας της Αγγλίας προς τον Βιώσιμο Τουρισμό (Liddell, 2001) παρατίθενται είναι :

1. Αριθμός επιχειρήσεων που έχουν περιβαλλοντικά διοικητικά σχέδια.
2.α. Αριθμός αγγλικών παραλιών με μπλε σημαία και Βραβείο παραλιών.
2.β. Διοξείδιο του άνθρακα που παράγεται από τη βιομηχανία ξενοδοχείων.
3. Χρήση μεταφορικών μέσων σε ταξίδια διακοπών στην Αγγλία από τους βρετανούς.
4. Ποσοστό Τοπικών Αρχών με Τουριστικά Σχέδια Δράσεων.
5. Αναλογία του εδάφους και των ιστορικών κτηρίων που προστατεύονται από εθνικούς φορείς σε αντίθεση με το χρηματικό ποσό που ξοδεύεται για την προστασία αυτών.
6. Αριθμός Σχεδίων Δράσεων Βιοποικιλότητας που υιοθετούνται από τουριστικές επιχειρήσεις
7.α. Ποσοστό συνολικού εργατικού δυναμικού που απασχολείται στον τουρισμό.
11. Ποσοστό καταλυμάτων που εξυπηρετούν ανθρώπους με αναπηρία.
12. Ποσοστό τοπικών Αρχών με τουριστικές στρατηγικές που λαμβάνουν υπόψη τους τον πολιτισμό και την κληρονομιά.
13. Αριθμός καταλυμάτων που συμμετέχουν στο πρόγραμμα εκπαίδευσης «Welcome Host».
14. Ποσοστό καταλυμάτων που έχουν πιστοποιητικό ποιότητας.
15. Ικανοποίηση επισκεπτών.
16. Δαπάνες εσωτερικού τουρισμού ανά Περιφέρεια.
17. Συμμετοχή του Αγγλικού τουρισμού στο ΑΕΠ του Ηνωμένου Βασιλείου.
18. Σύνθεση του τουριστικού τομέα σύμφωνα με τον κύκλο εργασιών.
19. Μηνιαίως αριθμός ταξιδιών στην Αγγλία από κατοίκους του Ηνωμένου Βασιλείου.
20. Καθαρές εγχώριες δαπάνες τουρισμού από τουρίστες του Ηνωμένου Βασιλείου.

Οι παραπάνω δείκτες όπως διαπιστώσαμε και στην περίπτωση της Βαλτικής, δεν εντάσσονται σε συγκεκριμένο Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης (π.χ. PSR, DSR) και ο αριθμός τους είναι συγκριτικά μικρότερος από εκείνων των Βαλεαρίδων νήσων. Οι λόγοι που συμβαίνει αυτό είναι κοινοί με εκείνους της περίπτωσης των Βαλεαρίδων νήσων. Οι παραπάνω δείκτες προτάθηκαν και εφαρμόστηκαν από έναν κεντρικό φορέα της χώρας προκειμένου να εξαχθεί μια γενική εικόνα της πορείας της Αγγλίας προς την επίτευξη του Βιώσιμου Τουρισμού. Το Αγγλικό Συμβούλιο Τουρισμού θέλοντας να έχει μια γενική εικόνα της καταστάσεως ήταν αναγκασμένο να επιλέξει έναν συγκεκριμένο αριθμό δεικτών, ικανών να παρέχουν μια γενική εικόνα της πορείας του Αγγλικού τουρισμού προς τη Βιωσιμότητα.

Κατά συνέπεια, εκ των πραγμάτων, το Αγγλικό Συμβούλιο Τουρισμού ήταν υποχρεωμένο να επιλέξει έναν όσο γίνεται μικρότερο αριθμό δεικτών, ανταποκρινόμενο στους στόχους του προγράμματος και στα κοινά χαρακτηριστικά των τουριστικών προορισμών. Επίσης, όπως διαπιστώνουμε από το περιεχόμενο των δεικτών, αυτοί αναφέρονται σε όλους τους επιμέρους τομείς της Βιωσιμότητας του Τουρισμού. Αναφέρονται στον τομέα του περιβάλλοντος, του πολιτισμού, της κοινωνίας και της οικονομίας. Οι συγκεκριμένοι δείκτες, όπως και στην περίπτωση της Βαλτικής, δεν αποσκοπούν να καθοδηγήσουν τους αρμόδιους φορείς στην επίλυση ή αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων που προκαλούνται εξαιτίας των πιέσεων ή επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός. Προτείνονται και εφαρμόζονται για να δώσουν μια γενική εικόνα της

πορείας προς τη Βιωσιμότητα, γι' αυτό και δεν χρειάζονταν η ανάπτυξη Πλαισίου Δεικτών Αξιολόγησης.

Γενικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι δείκτες αυτοί είναι κατάλληλοι για την διεξαγωγή διεθνών συγκρίσεων και κατάταξης των χωρών, αφού γίνουν οι αναγκαίες προσαρμογές. Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω παρατηρήσεις, το Αγγλικό Συμβούλιο Τουρισμού, το 2001 προχώρησε στον σχεδιασμό μιας Εθνικής Στρατηγικής για τον Βιώσιμο Τουρισμό με τον τίτλο «Time For Action» (Liddell, 2001). Το βασικό μήνυμα της στρατηγικής αυτής ήταν πως ο Βιώσιμος Τουρισμός αποτελεί ένα θεμελιώδες ζήτημα για την εξασφάλιση της μακροχρόνιας ανταγωνιστικότητας της τουριστικής βιομηχανίας (διαχείριση των επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον, στην κοινωνία και στην οικονομία και ενισχύσει των θετικών επιδράσεων του τουρισμού στους τομείς αυτούς, προς όφελος των μελλοντικών γενιών).

Το «English Tourism Council» το οποίο το 2003 μετονομάστηκε σε «VisitBritain», προσπαθεί να βελτιώσει-συμπληρώσει τον κατάλογο των δεικτών βιώσιμου τουρισμού κυρίως για τα ζητήματα που αφορούν τον πολιτισμό, τα Media και τον αθλητισμό[61].

Γενικά, η Αγγλία, όπως και οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως αποτελούν τους πρωτοπόρους στην έρευνα και εφαρμογή δεικτών για την Βιώσιμη Ανάπτυξη σε πολλούς τομείς. Η Αγγλία μετά το 2000, εκδίδει συνεχώς ετήσιες Εκθέσεις Δεικτών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη σε εθνικό, περιφερειακό, τοπικό και τομεακό επίπεδο. Πέρα δε από τις ετήσιες Εκθέσεις, εκδίδονται και ειδικοί Οδηγοί για την έρευνα και εφαρμογή δεικτών Βιώσιμης Ανάπτυξης με την ονομασία «Local Quality of Life». Το εγχειρίδιο αυτό αποτελεί τη συνέχεια της Στρατηγικής που τέθηκε το 1999 με τίτλο «A better quality of life» και αναφέρεται στον τρόπο-διαδικασίες ανάπτυξης και εφαρμογής 21 ενδεικτικών δεικτών από τις τοπικές Αρχές της χώρας.

Η ανάγκη για την εμπλοκή των Τοπικών Αρχών στην εφαρμογή δεικτών, στο πλαίσιο του εγχειριδίου αυτού, κρίνεται ικανή και αναγκαία συνθήκη για την εξασφάλιση της Βιωσιμότητας. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης, τονίζεται πως οι Τοπικές Αρχές θα πρέπει να ηγούνται στην προσπάθεια επίτευξης της Βιωσιμότητα. Όμως, εκτός των Τοπικών Αρχών, για την επίτευξη της Βιωσιμότητας απαιτείται και η συμμετοχή των κατοίκων της τοπικής κοινωνίας. Οι δύο αυτές συνθήκες συναντώνται και στον Τομεακό Οδηγό για την προώθηση της Βιωσιμότητας στον τουρισμό με τίτλο «Measuring Sustainable Tourism at the Local Level».

Όμως το Αγγλικό Συμβούλιο Τουρισμού δεν αποτελεί τον μοναδικό φορέα της Αγγλίας που έχει προσπαθήσει να αναπτύξει δείκτες για την αξιολόγηση της προόδου της χώρας προς τον Βιώσιμο Τουρισμό. Η έρευνα και εφαρμογή δεικτών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη της χώρας έχει γίνει τόσο από κεντρικούς κυβερνητικούς φορείς της Ουαλίας, της Σκωτίας, της Βορείου Ιρλανδίας, όσο και από εννέα Περιφέρειες της χώρας οι οποίες εκδίδουν μια ετήσια Έκθεση με τίτλο «Regional quality of life counts - Regional versions of the national 'headline' indicators of sustainable development». Η Έκθεση αυτή αφορά στην ανακοίνωση των αποτελεσμάτων από την εφαρμογή 15 δεικτών. Επίσης, τους δικούς τους δείκτες για την Βιώσιμη Ανάπτυξη εφαρμόζουν και φορείς της Τοπικούς Αυτοδιοίκησης, όπως η Μητροπολιτική Περιοχή του Λονδίνου, ως αποτέλεσμα της έκδοσης ενός οδηγού με τίτλο «*Local quality of life count*» που έγινε το 1999 και το οποίο πρότεινε 29 δείκτες για τις Τοπικές Αρχές.

Στην περίπτωση όμως της Αγγλίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζεται με τη διαχείριση των Εθνικών Πάρκων. Τα περισσότερα από τα εθνικά πάρκα της Αγγλίας έχουν αναπτύξει δικούς τους δείκτες για την αξιολόγηση της προόδου της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης με στόχο την διατήρηση των πόρων στους οποίους στηρίζεται το κάθε Πάρκο -για την προστασία και ανάδειξη των οποίων συστήθηκε.

Σημαντικά παραδείγματα αποτελούν τα Εθνικά Πάρκα : North York Moors, Lake District, Danmoor, Exmoor και Northumberland[62]. Στη συνέχεια παρουσιάζεται το παράδειγμα του

---

[61] Βλ. http://www.sustainable-development.gov.uk/sustainable/quality04/maind/04d16.htm.

Dartmoor National Park[63] το οποίο ιδρύθηκε το 1951 και αποτελεί ένα από τα ένδεκα Εθνικά Πάρκα της Αγγλίας και Ουαλίας. Το Πάρκο έχει έκταση 368 τετραγωνικά μίλια, εντός του οποίου κατοικούν περίπου 33.000 άτομα. Βασικά χαρακτηριστικά του Πάρκου είναι τα ήδη άγριας ζωής που υπάρχουν σε αυτό, καθώς και τα αρχαιολογικά μνημεία. Το 2001, οι Αρχές του Πάρκου ανακοίνωσαν το Σχέδιο Διαχείρισης του Πάρκου για την περίοδο 2001-2006. Στο πλαίσιο του Σχεδίου αυτού εντάσσεται ένας κατάλογος δεικτών η εκτίμηση των οποίων βοηθάει στην αξιολόγηση της πορείας προς την βιωσιμότητα.

***Δείκτες Μέτρησης Κατάστασης Περιβάλλοντος του* Dartmoor National Park**
Συνολική έκταση του Πάρκου.
Συνολική έκταση Πάρκου που διαχειρίζεται βάσει των στόχων συντήρησης των Αρχών του Πάρκου.
Συνολική έκταση βαλτότοπων (moorland).
Συνολική έκταση και % διαχείρισης βαλτότοπων βάσει των στόχων των Αρχών του Πάρκου.
Έκταση βαλτότοπων υπό τη διαχείριση των Αρχών του Πάρκου.
Έκταση και % βαλτότοπων που αντιστοιχεί σε περιβαλλοντικά ευαίσθητη περιοχή.
Έκταση βαλτότοπων που είχε αναμορφωθεί για άλλες χρήσεις (γεωργία ή δασοκομία).
Διατήρηση υψιπέδων (έκταση βαλτότοπου καλυπτόμενη άνω του 25% με θάμνους).
Αποκατάσταση περιοχών χλόης (6.900 ha –μέτρηση 1994).
Διατήρηση πληθυσμού Skylarks.
Διατήρηση πληθυσμού Wheatears.
Έκταση έλους.
Αποκατάσταση ελώδους περιοχής.
Συνολική έκταση δασώδους περιοχής.
Συνολική έκταση & ποσοστό δασώδους περιοχής υπό διαχείριση, βάσει του στόχων των Αρχών του Πάρκου.
Διατήρησης παλαιότερων ημι-φυσικών δασωδών εκτάσεων.
Δημιουργία νέας δασώδους περιοχής.
Έκταση κωνοφόρων σε παραδοσιακές δασώδεις περιοχές.
Αφαίρεση κωνοφόρων για την αποκατάσταση της πλατύφυλλης δασώδους περιοχής με προτεραιότητα σε παραδοσιακές δασώδης εκτάσεις.
Διατήρηση διανομής άγριου daffodil.
Φυτείες μεγαλύτερες των 5 εκταρίων, οι οποίες διοικούνται από την εγκεκριμένη Επιτροπή Σχεδιασμού Δασονομίας.
Διατήρηση πληθυσμού Nightjars.
Συνολική έκταση καλλιεργήσιμου εδάφους.
Συνολική έκταση και % καλλιεργήσιμου εδάφους το οποίο διαχειρίζεται σύμφωνα με τους στόχους των Αρχών του Πάρκου.
Έκταση καλλιεργήσιμης γης σε περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές.
Διατήρηση υπάρχοντος μήκους φρακτών από ξύλο και πέτρα.
% ειδών διαχωριστικών φρακτών με ευνοϊκή διαχείριση.
Μήκος διαχωριστικών φρακτών των περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών.
Μήκος πέτρινων και ξύλινων φρακτών περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών.
Διατήρηση περιοχής λιβαδιών (Rhôs).
Έκταση λιβαδιών (Rhôs) υπό τη διαχείριση του Πάρκου ή ευαίσθητων περιοχών (διαχείριση περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών).
% υψηλής ποιότητας ειδών χλόης υπό καθεστώς προστασίας.
Προώθηση διαχείρισης λιβαδιών σανού με δυνατότητα αύξησής τους.

[62] βλ. Διαδικτυακή Πύλη Εθνικών Πάρκων Αγγλίας, http://www.nationalparks.gov.uk.
[63] βλ Διαδικτυακό τόπο Dartmoor Park, http://www.dartmoor-npa.gov.uk/.

Δείκτες Μέτρησης Κατάστασης Περιβάλλοντος του **Dartmoor National Park**
Προώθηση διαχείρισης σε λιβάδια ξηρής βοσκής με δυνατότητα αύξησής τους.
Αύξηση και συντήρηση ανοικτών υγροτόπων.
% ποταμών πάρκου με καθαρό νερό (River Ecosystem Class 1 water quality).
Διατήρηση βιώσιμου πληθυσμού του σολομού του Ατλαντικού.
Διατήρηση βιώσιμου πληθυσμού ενυδρίδων.
Αποβολή κρίσιμο φορτίο θείου που υπάρχει σε ποτάμια και ρυάκια
Αριθμός περιοχών με διαχείρισης ποιότητας αέρα εντός των τεσσάρων Τοπικών Συμβουλίων Περιοχής.
Συνολικός αριθμός καταγεγραμμένων κτηρίων.
Αριθμός καταγεγραμμένων κτηρίων που κινδυνεύουν.
Ετήσιος αριθμός κτηρίων που παύουν να εμφανίζονται στους σχετικούς καταλόγους (εκτός από εκείνα που κατεδαφίζονται).
Αριθμός παραδοσιακών αγροτικών κτηρίων που αποκαθίστανται μέσα από Προγράμματα συντήρησης ευαίσθητων περιοχών.
Αριθμός αρχαιολογικών και ιστορικών χαρακτηριστικών που διαχειρίζονται βάσει προγραμμάτων συντήρησης ευαίσθητων περιοχών.
Αριθμός περιοχών που συντηρούνται.
Ενθάρρυνση ετήσιου συνολικού αποτελέσματος μεγαλύτερο των 11 θετικών δράσεων αξιολόγησης και βελτίωσης περιοχών που συντηρούνται.
Αριθμός αρχαίων μνημείων.
Διατήρηση εθίμων και παραδόσεων.
Διατήρηση αποτελεσματικού επιπέδου λειτουργίας του Κέντρου Επισκεπτών του Πάρκου έναντι του ελάχιστου επιπέδου υπηρεσιών.
Ετήσιος αριθμός ημερήσιων επισκέψεων του Πάρκου.
Ετήσιος αριθμός επισκεπτών του Πάρκου.
Ετήσιος αριθμός ημερών επίσκεψης Πάρκου.
Ετήσιος αριθμός διανυκτερεύσεων στο Πάρκο.
Ετήσιος αριθμός επισκεπτών σε Κέντρα Πληροφόρησης τα οποία λειτουργούν ή υποστηρίζονται από το Πάρκο.
Διατήρηση τρέχουσας αναλογίας επισκεπτών του δικτύου πληροφόρησης και ημερήσιο αριθμό επισκεπτών του Πάρκου.
Αύξηση ετήσιου αριθμού εισόδων στον δικτυακό τόπο του Πάρκου.
Συνολικό μήκος διαδρομών.
% της PROW με εύκολη χρήση από το κοινό.
Αύξηση μήκους για την προώθηση κυκλικών διαδρομών.
Αύξηση συνολικού αριθμού και % ανοικτών περιοχών στο κοινό.
Συνολικό μήκος της PROW για τα άτομα με ειδικές ανάγκες
Αριθμός επιχειρήσεων που συνυπογράφουν τη Χάρτα Βιώσιμου Τουρισμού του Πάρκου.
Σύνολο ΑΕΠ προερχόμενο από το Πάρκο.
% των εσόδων του ξενοδοχείου και εστιατορίου του Πάρκου στο σύνολο των εσόδων αυτού
Μέση κυκλοφοριακή ροή Αυγούστου σε (7) βασικές οδικές αρτηρίες.
% εγκαταστάσεων πάρκου που εξυπηρετούνται από λεωφορεία
% εγκαταστάσεων πάρκου που προσεγγίζονται με λεωφορεία χωρίς εισιτήριο.
Πληθυσμός Πάρκου
Αριθμός νοικοκυριών στο Πάρκο
Αριθμός δημόσιων κτηρίων και % αυτών στο σύνολο των κτηρίων του Πάρκου.
Ετήσιο % νέων κτηρίων σε περιοχές που ήδη έχουν αναπτυχθεί.
Κατά κεφαλή ΑΕΠ
Αναλογία κατά κεφαλήν ΑΕΠ Πάρκου στο μέσο όρο του ΑΕΠ του Devon

Δείκτες Μέτρησης Κατάστασης Περιβάλλοντος του **Dartmoor National Park**
Ανεργία στο Πάρκο.
Ανεργία στο Devon.
ΑΕΠ του Dartmoor που αντιστοιχεί στη γεωργία και δασοκομία.
Αναλογία των κύριων χώρων του Πάρκου στο 25% των πιο κλειστών χώρων σύμφωνα με τους δείκτες στέρησης του «Γεωγραφική Πρόσβαση στις Υπηρεσίες»
Αριθμός Προγραμμάτων και δράσεων που εφαρμόζονται.
Ο αριθμός διαφημισμένων που εγκρίνονται από το νομικό σχέδιο ως ποσοστό των συνολικών αδειών που χορηγούνται

Πηγή: Dartmoor National Park (2001)

4.6.4. ΑΥΣΤΡΙΑ

Στο 7ο Διεθνές Συνέδριο για την Τουριστική Στατιστική που διοργανώθηκε στην Στοκχόλμη (9-11/5/2004) ο Laimer & Öhlböck (2004), παρουσίασαν τους προτεινόμενους δείκτες για την Αξιολόγηση του Βιώσιμου Τουρισμού της Αυστρίας. Τα κύρια χαρακτηριστικά του τουρισμού της Αυστρία είναι ότι αυτός είναι μικρού/μεσαίου μεγέθους όσον αφορά το μέγεθος των προορισμών, των καταλυμάτων και των προσφερόμενων υπηρεσιών, ενώ παρουσιάζεται ιδιαίτερα συγκεντρωμένος σε τοπικό και εποχικό επίπεδο. Μερικά από τα μέτρα που ελήφθησαν για την προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού στην Αυστρία ήταν τα ακόλουθα:

- Εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων δραστηριοτήτων σχετικών με τον τουρισμό
- Στρατηγικές προώθησης περιβαλλοντικά φιλικών κτηρίων και κατασκευαστικών πρακτικών για τον τουρισμό
- Εφαρμογή και ενίσχυση επιπέδου περιβαλλοντικής ποιότητας
- Περιφερειακά Σχέδια
- Περιφερειακά Σχέδια μεταφορών
- Χωροταξικά Σχέδια
- Υιοθέτηση οικονομικών μέσων, όπως δαπάνες, τέλη, φόροι επιχορηγήσεις, κ.α.
- Προώθηση της συμμετοχής στην πληροφόρησης
- Προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού

Με την ανάδειξη της αναγκαιότητας για την προώθηση του Βιώσιμου Τουρισμού μέσα από τα παραπάνω μέτρα αναδείχθηκε και η ανάγκη της εκτίμησης (αξιολόγησης) της κατάστασης, κατά πόσο δηλαδή ο τουρισμός της χώρας γίνεται βιώσιμος. Έτσι, το κύριο μέσο για την εκτίμηση αυτή φάνηκε ότι είναι οι «**δείκτες**».

Βασικοί σκοποί του προγράμματος ανάπτυξης δεικτών για τον Βιώσιμο Τουρισμό της Αυστρίας ήταν η ανάπτυξη μιας ομάδας δεικτών που θα ανταποκρίνονταν σε οικολογικά και κοινωνικά ζητήματα και θα απαιτούσαν όσο το δυνατόν μικρότερο αριθμό πηγών και δαπανών για την άντληση των αναγκαίων στοιχείων. Επίσης, ένα άλλο σημαντικό ζήτημα ήταν η χρήση ποιοτικών και ποσοτικών δεικτών, αλλά και η συνεργασία τοπικών φορέων, καθώς και η διευκρίνιση πως όλοι οι δείκτες δεν μπορούν να εφαρμοστούν σε όλους τους τουριστικούς προορισμούς, καθώς κάθε ένας από αυτούς έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Ενώ έγινε και η παραδοχή ότι όλοι οι δείκτες δεν απευθύνονται στο ίδιο χωρικό-διοικητικό επίπεδο και ως εκ τούτου θα πρέπει να κατηγοριοποιούνται σε τοπικούς, δημοτικούς, περιφερειακούς και εθνικούς. Ενώ ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δίδεται σε δείκτες που αφορούν ιδιαίτερα ευαίσθητες περιοχές (οικολογικά πάρκα, εθνικά πάρκα, ορεινές περιοχές, αστικές περιοχές, κ.α.).

Ο πίνακας που ακολουθεί περιλαμβάνει την πρώτη ομάδα προτεινόμενων δεικτών για τον Βιώσιμο Τουρισμό της Αυστρίας που έγινε στα μέσα του 2004 δημοσιεύτηκε στο 7ο Διεθνές Συνέδριο

Στατιστικής του Τουρισμού στη Στοκχόλμη (Peter Laimer, Petra Öhlböck, 2004). Όπως διαπιστώνουμε, οι παρακάτω δείκτες αναφέρεται στο Θεματικό Πλαίσιο δεικτών της CSD. Στην περίπτωση της Αυστρίας, οι προτεινόμενοι δείκτες ταξινομούνται σε 12 κύριες κατηγορίες, οι οποίες υποδιαιρούνται σε επιμέρους κατηγορίες ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του εξεταζόμενου ζητήματος, ενώ για κάθε δείκτη επισημαίνεται το χωρικό επίπεδο στο οποίο αυτός αναφέρεται.

Πίνακας 12. ΔΕΙΚΤΕΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (ΑΥΣΤΡΙΑ)	
ΔΕΙΚΤΕΣ	**ΧΩΡΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ**
ΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΕ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΞΙΑ	
Γενική τάση τουρισμού	
Διανυκτερεύσεις	Εθνικό, Περιφερειακό, Δημοτικό
Διανυκτερεύσεις αλλοδαπών μείον διανυκτερεύσεις Αυστριακών στο εξωτερικό)	Εθνικό
Αφίξεις αλλοδαπών	Εθνικό, Περιφερειακό, Δημοτικό
Αφίξεις ημεδαπών	Εθνικό, Περιφερειακό, Δημοτικό
Διανυκτερεύσεις προς κάτοικοι	Εθνικό, Περιφερειακό, Δημοτικό
Πληθυσμιακή πυκνότητα	Περιφερειακό, Δημοτικό
Ετήσιος αριθμός επισκεπτών σε πάρκα	Ανάλογη μεγέθους πάρκου
Κοινωνικό-Οικονομικές τάσεις τουρισμού	
% συμμετοχής τουρισμού στο ΑΕΠ	Εθνικό, Περιφερειακό
% δαπάνης νοικοκυριών για τουρισμό	Εθνικό
Αριθμός απασχολουμένων στον τουρισμό : % εποχικών ντόπιων και μη υπαλλήλων, Εποχική εργασία, άνδρες / γυναίκες, Μέσος μισθός ανδρών / γυναικών	Εθνικό, Περιφερειακό
Υποδομή	
Καταλύματα: Είδος δωμάτια	Εθνικό, Περιφερειακό, Δημοτικό
% Εποχικών κατοίκων στο σύνολο των κατοίκων Αναλογία μόνιμων/εποχικών κατοίκων σε δημοτικό επίπεδο	Δημοτικό
Υποδομή σε ορεινές περιοχές : Μήκος διαδρομών σκι, Αριθμός καταλυμάτων ανά χλμ διαδρομής σκι, Τχλμ περιοχών για σκι	Περιφερειακό, Δημοτικό
Μεταφορές και Κινητικότητα	
Προσβασιμότητα δημόσιων μέσων μεταφοράς σε τουριστικές περιοχές: Συχνότητα ΜΜΜ ανά εβδομάδα / Σαββατοκύριακο, Μήκος δικτύου ΜΜΜ	Εθνικό, Περιφερειακό, Δημοτικό
Αφίξεις από διαφορετικά μέσα μεταφοράς	Εθνικό, Περιφερειακό
Κυκλοφοριακή συμφόρηση	Δημοτικό
ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	
Αέρας	
% συμμετοχής τουρισμού στην πρόκληση ατμοσφαιρικής ρύπανσης τουριστικές μεταφορές καταλύματα	Εθνικό, Δημοτικό
Απορρίμματα	
% συμμετοχής τουρισμού στην ετήσια παραγωγή απορριμμάτων	Εθνικό, Δημοτικό
Επεξεργασία αποβλήτων και διάθεση απορριμμάτων	Εθνικό, Δημοτικό
Νερό	
% συμμετοχής τουρισμού στην κατανάλωση νερού	Εθνικό, Δημοτικό
Ικανότητα επεξεργασίας λυμάτων	Εθνικό, Δημοτικό
Ποιότητα πόσιμου νερού	Δημοτικό
M^3 νερού που χρησιμοποιούνται σε χειμερινά αθλήματα	Δημοτικό
Έδαφος και Βιοποικιλότητα	
Χρήσεις γης για τουρισμό	Περιφερειακό, Δημοτικό
Κατάσταση πανίδας και χλωρίδας	Εθνικό
Ενέργεια	
Ενεργειακές πηγές για την παραγωγή θέρμανσης στα τουριστικά καταλύματα	Περιφερειακό, Δημοτικό

Πίνακας 12. ΔΕΙΚΤΕΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (ΑΥΣΤΡΙΑ)	
ΔΕΙΚΤΕΣ	**ΧΩΡΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ**
Θόρυβος	
Πληθυσμός που εκτίθεται σε ηχορύπανση λόγω τουριστικών δραστηριοτήτων και μεταφορών	Περιφερειακό
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ	
Ρυθμιστικά μέσα	
% Μονάδων καταλυμάτων και εστιατορίων που έχουν αναγνωριστεί ως φιλικές για το περιβάλλον	Εθνικό, Περιφερειακό, Δημοτικό
Πλήθος τουριστικών προορισμών με τοπικά σχέδια μεταφορών	Περιφερειακό, Δημοτικό
Οικονομικά μέσα	
Επιχορηγήσεις τουριστικών επιχειρήσεων	Εθνικό, Περιφερειακό, Δημοτικό
Τιμές εισιτηρίων ΜΜΜ και εισόδου σε χώρους στάθμευσης	Περιφερειακό, Δημοτικό
Πρόστιμα για μόλυνση υδάτων, εδάφους και Οικολογικούς φόρους (eco-taxes)	Δημοτικό
Μέσα πληροφόρησης	
Απόψεις τουριστών για την προώθηση της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξη	Εθνικό (πιθανόν και σε τοπικό)
Αριθμός τουριστικών προορισμών που προσαρμόζονται στον Παγκόσμιο Κώδικα Ηθικής του Τουρισμού[64]	Δημοτικό
Διαφορές κοινωνικό-οικονομικού και δημοκρατικού επίπεδο μεταξύ τουριστών και εργαζομένων στον τουρισμό ή ντόπιων κατοίκων	Περιφερειακό, Δημοτικό
Δημόσιες δαπάνες για την περιβαλλοντική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση σε τουριστικούς προορισμούς	Δημοτικό

Πηγή: Laimer, Öhlböck (2004)

Όπως διαπιστώνεται, οι δείκτες που περιλαμβάνονται στον παραπάνω πίνακα στοχεύουν κυρίως να δώσουν μια γενική εικόνα της κατάστασης τους τουρισμού σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο παρά να επισημάνει συγκεκριμένα προβλήματα και τις αιτίες που ευθύνονται για τη δημιουργία τους (υπέρβαση ορίων φέρουσας ικανότητας, έλλειψη διαθέσιμων μέσων και απουσία συγκεκριμένης πολιτικής και στόχων). Ωστόσο επισημαίνεται πως οι δείκτες αυτοί αποτελούν το πρώτο αποτέλεσμα της πρώτης προσπάθειας της χώρας για τον προσδιορισμό δεικτών εκτίμησης της Τουριστικής Βιωσιμότητας.

[64] Τον 9/1999 το Γενικό Νομοθετικό Σώμα του WTO, λαμβάνοντας υπόψη του μια σειρά από πρακτικά παγκόσμιων συνεδρίων και κάνοντας μια σύνθεση ποικίλων κειμένων, κωδίκων και διακηρύξεων που έγιναν για τον τουρισμό, υιοθέτησε δέκα αρχές με στόχο να αποτελέσουν έναν Παγκόσμιο Κώδικα Ήθους για τον τουρισμό τα περιεχόμενα του οποίου είναι **(1)** Η συμβολή του τουρισμού στην αμοιβαία κατανόηση και το σεβασμό μεταξύ των λαών και των κοινωνιών **(2)** Ο τουρισμός ως όχημα για ατομική και συλλογική εκπλήρωση **(3)** Τουρισμός, ένας τομέας της βιώσιμης ανάπτυξης **(4)** Τουρισμός, χρήστης της πολιτιστικής κληρονομιάς των ανθρώπων και συμβάλλων για την βελτίωσή του **(5)** Τουρισμός, μια ωφέλιμη δραστηριότητα για τις φιλοξενούσες χώρες και κοινωνίες **(6)** Υποχρεώσεις των stakeholders στην τουριστική ανάπτυξη **(7)** Δικαίωμα στον τουρισμό **(8)** Ελευθερία των τουριστικών κινημάτων **(9)** Δικαιώματα των εργαζομένων και των επιχειρήσεων στην τουριστική βιομηχανία **(10)** Εφαρμογή των αρχών του Παγκόσμιου Κώδικα Ηθικής του Τουρισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Ι.Π.Ε.Δ. – C.P.I.A.)

5.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν κεφάλαιο αναφέρεται σε ένα νέο Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης της Βιωσιμότητας, ειδικό για την αξιολόγηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης το οποίο παρουσιάζεται για πρώτη φορά στην παρούσα διατριβή, καθώς όπως προκύπτει από σχετική ενδελεχή έρευνα στις διαθέσιμες πηγές, δεν έχουν προταθεί έως σήμερα συγκεκριμένα Πλαίσια Αξιολόγησης της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης ή της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Τα Πλαίσια Δεικτών Αξιολόγησης Βιωσιμότητας του περιβάλλοντος που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο αφορούν γενικά την αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης και όχι συγκεκριμένα την Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη (ή της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης). Η έλλειψη εξάλλου της ύπαρξης συγκεκριμένων Πλαισίων Δεικτών για την αξιολόγηση της τουριστικής βιωσιμότητας διαπιστώνεται και από την παρουσίαση της διεθνούς εμπειρίας, η οποία πραγματοποιήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Σύμφωνα με τα κεφάλαια που έχουν προηγηθεί, **η αξιολόγηση στο πλαίσιο του τουρισμού αποτελεί μια από τις βασικές συνθήκες για την επίτευξη της βιωσιμότητας.** Στην περίπτωση όμως του τουρισμού και λόγω της σχέσης του με το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον -της σχέσης συμβίωσης ή αντιπαλότητας όπως αναφέρουν οι Mathieson & Wall (1992) και ο Bahalis & Fletcher (1998)-, η όποια προσπάθεια αξιολόγησης της υφιστάμενης κατάστασης αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τον έλεγχο της προόδου προς την κατεύθυνση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Η εξασφάλιση της Περιβαλλοντικής Βιωσιμότητας αποτελεί μια από τις σημαντικότερες αρχές για την ολοκληρωμένη βιωσιμότητα (συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής, κοινωνικής, φυσικής και πολιτιστικής διάστασης) ενός τουριστικού προορισμού. Ο λόγος της αναγκαιότητας αυτής πηγάζει από το γεγονός ότι η ανάπτυξη του μαζικού ή εναλλακτικού τουρισμού, χρησιμοποιεί τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους μιας περιοχής, προκειμένου να παραχθεί ένα ειδικό τουριστικό προϊόν, ιδιαίτερα ανταγωνιστικό σε διεθνές επίπεδο. Η ανάγκη όμως για μεγέθυνση κάθε τοπικής οικονομίας μέσω του τουρισμού, μπορεί να επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και κινδύνους για την διατήρησή τους στο άμεσο και απώτερο μέλλον.

Οι επιπτώσεις στο περιβάλλον που δημιουργεί ο τουρισμός δεν κρύβουν μόνο κινδύνους για την καταστροφή ή αλλοίωση του τοπικού περιβάλλοντος, αλλά και για τη διατήρηση του ίδιου του τουρισμού. Η καταστροφή ή αλλοίωση της βάσης πάνω στην οποία στηρίζεται ο τουρισμός συνεπάγεται και την καταστροφή του ίδιου του τουρισμού (του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος) για το οποίο έχουν δεσμευτεί μεγάλα κεφάλαια σε υποδομές μεταφορών, σε καταλύματα και άλλες δημόσιες ή ιδιωτικές επενδύσεις.

Ο τουρισμός όμως δεν επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις μόνο στους πόρους που ο ίδιος χρησιμοποιεί στο πλαίσιο της παραγωγής, προσφοράς και κατανάλωσης του τοπικού τουριστικού προϊόντος. Ο τουρισμός επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις και σε πόρους που χρησιμοποιούν άλλοι τομείς της οικονομίας, όπως η γεωργία. Μπορεί για παράδειγμα να επιφέρει επιπτώσεις στην ποιότητα και ποσότητα του ύδατος. Την θερινή περίοδο σε περιοχές μαζικού τουρισμού, η ποσότητα ύδατος για ύδρευση καταλυμάτων και κατοικιών δεν επαρκεί, με αποτέλεσμα να σημειώνονται διακοπές στη συνεχή υδροδότηση των κατοικιών υπέρ των καταλυμάτων.

Μια άλλη σημαντική επίπτωση είναι η μείωση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων, οι οποίες οικοπεδοποιούνται για την οικοδόμηση καταλυμάτων ή άλλων μονάδων σχετικών με τον τουρισμό. Μια τρίτη, εξίσου σημαντική επίπτωση, αφορά τη ζήτηση ενέργειας από τις τουριστικές μονάδες, η οποία συνήθως υπερβαίνει την ικανότητα παραγωγής ενέργειας, με αποτέλεσμα να σημειώνονται συνεχείς διακοπές παροχής ηλεκτρικού ρεύματος σε άλλες περιοχές (μη τουριστικές) ή άλλες οικονομικές μονάδες. Όλα αυτά τα ζητήματα και πολλά άλλα, θα πρέπει να καταρχήν να αξιολογούνται και στη συνέχεια να λαμβάνονται ειδικά μέτρα στο πλαίσιο επιδίωξης της Βιωσιμότητας, (όχι μόνο της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης αλλά και της ολοκληρωμένης Βιώσιμης Ανάπτυξης της περιοχής).

Για την αξιολόγηση όμως της τουριστικής ανάπτυξης, σύμφωνα με τη διεθνή θεωρία και εμπειρία, απαιτείται η **χρήση δεικτών** και πρωτίστως η **ανάπτυξη ενός ειδικού Πλαισίου Δεικτών βιωσιμότητας για την Αξιολόγηση** της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.[65]

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζεται για πρώτη φορά ένα ειδικό **Πλαίσιο (δεικτών βιωσιμότητας) Αξιολόγησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης** το οποίο περιλαμβάνει καταρχήν την **επιλογή** και εν συνεχεία την ποσοτική ή/και ποιοτική **εκτίμηση δεικτών** που βοηθούν στην αξιολόγηση της ανάπτυξης τουριστικών προορισμών (μαζικού και εναλλακτικού προορισμού), σε σχέση με την επιδιωκόμενη Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη. Το προτεινόμενο Πλαίσιο περιλαμβάνει δείκτες αξιολόγησης της κατάστασης συγκεκριμένων θεμάτων **(δείκτες ανά θεματική κατηγορία)** που σχετίζονται με την Περιβαλλοντική Βιωσιμότητα και το σύνολο των διαστάσεων της σχέσης τουρισμού και περιβάλλοντος **(δείκτες ανά διάσταση – π.χ. Πίεση, Επίπτωση).**

Οι δείκτες αυτοί σε πρώτη φάση επιλέγονται και σε δεύτερη φάση εκτιμώνται (ποιοτικά ή και ποσοτικά), ώστε να αναπαριστούν όσο το δυνατόν πιστότερα την υφιστάμενη κατάσταση και να αποτελέσουν ικανή βάση για τη λήψη ορθών αποφάσεων σχετικά με τα αναγκαία μέτρα και παρεμβάσεις για το μέλλον. Διευκρινίζεται ότι για κάθε έναν τουριστικό προορισμό προτείνεται η εκτίμηση ενός ξεχωριστού συνόλου δεικτών (ανά θεματική κατηγορία και ανά διάσταση) που συγκροτούν το σχετικό Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης. **Η ομάδα των δεικτών αυτών θα πρέπει να ανταποκρίνεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και προβλήματα του συγκεκριμένου τουριστικού προορισμού**.

Με δεδομένο ότι κάθε περιοχή μελέτης έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ιδιαιτερότητες και προβλήματα, οι προτεινόμενοι δείκτες του συγκεκριμένου Πλαισίου Αξιολόγησης θα πρέπει να αναφέρονται αποκλειστικά σε αυτά τα μοναδικά στοιχεία για κάθε περιοχή μελέτης, έτσι ώστε η διαδικασία αξιολόγησης να πραγματοποιείται με βάση τη διάγνωση σειράς παραμέτρων ή θεμάτων, η οποία αντιστοιχεί και αναπαριστά κατά το δυνατόν πιστότερα την πραγματική εικόνα του εκάστοτε τουριστικού προορισμού.

Κατά συνέπεια, οι δείκτες που χρησιμοποιούνται σε μια περιοχή για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας (περιβαλλοντικής, πολιτιστικής, κοινωνικής ή οικονομικής) θα πρέπει να είναι διαφορετικοί από εκείνους που χρησιμοποιούνται σε άλλες περιοχές. Άλλους δείκτες, για παράδειγμα, θα πρέπει να περιλαμβάνει το Πλαίσιο Αξιολόγησης για την περίπτωση ενός παράκτιου τουριστικού θέρετρου, άλλους δείκτες για την περίπτωση ενός αρχαιολογικού χώρου,

---

[65] Οι παρακάτω όροι θεωρούνται συνώνυμοι : (α) Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης, (β) Πλαίσιο Αξιολόγησης, (γ) Πλαίσιο Δεικτών Βιωσιμότητας, (δ) Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης Βιωσιμότητας.

άλλους για ένα αισθητικό δάσος ή για μια ορεινή περιοχή. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι οι δείκτες αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται για έναν συγκεκριμένο αρχαιολογικό χώρο, μια δασική, μια παράκτια ή άλλη περιοχή θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για μια οποιαδήποτε άλλη τέτοια περιοχή.

Πέρα από το περιεχόμενο των δεικτών και την αντιστοιχία τους με τα τοπικά χαρακτηριστικά, οι δείκτες που περιλαμβάνει το προτεινόμενο Πλαίσιο Αξιολόγησης και οι οποίοι αφορούν συγκεκριμένη περιοχή, θα πρέπει να είναι το αποτέλεσμα της συνεργασίας μεταξύ των διοικητικών, οικονομικών, κοινωνικών και άλλων φορέων της περιοχής αυτής.

Σύμφωνα με τις Αρχές που διέπουν την ανάπτυξη δεικτών για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας, των αρχών της Βιώσιμης Ανάπτυξης, αλλά και τη Συνθήκη του Aarhous (European Environmental Agency, 1998) **η υιοθέτηση δημοκρατικών διαδικασιών στη διαδικασία ανάπτυξης δεικτών για την αξιολόγηση της Βιωσιμότητας, η συμμετοχικότητα στη λήψη αποφάσεων και η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση αποτελούν απαράβατους όρους**. Αυτό σημαίνει πως τόσο κατά τη διαδικασία επιλογής των δεικτών, όσο και κατά τη διαδικασία αξιολόγησης της βιωσιμότητας στον τουρισμό με την αξιοποίηση των προσδιορισθέντων δεικτών, θα πρέπει να συμμετέχουν και να ενημερώνονται όλοι οι εμπλεκόμενοι: **κρατικοί και τοπικοί διοικητικοί φορείς** (αρμόδιο υπουργείο, οργανισμός/οι τουρισμό, τοπική αυτοδιοίκηση), **επιχειρηματίες** (ιδιοκτήτες καταλυμάτων, εστιατορίων, χώρων αναψυχής, κ.α.), **εκπρόσωποι οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών φορέων και οργανώσεων, εκπρόσωποι των κατοίκων** και τέλος, **μια ειδική επιστημονική ομάδα εργασίας**.

Στην ενότητα 5.3., παρουσιάζεται το σύνολο των σταδίων ανάπτυξης και εφαρμογής του προτεινόμενου Πλαισίου Δεικτών βιωσιμότητας για την αξιολόγηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένης της διαδικασίας επιλογής και της διαδικασίας εκτίμησης των δεικτών αξιολόγησης.

5.2. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται το προτεινόμενο Πλαίσιο Δεικτών Αξιολόγησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, οι στόχοι και το περιεχόμενό του, καθώς και οι διαδικασίες ανάπτυξης και εφαρμογής του.

Το προτεινόμενο Πλαίσιο δεν καταργεί τη χρησιμότητα των άλλων Πλαισίων Δεικτών Βιωσιμότητας που παρουσιάστηκαν στο τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής. Το κάθε ένα από τα Πλαίσια αυτά, ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένους στόχους του φορέα που το έχει προτείνει και εφαρμόζει. Αν και κάποια από τα Πλαίσια αυτά έχουν τύχει καλής κριτικής από διάφορους Παγκόσμιους και Εθνικούς Οργανισμούς που ασχολούνται με τη Βιωσιμότητα, εντούτοις η χρήση τους είναι περιορισμένη. Στην περίπτωση δε του τουρισμού, ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις χρησιμοποίησης συγκεκριμένου Πλαισίου Δεικτών για την αξιολόγηση του Βιώσιμου Τουρισμού. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τόσο η Βιωσιμότητα όσο και οι δείκτες και τα Πλαίσια Δεικτών για τη βιωσιμότητα αποτελούν έννοιες σχετικά πρόσφατες (των τελευταίων δεκαετιών), ενώ αν και έχει γίνει αντιληπτή η αναγκαιότητα της κίνησης προς την κατεύθυνση αυτή τα παραδείγματα εφαρμογής είναι ελάχιστα (WTO, 2004a).

Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Ελλάδας στον τομέα του τουρισμού. Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού στις αρχές του 2000 ανέθεσε την εκπόνηση ειδικών μελετών με

αντικείμενο την ανάπτυξη του τουρισμού των Περιφερειών της χώρας και την προώθηση της βιωσιμότητας του ελληνικού τουρισμού.

Η εκπόνηση των μελετών αυτών,

> *σε χρονική περίοδο όπου σε διεθνές επίπεδο είχαν ήδη προηγηθεί σχεδόν δύο δεκαετίες κοινής αποδοχής της ανάγκης για την προώθηση της Βιωσιμότητας σε όλους τους τομείς της οικονομίας, αλλά και περίπου μια δεκαετία εφαρμογής δεικτών αξιολόγησης της πορείας προς την Βιωσιμότητα κάποιων τουριστικών προορισμών,*

αφορούσε την παρουσίαση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της κάθε Περιφέρειας, την τουριστική προσφορά και ζήτηση, τη σχέση τουρισμού και τοπικής οικονομία, καθώς και την πρόταση φυσικών και μη φυσικών επενδύσεων για την ανάπτυξη του τουρισμού της κάθε Περιφέρειας. Όσον αφορά την ποσοτική/ποιοτική εκτίμηση δεικτών για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας, από τους ανάδοχους φορείς των Μελετών ζητήθηκε μόνο η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας.

Όμως **χωρίς την εκτίμηση ενός ολοκληρωμένου Πλαισίου Δεικτών Αξιολόγησης** το οποίο θα περιλαμβάνει δείκτες σχετικά με την εκτίμηση:

- της φέρουσας ικανότητας της περιοχής μελέτης,
- των απόψεων των κατοίκων σχετικά με το είδος και το μέγεθος του τουρισμού που επιθυμούν στην περιοχή τους,
- των απόψεων των τουριστών σχετικά με το επίπεδο ικανοποίησής τους, των διαθέσιμων μέσων της τοπικής αυτοδιοίκησης (π.χ. μονάδες διαχείρισης αποβλήτων και απορριμμάτων, κάδων απορριμμάτων, διαθέσιμου προσωπικού, προγραμμάτων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης πολιτών, οργανωμένων χώρων στάθμευσης),
- των πιέσεων και επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός,

δεν είναι δυνατόν (α) να προσδιοριστούν οι αδυναμίες του τρέχοντος μοντέλου ανάπτυξης του τουρισμού, (β) τα προβλήματα που προκαλούνται στο τοπικό περιβάλλον, καθώς και να προσδιοριστούν (γ) οι πιέσεις και συγκεκριμένες επιπτώσεις προκειμένου να διερευνηθεί η βιωσιμότητά του τουριστικού προορισμού και να γίνουν συγκεκριμένες προτάσεις, στο πλαίσιο ενός Τοπικού Προγράμματος για την προώθηση της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Το Πλαίσιο Αξιολόγησης που προτείνεται στο παρόν κεφάλαιο εκτιμάται ότι αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο προκειμένου να δοθούν απαντήσεις σε όλα τα παραπάνω ζητήματα.

Το προτεινόμενο Πλαίσιο Αξιολόγησης με τίτλο:

«Ικανότητα – Πίεση – Επίπτωση – Δράση» (ΙΠΕΔ)
ή «Capacity – Presure – Impact – Action» (CPIA)

αποτελεί κατά βάση έναν συνδυασμό των διαστάσεων των Πλαισίων που έχουν ήδη προταθεί για την αξιολόγηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης (βλ. 4ο κεφάλαιο), ο οποίος έχει ωστόσο εμπλουτιστεί με την προσθήκη μιας νέας διάστασης.

Επιπρόσθετα, το περιεχόμενο και οι στόχοι των διαστάσεων των άλλων πλαισίων έχουν κατάλληλα προσαρμοστεί στις ανάγκες αξιολόγησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, ενώ η προσθήκη μιας νέας διάστασης έγινε προκειμένου το νέο Πλαίσιο Αξιολόγησης (ΙΠΕΔ) να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις ειδικές απαιτήσεις της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης[66].

Η προτεινόμενη μεθοδολογική προσέγγιση καλύπτει όλο το φάσμα από την διάγνωση και αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης ως την πρόταση και ανάδειξη των απαιτούμενων μέτρων

[66] ΙΠΕΔ: διάσταση **ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ** – διάσταση **ΠΙΕΣΗ** – διάσταση **ΕΠΙΠΤΩΣΗ** – διάσταση **ΔΡΑΣΗ**

και δράσεων για τη βελτίωση της κατάστασης αυτής και την ικανοποίηση των στόχων της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, κυρίως δε μέσω μια χρονικά επαναλαμβανόμενης διαδικασίας βελτιστοποίησης του Πλαισίου Αξιολόγησης κάθε περιοχής μελέτης (ανάπτυξη, εκτίμηση, εφαρμογή, αξιολόγηση και επαναπροσδιορισμός των δεικτών που συγκροτούν το Πλαίσιο Αξιολόγησης σε τακτά χρονικά διαστήματα).

Κατά συνέπεια, η προτεινόμενη διαδικασία ανάπτυξης και εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ (βλ. ενότητα 5.3. «Στάδια Διαδικασίας Ανάπτυξης και Εφαρμογής Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ») μεθοδολογικά αποτελεί μια νέα, πολυδιάστατη και ολοκληρωμένη προσέγγιση του θέματος που δεν προβλέπεται από τη δομή των υφιστάμενων Πλαισίων Αξιολόγησης, τα οποία δεν προσλαμβάνουν την παράμετρο συνεχούς βελτιστοποίησης των διαδικασιών επιλογής και εκτίμησης των δεικτών αλλά και του προσδιορισμού των αναγκαίων παρεμβάσεων σε τακτά χρονικά διαστήματα.

Το ΙΠΕΔ αποτελεί επίσης ένα εργαλείο για την **SWOT ανάλυση** τουριστικών προορισμών (αφού λαμβάνει υπόψη του την ανάγκη για την εκπόνηση της SWOT ανάλυσης των τουριστικών προορισμών σε τακτά χρονικά διαστήματα), δίνοντας έμφαση στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα και στην προστασία και διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, *που είτε χρησιμοποιεί ο τουρισμός προκειμένου να αναπτύξει και να αναδείξει ένα ανταγωνιστικό τουριστικό προϊόν, είτε να αποθέσει τις εκροές (λύματα, απορρίμματα, κ.α.), θέτοντας έτσι σε κίνδυνο τόσο τη δική του βιωσιμότητα (παράδοξο τουρισμού) όσο και τη βιωσιμότητα άλλων τομέων της τοπικής οικονομίας που στηρίζονται στους πόρους αυτούς.*

Το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ (CPIA) κατ' αρχήν αξιοποιεί συνδυαστικά τις διαστάσεις των άλλων Πλαισίων Αξιολόγησης που ήδη έχουν προταθεί (**PSR, DSR, DPSIR**), το περιεχόμενο και οι στόχοι των οποίων προσαρμόζονται κατάλληλα στις απαιτήσεις για την αξιολόγηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Σε αντιδιαστολή όμως με τα άλλα Πλαίσια και επιπρόσθετα των διαστάσεων αυτών, το προτεινόμενο πλαίσιο αξιολόγησης έχει εμπλουτιστεί με μία νέα διάσταση (**«Ικανότητα»**) όπως αναφέρεται παραπάνω.

Οι διαστάσεις των άλλων Πλαισίων που συνδυάζονται και προσαρμόζονται κατάλληλα στο Πλαίσιο ΙΠΕΔ είναι:

- η διάσταση **«Πίεση»** / «Pressure»
- η διάσταση **«Επίπτωση»** / «State» και
- η διάσταση **«Δράση»** / «Response»

Ο όρος **«ΠΙΕΣΗ»** του ΙΠΕΔ έχει ακριβώς την ίδια έννοια που έχει ο όρος «***PRESSURE***» στα Πλαίσια των PSR και DPSIR. Ο όρος **«ΕΠΙΠΤΩΣΗ»** του ΙΠΕΔ συνδέεται με τον όρο «***STATE***» που συναντάται στα πλαίσια PSR, DSR και DPSIR. Αναφέρεται δηλαδή στην κατάσταση των φυσικών (και πολιτιστικών) πόρων ως αποτέλεσμα των πιέσεων που προκαλεί ο τουρισμός. Αντίστοιχα ο όρος **«ΔΡΑΣΗ»** του ΙΠΕΔ σχετίζεται με τον όρο «***RESPONSE***» του PSR, DSR και DPSIR, αν και η συσχέτιση αυτή είναι μικρότερης ισχύς σε σύγκριση με εκείνη της συσχέτισης των προηγούμενων διαστάσεων.

Η διάσταση **«ΔΡΑΣΗ»** του ΙΠΕΔ αναφέρεται στις αναγκαίες δράσεις (ή δείκτες δράσεων) που θα πρέπει να προγραμματιστούν και να υλοποιηθούν προκειμένου να βελτιωθεί η ικανότητα των τοπικών και κεντρικών Αρχών να διαχειριστούν σωστά τον τουριστικό προορισμό και να ενισχύσουν την συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων στην προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος, (διαμέσου του περιορισμού των πιέσεων και επιπτώσεων που προκαλεί στο περιβάλλον η συμπεριφορά του τουρίστα, του επιχειρηματία, του εργαζόμενου, του κάτοικου αλλά και ο κακός προγραμματισμός, τα ελλιπή μέσα ή το ελλιπές θεσμικό πλαίσιο).

Κυρίως όμως, η διάσταση **«ΔΡΑΣΗ»** του ΙΠΕΔ περιλαμβάνει προγράμματα (μέτρα και δράσεις) για την **καταπολέμηση της αιτίας** που δημιουργεί την πίεση και την επίπτωση στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόλους, ενώ η αντίστοιχη διάσταση «RESPONSE» των άλλων Πλαισίων αφορά

στην πρόταση μέτρων επιβολής κυρώσεων και διάχυσης της πληροφόρησης προς εκείνους που δημιουργούν πρόβλημα στην ισορροπία του περιβάλλοντος.

Επίσης όπως προαναφέρθηκε, το ΙΠΕΔ περιλαμβάνει και μία επιπλέον διάσταση η οποία ονομάζεται **«ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ».** Η διάσταση αυτή αναφέρεται:

- στην ικανότητα των αρμόδιων τοπικών και κεντρικών φορέων να διαχειριστούν σωστά τον τουριστικό προορισμό,
- στην ικανότητα των Δομών και Υποδομών για την διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων,
- στη διαθεσιμότητα των μέσων και στην ικανότητα αυτών, εκφραζόμενη σε ποιότητα και ποσότητα, να χρησιμοποιούνται για τον περιορισμό των πιέσεων και επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον,
- στη φέρουσα ικανότητα των φυσικών και πολιτιστικών πόρων (τα όρια δηλαδή που τίθενται από τη φύση του κάθε πόρου και που ορίζουν το επίπεδο τουρισμού που μπορεί να αντέξει ο συγκεκριμένος πόρος).

Το ΙΠΕΔ όμως συμφωνεί και με την αναγκαιότητα της θεματικής κατηγοριοποίησης των δεικτών όπως αυτή προκύπτει από τα Θεματικά Πλαίσια (βλ. κεφάλαιο 4°, παρ. 4.5.3.), αφού οι δείκτες που περιλαμβάνει το ΙΠΕΔ δεν ταξινομούνται μόνο ανάλογα με τη διάσταση στην οποία ανήκουν **(δείκτες ανά διάσταση),** αλλά ταυτόχρονα ομαδοποιούνται και σε συγκεκριμένες θεματικές κατηγορίες **(δείκτες ανά θεματική κατηγορία)** ανάλογα με το θέμα που εξετάζει η κάθε ομάδα (βλ. σχετικό «Υπόδειγμα Συμπλήρωσης Πλαισίου ΙΠΕΔ»).

Συμπερασματικά το Πλαίσιο ΙΠΕΔ είναι κατά τέτοιο τρόπο διαρθρωμένο ώστε :

1. να αποτελεί ένα εργαλείο για την SWOT ανάλυση μιας τουριστικής περιοχής
2. να παρέχει –μέσω της (ποιοτικής/ποσοτικής) εκτίμησης των διαφορετικών δεικτών του Πλαισίου Αξιολόγησης- επιστημονικά τεκμηριωμένη πληροφόρηση για κάθε τουριστικό προορισμό και ειδικότερα σχετικά με :
   - τη φέρουσα ικανότητα του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ενός τουριστικού προορισμού,
   - τα διαθέσιμα μέσα για τη διαχείριση του τουρισμού και την προστασία και διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων,
   - τις πιέσεις που προκαλούνται στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους ως αποτέλεσμα της υπέρβασης των ορίων της φέρουσας ικανότητας, της έλλειψης ή ανεπάρκειας των διαθέσιμων μέσων, της απουσίας ή ανεπάρκειας πολιτικής προστασίας των πόρων, της πλημμελούς διαχείρισης της τουριστικής κίνησης, της υπέρβασης των στόχων της τουριστικής πολιτικής (μεγέθυνση έναντι βιώσιμης ανάπτυξης) και της απουσίας ενημέρωσης ή ευαισθητοποίησης των εμπλεκόμενων φορέων (τουρίστες, κάτοικοι, επιχειρηματίες),
   - τις επιπτώσεις που προκαλεί το υπάρχον μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης σε σχέση με τα ανωτέρω,
3. να αποτυπώνει και να απεικονίζει τις πιέσεις και επιπτώσεις του τουρισμού σε διάφορα πεδία/θέματα του τοπικού συστήματος, και
4. να προσδιορίζει το είδος και μέγεθος των αναγκαίων επεμβάσεων (μέτρα/δράσεις) αλλά και τη χάραξη πολιτικών για τη βελτίωση της ποιότητας και ποσότητας των διαθέσιμων μέσων και τον περιορισμό (καταπολέμηση αιτίων) των πιέσεων και επιπτώσεων του τουρισμού στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται Υπόδειγμα Συμπλήρωσης του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ. Στις επόμενες ενότητες παρουσιάζεται το περιεχόμενο των Διαστάσεων του ΙΠΕΔ, οι στόχοι, καθώς και τα Στάδια της διαδικασίας εφαρμογής τους.

Υπόδειγμα Συμπλήρωσης Πλαισίου ΙΠΕΔ

Ι.Π.Ε.Δ.	**ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΝΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ**			
Θεματικές Κατηγορίες & Υποκατηγορίες Δεικτών	**ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΙΠΕΔ :**			
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ	**ΠΙΕΣΗ**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ**	**ΔΡΑΣΗ**
ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Α				
Θεματική υποκατηγορία Α1	**Δείκτης $A1_{.1...n}$**	**Δείκτης $A1_{.2...n}$**	**Δείκτης $A1_{.3...n}$**	**Δράση ή Δείκτης Δράσης$A1_{.4...n}$**
Θεματική υποκατηγορία Α2	**Δείκτης $A2_{.1...n}$**	**Δείκτης $A2_{.2...n}$**	**Δείκτης $A2_{.3...n}$**	**Δράση ή Δείκτης Δράσης$A2_{.4...n}$**
ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Β				
Θεματική υποκατηγορία Β1	**Δείκτης $B1_{.1...n}$**	**Δείκτης $B1_{.2...n}$**	**Δείκτης $B1_{.3...n}$**	**Δράση ή Δείκτης Δράσης$B1_{.4...n}$**
Θεματική υποκατηγορία Β2	**Δείκτης $B2_{.1...n}$**	**Δείκτης $B2_{.2...n}$**	**Δείκτης $B2_{.3...n}$**	**Δράση ή Δείκτης Δράσης $B2_{.4...n}$**

5.2.1. ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Ι.Π.Ε.Δ. – ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ

Το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ που προτείνεται για την εκτίμηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης είναι ικανό να περιλαμβάνει πληθώρα **ειδικών και γενικών δεικτών** λόγω της κατηγοριοποίησης των Δεικτών ανά Θέμα και Διάσταση εξεταζόμενου ζητήματος (γεγονός που καθιστά ικανή την εφαρμογή του Πλαισίου σε τουριστικές περιοχές με διαφορετικά χαρακτηριστικά).

Τα θέματα (**θεματικές κατηγορίες δεικτών**) που αφορούν οι δείκτες του ΙΠΕΔ εξαρτώνται κάθε φορά από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και προβλήματα της περιοχής μελέτης. Για παράδειγμα, στην περίπτωση ενός παράκτιου τουριστικού θέρετρου, οι θεματικές κατηγορίες των δεικτών μπορεί να είναι (α) διαχείριση απορριμμάτων, (β) δομημένο περιβάλλον, (γ) μεταφορές, (δ) διαχείριση υδάτων, (στ) χρήσεις γης, κ.α.. Αντίστοιχα στην περίπτωση ενός αρχαιολογικού χώρου οι θεματικές κατηγορίες δεικτών μπορεί να είναι (α) διαχείριση απορριμμάτων, (β) φθορές, (γ) διακίνηση επισκεπτών, (δ) περιβάλλων χώρος, (στ) υποδομές προστασίας μνημείων, κ.α. (βλ περιπτωσιολογική μελέτη Περιφέρειας Κρήτης, κεφάλαιο έκτο).

Όσον αφορά δε τις **διαστάσεις του ΙΠΕΔ**, αυτές είναι τέσσερις και είναι ίδιες για κάθε περιοχή μελέτης:

1. Η πρώτη διάσταση αφορά δείκτες που εκτιμούν (ποσοτικά ή/και ποιοτικά) την **ικανότητα της περιοχής μελέτης.** Περιγράφει δηλαδή την εικόνα της περιοχής λαμβάνοντας υπόψη την φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος, των υποδομών, δομών και μέσων (εξοπλισμός και ανθρώπινο δυναμικό) που διαθέτουν οι αρμόδιοι φορείς για την προστασία των πόρων, τον έλεγχο των πιέσεων και περιορισμό των επιπτώσεων.

2. Η δεύτερη διάσταση αφορά δείκτες που εκτιμούν (ποσοτικά ή/και ποιοτικά) **τις πιέσεις που προκαλεί ο τουρισμός στην περιοχή μελέτης.** Η αναγνώριση των πιέσεων αυτών σε σύγκριση με τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής και τα διαθέσιμα μέσα, βοηθάει στο να καταστρωθεί μια πολιτική ελέγχου/προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης, λήψης αποφάσεων, υλοποίηση παρεμβάσεων και βελτίωσης / αύξησης των διαθέσιμων μέσων για τον περιορισμό των πιέσεων.

3. Η τρίτη διάσταση αφορά δείκτες που εκτιμούν (ποσοτικά ή ποιοτικά) **τις επιπτώσεις που δημιουργούνται εξαιτίας των πιέσεων που δέχεται η περιοχή μελέτης.** Οι δείκτες της διάστασης αυτής μας επιτρέπουν να προσδιορίσουμε τις επιπτώσεις που προκαλούνται στους τοπικούς πόρους (φυσικού και πολιτιστικούς), να διαπιστωθούν δηλαδή τα προβλήματα που δημιουργούνται, να υπολογισθεί το μέγεθος των προβλημάτων και να καταρτιστούν ειδικά προγράμματα ή να υλοποιηθούν δράσεις μια τον περιορισμό του πλήθους και μεγέθους των προβλημάτων που δημιουργούνται.

4. Η τέταρτη διάσταση αφορά την **ανταπόκριση των εμπλεκόμενων φορέων** (Κεντρική και Περιφερειακή Διοίκηση, Τοπική Αυτοδιοίκηση, επιχειρηματίες, κάτοικοι) **στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων.** Η διάσταση αυτή αναφέρεται σε δράσεις (ή δείκτες Δράσεων για την ποσοτική ή/και ποιοτική εκτίμηση αυτών π.χ. ποσοστό αύξησης διαχειριστικής ικανότητας αποβλήτων, ποσοστό αύξησης κάδων ανακύκλωσης, πλήθος προγραμμάτων ευαισθητοποίησης, κ.α.) οι οποίες στοχεύουν στη βελτίωση ή αύξηση των διαθέσιμων μέσων, καθώς και στον έλεγχο και τον περιορισμό των πιέσεων και των επιπτώσεων, αλλά κυρίως στην καταπολέμηση της αιτίας δημιουργίας του κάθε προβλήματος όσον αφορά την βιωσιμότητα των πόρων. Αυτό αποτελεί μια σαφή διάκριση του στόχου και περιεχομένου του Πλαισίου ΙΠΕΔ σε αντίθεση με τα άλλα Πλαίσια.

Η επαναλαμβανόμενη, σε σταθερά χρονικά διαστήματα, ποσοτική-ποιοτική εκτίμηση των δεικτών που περιλαμβάνει το προτεινόμενο Πλαίσιο, αποτελεί βασική μέθοδο για τον έλεγχο της επίτευξης ή όχι του επιδιωκόμενου στόχου, που είναι η αποτελεί η προστασία και διατήρηση των φυσικών

και πολιτιστικών πόρων τους οποίους χρησιμοποιεί ή τους οποίους επιβαρύνει η τουριστική ανάπτυξη (ο μαζικός ή εναλλακτικός τουρισμός)

Με βάση λοιπόν τα προαναφερθέντα, το **Πλαίσιο Αξιολόγησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης** που προτείνεται είναι το :

ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ – ΠΙΕΣΗ – ΕΠΙΠΤΩΣΗ – ΔΡΑΣΗ (Ι.Π.Ε.Δ.)

CAPACITY - PRESSURE - IMPACT - ACTION (C.P.I.A.)

Το οποίο αναφέρεται :

1. **στην «ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ»** της περιοχής, με βάση τις δεδομένες συνθήκες, να υποδεχθεί τουρίστες και των αρμόδιων Αρχών να διαχειριστούν τους τοπικούς πόρους,
2. **στην «ΠΙΕΣΗ»** που προκαλείται στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον εξαιτίας της μη επαρκούς ικανότητας για ορθή διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης και των πόρων,
1. **στην «ΕΠΙΠΤΩΣΗ»** που δημιουργείται στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής μελέτης εξαιτίας των πιέσεων που προκαλούνται από την τουριστική ανάπτυξη,
2. **στη «ΔΡΑΣΗ»** (ή σε Δείκτες ποσοτικής ή ποιοτικής εκτίμησης Δράσεων) για την διόρθωση – αντιμετώπιση (καταπολέμηση της αιτίας) των προβλημάτων που προκαλούν οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης με διάφορα μέτρα προστασίας και διαχείρισης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και βελτίωσης της ικανότητας της περιοχής και των Αρχών.

Η πρόταση και χρήση του Πλαισίου ΙΠΕΔ στην παρούσα Διατριβή (βλ. επεξεργασία περιπτωσιολογικής μελέτης στο κεφ. 6^{ο} «Η περίπτωση της Κρήτης»), αλλά και η πρόταση της χρήσης του και για άλλους τουριστικούς προορισμούς *(σε αντίθεση με τα έως σήμερα ευρέως διαδεδομένα Πλαίσια Δεικτών Βιωσιμότητας PSR, DSR, DPSIR, τα οποία αφορούν κυρίως μόνο περιβαλλοντικούς δείκτες και όχι οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς, θεσμικούς, κ.α. –βλ. UN (1999,β) ή Θεματικά Πλαίσια και καταλόγους δεικτών)*, στηρίζεται στο γεγονός ότι **το Πλαίσιο ΙΠΕΔ (ή CPIA framework) μας βοηθάει στο να διαμορφώνουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα των προβλημάτων (επιπτώσεων) που δημιουργούνται εξαιτίας του τουρισμού, καθώς και να διαπιστώνουμε τις αναγκαίες Δράσεις/Προγράμματα για την καταπολέμηση των αιτιών που δημιουργούν πιέσεις και επιπτώσεις στο περιβάλλον ή την ανικανότητα των δομών και των υποδομών για την ορθή διαχείριση των πόρων**.

Συγκεκριμένα μας επιτρέπει να γνωρίζουμε καλύτερα το τοπικό σύστημα, τις αιτίες και το μέγεθος των προβλημάτων που δημιουργούνται στους τοπικούς πόρους. Όπου στη διεθνή βιβλιογραφία γίνεται αναφορά σε περιοχές μελέτης – εφαρμογής δεικτών Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, συνήθως στις περισσότερες περιπτώσεις προτείνεται και εφαρμόζεται ένας απλός κατάλογος δεικτών προκειμένου να διαπιστωθεί και να δοθεί μια γενική εικόνα του είδους και μεγέθους του προβλήματος που προκαλείται εξαιτίας της τουριστικής ανάπτυξης[67].

Όμως **το Πλαίσιο ΙΠΕΔ, δεν περιορίζεται μόνο στον προσδιορισμό του προβλήματος (της επίπτωσης), διερευνά, αναλύει και εκτιμά τις αιτίες που προκαλούν το εκάστοτε πρόβλημα**.

[67] Προτιμάται η έκφραση «επιπτώσεις που προκαλούνται εξαιτίας του τουρισμού» παρά «επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός» και τούτο γιατί ο τουρισμός ή η τουριστική κίνηση από μόνη της δεν προκαλεί επιπτώσεις. Οι επιπτώσεις προκαλούνται εξαιτίας της έλλειψης πολιτικής, προγραμματισμού, περιορισμένων μέσων ελέγχου – προστασίας και απουσίας δράσεων ευαισθητοποίησης και πληροφόρησης των εμπλεκόμενων φορέων (επιχειρηματίες, κάτοικοι, τουρίστες, απασχολούμενοι στον τουρισμό, κ.α.).

Αιτίες που μπορεί να σχετίζονται και με άλλους παράγοντες και όχι μόνο με την τουριστική κίνηση στην περιοχή μελέτης, όπως για παράδειγμα με :

- τον κακό προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης,
- την έλλειψη υποδομών και διαχειριστικών μέσων,
- την έλλειψη ευαισθητοποίησης του τοπικού πληθυσμού και των τουριστών σχετικά με τη σημασία της διατήρησης των πόρων,
- τους περιορισμούς της φυσικής, κοινωνικής και οικονομικής φέρουσας ικανότητας,
- την αδυναμία των Τοπικών Αρχών ή των Αρχών διαχείρισης ενός πολιτιστικού χώρου ή οικοσυστήματος λόγω έλλειψης μέσων και χρηματοοικονομικών πόρων,
- την ανυπαρξία πολιτικής ή την ύπαρξη ελλιπούς πολιτικής.

Το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ μας βοηθά στο να κατανοήσουμε ότι η ύπαρξη ενός **προβλήματος** αποτελεί το αποτέλεσμα των πιέσεων που δέχονται οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι, πιέσεις που προκαλούνται λόγω **(αιτία)** της διαφοράς του μεγέθους της προσφοράς και ζήτησης ενός τουριστικού προϊόντος, των ορίων/περιορισμών που θέτει το ίδιο το περιβάλλον ή/και της έλλειψης πολιτικής, προγραμματισμού και μέσων σε περιοχές που ήδη έχουν αναπτυχθεί τουριστικά.

Το Πλαίσιο ΙΠΕΔ, σε αντίθεση με τα άλλα Πλαίσια Δεικτών, στοχεύει στο να αναδείξει προγράμματα και δράσεις, η υλοποίηση των οποίων θα βελτιώσει την Ικανότητα των τοπικών δομών και υποδομών, καθώς και του ίδιου του περιβάλλοντος, προκειμένου να καταπολεμηθούν οι αιτίες που προκαλούν πιέσεις και επιπτώσεις στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους. **Αυτό αποτελεί μια βασική διαφορά σε σχέση με τα άλλα Πλαίσια δεικτών, καθώς εκείνα στοχεύουν τελικά στην ανάδειξη πολιτικών (θεσμικά μέσα, φόροι, τέλη και πληροφόρηση) τα οποία δεν καταπολεμούν τις αιτίες πρόκλησης των προβλημάτων**, επιβάλουν κυρώσεις σε αυτούς που προκαλούν το πρόβλημα, χωρίς να εξασφαλίζεται η καταπολέμηση του προβλήματος. Όμως, το Πλαίσιο ΙΠΕΔ όχι απλά βοηθά στην ανάδειξη του είδους και μεγέθους των προβλημάτων, αλλά παράλληλα αναδεικνύει τις αναγκαίες δράσεις και προγράμματα για την επίλυση των προβλημάτων και την καταπολέμηση των αιτιών που τα δημιουργούν.

Η **επαναλαμβανόμενη εφαρμογή του Πλαισίου ΙΠΕΔ**, σε σταθερά χρονικά διαστήματα, βοηθά στην διαπίστωση του ελέγχου της πορείας προς την επίτευξη του στόχου της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Ελέγχεται δηλαδή από τη μία χρονική περίοδο στην άλλη το μήκος της απόστασης που έχει καλυφθεί προκειμένου να προσεγγιστεί το επιθυμητό σημείο (η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη). Η εκτίμηση των δεικτών (ποσοτική ή/και ποιοτική ανάλογα με το είδος των δεικτών) του Πλαισίου ΙΠΕΔ για μια και μόνο φορά και η υλοποίηση των δράσεων για την επίλυση των προβλημάτων και καταπολέμησης των αιτιών που τα δημιουργούν, δεν αποτελεί εγγύηση επίτευξης του στόχου. Χρειάζεται επανεκτίμηση των συγκεκριμένων δεικτών και σύγκριση των αποτελεσμάτων.

Οι επαναλαμβανόμενες εκτιμήσεις των δεικτών θα πρέπει να γίνονται σε σταθερά χρονικά διαστήματα κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης προγραμματικής περιόδου. Με τη λήξη της περιόδου αυτής, θα πρέπει να ξεκινά μία νέα, λαμβάνοντας υπόψη τη νέα κατάσταση και δεδομένα που οφείλονται στα αποτελέσματα της υλοποίησης των Δράσεων και Προγραμμάτων της προηγούμενης περιόδου ή/και σε εξωγενείς παράγοντες (αλλαγή τουριστικής ζήτησης, φυσικές καταστροφές, κ.α.). Κατά τη νέα αυτή προγραμματική περίοδο, οι θεματικές κατηγορίες δεικτών και οι δείκτες θα πρέπει να προσαρμόζονται ανάλογα στα νέα δεδομένα.

Η κατανόηση και απεικόνιση της αλυσιδωτής σχέσης που υπάρχει μεταξύ των διαστάσεων Ικανότητα – Πίεση – Επίπτωση - Δράση, η επαναλαμβανόμενη εκτίμηση των δεικτών *της κάθε θεματικής κατηγορίας και η απεικόνιση της σχέσης αυτής, μας βοηθούν στο να πλησιάσουμε προς την Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη*

Η διαγραμματική παρουσίαση του προτεινόμενου Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ παρουσιάζεται στη σελίδα που ακολουθεί.

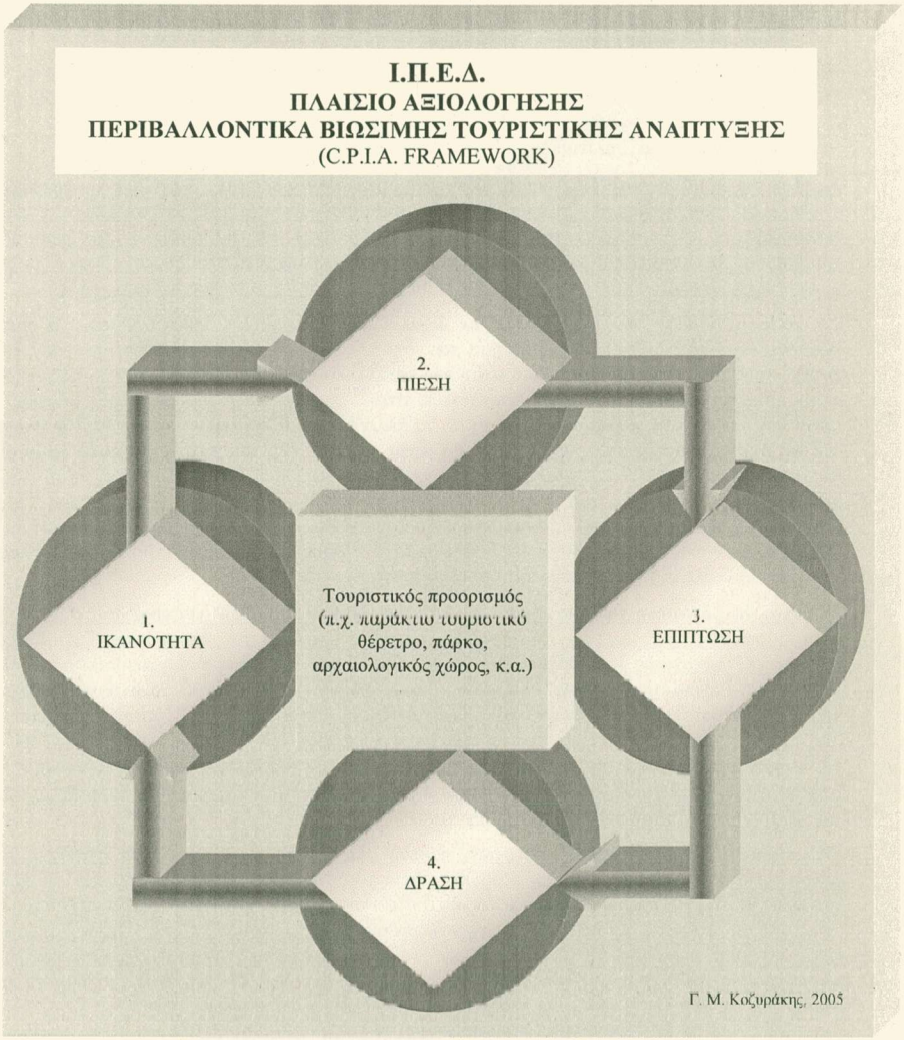

Σχ. 11. Ι.Π.Ε.Δ. Πλαίσιο Αξιολόγησης Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης

5.2.2. ΣΤΟΧΟΙ Ι.Π.Ε.Δ.

Σύμφωνα με τις αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης και κυρίως την αναγκαιότητα για την αξιολόγηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης μιας περιοχής, δηλαδή αφενός της διαπίστωσης του είδους και του μεγέθους των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός στο περιβάλλον και αφετέρου της προστασίας των πόρων τόσο προς όφελος του τουρισμού όσο και των άλλων τομέων της οικονομίας στην τρέχουσα χρονική περίοδο αλλά και στο μέλλον, οι **στόχοι του Πλαισίου ΠΕΔ** είναι :

- Ο καθορισμός των ορίων της φέρουσας ικανότητας της περιοχής μελέτης.
- Η εκτίμηση των διαθέσιμων εργαλείων-μεθόδων-πρακτικών και μέσων για την διαχείριση α) του τουριστικού προορισμού, β) της τουριστικής κίνησης, γ) της παραγωγής-προσφοράς-ζήτησης και της κατανάλωσης του τουριστικού προϊόντος.
- Η εκτίμηση των πιέσεων και των επιπτώσεων που προκαλούνται στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής μελέτης.
- Ο προσδιορισμός των αναγκαίων δράσεων για την προσέγγιση της Βιωσιμότητας.

Ένας από τους βασικούς στόχους του Πλαισίου Αξιολόγησης (ΠΕΔ) της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης είναι ο προσδιορισμός της φέρουσας ικανότητας. Όμως, όπως έχει αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια, η τήρηση των ορίων της φέρουσας ικανότητας δεν αποτελεί ικανή συνθήκη για την επίτευξη της Βιωσιμότητας. Το μέγεθος και είδος του τουρισμού που αναπτύσσεται σε μια περιοχή, καθώς οι επιπτώσεις που αυτός συνεπάγεται στο περιβάλλον, δεν εξαρτώνται μόνο από την τήρηση ή όχι των ορίων της φέρουσας ικανότητας, αλλά και από την καταλληλότητα των υποδομών και την ικανότητα των δομών για τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, τις επιθυμίες των κατοίκων σχετικά με το είδος και μέγεθος της τουριστικής ανάπτυξης, καθώς και την πληροφόρηση-ευαισθητοποίηση των τουριστών και των κατοίκων σχετικά με την προστασία των πόρων.

Η ανάπτυξη του τουρισμού εντός των πλαισίων που θέτει η φέρουσα ικανότητα δεν αποτελεί ασφαλιστική δικλείδα της βιωσιμότητας, αλλά ένα μέρος της ομάδας των εργαλείων/μέσων για την επίτευξή της. Η συμπεριφορά των τουριστών αλλά και του τοπικού πληθυσμού (βλ. Ε., Σβορώνου, 2003) αποτελεί ίσως τον βασικότερο παράγοντα για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης και όχι η φέρουσα ικανότητα.

Αυτό για παράδειγμα σημαίνει πως εάν μετρηθεί η φέρουσα ικανότητα των παραλιών μιας περιοχής και προσδιορισθεί ο μέγιστος αριθμός λουομένων που μπορεί να δεχθεί η παραλία, δεν εξασφαλίζεται αυτόματα η Βιωσιμότητα της συγκεκριμένης περιοχής, αφού η τήρηση των ορίων της φέρουσας ικανότητας της παραλίας δεν εξασφαλίζει και την άψογη συμπεριφορά των λουομένων. Ότι δηλαδή αυτοί θα ρίπτουν τα απορρίμματα που παράγουν στους κάδους απορριμμάτων (εάν έχει τοποθετήσει τέτοιους η Τοπική Αυτοδιοίκηση), ή ότι θα συμπεριφέρονται με τέτοιο τρόπο ώστε να μην ενοχλούνται μεταξύ τους, κ.α. Όποιο λοιπόν και εάν είναι το μέγεθος της φέρουσας ικανότητας του περιβάλλοντος, είναι πολλοί άλλοι παράγοντες που ταυτόχρονα θέτουν όρια στο μέγεθος της τουριστικής ανάπτυξης και στον περιορισμό των επιπτώσεων. Το παράδειγμα με την παραλία μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα τη διάσταση αυτή. Είτε ο αριθμός των τουριστών είναι ο μεγαλύτερος ή ο μικρότερος δυνατός, σύμφωνα με τα όρια της φέρουσας ικανότητας, θα εκδηλωθούν πιέσεις προκαλούμενες από τους τουρίστες. Το μέγεθος όμως των πιέσεων αυτών δεν είναι ανάλογο του πλήθους των τουριστών, καθώς η συμπεριφορά ενός μόνο τουρίστα μπορεί να είναι τέτοια που να προκαλέσει σημαντικές πιέσεις και ζημιές στο φυσικό περιβάλλον αλλά και μείωση της ικανοποίησης των άλλων λουομένων.

Η βιώσιμη διαχείριση λοιπόν της παραλίας δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της τήρησης των ορίων της φέρουσας ικανότητας, αλλά και της ευαισθητοποίησης, της πληροφόρησης ή/και της συμπεριφοράς των λουομένων αλλά και της ικανότητας του φορέα διαχείρισης της συγκεκριμένης παραλίας. Τα

μέσα όμως και οι μέθοδοι που διαθέτει ο φορέας διαχείρισης σε μια δεδομένη στιγμή και η φέρουσα ικανότητα, αποτελούν τα συστατικά στοιχεία της πρώτης διάστασης –ομάδας δεικτών- του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ που αφορά στην «**ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ**» του φορέα διαχείρισης και του φυσικού (ή πολιτιστικού) περιβάλλοντος.

Ως εκ τούτου, εκτιμώντας την ικανότητά μας να διαχειριστούμε έναν αριθμό τουριστών που επιβάλει η φέρουσα ικανότητα της περιοχής σε μια δεδομένη χρονική περίοδο, περνάμε σε ένα δεύτερο επίπεδο -δεύτερη διάσταση- που αφορά στην εκτίμηση της «**ΠΙΕΣΗΣ**» που δέχεται το φυσικό ή πολιτιστικό περιβάλλον με βάση την ικανότητα ελέγχου και προγραμματισμού της ανάπτυξης που έχουμε την ίδια χρονική περίοδο (με το αν δηλαδή υπερβαίνονται ή όχι τα όρια της φέρουσας ικανότητας, αν υπάρχουν τα κατάλληλα μέσα -εξοπλισμός και ανθρώπινο δυναμικό- για τον έλεγχο των πιέσεων και την ενημέρωση-ευαισθητοποίηση των τουριστών, κ.α.).

Η πίεση που δέχεται το φυσικό ή πολιτιστικό περιβάλλον μπορεί να είναι αποτέλεσμα της αδυναμίας σωστής διαχείρισης του τουρισμού, της ανυπαρξίας κατάλληλων αποφάσεων, πολιτικών, μεθόδων και μέσων ή και αποτέλεσμα της συμπεριφοράς των κατοίκων ή των τουριστών ή και της αδυναμίας τήρησης των ορίων της φέρουσας ικανότητας. Οι δείκτες που περιλαμβάνει η διάσταση **«ΠΙΕΣΗ»** βοηθάει στο να προσδιορισθούν και να εκτιμηθούν οι πιέσεις που δέχεται το περιβάλλον μας, λαμβάνοντας υπόψη την ικανότητα ή τη συμπεριφορά μας ως διαχειριστές, επιχειρηματίες, τουρίστες ή κάτοικοι.

Ένα παράδειγμα που μας βοηθά να κατανοήσουμε τη σημασία των δεικτών της διάστασης **«ΠΙΕΣΗ»** είναι η περίπτωση ενός αρχαιολογικού χώρου. Η επίσκεψη ενός ατόμου (κάτοικος – μαθητής της περιοχής ή τουρίστας) σε έναν αρχαιολογικό χώρο μπορεί να επιφέρει σημαντικές πίεσης και καταστροφές εν γνώση του ή εν αγνοία του. Η επίσκεψη σε έναν αρχαιολογικό χώρο μπορεί να επιφέρει σημαντικές πιέσεις είτε στη διατήρηση των μνημείων του χώρου είτε ακόμη και στην προσφορά υπηρεσιών.

Ο αριθμός για παράδειγμα των διαπιστευμένων ξεναγών για τον αρχαιολογικό χώρο μπορεί να μην επαρκεί για την ξενάγηση των επισκεπτών τις ημέρες αιχμής. Στην περίπτωση αυτή δημιουργείται μια πίεση στις προσφερόμενες υπηρεσίες καθώς η ζήτηση υπερβαίνει την προσφορά. Εάν επιτρέπεται η είσοδος στον αρχαιολογικό χώρο χωρίς ξεναγό, εμφανίζεται η ανάγκη για καλύτερη φύλαξη και προστασία του αρχαιολογικού χώρου. Εάν το προσωπικό ασφαλείας και προστασίας του χώρου δεν είναι αριθμητικά ικανό να ανταπεξέλθει στην πίεση που δημιουργείται, τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος να κινηθεί ο τουρίστας σε περιοχές που δεν επιτρέπεται η πρόσβαση ή να αφαιρέσει τμήματα του δομικού υλικού του αρχαιολογικού χώρου, ως ενθύμιο της επίσκεψής του, είτε να προβεί σε άσεμνες πράξεις που προβάλλουν την αισθητική και ιστορική αξία του χώρου.

Επίσης σημαντική πίεση με σοβαρές επιπτώσεις μπορεί να προκληθεί και στην περίπτωση ενός μεγάλου σε έκταση αρχαιολογικού χώρου, όπου ο επισκέπτης θα χρειαστεί να αναπαυτεί για κάποιο διάστημα. Στην περίπτωση αυτή, εάν έχει προβλεφθεί η συγκεκριμένη ανάγκη του επισκέπτη θα έχουν τοποθετηθεί ειδικά καθίσματα σε χώρους που αυτό επιτρέπει. Εάν όμως κάτι τέτοιο δεν έχει προβλεφθεί, και εφόσον ο χώρος έχει υψηλή επισκεψιμότητα, ο επισκέπτης μπορεί να αναπαυτεί οπουδήποτε εκείνος κρίνει ως κατάλληλο σημείο, συμπεριλαμβανομένων των αρχαίων μνημείων. Σε μια τέτοια περίπτωση, όπου ο αρχαιολογικός χώρος είναι εκτεταμένος και δεν υπάρχει ικανός αριθμός ξεναγών ή προσωπικού προστασίας των μνημείων, μπορούν να προκληθούν ανεπανόρθωτες επιπτώσεις, όπως για παράδειγμα καταστροφές στη στατικότητα των κτηρίων, φθορές στα τοιχώματα ή δάπεδα, χάραξη ονομάτων, ημερομηνιών και συνθημάτων στα μνημεία, κλοπές δομικού υλικού του αρχαιολογικού χώρου, φθορές στα σημεία/διαδρόμους κίνησης επισκεπτών, προσβολή μνημείων (π.χ. άσεμνες φωτογραφίες), κάπνισμα και κατανάλωση τροφίμων εντός αρχαιολογικού χώρου, κ.α.

Ένα άλλο παράδειγμα πίεσης που προκαλείται στους πολιτιστικούς πόρους είναι η δόμηση -κυρίως καταλυμάτων- εντός ή πέριξ των αρχαιολογικών χώρων. Η ανοχή της κεντρικής και τοπική διοίκησης σε τέτοιες περιπτώσεις και η συμπεριφορά των επενδυτών, σε πρώτο επίπεδο, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην αισθητική του τοπίου και του αρχαιολογικού χώρου, προσβάλει την ηθική και την ιστορία των ντόπιων κατοίκων, ενώ σε ένα δεύτερο επίπεδο

δημιουργεί ανεπανόρθωτες βλάβες και καταστροφές σε μνημεία που ενδέχεται η αρχαιολογική σκαπάνη να μην έχει προλάβει να φέρει στο φως.

Η διάσταση λοιπόν της **«ΠΙΕΣΗΣ»** του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης περιλαμβάνει δείκτες που μας βοηθούν στον εντοπισμό και στην εκτίμηση των πιέσεων που προκαλεί ο τουρίστας/επισκέπτης, ο επενδυτής, ο κάτοικος αλλά και η κεντρική ή τοπική διοίκηση εξαιτίας της ελαστικότητας ή ανυπαρξίας θεσμικού πλαισίου και προγραμματισμού.

Βάσει των αποτελεσμάτων των δεικτών **«ΠΙΕΣΗΣ»** του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ λαμβάνει περιεχόμενο η επόμενη διάσταση του ΙΠΕΔ, η οποία αφορά στην εκτίμηση της **«ΕΠΙΠΤΩΣΗΣ»** που προκαλείται στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον ως αποτέλεσμα των πιέσεων και της έλλειψης της ικανότητας ορθής διαχείρισης του τουρισμού και των φυσικών ή πολιτιστικών πόρων. Με τη βοήθεια των δεικτών **«ΕΠΙΠΤΩΣΗΣ»** στόχος είναι να προσδιορισθεί και εκτιμηθεί το μέγεθος/είδος των προκυπτουσών προβλημάτων λόγω των πιέσεων που δέχεται το περιβάλλον από την τουριστική ανάπτυξη.

Όμως, για την εξασφάλιση της βιωσιμότητας των τουριστικών προορισμών (αρχαιολογικοί χώροι, παραλίες, παραδοσιακοί οικισμοί, οικοσυστήματα, κ.α.) αναγκαία προϋπόθεση είναι ο προσδιορισμός των επιπτώσεων αυτών και οι αιτίες που τις προκαλούν και ικανή συνθήκη για την προστασία / διατήρηση των περιοχών αυτών είναι η κατάστρωση ενός ειδικού προγράμματος και η υλοποίηση των δράσεων που αυτό περιλαμβάνει από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (Κεντρική Διοίκηση, Τοπική Αυτοδιοίκηση, επιχειρηματίες, επιστήμονες, κοινωνικοί και επαγγελματικοί φορείς, εθελοντικές ομάδες, πολίτες - οργανώσεις πολιτών, κ.α.). Ο καθορισμός και η υλοποίηση συγκεκριμένης **«ΔΡΑΣΗΣ»** για τον περιορισμό της κάθε είδους επίπτωσης που προκαλεί ο τουρισμός στο περιβάλλον, αποτελεί το τέταρτο πεδίο του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ και αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους του ΙΠΕΔ.

Ο σχεδιασμός, ο προγραμματισμός και η υλοποίηση των δράσεων για τον περιορισμό των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός απαιτεί δημοκρατικές διαδικασίες. Δηλαδή την συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων στη διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης. Η δημοκρατική διαδικασία αποτελεί βασικό στοιχείο, όχι μόνο στη διαδικασία επιλογής, σχεδιασμού και υλοποίησης δράσεων για τον περιορισμό των επιπτώσεων και την προώθηση της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, αλλά και για τη διαδικασία επιλογής και εκτίμησης των σχετικών δεικτών.

Στην ενότητα που ακολουθεί παρουσιάζεται η διαδικασία εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης με βάση τις αρχές που παρουσιάστηκαν προηγούμενα.

5.3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Ι.Π.Ε.Δ.

Για την εφαρμογή του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, όπως και για την εφαρμογή ενός απλού καταλόγου δεικτών αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης ακολουθείται μια συγκεκριμένη διαδικασία η οποία πρέπει να ανταποκρίνεται στις Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης, όσο και στους γενικότερους και ειδικότερους στόχους που τίθενται στο πλαίσιο αξιολόγησης της Βιωσιμότητας αλλά και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τα προβλήματα της κάθε περιοχής.

Λαμβάνοντας υπόψη όσα αναφέρονται στο τέταρτο κεφάλαιο σχετικά με τη διαδικασία ανάπτυξης δεικτών και στις ενότητες που αφορούν το περιεχόμενο και τους στόχους του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης τουριστικών προορισμών, οι φάσεις και τα στάδια της διαδικασίας εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ θα πρέπει να είναι τα ακόλουθα:

ΦΑΣΗ Α΄ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΦΟΡΕΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

1. Συνεργασία τοπικών Αρχών (Τοπική Αυτοδιοίκηση) με Περιφερειακή και Κεντρική Διοίκηση για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή ειδικού Τοπικού (Τουριστικά Βιώσιμου) Αναπτυξιακού Προγράμματος το οποίο θα περιλαμβάνει την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

   Για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης και την αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης με τη χρήση δεικτών, τον καθορισμό συγκεκριμένων στόχων, καθώς και τον προγραμματισμό και την υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων, απαιτείται η εδραίωση της συνεργασίας μεταξύ διοικητικών φορέων (τοπικοί, περιφερειακοί, κεντρικοί). Η συνεργασία αυτή είναι αναγκαία για την συνένωση των δυνάμεων και την ικανοποίηση των στόχων που τίθενται στο πλαίσιο του προγράμματος.

   Όπως φανερώνει η μελέτη της διεθνούς πρακτικής, η εδραίωση της συνεργασίας μεταξύ Τοπικών, Περιφερειακών και Κεντρικών φορέων αποτελεί το πρώτο βήμα της εργασίας ανάπτυξης δεικτών για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας. Η Κεντρική και Περιφερειακή Διοίκηση έχουν τον κατάλληλο μηχανισμό προώθησης της βιώσιμης σκέψης, συλλογής και επεξεργασίας στοιχείων και χρηματοδότησης σχετικών ενεργειών, ενώ η Τοπική Αυτοδιοίκηση από την πλευρά της γνωρίζει την περιοχή μελέτης, τις ιδιαιτερότητες, τους πόρους και τα τοπικά προβλήματα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη καθημερινά και διαθέτει και τον κατάλληλο μηχανισμό επέμβασης και πληροφόρησης-ευαισθητοποίησης καθώς πρόκειται για την πλησιέστερη Αρχή προς τον πολίτη.

2. Σύσταση ειδικού φορέα αξιολόγησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξη στο πλαίσιο της Δημοκρατικής Συμμετοχής (Τοπικό Δίκτυο - Forum).

   Στο πλαίσιο της εκτίμησης δεικτών για την Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη θα πρέπει να συσταθεί ένας ειδικός φορέας (Τοπικό Δίκτυο-Forum), ο οποίος θα είναι υπεύθυνος για την έρευνα και ανάπτυξη των Δεικτών. Σε αυτόν τον φορέα θα πρέπει να συμμετέχουν εκπρόσωποι τοπικών και κεντρικών φορέων. Βασικός στόχος του φορέα αυτού θα είναι η προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης σε τοπικό και υπερτοπικό επίπεδο, καθώς και :

   - η εδραίωση στενής συνεργασίας μεταξύ των μελών του,
   - η αξιολόγηση των συμπερασμάτων των μελετών που έχουν εκπονηθεί,
   - ο καθορισμός των στόχων
   - η αναθεώρηση των πολιτικών, καθώς και
   - η επιλογή των κατάλληλων δεικτών.

   Ο φορέας αυτός θα αποτελεί ένα ενιαίο συλλογικό οργανισμό ο οποίος θα συνέρχεται σε τακτά χρονικά διαστήματα και θα παρέχει σε όλους τους συμμετέχοντες φορείς μια κοινή βάση για διάλογο, ανταλλαγή απόψεων και συνεργασία όσον αφορά στο θέμα της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης της περιοχής μελέτης. Θα έχει συγκεκριμένο Οργανόγραμμα και κανόνες λειτουργίας και ο ρόλος του θα είναι εποπτικός και παρεμβατικός. Αρμόδιος για τη σύσταση του Τοπικού Δικτύου-Forum μπορεί να είναι ο Δήμος σε συνεργασία με την Περιφερειακή και Κεντρική Διοίκηση

3. Πρόσκληση συμμετοχής όλων των εμπλεκόμενων φορέων στο Τοπικό Δίκτυο – Forum (π.χ. κεντρικές και τοπικές Αρχές, εκπρόσωποι επαγγελματικών και κοινωνικών φορέων, εκπρόσωποι πολιτών, ειδικοί επιστήμονες).

Σύμφωνα με (α) τις Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης και Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, (β) την διεθνή έμπειρα από την εκτίμηση δεικτών για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας, αλλά και (γ) την Συνθήκη του Aarhus της ΕΕ (η οποία αναφέρεται στη συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων και στην πρόσβαση στην πληροφόρηση για ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον), η συμμετοχή των πολιτών και εκπροσώπων φορέων στη διαδικασία ανάπτυξης δεικτών κρίνεται ως απαραίτητη προϋπόθεση. Λαμβάνοντας υπόψη αυτά, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO, 2004,α), προτείνει μια λίστα φορέων που πρέπει να συμμετέχουν στην διαδικασία εφαρμογής δεικτών.

Οι φορείς αυτοί ταξινομούνται σε πέντε κατηγορίες. Κάθε μια από τις κατηγορίες αυτές περιλαμβάνει μια ξεχωριστή ομάδα φορέων, ενώ επισημαίνεται πως για κάθε τουριστικό προορισμό μπορεί να συγκροτείται η δική του -μοναδική- ομάδα φορέων που σχετίζονται με τον τουρισμό.

Οι φορείς που προτείνει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού είναι:

- **Κοινωνικοί φορείς**: Τοπικές κοινωνικές ομάδες, πολιτιστικές ομάδες, παραδοσιακοί σύλλογοι, υπάλληλοι ιδιωτικού τομέα, ιδιοκτήτες γης και κτιρίων (που ίσως ζουν εντός ή εκτός της κοινότητας), μισθωτές.

- **Δημόσιος τομέας**: Δημοτικές Αρχές, Περιφερειακές Αρχές που ασχολούνται για την προστασία ακτών, τα πάρκα, τον σχεδιασμό γης, κ.α.), υπουργεία, δημόσιοι οργανισμοί και φορείς σχετικά με τον Τουρισμό, άλλα και εταιρίες δημόσιου χαρακτήρα που ενδιαφέρονται για τον σχεδιασμό και τη διατήρηση πόρων έλξης επισκεπτών (μουσεία, πολιτιστικοί χώροι, πάρκα, προστατευόμενες περιοχές, κ.α.).

- **Ιδιωτικός τομέας**: Tour operators και ταξιδιωτικές εταιρείες, ιδιοκτήτες καταλυμάτων, εστιατορίων, επιχειρήσεων μεταφορών, ξεναγοί, προμηθευτές επιχειρήσεων τουρισμού, Οργανισμός Τουρισμού και Εμπορίου, Οργανισμοί Ανάπτυξης Επιχειρηματικότητας.

- **ΜΚΟ**: Περιβαλλοντικοί Οργανισμοί, Ομάδες διατήρησης/διαχείρισης φυσικών ή πολιτιστικών χώρων, άλλες ομάδες/σύλλογοι (κυνηγετικοί σύλλογοι, σύλλογοι αλιέων, αθλητικές ομάδες, κ.α.).

- **Τουρίστες**: Φορείς που εκπροσωπούν τους τουρίστες στον τόπο προέλευσής τους, διεθνείς οργανισμοί τουρισμού.

Όπως σημειώνεται από τον WTO, για την αναγνώριση των τοπικών εμπλεκόμενων φορέων (stakeholders) απαιτείται η μελέτη του κάθε τόπου, καθώς και ότι στους φορείς αυτούς θα πρέπει να εντάσσεται χωρίς περιορισμούς, οποιοσδήποτε φορέας εκτιμά ότι θα πρέπει να συμμετέχει και διεκδικεί τη συμμετοχή του στις σχετικές διαδικασίες εφαρμογής δεικτών (διαδικασία ανοιχτή σε όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς).

4. Συνεργασία με τοπικούς φορείς γειτονικών περιοχών που είτε οι φυσικοί και πολιτιστικοί τους πόροι δέχονται άμεσες ή έμμεσες πιέσεις και επιπτώσεις ως αποτέλεσμα της τουριστικής ανάπτυξης της συγκεκριμένης περιοχής μελέτης, είτε διαθέτουν ή όχι αναγκαία μέσα και δομές για την παροχή συνδρομής προς την επίτευξη της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Η αναγνώριση του γεγονότος ότι ο τουρισμός δεν προκαλεί επιπτώσεις μόνο (α) σε περιοχές όπου λειτουργούν μονάδες παροχής υπηρεσιών προς τους τουρίστες (καταλύματα, εστιατόρια, κ.α.) ή (β) αποτελούν πόλους συγκέντρωσης τουριστών (π.χ. παραλία, πάρκο, κ.α.), αλλά και σε άλλες κυρίως γειτνιάζουσες περιοχές στις οποίες υπάρχουν αρνητικές εξωτερικές

οικονομίες, λόγω της διερχόμενης τουριστικής κίνησης για παράδειγμα ή λειτουργίας οργανωμένων ή μη χώρων συγκέντρωσης εκροών (π.χ. κυκλοφοριακό, ηχορύπανση, ρίψη απορριμμάτων, βιολογικοί καθαρισμοί, χώροι υγειονομικής ταφής απορριμμάτων, αυθαίρετες χωματερές, ρέμα εκβολής λυμάτων, κ.α.).

Στο πλαίσιο της διαδικασίας εκτίμησης δεικτών για την αξιολόγηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης θα πρέπει η σχετική μελέτη των επιπτώσεων του τουρισμού σε έναν συγκεκριμένο τουριστικό προορισμό να λαμβάνει υπόψη της και τις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους γειτονικών περιοχών.

Η αναγκαιότητα αυτή είναι ισχυρότερη στις νησιωτικές περιοχές καθώς το περιβάλλον είναι περισσότερο εύθραυστο και θεωρείται ενιαίο. Εξάλλου, η κατάσταση και η εικόνα των όμορων περιοχών ενός τουριστικού θέρετρου, μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την ευχαρίστηση και κατ' επέκταση την προσέλκυση τουριστών στο συγκεκριμένο θέρετρο. Επιπρόσθετα, υπάρχουν περιπτώσεις όπου σε γειτνιάζουσες περιοχές ενός τουριστικού θέρετρου λειτουργούν εγκαταστάσεις και υπάρχουν υποδομές (όπως οδικοί άξονες, λιμάνια, αεροδρόμια κ.α.) η κατάσταση των οποίων και το επίπεδο λειτουργίας τους, ενισχύει ή αποθαρρύνει την τουριστική ανάπτυξη

5. Προσδιορισμός περιοχής μελέτης.

Για την μελέτη μιας περιοχής, την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης και την αξιολόγηση (με χρήση δεικτών) της προόδου που συντελείται προς την κατεύθυνση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, απαιτείται πρωτίστως ο προσδιορισμός των κάθε είδους ορίων (γεωγραφικών, διοικητικών κ.α.) και της έκτασης που με βάση αυτά καταλαμβάνει η περιοχή μελέτης και στη συνέχεια, η έρευνα και μελέτη όλων των χαρακτηριστικών στοιχείων που συνθέτουν την περιοχή μελέτης, με έμφαση σε επιμέρους ζώνες αυτής που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όπως είναι εθνικά πάρκα, και άλλοι χώροι (π.χ. Μουσεία). Πέραν από την οριοθέτηση και την αναγνώριση των στοιχείων της περιοχής μελέτης, απαιτείται ο προσδιορισμός του φορέα διαχείρισης καθώς και όλων των άλλων εμπλεκόμενων φορέων στην διαδικασία τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής μελέτης.

6. Πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος και επιλογή κατάλληλου φορέα για τον σχεδιασμό και την παρακολούθηση υλοποίησης του προγράμματος («Φορέας υλοποίησης»).

Το έκτο στάδιο της διαδικασίας εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης είναι η εξεύρεση του κατάλληλου φορέα (ιδιωτικού ή δημόσιου, ή συνδυασμός αυτών) ο οποίος θα αναλάβει την προώθηση και παρακολούθηση των αναγκαίων διαδικασιών για τον σχεδιασμό και την παρακολούθηση υλοποίησης του προγράμματος.

Η επιλογή του φορέα αυτού θα πρέπει να γίνει από το Τοπικό Δίκτυο – Forum και μπορεί να αφορά Εταιρεία Συμβούλων, Υπηρεσία του Δήμου στον οποίο υπάγεται η περιοχή αυτή, Δημοτική Επιχείρηση, Πανεπιστήμιο, Ερευνητικό Κέντρο κ.α. ή ένας νέος φορέας που θα ιδρυθεί για το σκοπό αυτό και στον οποίο θα μετέχουν εκπρόσωποι των προηγούμενων. Ο φορέας αυτός θα εποπτεύεται από το Τοπικό Δίκτυο - Forum και θα έχει καθαρά εκτελεστικό ρόλο. Θα εκπονεί μελέτες ή θα αναθέτει σε άλλους την εκπόνηση μελετών, θα ενημερώνει το Τοπικό Δίκτυο το οποίο θα λαμβάνει σχετικές αποφάσεις και θα τις κοινοποιεί στον φορέα υλοποίησης προκειμένου να πράξει τα δέοντα).

7. Εκπόνηση μελέτης για α) το είδος, το μέγεθος και τα χαρακτηριστικά του τουρισμού της περιοχής μελέτης, β) την τουριστική κίνηση, γ) τη δυνητική ζήτηση, δ) τον καθορισμό στόχων και τομέων παρέμβασης.

Το έβδομο στάδιο εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ αφορά στην ανάθεση, από τον φορέα που προκύπτει από το προηγούμενο στάδιο, σε Ανάδοχο φορέα την εκπόνηση μελέτης για τον τουρισμό στην περιοχή μελέτης, καθώς επίσης και την εκπόνηση της SWOT ανάλυσης για την περιοχή όσον αφορά τον ίδιο τομέα.

Στο πλαίσιο της μελέτης αυτής θα πρέπει (1) να προσδιοριστούν οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι που είτε χρησιμοποιεί ο τουρισμός είτε άλλος τομέας και επιβαρύνονται από την τουριστική ανάπτυξη, (2) να μελετηθούν η τουριστική προσφορά και ζήτηση, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος, οι διεθνείς τάσεις, οι ελλείψεις που υπάρχουν σε δομές και υποδομές και οι δυνατότητες προώθησης νέου τουριστικού προϊόντος (μακροχρόνια διάσταση μελέτης).

Όπως αναφέρει ο WTO (2004a) η μελέτη αυτή και κυρίως η SWOT ανάλυση κρίνεται ως απολύτως αναγκαία, προκειμένου να επιλεγούν δείκτες οι οποίοι θα απεικονίζουν τις τάσεις και την πρόοδο επίτευξης των στόχων που έχουν τεθεί για την βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού.

ΦΑΣΗ Β΄ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΔΕΙΚΤΩΝ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΙΠΕΔ & ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ

8. Έρευνα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο όσον αφορά δείκτες αξιολόγησης. Επισκόπηση διεθνούς θεωρίας και πρακτικής.

Για την εκτίμηση δεικτών που θα περιλαμβάνονται στο Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης ενός τουριστικού προορισμού, θα πρέπει να γίνει επισκόπηση της σχετικής θεωρίας και διεθνούς εμπειρίας. Από το Τοπικό Δίκτυο (Forum) θα πρέπει να συσταθεί μια ειδική ομάδα εργασίας (ή θα ανατεθεί σε εξωτερικούς επιστημονικούς συνεργάτες ή στον «Φορέα υλοποίησης» -βλ στάδιο 6) για την έρευνα και την αναλυτική παρουσίαση σε όλους τους συμμετέχοντες στο Δίκτυο φορείς αφενός της φιλοσοφίας της σχετικής προσέγγισης και αφετέρου της διαθέσιμης εμπειρίας.

Η προσπάθεια αυτή έχει διπλό στόχο, την πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των φορέων που συμμετέχουν στο Τοπικό Δίκτυο (Forum) για τα ζητήματα που αφορούν τους δείκτες και παράλληλα την ενημέρωσή τους σχετικά με τις διαδικασίες που ακολουθήθηκαν για άλλους τουριστικούς προορισμούς, το πλήθος, το είδος και το περιεχόμενο των δεικτών, τη διάχυση της πληροφόρησης που προκύπτει από τη χρήση δεικτών και την χρησιμότητα των αποτελεσμάτων.

9. Καθορισμός τομέων αξιολόγησης (Θεματικές κατηγορίες Δεικτών)

Μετά την υλοποίηση των παραπάνω, επόμενο στάδιο της διαδικασίας αποτελεί ο καθορισμός των συγκεκριμένων τομέων για τους οποίους θα πρέπει να εκτιμηθούν συγκεκριμένοι δείκτες. Ο καθορισμός των τομέων αυτών (**Θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες Δεικτών**) θα πρέπει να γίνει λαμβάνοντας υπόψη τις μελέτες που έχουν προηγηθεί, την SWOT ανάλυση και τις απόψεις των φορέων που συμμετέχουν στο Τοπικό Δίκτυο – Forum.

Όπως αναφέρει ο WTO (2004a), και όπως προκύπτει από τη διεθνή εμπειρία, το στάδιο αυτό είναι ένα από τα σημαντικότερα. Ο WTO θεωρεί πως στο στάδιο αυτό είναι αναγκαία η χρήση ερωτηματολογίων, για την καταγραφή και αξιολόγηση των απόψεων των εμπλεκόμενων φορέων, σχετικά με τους τομείς για τους οποίους θα πρέπει κατά σειρά να προταθούν, να επιλεγούν και να εκτιμηθούν ποσοτικά ή ποιοτικά συγκεκριμένοι δείκτες αξιολόγησης. Ο

καθορισμός των τομέων αυτών αποτελεί σημαντικό εργαλείο για την πρόταση και επιλογή των κατάλληλων δεικτών αξιολόγησης.

10. Επιλογή δεικτών βιωσιμότητας που συγκροτούν το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ (και οι οποίοι αφορούν τοπικές ιδιαιτερότητες, προβλήματα και ιδιαίτερες παραμέτρους, συνδέουν την οικονομία, την κοινωνία και το περιβάλλον και εστιάζουν σε μακροχρόνια βάση).

Το στάδιο αυτό αφορά στην επιλογή της κατάλληλης ομάδας δεικτών που θα αναφέρονται στις τέσσερις διαστάσεις του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ και στις θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες Δεικτών, όπως αυτές καθορίζονται στο προηγούμενο στάδιο. Στο στάδιο αυτό θα πρέπει να συμμετέχουν ειδικοί επιστήμονες το αντικείμενο των οποίων θα πρέπει να αφορά συγκεκριμένες θεματικές κατηγορίες δεικτών. Όλοι οι φορείς που συμμετέχουν στο Τοπικό Δίκτυο (Forum) θα πρέπει να εμπλακούν στο στάδιο αυτό και ο καθένας χωριστά ή σε συνεργασία με άλλους, θα πρέπει να προτείνουν συγκεκριμένους δείκτες ή να εκφράσουν την άποψή τους για δείκτες που προτείνει ένας άλλος φορέας.

Οι προτεινόμενοι δείκτες θα πρέπει να ταξινομηθούν σύμφωνα με την θεματική κατηγορία που αφορούν και στη συνέχεια να αξιολογηθούν σύμφωνα με συγκεκριμένα κριτήρια από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς. **Το αποτέλεσμα της διαδικασίας αξιολόγησης των δεικτών θα πρέπει να είναι τρεις ομάδες δεικτών**.

Α΄ Ομάδα Δεικτών. Δείκτες που θεωρούνται πως δεν είναι ικανοί/ κατάλληλοι να αξιολογήσουν την βιωσιμότητα.

Β΄ Ομάδα Δεικτών. Δείκτες που αν και θεωρούνται σημαντικοί, δεν μπορούν να εκτιμηθούν ποσοτικά ή ποιοτικά την τρέχουσα χρονική περίοδο, κυρίως διότι δεν υπάρχουν τα αναγκαία δεδομένα. Στις περιπτώσεις αυτές, η εκτίμηση των συγκεκριμένων δεικτών μετατίθεται στο μέλλον οπότε και θα υπάρχουν τα δεδομένα. Αφού πρωτίστως γίνουν οι αναγκαίες ενέργειες ώστε να είναι διαθέσιμα τα αναγκαία δεδομένα στο μέλλον.

Γ΄ Ομάδα Δεικτών. Δείκτες που θεωρούνται σημαντικοί και μπορούν να εκτιμηθούν ποσοτικά ή/και ποιοτικά την τρέχουσα περίοδο.

Όπως αναφέρει ο WTO (2004a), σημαντικό ζήτημα αποτελεί ο τελικός αριθμός των δεικτών που θα εκτιμηθούν ποσοτικά ή ποιοτικά. Ωστόσο, ο αριθμός των δεικτών εξαρτάται κάθε φορά από το μέγεθος της περιοχής μελέτης, τον αριθμό των θεμάτων για τα οποία θα πρέπει να γίνει η σχετική αξιολόγηση, το πλήθος, το είδος και μέγεθος των προβλημάτων που δημιουργεί ο τουρισμός στο περιβάλλον (φυσικό και πολιτιστικό), τα διαθέσιμα στοιχεία, αλλά και το επιθυμητό βάθος της έρευνας και αξιολόγησης της παρούσας κατάστασης.

11. Παρουσίαση των δεικτών που συγκροτούν το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ στην τοπική κοινωνία.

Μετά την επιλογή των κατάλληλων δεικτών που θα ενταχθούν στο Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, το επόμενο στάδιο αφορά την παρουσίαση των δεικτών στην τοπική κοινωνία και στην επιστημονική κοινότητα προκειμένου να πραγματοποιηθεί γόνιμος διάλογος, να αξιολογηθούν οι σχετικές αντιδράσεις και να γίνουν οι κατάλληλες προσαρμογές στην τελική ομάδα δεικτών

12. Προσδιορισμός των πηγών άντλησης και συλλογής των αναγκαίων στοιχείων για την εκτίμηση των δεικτών.

Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει την αναγκαία έρευνα για τον προσδιορισμό υπηρεσιών και των φορέων (τοπικών, περιφερειακών ή εθνικών) που διαθέτουν τα αναγκαία στατιστικά στοιχεία για την εκτίμηση (ποιοτική ή/και ποσοτική) των επιλεγμένων δεικτών που προκύπτουν από την

υλοποίηση του προηγούμενου σταδίου. Στο πλαίσιο αυτό απαιτείται η αντιστοιχία δεικτών και υπηρεσιών/φορέων άντλησης στοιχείων, καθώς η ενημέρωση των φορέων αυτών για την άμεση και ορθή παροχή των αναγκαίων διαθέσιμων στοιχείων και πληροφοριών.

13. Τεκμηρίωση (στατιστική ανάλυση και επεξεργασία) διαθέσιμων και αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων για την εκτίμηση (ποσοτική ή/και ποιοτική) των δεικτών.

Μετά τον τελικό καθορισμό των δεικτών, την αξιολόγηση της βιωσιμότητας και τον εντοπισμό των υπηρεσιών και των φορέων που διαθέτουν τα αναγκαία στατιστικά στοιχεία, το στάδιο που ακολουθεί αφορά στην τεκμηρίωση (με τη μορφή θεματικών βάσεων δεδομένων), τη στατιστική ανάλυση και την επεξεργασία των αναγκαίων αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων, αλλά και των ποιοτικών μεταβλητών.

14. Επικαιροποίηση θεματικών Βάσεων Δεδομένων με στατιστικά στοιχεία. Οι Βάσεις αυτές θα πρέπει να συμπεριλάβουν στοιχεία τα οποία δεν συλλέγονταν έως σήμερα προκειμένου να εκτιμηθούν στο μέλλον οι δείκτες της ομάδας Β.

Το στάδιο αυτό υλοποιείται παράλληλα με το προηγούμενο και αφορά στην ενημέρωση των αρμόδιων Αρχών (εθνικοί, περιφερειακοί και τοπικοί φορείς) διεξαγωγής μετρήσεων και συλλογής, επεξεργασίας και δημοσιοποίησης στοιχείων, για την αναγκαιότητα διεξαγωγής μετρήσεων και συλλογής στοιχείων σχετικά με τις μεταβλητές των δεικτών εκείνων που δεν μπορούν να εκτιμηθούν την τρέχουσα περίοδο, ακριβώς λόγω έλλειψης στοιχείων (δεδομένων). Οι Αρχές αυτές θα ενημερωθούν σχετικά με την αναγκαιότητα διεξαγωγής μετρήσεων και συλλογής στοιχείων που αφορούν τους δείκτες της Ομάδας Β, προκειμένου αυτές (α) να προχωρήσουν στις αναγκαίες μετρήσεις και συλλογής στοιχείων, (β) τη Συμπλήρωση των Βάσεων Δεδομένων και (γ) την παροχή των σχετικών στοιχείων στη διάθεση του Τοπικού Δικτύου -Forum.

Συγκεκριμένα, το στάδιο αυτό περιλαμβάνει:

α) διεξαγωγή νέων μετρήσεων και συλλογή στοιχείων σχετικά με τις μεταβλητές των δεικτών που έχουν επιλεγεί για το Πλαίσιο Αξιολόγησης και για τις οποίες υπήρχαν και στο παρελθόν διαθέσιμα στοιχεία και

β) διεξαγωγή μετρήσεων και συλλογή στοιχείων σχετικά τις μεταβλητές των δεικτών εκείνων που δεν μπορούν να εκτιμηθούν την τρέχουσα περίοδο, ακριβώς λόγω έλλειψης των σχετικών στοιχείων.

ΦΑΣΗ Γ΄ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΔΕΙΚΤΩΝ

15. Εκτίμηση (ποσοτική ή/και ποιοτική) των δεικτών και σχολιασμός αποτελεσμάτων - Έκδοση ενημερωτικού τεύχους

Το παρόν στάδιο αφορά:

(1) Τη σύσταση μιας ειδικής επιστημονικής επιτροπής (ομάδας εργασίας) στην οποία θα συμμετέχουν επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων σχετικών με το αντικείμενο των δεικτών (π.χ περιβαλλοντολόγοι, χημικοί μηχανικοί, συγκοινωνιολόγοι, αρχιτέκτονες, χωροτάκτες, αρχαιολόγοι, κοινωνιολόγοι, δασολόγοι, κ.α.). Τη σύσταση και οργάνωση της επιστημονικής ομάδας μπορεί να έχει ο «Φορέας υλοποίησης» που αναφέρεται στο 6^{ο} στάδιο της διαδικασίας εφαρμογής του Πλαισίου ΙΠΕΔ.
(2) Την ποσοτική ή/και ποιοτική εκτίμηση των δεικτών και
(3) Τη διάχυση των αποτελεσμάτων.

Οι παραπάνω εργασίες θα υλοποιηθούν αφού πρώτα συσταθεί μια επιστημονική ομάδα και της παραδοθούν τα τελικά στατιστικά στοιχεία που έχουν αξιολογηθεί-αναλυθεί και επεξεργαστεί στο 13ο στάδιο. Κατόπιν, η επιστημονική ομάδα προχωρεί (α) στην ποσοτική ή/και ποιοτική εκτίμηση των δεικτών και (β) στον σχολιασμό των αποτελεσμάτων με στόχο την έκδοση ειδικού ενημερωτικού εγχειριδίου. Το εγχειρίδιο αυτό θα περιλαμβάνει τη διαδικασία εφαρμογής των δεικτών, την παρουσίαση των εμπλεκόμενων φορέων, τις πηγές συλλογής στατιστικών στοιχείων, τα αποτελέσματα εκτίμησης των δεικτών και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων για κάθε δείκτη χωριστά ή για συγκεκριμένες ομάδες (θεματικές κατηγορίες) δεικτών ανάλογα με το θέμα που κάθε μία αφορά.

16. Μελέτη της κατάστασης σύμφωνα με τα αποτελέσματα των δεικτών. SWOT ανάλυση.

Στόχος του συγκεκριμένου σταδίου είναι η επικαιροποίηση της SWOT ανάλυσης της περιοχής μελέτης που έχει προηγηθεί σε προηγούμενο στάδιο. Η επικαιροποίηση αυτή θα πρέπει να γίνει στηριζόμενη στα αποτελέσματα εκτίμησης (ποσοτική ή/και ποιοτική) των δεικτών και τον σχολιασμό τους.

17. Ενημέρωση αρμόδιων φορέων σχετικά με τα αποτελέσματα από την εφαρμογή του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ.

Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει την ενημέρωση όλων των εμπλεκόμενων φορέων σχετικά με την κατάσταση του περιβάλλοντος της περιοχής μελέτης, τις πιέσεις και τις επιπτώσεις που συνεπάγεται η τουριστική ανάπτυξη, καθώς και των αρμόδιων για τον προσδιορισμό της φέρουσας ικανότητας του περιβάλλοντος, την ικανότητα ή όχι των τοπικών Δομών και υποδομών για την διαχείριση των πόρων και φυσικά την ενημέρωση των Τοπικών φορέων σχετικά με τις αναγκαίες επεμβάσεις (Δράσεις και Προγράμματα).

18. Καθορισμών τομέων παρέμβασης. Προσαρμογή πολιτικής / προγράμματος στα δεδομένα που προκύπτουν - Σχεδιασμός Τοπικού Προγράμματος για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης με αξιοποίηση των αποτελεσμάτων από την εφαρμογή του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ)

Η εκτίμηση των δεικτών, ο καθορισμός των μέσων των οποίων η ποσότητα ή ποιότητα πρέπει να βελτιωθεί, τα νέα μέσα που πρέπει να υλοποιηθούν, η αναγνώριση των πιέσεων και επιπτώσεων του τουρισμού στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και ο προσδιορισμός των δράσεων που πρέπει να υλοποιηθούν, προσδιορίζουν το περιεχόμενο του νέου Τοπικού Προγράμματος.

Το στάδιο αυτό αναφέρεται στην κατάστρωση του νέου Τοπικού Προγράμματος προώθησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Το πρόγραμμα αυτό θα πρέπει να διαρθρώνεται σε Άξονες και Μέτρα παρεμβάσεων και σε Δράσεις (συμπληρωματικές του ΙΠΕΔ, όπου χρειάζεται), θα πρέπει να καθορίζεται το κόστος, οι πηγές χρηματοδότησης, το χρονοδιάγραμμα και οι φορείς υλοποίησης. Αρμόδιος φορέας για την κατάστρωση του Προγράμματος αυτού μπορεί να είναι ο «Φορέας υλοποίησης», και φορέας επίβλεψης της εργασίας αυτής και έγκρισης του Προγράμματος είναι το Τοπικό Δίκτυο - Forum.

19. Υλοποίηση παρεμβάσεων (βελτίωση τεχνικής υποδομής και διαθέσιμου ανθρώπινου δυναμικού, πληροφόρηση-ευαισθητοποίηση, κ.α.) στο πλαίσιο του Τοπικού Προγράμματος για την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει την υλοποίηση των δράσεων που περιλαμβάνει το Τοπικό Πρόγραμμα με στόχο την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Το στάδιο αυτό αφορά στην υλοποίηση φυσικών και μη φυσικών επενδύσεων η αναγκαιότητα των οποίων πηγάζει από τα αποτελέσματα εκτίμησης (ποσοτικής ή/και ποιοτικής) των δεικτών του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ. Συγκεκριμένα, η κατηγορία των φυσικών επενδύσεων μπορεί να αφορά την κατασκευή νέας ή επέκταση υπάρχουσας μονάδας βιολογικού καθαρισμού, την επέκταση-βελτίωση/συντήρηση των δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης, την βελτίωση του οδικού δικτύου, τον εξοπλισμό καθαριότητας, την αποκατάσταση και ανάδειξη παραδοσιακών κτηρίων, κ.α.. Ενώ η κατηγορία των μη φυσικών επενδύσεων αφορά για παράδειγμα υλοποίηση προγραμμάτων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης τουριστών και κατοίκων.

20. Επαναληπτική διαδικασία εκτίμησης (ποσοτικής ή/και ποιοτικής) δεικτών για την αξιολόγηση της προόδου σε τακτά χρονικά διαστήματα.

Το στάδιο αυτό αφορά στην επανάληψη της ποσοτικής ή/και ποιοτικής εκτίμησης των δεικτών για την αξιολόγηση της προόδου που έχει σημειωθεί, στο πλαίσιο της προσέγγισης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, στη διάρκεια συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος, αφού η αρχική εκτίμηση των δεικτών και η υλοποίηση των δράσεων που συμπεριλάμβανε το Τοπικό Πρόγραμμα και άλλοι εξωγενείς παράγοντες δημιουργούν μια νέα κατάσταση η οποία θα πρέπει να αξιολογηθεί εξ αρχής.

Στο στάδιο αυτό θα πρέπει λοιπόν να αξιολογηθεί εξ αρχής ο κατάλογος των προτεινόμενων δεικτών, να προταθούν νέοι και πιθανόν να συμπεριληφθούν οι δείκτες που αρχικά είχαν απορριφθεί εξαιτίας της έλλειψης στατιστικών στοιχείων (Β΄ ομάδα Δεικτών – $10^{ο}$ στάδιο). Η αρχική εκτίμηση (ποσοτική ή/και ποιοτική) των δεικτών, η υλοποίηση των δράσεων που ανέδειξε το ΙΠΕΔ και περιελήφθησαν στο Τοπικό Πρόγραμμα, καθώς και τα νέα δεδομένα που μπορεί να προκύψουν από εξωγενείς παράγοντες (φυσικές καταστροφές, κ.α.) δημιουργούν μια νέα κατάσταση η οποία θα πρέπει να αξιολογηθεί εξ αρχής. Το στάδιο αυτό είναι αρκετά σημαντικό, διότι από την επαναλαμβανόμενη εκτίμηση (ποσοτική ή/και ποιοτική) των δεικτών θα διαπιστωθεί η απόσταση που υπάρχει (ή έχει καλυφθεί) μεταξύ της τρέχουσας κατάστασης και του σημείου ικανοποίησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Η εκτίμηση αυτή μπορεί να γίνει με την σύγκριση των αποτελεσμάτων των δεικτών της προηγούμενης και επόμενης περιόδου.

Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η εφαρμογή του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να αφορά έναν κύκλο επαναληπτικών μετρήσεων διάρκειας π.χ. μιας πενταετίας. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα θα πρέπει να γίνονται επαναληπτικές εκτιμήσεις των ίδιων δεικτών, είτε κάθε χρόνο είτε σε μεγαλύτερο ή μικρότερο χρονικό διάστημα, προκειμένου να αξιολογείται η πορεία προς την Περιβαλλοντική Βιωσιμότητα κατά τη συγκεκριμένη διάρκεια Προγραμματισμού. Μετά το πέρας όμως της πενταετίας θα πρέπει να υλοποιείται εξ αρχής όλη η διαδικασία εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ.

Αυτό σημαίνει πως κατά τη νέα Προγραμματική περίοδο θα πρέπει να εκτιμηθούν τα νέα δεδομένα, σύμφωνα με τα αποτελέσματα σχετικών μελετών, να ληφθούν υπόψη τα νέα στατιστικά στοιχεία που έχουν προκύψει σύμφωνα με την αναθεώρηση-συμπλήρωση των Βάσεων Δεδομένων, αλλά και όποιες αλλαγές έχουν γίνει σε διοικητικό επίπεδο οι οποίες συνεπάγονται αλλαγή στη δομή του Τοπικού Δικτύου - Forum. Κατά την νέα διαδικασία εφαρμογής του Πλαισίου ΙΠΕΔ, οι θεματικές κατηγορίες Δεικτών αλλά και οι δείκτες που αυτές θα περιλαμβάνουν θα πρέπει να αναφέρονται στα νέα δεδομένα που έχουν προκύψει κατά το διάστημα της έναρξης και λήξης της προηγούμενης Προγραμματικής Περιόδου.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Ι.Π.Ε.Δ.

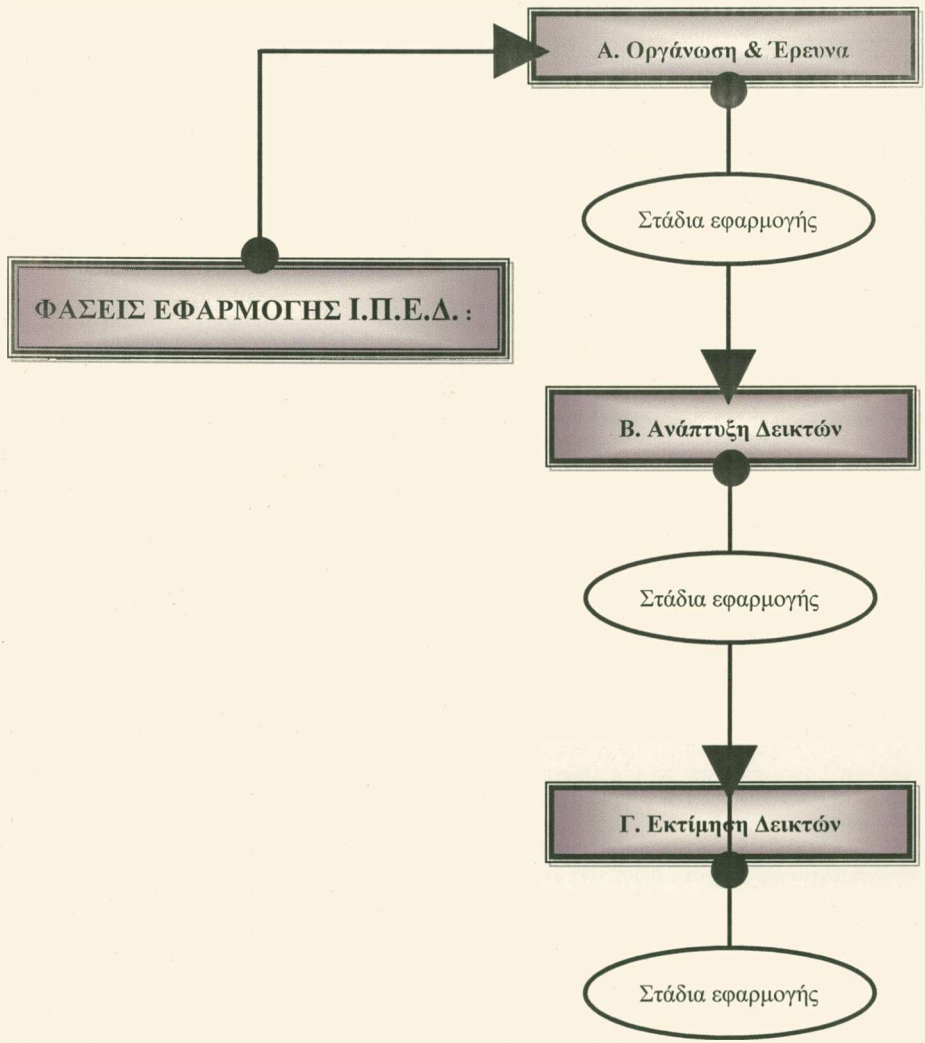

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Ι.Π.Ε.Δ.

Α΄ ΦΑΣΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ Ι.Π.Ε.Δ.

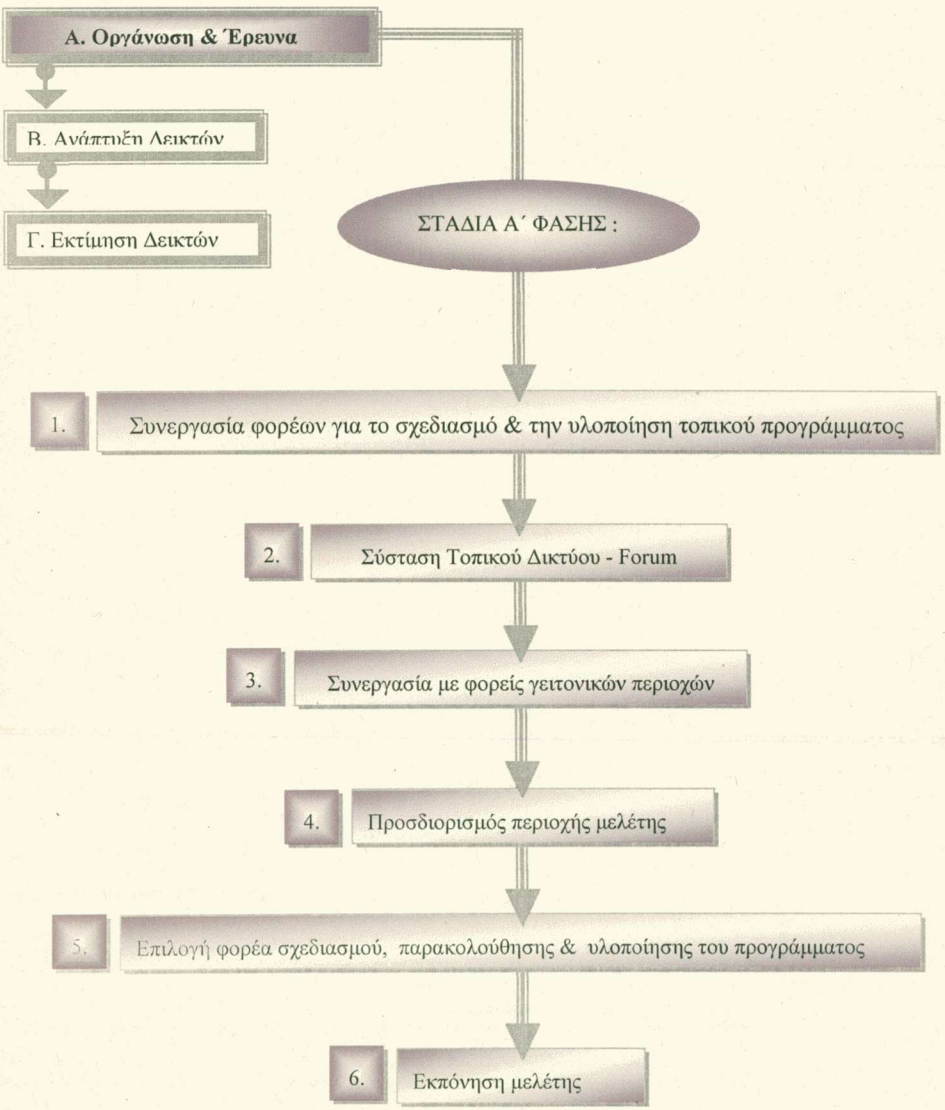

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Ι.Π.Ε.Α.

Β΄ ΦΑΣΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ Ι.Π.Ε.Α.

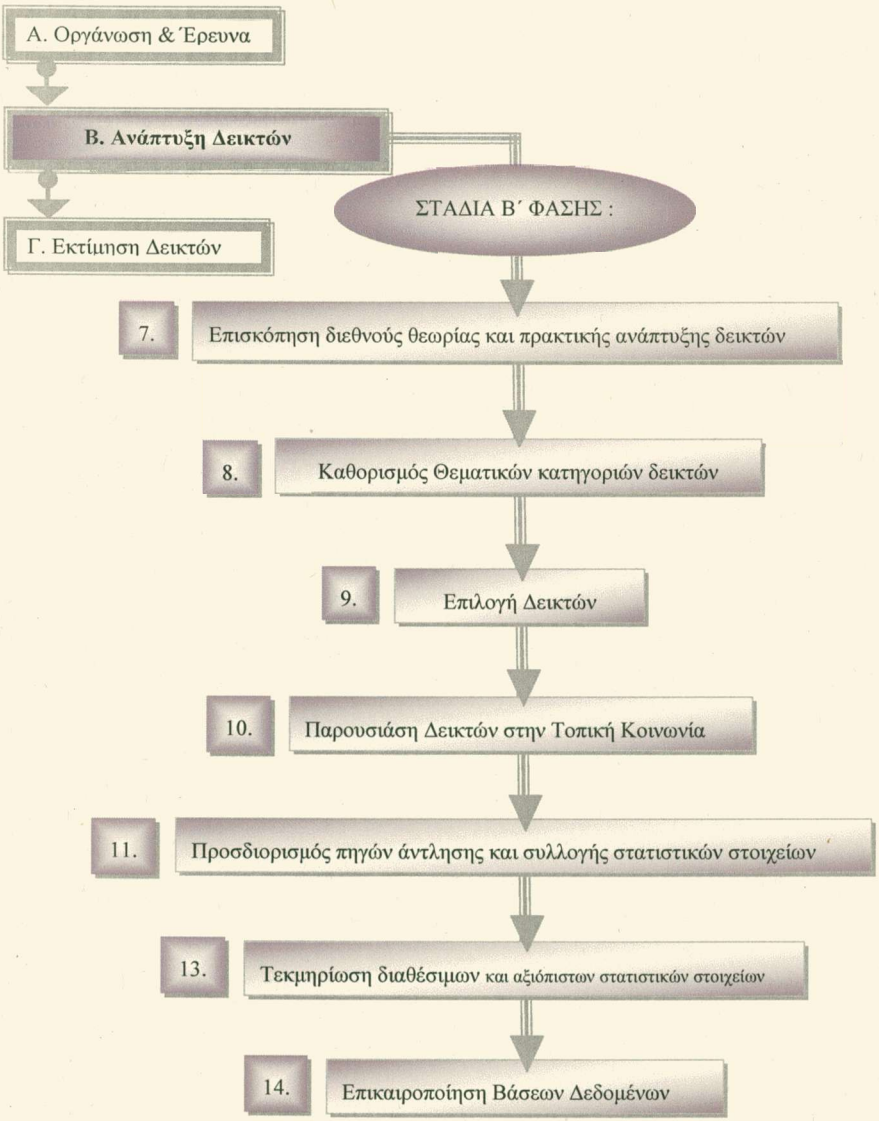

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ Ι.Π.Ε.Δ.

Γ΄ ΦΑΣΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ Ι.Π.Ε.Δ.

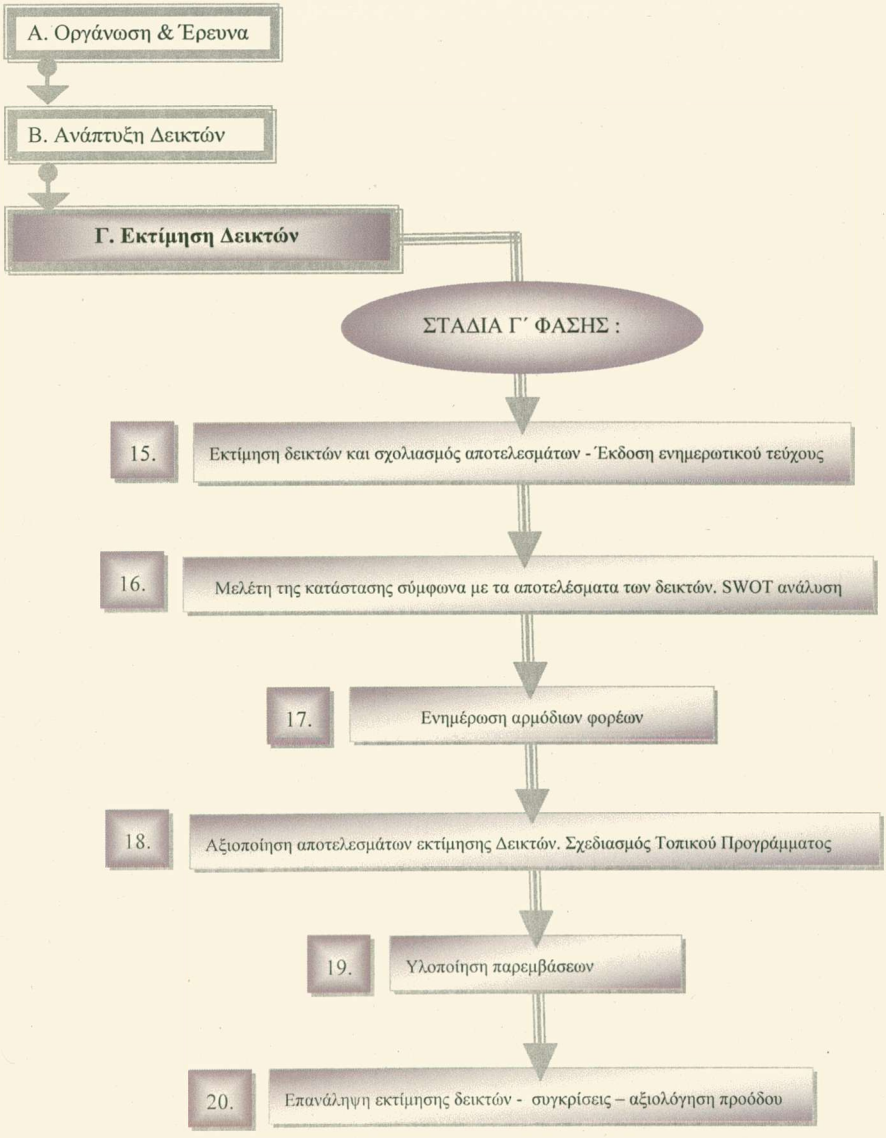

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΙΠΕΔ – ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

6.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Κρήτη βρίσκεται στο νοτιότερο άκρο της Ευρώπης στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων και πέντε θαλασσών. Σημείο συνάντησης διαφορετικών λαών, χωνευτήρι πανάρχαιων και ετερόκλητων πολιτισμών για αιώνες. Αποτελεί έναν από τους πλέον αξιόλογους τουριστικούς προορισμούς της Μεσογείου. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της οικονομίας της Κρήτης είναι ο δυϊσμός που προκύπτει από την συνύπαρξη δύο τομέων, του τουρισμού και της γεωργίας (Περιφέρεια Κρήτης, 1999).

Ο τομέας του τουρισμού αποτελεί έναν από τους βασικότερους τομείς της οικονομίας της Κρήτης (Prinianaki-Tzorakoleftheraki, 1997. Andriotis, 2001), συγκεντρώνει το 25% των ιδιωτικών τουριστικών υποδομών της χώρας και το 25% των αφίξεων αλλοδαπών τουριστών της χώρας. Γενικά παρουσιάζει μια ικανοποιητική απόδοση τα τελευταία χρόνια, παρά το γεγονός ότι οι παρεχόμενες υπηρεσίες δεν παρουσιάζουν πάντα το απαιτούμενο επίπεδο ποιότητας και τα τουριστικά προϊόντα εξακολουθούν να κινούνται σε αγορές υψηλού ανταγωνισμού.

Ασφαλώς, η αυξημένη ζήτηση των τελευταίων δεκαετιών στον τομέα του τουρισμού οδήγησε σε σημαντικές επενδύσεις σε ξενοδοχειακές μονάδες, με αποτέλεσμα την ποσοτική και ποιοτική αναβάθμιση της ξενοδοχειακής υποδομής. Παρά τη δυναμικότητα του όμως, ο τουρισμός στο νησί αντιμετωπίζει προβλήματα. Η γενικότερη κρίση του μαζικού τουρισμού επηρέασε την τουριστική αγορά της Κρήτης και δημιούργησε ανάγκες για εμπλουτισμό και εξειδίκευση του τουριστικού προϊόντος. Η αύξηση των αφίξεων δημιουργεί απαιτήσεις για περαιτέρω βελτίωση των βασικών πυλών εισόδου-εξόδου (λιμάνια-αεροδρόμια), τη μεταξύ τους οδική διασύνδεση και τη σύνδεση με τους κύριους τουριστικούς προορισμούς του νησιού (Περιφέρεια Κρήτης, 1999).

Ο τουρισμός της Κρήτης στηρίζεται κατά κύριο λόγο στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον του νησιού (Prinianaki-Tzorakoleftheraki, 1997). Παρά τους αξιόλογους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και την ιδιαίτερη ταυτότητα των κατοίκων της Κρήτης, και τις προσπάθειες που γίνονται για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού[68], το μοντέλο τουρισμού που κυριαρχεί στο

[68] Κυρίως Αγροτουρισμό και Πολιτιστικό Τουρισμό. Ειδικά για τον πολιτιστικό τουρισμό, σύμφωνα με το Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000-2006 της Κρήτης, βασικός στόχος της Περιφέρειας για τον τουρισμό είναι, ο πολιτιστικός τουρισμός να αποτελέσει κεντρικό άξονα πολιτικής και όχι απλά μία ακόμη κατηγορία εδικού τουρισμού.

νησί μέχρι σήμερα είναι εκείνο του μαζικού τουρισμού[69]. Η ζήτηση τουριστικών πακέτων για το συγκεκριμένο μοντέλο τουρισμού εξακολουθεί να αυξάνεται με χαμηλούς ρυθμούς ενώ παράλληλα μεταβάλλονται με ταχύτατους ρυθμούς οι απαιτήσεις των καταναλωτών, για προορισμούς που διαθέτουν υπηρεσίες υψηλής ποιότητας όσον αφορά την διαμονή, διατροφή, το φυσικό περιβάλλον και τις παρεχόμενες εναλλακτικές λύσεις ψυχαγωγίας.

Οι περιοχές που κυρίως προσελκύουν το μεγαλύτερο αριθμό τουριστών βρίσκονται στα βόρεια παράλια του νησιού («Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού & Αειφόρου Ανάπτυξης», 2003), εξαιτίας κυρίως του γεγονότος ότι στην πλευρά αυτή βρίσκονται και οι πύλες εισόδου (λιμάνια, αεροδρόμια), ενώ σε αυτό φαίνεται πως συντελεί και ο βόρειος οδικός άξονας του νησιού ο οποίος συνδέει και τους τέσσερις νομούς (Χανιά – Ρέθυμνο – Ηράκλειο – Λασίθι), ενώ στη βόρεια πλευρά του νησιού συγκεντρώνεται και η τουριστική προσφορά σε περιοχές μεταξύ των τεσσάρων μεγάλων αστικών κέντρων. Ελάχιστες είναι οι περιοχές προσέλκυσης τουριστών εκτός του βόρειου τμήματος και αυτές βρίσκονται κυρίως στο νότιο τμήμα (Ιεράπετρα, Αγία Γαλήνη, Χώρα Σφακίων) και λιγότερες εκείνες που βρίσκονται στο εσωτερικό του νησιού, με αξιολογότερο εκείνον του οροπεδίου του Λασιθίου.

- Στο νομό **Χανίων** ο τουρισμός αναπτύσσεται κυρίως στα βόρεια πεδινά τμήματα, δυτικά της πόλεως των Χανίων. Σημειακές συγκεντρώσεις τουρισμού καταγράφονται επίσης στα νοτιοδυτικά παράλια, ενώ διάσπαρτες μονάδες αγροτουρισμού λειτουργούν στις ημιορεινές ζώνες του Νομού.
- Στο νομό **Ρεθύμνου** ο τουρισμός αναπτύσσεται βόρεια της πόλεως του Ρεθύμνου. Σημειακές συγκεντρώσεις τουρισμού καταγράφονται στα νότια του νομού οι οποίες είναι μικρής κλίμακας.
- Στο **νομό Ηρακλείου**, ο τουρισμός συγκεντρώνεται στα βόρεια παράλια του νομού, ενώ υπάρχουν διάσπαρτες μονάδες αγροτουρισμού στις ημιορεινές και ορεινές περιοχές. Όσον αφορά το νότιο τμήματα του νομού, σε αυτό υπάρχουν αποσπασματικές ζώνες τουριστικής ανάπτυξης σε περιοχές με ιδιαίτερα στοιχεία φυσικού και ιστορικού/πολιτιστικού περιβάλλοντος, οι περισσότερες από τις οποίες αποτελούν κυρίως παραθεριστικά κέντρα – περιοχές δεύτερης κατοικίας- των ντόπιων κατοίκων του νομού (π.χ. Μαριδάκι, Τσούτσουρας, Κερατόκαμπος).
- Στο **νομό Λασιθίου**, ο τουρισμός συγκεντρώνεται στον Άγιο Νικόλαο, στη Σητεία (βόρεια του νομού) και στην Ιεράπετρα (νότια) στην οποία όμως υπάρχουν και εντατικές γεωργικές καλλιέργειες (θερμοκήπια) (ΕΟΤ, 2003β).

Η τουριστική υποδομή του νησιού συγκεντρώνεται κυρίως κατά μήκος του βόρειου οδικού άξονα και πλησίον των παραλιών (ΕΟΤ, 2003β. Andriotis, 2001). Παρά τις προσπάθειες που γίνονται τα τελευταία χρόνια για την προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού μέσα από εθνικά και περιφερειακά προγράμματα, συγχρηματοδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ο μαζικός τουρισμός συνεχίζει να αποτελεί το κυρίαρχο μοντέλο. Η γεωγραφική θέση του νησιού και οι κλιματολογικές συνθήκες σε συνδυασμό με τα δίκτυα μεταφορών αποτελούν παράγοντες προσέλκυσης τουριστών από όλο τον κόσμο κατά την καλοκαιρινή περίοδο, κυρίως όμως από τη Βόρεια Ευρώπη. Οι παράγοντες αυτοί οδήγησαν κυρίως στην ανάπτυξη του μαζικού μοντέλου τουρισμού – του τουρισμού των τριών «S» (Sun, Sand, Sea).

Λόγω όμως του πλούτου της φυσικής και πολιτιστικής ομορφιάς του νησιού, οι τουρίστες δεν περιορίζονται (εγκλωβίζονται) μόνο στα τουριστικά θέρετρα του νησιού, επισκέπτονται τους σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία, καθώς και παραδοσιακούς οικισμούς διάσπαρτους στην ενδοχώρα. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζεται από τους τουρίστες για τις φυσικές

[69] ΠΕΠ ΚΡΗΤΗΣ 2000-2006, «Η Κρήτη παραμένει ένας «παραδοσιακός»προορισμός αναψυχής που προσφέρει ήλιο, θάλασσα, παραλίες και πολιτιστικά μνημεία».

ομορφιές της Κρήτης. Το φαράγγι της Σαμαριάς για παράδειγμα και το φοινικόδασος του Βάι αποτελούν μερικές από τις πλέον αγαπημένες και γνωστές φυσικές περιοχές του νησιού.

Στο Παράρτημα της Διατριβής παρουσιάζονται τα στοιχεία που αφορούν την τουριστική ανάπτυξη της Κρήτης, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του νησιού, τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, την τουριστική προσφορά και ζήτησης για τους σαράντα σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς του νησιού, καθώς επίσης και τις κορεσμένες τουριστικά περιοχές, αλλά και τα βασικά χαρακτηριστικά των επιλεγμένων περιοχών για την εφαρμογή του πλαισίου ΙΠΕΔ οι οποίοι αποτελούν παραδοσιακούς τουριστικούς προορισμούς μαζικού τουρισμού.

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται οι επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόλους της Κρήτης, καθώς και συγκεκριμένοι τουριστικοί προορισμοί της Περιφέρειας Κρήτης (αστικό παράκτιο τουριστικό θέρετρο μαζικού τουρισμού, αρχαιολογικός χώρος και περιβάλλων χώρος αυτού, Αισθητικό Δάσος, μοναδικό στον Ευρωπαϊκό χώρο) για τους οποίους εφαρμόζεται το πλαίσιο ΙΠΕΔ για την Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη των περιοχών αυτών.

Οι δείκτες που περιλαμβάνει το πλαίσιο ΙΠΕΔ για την Κρήτη δεν είναι τυχαίοι και δεν έχει γίνει υιοθέτηση δεικτών που έχουν προταθεί ή εκτιμηθεί για άλλους τουριστικούς προορισμούς. Εξάλλου, πρόβλημα δεν είναι ίσως η εύρεση νέων, αλλά μάλλον η επιλογή των πιο κατάλληλων μεταξύ πολλών διαθέσιμων δεικτών. Η κατάλληλη επιλογή των δεικτών μπορεί να βασιστεί σε μια σειρά κριτηρίων που έχουν θέσει πολλοί επιστήμονες, όπως: Vos J.B. & λοιποί (1985), Liverman κ.α. (1988), Opschoor & Reijnders (1991), Braat (1991), Custance & Hillier (1998), όπως αναφέρεται στο τέταρτο κεφάλαιο.

Μελετώντας τη διεθνή εμπειρία, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει πληθώρα δεικτών που αναφέρονται στην αξιολόγηση της Βιωσιμότητας τουριστικών προορισμών. Οι δείκτες όμως που προτείνονται ή εκτιμώνται για κάθε τουριστικό προορισμό δεν θα πρέπει να είναι τυχαίοι. Θα πρέπει να ανταποκρίνονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και προβλήματα της κάθε περιοχής και θα πρέπει να ακολουθείται μια συγκεκριμένη διαδικασία (στάδια) που αφορούν από το περιεχόμενο και τους στόχους της μελέτης που εκπονείται κάθε φορά, τις απόψεις των εμπλεκόμενων φορέων (δημοκρατικές διαδικασίες), τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και προβλήματα του κάθε τόπου, το είδος, την ποσότητα και την ποιότητα των διαθέσιμων πόρων και από άλλους παράγοντες που αναφέρονται στην επόμενη ενότητα.

Οι συγκεκριμένοι δείκτες που περιλαμβάνονται στα προτεινόμενα πλαίσια ΙΠΕΔ για την περίπτωση του Λιμένα Χερσονήσου, του Αρχαιολογικού Χώρου της Κνωσού και του Φοινικοδάσους Βάι, αναφέρονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των περιοχών αυτών, στα προβλήματα-επιπτώσεις που έχει δημιουργήσει ο τουρισμός (όπως αυτά παρουσιάζονται στο παρόν κεφάλαιο και στο Παράρτημα της Διατριβής), καθώς και στην ανάγκη της παρούσας διατριβής να παρέχει ένα κατάλληλο θεωρητικό πλαίσιο και ένα εργαλείο για την αξιολόγηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, αλλά και της ανάγκης να παρουσιαστούν όλες οι διαστάσεις της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Ανάπτυξης και οι τομείς στους οποίους προκαλεί πιέσεις και επιπτώσεις ο τουρισμός, μέσα από τις κατηγορίες και το περιεχόμενο των προτεινόμενων δεικτών.

6.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Το μεγάλο μέγεθος του νησιού της Κρήτης δίδει το πλεονέκτημα της παρουσίας πολλών ενδημικών ειδών, ενώ η απομόνωσή του από την ηπειρωτική Ελλάδα συνέβαλε στην ύπαρξη της ιδιάζουσας χλωρίδας και πανίδας (ΚΕΠΕ, 1986). Η απομόνωση όμως του νησιού από την ηπειρωτική Ελλάδα

δεν αποτελεί παράγοντα μόνο για την ύπαρξη ενός διαφορετικού φυσικού περιβάλλοντος. Αποτελεί επίσης παράγοντα ανάπτυξης ενός ιδιαίτερου κοινωνικο-πολιτισμικού χαρακτήρα, ενδεικτικά δείγματα του οποίου αποτελούν τόσο οι παραδοσιακές φορεσιές, ο τρόπος ζωής και οι παραδόσεις, όσο και το ανθρωπογενές περιβάλλον, η τοπική παραδοσιακή αρχιτεκτονική και ο μνημειακός πλούτος.

Σύμφωνα με τη μελέτη «Τουριστική Ανάπτυξη Περιφέρειας Κρήτης 2000-2006», το «Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης» και το «ΠΕΠ Κρήτης 2000-2006», αλλά και την δημοσίευση σχετικών συγγραμμάτων (Κούση, 2000) και άρθρων στον τοπικό Τύπο της Κρήτης, που αφορούν στην κοινοποίηση παραπόνων τοπικών φορέων και κατοίκων, οι επιπτώσεις που προκαλούνται στο φυσικό (natural), πολιτιστικό (cultural), αλλά και κοινωνικό (socio-cultural) περιβάλλον του νησιού -εξαιτίας της τουριστικής ανάπτυξης- είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Οι επιπτώσεις αυτές οφείλονται σαφώς στην απρογραμμάτιστη ανάπτυξη του τουρισμού στο νησί, στην έλλειψη πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης των επιχειρηματιών, των κατοίκων, των τουριστών αλλά και σε πλημμελή αντιμετώπιση του ζητήματος τόσο από τις κεντρικές όσο και τις τοπικές αρχές. Η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι ο τουρισμός επιφέρει σημαντικά οικονομικά οφέλη σε τοπική και εθνική κλίμακα έθεσε σε δεύτερη μοίρα την ενασχόληση των υπεύθυνων με την λήψη μέτρων για την προστασία των πόρων, όπως εξάλλου συνέβη στους περισσότερους παραδοσιακούς τουριστικούς προορισμούς πολλών χωρών.

Ειδικά για την Κρήτη, η αντίληψη της σπουδαιότητας της ποιότητας του περιβάλλοντος έγινε αντιληπτή από το πρόγραμμα γαλάζιων σημαιών και την κήρυξη από τον ΕΟΤ των τουριστικά κορεσμένων περιοχών (Κούση, 2000). Οι παράγοντες που συνέβαλαν στην παραμέρηση του περιβάλλοντος και στην εμφάνιση επιπτώσεων στους πόρους του νησιού εξαιτίας του τουρισμού και κυρίως της κατανάλωσης του τουριστικού προϊόντος στον τόπο παραγωγής (βλ. Σχ.1, ενότητα 1.1) αποτελεί ενδογενή χαρακτηριστικό του τουρισμού. Άλλοι σημαντικοί παράγοντες είναι ο τύπος του τουρισμού που αναπτύχθηκε στο νησί (μαζικός τουρισμός), η υψηλή εποχικότητα, η έλλειψη πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης, η απουσία κατάλληλου θεσμικού πλαισίου ή το ελαστικό θεσμικό πλαίσιο ή ακόμη και η μη εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου[70], η έλλειψη προγραμματισμού από τους τοπικούς φορείς και οι ελλείψεις σε αναγκαίες υποδομές για τη διαχείριση-περιορισμό των πιέσεων που προκαλούν οι τουρίστες και επιχειρηματίες στο περιβάλλον (Andriotis, 2001). Αυτό βέβαια σημαίνει πως ο τουρισμός από μόνος του δεν προκαλεί αρνητικές επιπτώσεις. Οι δυνάμεις που ευθύνονται για την δημιουργία των επιπτώσεων στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον πηγάζουν όχι από το τουριστικό φαινόμενο, την παρουσία των τουριστών σε έναν τουριστικό προορισμό και κατά συνέπεια την υπέρβαση ή όχι των ορίων της φέρουσας ικανότητας, αλλά από την αδυναμία των κεντρικών και τοπικών αρχών να αντιληφθούν το παράδοξο του τουρισμού (βλ ενότητα 1.4.1.) και να προγραμματίσουν δράσεις υλοποίησης φυσικών και μη φυσικών επενδύσεων σχετικές με την πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση σχετικά με την προστασία των πόρων, τις αναγκαίες υποδομές και εξοπλισμό για τη διαχείριση των πιέσεων και την δημιουργία των ακατάλληλων υποδομών.

Με τις παρατηρήσεις του Andriotis (2001) συμφωνεί και ο ΕΟΤ (ΕΟΤ, ΚΕΠΕ, 1994) και προσθέτει πως οι επιπτώσεις που προκαλούνται στο περιβάλλον οφείλονται βασικά στην ανυπαρξία υποδομών, την αδυναμία επιβολής πολεοδομικού σχεδιασμού, χωροταξικού και κυκλοφοριακού ελέγχου και στην πλήρη ανυπαρξία μηχανισμού ορθής διαχείρισης της περιβαλλοντικής προστασίας. Σύμφωνα με τον ΕΟΤ και το ΚΕΠΕ, στην Κρήτη και συγκεκριμένα στο Νομό Ηρακλείου η κατάσταση του περιβάλλοντος στις τουριστικές περιοχές είναι ιδιαίτερα κρίσιμη.

Στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται οι επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους της Κρήτης, σύμφωνα με την έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής και των στοιχείων που αναφέρονται στο Παράρτημα.

[70] Στο Κούση (2000, σελ 114, πίνακας 7) μελετάται η διαμαρτυρία κατοίκων του Νομού Ηρακλείου σε σχέση με τις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός. Οι πλειοψηφία των διαμαρτυριών αναφέρουν ως αιτία προξένησης των επιπτώσεων του τουρισμού από τη μη εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου.

6.2.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΦΥΣΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

Σύμφωνα με τη μελέτη της διαμαρτυρίας των κατοίκων του νομού Ηρακλείου (Κούση, 2000)σε σχέση με τις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός στο περιβάλλον, οι σοβαρότερες επιπτώσεις (βάσει των καταγεγραμμένων περιστατικών διαμαρτυρίας των κατοίκων) είναι : α) η ηχορύπανση, β) η ατμοσφαιρική ρύπανση, γ) η μείωση της ποιότητας των υδάτων, δ) η ρύπανση της θάλασσας και των ακτών, ε) η καταστροφή του τοπικού οικοσυστήματος, καθώς και στ) τα προβλήματα που αφορούν στην αισθητική του τοπίου. Η αντίληψη του μεγέθους και της σοβαρότητας των επιπτώσεις αυτών που προκαλεί ο τουρισμός στο περιβάλλον είχαν ως αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις την κινητοποίηση των κατοίκων του Νομού Ηρακλείου. Η επιπτώσεις αυτές συνάδουν με τη διεθνή θεωρία και έρευνα των επιπτώσεων του τουρισμού στους φυσικούς πόρους οι οποίες αναφέρεται στην ενότητα 2.2. της παρούσας διατριβής.

Οι επιπτώσεις που υφίστανται οι φυσικοί πόροι της Κρήτης ως συνέπεια της τουριστικής ανάπτυξης και των ελλείψεων σε μέτρα, διαδικασίες, υποδομές, τεχνικό εξοπλισμό και προγραμματισμό παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 13. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΦΥΣΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Φυσικός πόρος	Επιπτώσεις
ΕΔΑΦΟΣ	Οι επιπτώσεις που δημιουργούνται στο έδαφος εξαιτίας της τουριστικής ανάπτυξης αφορούν την αυθαίρετη δόμηση και άλλες παρεμβάσεις που δεν τηρούν τις απαραίτητες άδειες ή εγκρίσεις περιβαλλοντικών όρων. Λόγω δε του ελλείμματος σε επίπεδο χωροταξικού σχεδιασμού δεν κατανέμονται ορθολογικά οι κατηγορίες χρήσεων γης με αποτέλεσμα να υπάρχει σοβαρό πρόβλημα σύγκρουσης ή περιορισμούς παραδοσιακών χρήσεων.
ΕΝΕΡΓΕΙΑ	Εξαιτίας της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού, του μεγάλου αριθμού τουριστικών επιχειρήσεων, η ζήτηση ενέργειας που υπάρχει στο νησί κατά τους καλοκαιρινούς μήνες δεν μπορεί να ικανοποιηθεί από την παραγωγή. Το αποτέλεσμα της ανισορροπίας αυτής είναι τους καλοκαιρινούς μήνες (περίοδο τουριστικής αιχμής) να σημειώνονται συχνές διακοπές ηλεκτρικού ρεύματος και βλάβες.
ΠΑΡΑΛΙΕΣ	Εξαιτίας της υπέρμετρης δόμησης στα παράλια του νησιού (κυρίως στα βόρεια και λιγότερο στα νότια) ξεπερνάτε το ανώτερο όριο της φέρουσας ικανότητας πολλών παράλιων του νησιού. Το αποτέλεσμα του γεγονότος αυτού είναι ασφαλώς η μείωση της ποιότητας των νερών κολύμβησης κάτι το οποίο μπορεί να προκύψει από την κατάληξη λυμάτων, η δυσκολία πρόσβασης στις ακτές ή γενικά στο θαλάσσιο μέτωπο. Επίσης, σε πολλές παράκτιες τουριστικές περιοχές συγκεντρώνεται μεγάλος αριθμός λουομένων στις παραλίες, με αποτέλεσμα στη μείωση της ικανοποίησης αυτών, αλλά και τη δημιουργία σημαντικών περιβαλλοντικών πιέσεων που μπορούν να προκληθούν εξαιτίας της συσσώρευσης απορριμμάτων, της ρύπανσης των νερών κολύμβησης εξαιτίας των αντηλιακών, κυρίως σε μικρούς κόλπους.
ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ	Η καθημερινή επίσκεψη τουριστών/εκδρομέων σε οικοσυστήματα του νησιού (Βάι, Ελαφονήσι, Σαμαριά, κ.α.) δημιουργεί σοβαρές πιέσεις που έχουν ως αποτέλεσμα την καταστροφή ή την απειλή τους.
ΝΕΡΟ	Η περιφέρεια Κρήτης, ως νησί διαθέτει περιορισμένα υδατικά αποθέματα. Η αύξηση του πληθυσμού σε συνδυασμό με την τουριστική κίνηση και την εντατικοποίηση της γεωργίας, δημιουργούν σοβαρές πιέσεις στα υδατικά αποθέματα. Το πρόβλημα οξύνεται στις παράκτιες περιοχές κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, καθώς τα περιορισμένα υδατικά αποθέματα δεν είναι ικανά να ικανοποιήσουν τη μεγάλη ζήτηση της τουριστικής περιόδου, ενώ η υπεράντληση αποτελεί αιτία της υφαλμύρωσης. Πέρα από την αύξηση της ζήτησης και κατανάλωσης νερού την τουριστική περίοδο

Πίνακας 13. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΦΥΣΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	
Φυσικός πόρος	Επιπτώσεις
	και την μείωση των υπόγειων αποθεμάτων, η έλλειψη βασικών υποδομών για τη διαχείριση των λυμάτων στις τουριστικές περιοχές, έχει ως αποτέλεσμα τη μόλυνση του υδροφόρου ορίζοντα[71]. Όπως αναφέρεται στο Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού & Αειφόρου Ανάπτυξης (2003), το δίκτυο παρακολούθησης της ποιότητας των θαλάσσιων υδάτων παρουσιάζει επιθυμητή πληρότητα, χωρίς να συμβαίνει όμως το ίδια με τα υπόγεια ύδατα. Γενικά πάντως η ποιότητα των υδάτων της Περιφέρειας Κρήτης είναι σε ικανοποιητικά επίπεδα. Σημαντικό πρόβλημα παρουσιάζεται σε ορισμένες ακτές του Νομού Ηρακλείου στις οποίες η ποιότητα υδάτων, περιστασιακά, βρίσκεται εκτός των επιτρεπτών ή και επιθυμητών ορίων. Όπως αναφέρεται στο «Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού & Αειφόρου Ανάπτυξης», η βόρεια παράκτια πλευρά του νησιού συγκεντρώνει το μεγαλύτερο μέγεθος των περιβαλλοντικών πιέσεων, χωρίς αυτό να σημαίνει πως παράκτιοι παραθεριστικοί οικισμοί με αυθαίρετες κατοικίες της νοτίου Κρήτης δεν αποτελούν πηγή μόλυνσης του υδροφόρου ορίζοντα αλλά και του θαλάσσιου ύδατος εξαιτίας κυρίως των βοθρολυμάτων

6.2.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

Το κυρίαρχο μοντέλο του τουρισμού στην Ελλάδα (ΕΟΤ, ΚΕΠΕ, 1994)είναι ο μαζικός τουρισμός (ο τουρισμός των 3S). Οι πολιτιστικοί πόροι όμως και αυτοί παίζουν έναν σημαντικό ρόλο στην προσέλκυση τουριστών σε τουριστικούς προορισμούς της χώρας και συγκεκριμένα κατέχουν τη δεύτερη θέση ως ελκτική δύναμη τουριστών. Οι τουριστικοί πόροι (αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία, ανθρωπογενή τοπία, αξιόλογοι παραδοσιακοί οικισμοί, διατηρητέα τοπία) συνδυάζονται συμπληρωματικά με άλλους πόρους, με αποτέλεσμα στους πολιτιστικούς πόρους να οργανώνονται επισκέψεις μονοήμερης ή ολιγοήμερης διάρκειας.

Η οργάνωση όμως μαζικών επισκέψεων στους πολιτιστικούς πόρους δημιουργεί φαινόμενα μαζικού τουρισμού και προκαλεί πιέσεις και επιπτώσεις. Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στους πολιτιστικούς πόρους της Κρήτης, σύμφωνα με σχετικές μελέτες και δημοσιεύματα στον τοπικό Τύπο, που αναφέρονται στο παράρτημα της διατριβής, είναι οι ακόλουθες:

- Αλλοίωση του τοπίου και του χαρακτήρα του περιβάλλοντα χώρου των αρχαιοτήτων ως αποτέλεσμα της συγκέντρωσης κατοικιών και επιχειρήσεων εκμεταλλευόμενες τις θετικές εξωτερικές οικονομίες που δημιουργεί η προσέλκυση μεγάλου αριθμού επισκεπτών-τουριστών.
- Αλλαγές χρήσεων γης πέριξ των αρχαιολογικών χώρων.
- Απόρριψη παραδοσιακών και θεσμοθετημένων αρχιτεκτονικών προτύπων.
- Αυθαίρετη δόμηση σε περιοχές Α΄ και Β΄ αρχαιολογικής ζώνης.
- Πιέσεις για την συρρίκνωση της έκτασης Α΄ αρχαιολογικής ζώνης και οικοδόμησή της.
- Φθορά στα μνημεία που προέρχεται από την υπερβολική χρήση-επίσκεψη.
- Κλοπές οικοδομικών υλικών αρχαιολογικών χώρων[72].

[71] Οι υφιστάμενες εγκαταστάσεις επεξεργασίας υγρών αποβλήτων Β΄και Γ΄βαθμού, οι οποίες ολοκληρώθηκαν στο πλαίσιο του Β΄ ΚΠΣ, είναι: (1) Λ. Χερσονήσου, (2) Πόμπια-Τυμπάκι, (3) Ηράκλειο, (4) Αγ. Νικόλαος, (5) Ελούντα, (6) Σητεία, (7) Αγ. Γαλήνη, (8) Ανώγεια, (9) Πέραμα-Πάνορμος, (10) Μπαλί, (11) Ρέθυμνο, (12) Σέλια-Πλακιάς, (13) Χανιά.

[72] Εφημερίδα ΠΑΤΡΙΣ, «Καταρρέει το Μινωικό ανάκτορο στη Ζάκρο»20/9/2000, «...Ευαίσθητα κονιάματα σε δάπεδα και κλίμακες κόβονται..... γίνονται βορά ασυνείδητων τουριστών...».

- Προσβολή μνημείων και αρχαιολογικών χώρων από την συμπεριφορά των τουριστών-επισκεπτών (π.χ. άσεμνες φωτογραφίες). Περιστατικά τέτοιου είδους έχουν καταγραφεί στον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού. Πολλά από τα περιστατικά αυτά έχουν καταλήξει στην Δικαιοσύνη με αποτέλεσμα την απέλαση των αλλοδαπών τουριστών.
- Πιέσεις σε αρχαιολογικού χώρους και μνημεία που αφορούν την μόλυνση τους εξαιτίας της ρίψης απορριμμάτων αλλά και τις ελλιπούς οργάνωσης παροχής υπηρεσιών και εξυπηρετήσεων προς τους επισκέπτες.
- Μείωση της ικανοποίησης των επισκεπτών λόγω των προβλημάτων στους υπάρχοντες και έλλειψη επαρκών χώρων στάθμευσης, λόγω της εικόνας του περιβάλλοντος χώρου των μνημείων, της ελλιπούς σήμανσης και του μη ικανοποιητικού επιπέδου καθαριότητας, κ.α. που ενδεχομένως έχουν ως αποτέλεσμα την μείωση του σεβασμού των μνημείων.

6.3. ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ που αναπτύσσεται στο παρόν κεφάλαιο για την τουριστική ανάπτυξη της Κρήτης, εστιάζεται σε τρεις περιοχές: στην περιοχή του Λιμένα Χερσονήσου, στον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού (Ν. Ηρακλείου) και στο Φοινικόδασος του Βάι (Ν. Λασιθίου)[73]. Η επιλογή των περιοχών αυτών δεν έγινε τυχαία. Κάθε μία από τις περιοχές αυτές ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένα ζητήματα και χαρακτηριστικά της φύσης της τουριστικής ανάπτυξης.

Η επιλογή του Λιμένα Χερσονήσου ανταποκρίνεται στην ανάγκη διερεύνησης των επιπτώσεων και ανάπτυξης πλαισίου αξιόλογης του τουρισμού σε παραθαλάσσιο παραθεριστικό κέντρο μαζικού τουρισμού. Αντίστοιχα ο αρχαιολογικός χώρος της Κνωσού επιλέγει προκειμένου να αξιολογηθούν οι τουριστικές επιπτώσεις σε έναν αρχαιολογικό χώρο, ενώ το Βάι επιλέχθηκε διότι αποτελεί μια περιοχή οικολογικού ενδιαφέροντος η οποία αποτελεί τουριστικό προορισμό.

♦ Η πρώτη περιοχή αποτελεί ένα από τα παραδοσιακότερα και πλέον κορεσμένα παράκτια τουριστικά θέρετρα μαζικού τουρισμού, τόσο της Κρήτης όσο και ολόκληρης της Μεσογείου.

♦ Η δεύτερη περιοχή αφορά τον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού. Πρόκειται για έναν από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Ελλάδος και όχι μόνο.

♦ Ενώ η τρίτη περιοχή αφορά το Βάι, ένα δάσος που έχει κριθεί ως Αισθητικό και αποτελεί πόλο προσέλκυσης ημερήσιων εκδρομέων (τουρίστες και κάτοικοι του νησιού).

6.3.1. ΛΙΜΕΝΑΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ

Η περιοχή του Λιμένα Χερσονήσου είναι γνωστή κυρίως ως τόπος μαζικού προορισμού τουριστών νεαρής ηλικίας. Προβάλλεται σε εκατοντάδες ιστοσελίδες του διαδικτύου ως τόπος ξέφρενης νυκτερινής διασκέδασης, ως σημείο εξόρμησης σε όλο το νησί αλλά και ως τόπος για θαλάσσια μπάνια και σπορ. Η αλλαγή που έχει σημειωθεί τις τελευταίες δεκαετίες στο Λιμένα Χερσονήσου αλλά και στην ευρύτερη περιοχή, είναι ενδεικτική του πως ο τουρισμός (μαζικός τουρισμός και

[73] Στο Παράρτημα της Διατριβής παρουσιάζονται αναλυτικά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τόσο του συνόλου της Κρήτης όσο και των επιμέρους περιοχών εφαρμογής του ΙΠΕΔ.

χωρίς σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης) μπορεί να μεταλλάξει έναν μικρό αγροτικό οικισμό σε ένα από τα πλέον διασημότερα και πολύβουα τουριστικά θέρετρα, με πολυώροφες ξενοδοχειακές μονάδες, με καταστήματα πώλησης κοσμημάτων, δερματίνων ειδών και γουναρικών μεγάλης αξίας, με πολυκαταστήματα, και ποικίλες άλλες επιχειρήσεις που παρέχουν τις υπηρεσίες τους στους τουρίστες.

Αλλαγές φυσικά σημειώθηκαν και στον πληθυσμό. Η περιοχή του Λιμένα Χερσονήσου εκτός από τουρίστες, εργαζόμενους και επενδυτές προσελκύει εποχιακούς κατοίκους οι οποίοι κατοικούν στις παραθεριστικές κατοικίες τους. Όλα αυτά συνέτειναν στην αλλοίωση των χαρακτηριστικών του τοπικού πληθυσμού, στην αλλαγή (σύγκρουση) των χρήσεων γης και στην ανικανότητα των κεντρικών και τοπικών αρχών να προλάβουν τις εξελίξεις και να δημιουργήσουν την αναγκαία υποδομή και δομή για να ελέγξουν-κατευθύνουν την ανάπτυξη και να περιορίσουν τις επιπτώσεις στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.

Η αθρόα προσέλκυση επενδυτών, τουριστών και νέων κατοίκων, καθώς και η αδυναμία ελέγχου της ανάπτυξης εξαιτίας της έλλειψης κατάλληλου θεσμικού πλαισίου ή των ευκαιριών που αυτό παρείχε, η ανάγκη για μεγέθυνση της οικονομίας και η μη διάθεση των αναγκαίων μέσων (ανθρώπινο δυναμικό, τεχνικά μέσα), δημιούργησε σοβαρές πιέσεις και επιπτώσεις τόσο στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής όσο και στο πολιτιστικό (διάσπαρτοι αρχαιολογικοί χώροι, παραδοσιακές κατοικίες).

6.3.2. ΚΝΩΣΟΣ

Όσον αφορά τον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού, αυτός προσελκύει έναν μεγάλο αριθμό επισκεπτών (ημεδαπών –ντόπιων και μη- και αλλοδαπών τουριστών) κατά την καλοκαιρινή περίοδο. Δεν πρόκειται για τουριστικό θέρετρο, παρότι κυρίως στη δυτική πλευρά –έναντι του ανακτόρου και εκτός του περιφραγμένου χώρου- λειτουργούν ενοικιαζόμενα δωμάτια, εστιατόρια και επιχειρήσεις πώλησης παραδοσιακών προϊόντων και αναμνηστικών. Η ανάδειξη του ανακτόρου, είχε ως αποτέλεσμα να αποτελεί έναν από τους βασικότερους επισκέψιμους χώρους των τουριστών στο νησί. Οι πιέσεις που δημιουργούνται τόσο εντός του περιφραγμένου χώρου του ανακτόρου όσο και στον περιβάλλοντα χώρου αυτού είναι πολλές και σημαντικές και δημιουργούν μια κατάσταση – εικόνα η οποία δεν συνάδει με την ιστορική ιερότητα του μνημείου.

Η συχνή κυκλοφοριακή συμφόρηση που παρατηρείται τους καλοκαιρινούς μήνες, καθώς το γεγονός ότι **(1)** η επαρχιακή οδός Ηρακλείου-Βιάνου η οποία ενώνει το νότιο με το βόρειο τμήμα του Νομού Ηρακλείου, διέρχεται μέσα από την Αρχαιολογική Ζώνη Α, πάνω στην οποία βρίσκεται η είσοδος στον αρχαιολογικό χώρο, **(2)** η έλλειψη χώρων στάθμευσης, **(3)** η εικόνα της διαδρομής από το κέντρο της πόλης του Ηρακλείου έως τον αρχαιολογικό χώρο, **(4)** η λειτουργία επιχειρήσεων έναντι ακριβώς του μνημείου, **(5)** η αισθητική και αρχιτεκτονική των κτηρίων (εμπορικά καταστήματα, εστιατόρια, κατοικίες), **(6)** η κατάσταση της καθαριότητας εντός και εκτός του αρχαιολογικού χώρου, **(7)** η αδυναμία ελέγχου της κίνησης και συμπεριφοράς μεγάλου αριθμού ημερήσιων επισκεπτών εντός του ανακτόρου δημιουργούν σοβαρές πιέσεις και επιπτώσεις για τη βιωσιμότητα της λειτουργίας του ανακτόρου ως επισκέψιμου χώρου, όσο και της βιωσιμότητας των ίδιων των μνημείων.

Τα παραπάνω στοιχεία τεκμηριώνουν γιατί απαιτείται η λήψη δράσεων άμεσης επέμβασης και ο σχεδιασμός ειδικού προγράμματος διαχείρισης επισκεπτών και λειτουργίας του αρχαιολογικού χώρου.

6.3.3. ΦΟΙΝΙΚΟΔΑΣΟΣ ΒΑΪ

Η τρίτη περιοχή μελέτης αφορά στο φοινικόδασος του Βάι. Το δάσος αυτό έχει χαρακτηρισθεί ως Αισθητικό και αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους φυσικούς πόρους της χώρας. Πρόκειται για ένα φοινικόδασος μοναδικό σε ολόκληρη της Ευρώπη, το οποίο βρίσκεται στο ανατολικό άκρο της Κρήτης. Οι τουρίστες–εκδρομείς επισκέπτονται το δάσος για να θαυμάσουν την απαράμιλλη ομορφιά της μοναδικότητάς του, την υπέροχη παραλία, καθώς και τον υγροβιότοπο. Το δάσος αυτό έως το 1957 είχε έκταση 300 εκτάρια και σήμερα η έκτασή του φθάνει μόλις στα 20 εκτάρια.

Τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες αύξησης της έκτασης του δάσους προκειμένου να αυξηθεί κατά 10 ακόμη εκτάρια. Η δραματική αυτή μείωση της έκτασης του δάσους, σε συνδυασμό με την μαζική προσέλευση επισκεπτών, επιβάλει την άμεση επέμβαση των αρμόδιων κεντρικών και τοπικών αρχών με στόχο (1) τον έλεγχο της κυκλοφορίας και στάθμευσης οχημάτων, (2) της κίνησης και συμπεριφοράς των επισκεπτών, (3) την εποπτεία του δάσους προκειμένου να αποφευχθούν περιστατικά πυρκαγιάς, κοπής δέντρων, ρίψης απορριμμάτων και άλλα προβλήματα που δημιουργούν πιέσεις και επιπτώσεις στο φοινικόδασος.

6.4. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ ΚΡΗΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΙΠΕΔ

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται η πρόταση εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ στην Περιφέρεια Κρήτης και συγκεκριμένα σε τρεις από τους πλέον τουριστικούς πόλους του νησιού. Το ΙΠΕΔ προτείνεται για τρεις διαφορετικές περιοχές, για τρεις περιοχές με διαφορετικά χαρακτηριστικά, διαφορετικούς πόρους στους οποίους στηρίζεται ο τουρισμός και διαφορετικό τουριστικό προϊόν.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα όσα περιγράφονται στο κεφάλαιο 5 της παρούσας διατριβής σχετικά με τη διαδικασία εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ, στις επόμενες ενότητες παρουσιάζονται οι προτεινόμενοι δείκτες για την αξιολόγηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης στην Κρήτη βάσει του πλαισίου ΙΠΕΔ. Για αντικειμενικούς περιορισμούς, στην παρούσα διατριβή δεν είναι δυνατή η ποσοτική εκτίμηση των προτεινόμενων δεικτών του ΙΠΕΔ για τις περιοχές που προτείνονται.

Οι λόγοι που συμβαίνει αυτό, οφείλονται αφενός στο ότι η εφαρμογή του ΙΠΕΔ και η εκτίμηση (ποσοτική ή/και ποιοτική) των δεικτών απαιτούν (α) την υλοποίηση μιας σειράς δράσεων που αφορούν συγκεκριμένα στάδια της διαδικασίας εφαρμογής του πλαισίου, είκοσι στο σύνολο, (β) την εμπλοκή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, εκτίμησης δεικτών και αξιολόγησης αποτελεσμάτων ενός μεγάλου αριθμού φορέων ειδικών επιστημόνων (π.χ. Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., ΥΠ.ΠΟ., ΥΠ.ΑΝ., Ε.Ο.Τ., Ε.Σ.Υ.Ε., Δ.Ε.Η., Περιφέρεια Κρήτης, Δασική Υπηρεσία, Δημοτική Αρχή και Διευθυντές Υπηρεσιών Δήμου, Υπηρεσίες Δήμου, Πανεπιστημιακά Ιδρύματα, Π.Ο.Ξ., Οικονομικό Επιμελητήριο, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, Εμπορικός Σύλλογος, Σύλλογος Εργαζομένων, Οργανώσεις Κοινωνικές-Πολιτιστικές Οργανώσεις και Σύλλογοι Πολιτών, μεμονωμένοι κάτοικοι, ειδικοί επιστήμονες όπως Περιβαλλοντολόγοι, Χημικοί Μηχανικοί, Περιφερειολόγοι, Αρχιτέκτονες, Αρχαιολόγοι, Πολιτικοί Μηχανικοί, Χωροτάκτες, Δασολόγοι,

Στατιστικοί, Συγκοινωνιολόγοι, Ιατροί, κ.α.) [74] και (γ) την ύπαρξη των αναγκαίων στατιστικών στοιχείων.

Το γεγονός βέβαια ότι προτείνονται δείκτες για τους οποίους δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία δεν αποτελεί παράγοντα απόρριψης των δεικτών αυτών. Τα ζητήματα που έρχεται να αντιμετωπίσει η παρούσα διατριβή ελάχιστα έως καθόλου έχουν απασχολήσει κεντρικούς ή τοπικούς φορείς της χώρας. Γι' αυτό και δικαιολογείται η έλλειψη των αναγκαίων στοιχείων. Όπως όμως αναφέρεται στη σχετική θεωρία για την αξιολόγηση της Βιωσιμότητας με τη χρήση δεικτών, αλλά και στην ενότητα της παρούσας διατριβής που αναφέρεται στα στάδια εφαρμογής του ΙΠΕΔ, στις περιπτώσεις που δεν υπάρχουν τα αναγκαία στατιστικά στοιχεία για την εκτίμηση των δεικτών, οι δείκτες αυτοί δεν διαγράφονται, αλλά η εκτίμησή τους μετατίθεται στο μέλλον αφού πρώτα γίνουν οι αναγκαίες ποσοτικές και ποιοτικές μετρήσεις για την εξαγωγή των στοιχείων.

Το πρόβλημα της αδυναμίας εκτίμησης των προτεινόμενων δεικτών για τον βιώσιμο τουρισμό λόγω κυρίως της έλλειψης στατιστικών στοιχείων και ανεπάρκειας της ποιότητας των όσων υπάρχουν έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές, αναγκάζοντάς τους να περιορίσουν την έρευνά τους, όπως για παράδειγμα συνέβη με τους Rebollo & Baidal (2003) στην περίπτωση της εκτίμησης καταλόγων δεικτών για την προώθηση της βιωσιμότητας στην περιοχή Torrevieja της Ισπανίας (προορισμός μαζικού τουρισμού). Στις περιπτώσεις αυτές, όπου δηλαδή δεν μπορεί να γίνει η εκτίμηση προτεινόμενων Πλαισίων ή Θεματικών καταλόγων δεικτών σε έναν τουριστικό προορισμό, οι Ward, Hughey & Urlich (2002) θεωρούν πως αυτό δεν αποτελεί αδυναμία των Πλαισίων ή των Θεματικών κατηγοριών, καθώς μπορούν να χρησιμοποιηθούν αυτούσια ή τροποποιημένα για άλλες περιοχές μέρχι να υπάρξουν τα αναγκαία στοιχεία για την εκτίμηση των δεικτών στην συγκεκριμένη περιοχή μελέτης.

Έτσι, η μη ποσοτική ή ποιοτική εκτίμηση των δεικτών που προτείνονται για τις περιοχές της Κρήτης δεν ακυρώνει τη συνεισφορά της παρούσας διατριβής στην επιστήμη. Εξάλλου η επιστημονική έρευνα και σχετική η θεωρία για την εφαρμογή δεικτών αξιολόγησης της Βιώσιμης Ανάπτυξης και δη του Βιώσιμου Τουρισμού είναι πρόσφατη και οι περιπτώσεις εφαρμογής που υπάρχουν σε διεθνές επίπεδο είναι ελάχιστες και πολύ ελάχιστες ακόμη είναι οι περιπτώσεις στις οποίες οι δείκτες που προτείνονται εντάσσονται σε συγκεκριμένο πλαίσιο και εκτιμώνται ποσοτικά.

Το πλαίσιο ΙΠΕΔ γενικά αλλά και στην περίπτωση της Κρήτης, λαμβάνει υπόψη του:

- τις διαστάσεις άλλων σχετικών πλαισίων που έχουν προταθεί
- την αναγκαιότητα της παροχής μιας ολοκληρωμένης εικόνας της Περιβαλλοντικής Βιωσιμότητας των τουριστικών προορισμών
- την ανάγκη να αξιολογηθούν όχι μόνο οι πιέσεις ή επιπτώσεις που δημιουργεί ο τουρισμός στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και της κατάστασης που δημιουργείται, αλλά να συνδεθούν οι διαστάσεις αυτές (πίεση- επίπτωση-κατάσταση) με α) τη φέρουσα ικανότητα του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και β) την ικανότητα των αρμόδιων φορέων, εκφραζόμενη σε τεχνικά μέσα, υποδομές, προγράμματα και ανθρώπινο δυναμικό προκειμένου (1) να διαχειριστούν, (2) να διατηρήσουν και συντηρήσουν το περιβάλλον, (3) να ευαισθητοποιήσουν και πληροφορήσουν τον ντόπιο, τον τουρίστα και επιχειρηματία και (4) να επιλέξουν το είδος του τουριστικού προϊόντος, το μέγεθος, τη διάρκεια και την γεωγραφική του εμβέλεια.
- Επίσης, το Πλαίσιο ΙΠΕΔ, πέρα του ότι λαμβάνει υπόψη του τις διαστάσεις των τριών Πλαισίων που έχουν προταθεί και χρησιμοποιηθεί από διεθνείς οργανισμούς, λαμβάνει υπόψη του και το Θεματικό Πλαίσιο δεικτών που έχει προταθεί από την Επιτροπή Βιώσιμης Ανάπτυξης του

[74] Στο πλαίσιο της εκτίμησης των επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον και συγκεκριμένα στον προσδιορισμό των επιδράσεων εκείνων που εμφανίζονται σε μη-οικονομική μορφή, θεωρείται ως προϋπόθεση η συμμετοχή εκπροσώπων διαφόρων φορέων και ειδικών ερευνητών-επιστημόνων, οι οποίοι εκφράζουν τις υποκειμενικές τους απόψεις, γίνεται αξιολόγηση και συνδυασμός αυτών με στόχο να λαμβάνεται μια από κοινού απόφαση. Η μέθοδος αυτή ονομάζεται τεχνική των Δελφών και όπως αναφέρεται στο Fennell (1999) προτείνεται από πολλούς επιστήμονες στο πλαίσιο της εκτίμησης των επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός. Άλλοι αναφέρουν την μέθοδο αυτή ως Δημοκρατική ή συμμετοχική διαδικασία.

ΟΗΕ ως απάντηση στις αδυναμίες των άλλων πλαισίων και ως απαίτηση εκπροσώπων χωρών που συμμετείχαν στις σχετικές διαδικασίες της Επιτροπής για την ανάπτυξη ενός περισσότερο ικανοποιητικού πλαισίου δεικτών.

Ως εκ τούτων, το πλαίσιο ΙΠΕΔ και οι προτεινόμενοι-ενδεικτικοί δείκτες που θα μπορούσε να αφορά η εφαρμογή του για τουριστικούς προορισμούς της Κρήτης έχει τέσσερις διαστάσεις οι οποίες αφορούν:

(1) δείκτες για την αναγνώριση και κατανόηση της κατάστασης που υπάρχει σχετικά με τη φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος και την ικανότητα των αρμόδιων φορέων για ορθή διαχείριση και προστασία των πόρων,

(2) δείκτες για την αναγνώριση και κατανόηση των πιέσεων που δημιουργούνται στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους εξαιτίας αφενός της υπέρβασης των ορίων της φέρουσας ικανότητας και αφετέρου λόγω τις έλλειψης των αναγκαίων μέσων κεντρικών και τοπικών φορέων,

(3) δείκτες που αφορούν στην ανάδειξη των επιπτώσεων που προκαλούνται στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον ως αποτέλεσμα της κατάστασης που αναδεικνύεται από τις δύο προηγούμενες διαστάσεις και

(4) δείκτες – δράσεις ή προγράμματα που πρέπει να υλοποιηθούν για τη βελτίωση της τρέχουσας κατάστασης, τον περιορισμό των πιέσεων και επιπτώσεων και την διατήρηση των ορίων της φέρουσας ικανότητας, την βελτίωση ή αύξηση των διαθέσιμων μέσων κεντρικών και τοπικών φορέων.

Οι δείκτες αυτοί, στη συνέχεια ταξινομούνται σε κατηγορίες και υπο-κατηγορίες ανάλογα με το εξεταζόμενο θέμα.

Στις περιπτώσεις που το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα σύνθετο και πολύπλευρο και που πρέπει να εξεταστούν όλες οι διαστάσεις του, είναι αναπόφευκτη η χρήση πολλών δεικτών. Ωστόσο, η κατηγοριοποίηση αυτών βοηθάει αφενός στην ανάδειξη των διαστάσεων του προβλήματος και στην εις βάθος προσέγγιση και μελέτη του και αφετέρου στην ομαδοποίηση των δεικτών και στην εξαγωγή μιας ολοκληρωμένης εικόνας κάθε επιμέρους εξεταζόμενου ζητήματος. Σε κάθε περίπτωση όμως, οι κατηγορίες που περιέχει το ΙΠΕΔ θα πρέπει να είναι το αποτέλεσμα της σύμφωνης γνώμης όλων των εμπλεκόμενων φορέων (Δημοκρατικές Διαδικασίες) και των αποτελεσμάτων των σχετικών μελετών η εκπόνηση των οποίων θα πρέπει να γίνει από εξειδικευμένους επιστήμονες και να προηγηθεί της πρότασης ή/και ποσοτικής εκτίμησης των δεικτών. Ενδεικτικά, οι κατηγορίες και υποκατηγορίες δεικτών που αναφέρονται στις τρεις περιπτώσεις πρότασης εφαρμογής του ΙΠΕΔ στη Κρήτη περιλαμβάνονται στον πίνακα 14 που ακολουθεί.

Οι κατηγορίες και υποκατηγορίες δεικτών που αναφέρονται στο Πλαίσιο ΙΠΕΔ για την Κρήτη είναι ενδεικτικές και αναπτύχθηκαν στη βάση των συγκεκριμένων προβλημάτων (πιέσεων και επιπτώσεων) που δέχονται οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι των περιοχών αυτών. Σε κάθε περίπτωση, τόσο οι κατηγορίες και υποκατηγορίες δεικτών θα πρέπει να ανταποκρίνονται στα προβλήματα που έχουν αναδειχθεί από την εκπόνηση προγενέστερων μελετών για τον συγκεκριμένο τουριστικό προορισμό που μελετάται και αφού έχει προηγηθεί σειρά συσκέψεων και συζητήσεων μεταξύ ειδικών επιστημόνων και τοπικών φορέων. Μία από τις βασικότερες εργασίες στο πλαίσιο της ανάπτυξης δεικτών και προώθησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης είναι η επιλογή κατάλληλων θεματικών κατηγοριών και υποκατηγοριών δεικτών οι οποίες θα βοηθήσουν την περαιτέρω εργασία για την επιλογή δεικτών. Ένα άλλο βασικό στάδιο της διαδικασίας αυτής, αποτελεί η επανάληψη της όλης διαδικασίας.

Πίνακας 14. ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΔΕΙΚΤΩΝ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΙΠΕΔ ΓΙΑ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟΥΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥΣ

Λιμένας Χερσονήσου	Κνωσός	Βάι
ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑ:	ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ:	ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ:
Στερεά απορρίμματα	Οχλήσεις - φθορές	Δάσος
Λύματα κατοικιών	Καθαριότητα	Υγρότοπος
ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ:	Πράσινο	ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ:
Δομημένη επιφάνεια	ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΧΩΡΟΣ:	Κατασκηνωτές
κατοικίες	Κυκλοφορία - στάθμευση	Λουόμενοι
Καταλύματα	Καθαριότητα	ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ:
Χώροι πρασίνου -πλατείες	Επιχειρήσεις	Στάθμευση
ΝΕΡΟ:	Κατοικίες	ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ:
Πόσιμο νερό		Πυροπροστασία
Νερό άρδευσης		Καθαριότητα
ΘΑΛΑΣΣΙΟ ΜΕΤΩΠΟ:		
Παραλίες		
Αγκυροβόλια		
ΔΙΚΤΥΟ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ:		
Δίκτυο Μεταφορών		
Ηχορύπανση		
ΕΝΕΡΓΕΙΑ:		
Παραγωγή – κατανάλωση		
Ενέργειας		

Η εφαρμογή του ΙΠΕΔ, ή οποιουδήποτε άλλου πλαισίου, θεματικού ή απλού καταλόγου δεικτών, για μία και μόνο φορά δεν επαρκεί. Η εφαρμογή των δεικτών θα πρέπει να επαναλαμβάνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα προκειμένου να αξιολογείται η πρόοδος που κάθε φορά σημειώνεται και κατά πόσο προσεγγίζεται η Βιωσιμότητα. Συγκεκριμένα, η ποσοτική ή/και ποιοτική εκτίμηση των δεικτών που περιλαμβάνονται στο πλαίσιο ΙΠΕΔ για την Περιφέρεια Κρήτης, αλλά και για κάθε άλλη περιοχή, θα πρέπει να επαναλαμβάνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα ανάλογα με την διάρκεια της Προγραμματικής Περιόδου. Μετά τη λήξη της περιόδου αυτής, θα πρέπει να ξεκινά εξ αρχής νέα διαδικασία εφαρμογής του ΙΠΕΔ, λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές που έχουν γίνει κατά τη διάρκεια της προηγούμενης Προγραμματικής Περιόδου, σε επίπεδο Διοίκησης, τοπικών φορέων και υποδομών. Επίσης, κατά τη διάρκεια της νέας διαδικασίας εφαρμογής του ΙΠΕΔ θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα νέα στατιστικά στοιχεία. Λαμβάνοντας υπόψη όλα αυτά, οι δείκτες που θα περιλαμβάνει το ΙΠΕΔ για τη νέα Προγραμματική Περίοδο μπορεί να διαφέρουν σε κάποιο βαθμό έστω από εκείνους της προηγούμενης περιόδου.

Οι δείκτες και οι κατηγορίες – υποκατηγορίες δεικτών που περιλαμβάνει το πλαίσιο ΙΠΕΔ για την περιοχή του Λιμένα Χερσονήσου, τον Αρχαιολογικό Χώρο της Κνωσού και το Φοινικόδασος Βάι στηρίζονται στην θεωρία περί Βιώσιμης Ανάπτυξης, Βιώσιμου Τουρισμού και Δεικτών για την αξιολόγηση της Βιωσιμότητας, καθώς και στη διεθνή εμπειρία που παρουσιάζεται στα προηγούμενα κεφάλαια, αλλά και στην ανάλυση που έχει γίνει και παρουσιάζεται στις προηγούμενες ενότητες και στο Παράρτημα της διατριβής σχετικά με τη φύση, το μέγεθος και τα προβλήματα του τουρισμού, τους τοπικούς πόρους και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Κρήτης και κυρίως της περιοχής του Λιμένα Χερσονήσου, του Αρχαιολογικού Χώρου της Κνωσού και του Φοινικοδάσους του Βάι.

Για κάθε μία από τις περιοχές αυτές προτείνεται μια διαφορετική ομάδα δεικτών σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και προβλήματα της κάθε περιοχής όπως παρουσιάζεται στις επόμενες ενότητες. Οι δείκτες αυτοί είναι ενδεικτικοί των δεικτών που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση και προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης στους τρεις συγκεκριμένους τουριστικούς προορισμούς της Κρήτης αλλά και σε άλλους προορισμούς της Κρήτης ή αλλού με παρόμοια χαρακτηριστικά. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τη διεθνή θεωρία και εμπειρία (WTO, 2004a), καθώς και σύμφωνα με τη διαδικασία εφαρμογής του ΙΠΕΔ, η επιλογή

και η ποσοτική ή/και ποιοτική εκτίμηση των δεικτών που θα χρησιμοποιηθούν για έναν τουριστικό προορισμό θα πρέπει να είναι το αποτέλεσμα συγκεκριμένης διαδικασίας στην οποία εκπρόσωποι διάφορων κεντρικών και τοπικών φορέων και ειδικοί επιστήμονες θα συμμετέχουν και θα συναποφασίζουν.

6.4.1. ΠΛΑΙΣΙΟ ΙΠΕΔ, ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ

ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ.		ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)		
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑ				
Στερεά απορρίμματα	• Ημερήσια ποσότητα διαχείρισης απορριμμάτων στον ΧΥΤΑ τους περιοχής, • Αριθμός κάδων απορριμμάτων κατά μέγεθος αυτών, • Αναλογία κάδων απορριμμάτων στο σύνολο του πληθυσμού (μόνιμοι κάτοικοι, παραθεριστές, τουρίστες), • Αριθμός κάδων ανακύκλωσης, • Τουριστικές μονάδες (κλίνες) που υιοθετούν πρακτικές ανακύκλωσης ή μείωσης παραγωγής απορριμμάτων / σύνολο τουριστικών μονάδων (σύνολο κλινών).	• Ημερήσια ποσότητα παραγωγής απορριμμάτων περιόδου αιχμής, • Αριθμός καταγεγραμμένων περιστατικών ρίψης απορριμμάτων εκτός κάδων, • Ημερήσια κατά κεφαλήν παραγωγή στερεών αποβλήτων (κάτοικοι + τουρίστες), • % τουριστικών μονάδων που δεν εφαρμόζουν πρόγραμμα ανακύκλωσης, • Κατά κεφαλή παραγωγή ανακυκλώσιμων υλικών ανά τουρίστα την περίοδο αιχμής, • Ποσότητα ανακυκλώσιμων απορριμμάτων ξενοδοχείων, • Ανακυκλώσιμα απορρίμματα που παράγονται σε τουριστικές μονάδες / σύνολο απορριμμάτων που παράγονται τους τουριστικές μονάδες, • Κόστος τους διαχείρισης των αποβλήτων / αριθμός τουρίστα, • Αριθμός και έκταση χώρων αυθαίρετης ρίψης απορριμμάτων	• Καταγεγραμμένα περιστατικά παραπόνων από τουρίστες, • Καταγεγραμμένα περιστατικά παραπόνων από κατοίκους, • % ικανοποίησης τουριστών από την διαχείριση των απορριμμάτων, • Πλήθος αυθαίρετων περιοχών ρίψης απορριμμάτων, • Περιστατικά εμφάνισης τρωκτικών, • Καταγραφή μολυσματικών ασθενειών λόγω μόλυνσης, • Ετήσιες διαμαρτυρίες εργαζομένων στην Καθαριότητα	• Ετήσιες δαπάνες για την διαχείριση στερεών αποβλήτων, • % ετήσιας αύξησης εξοπλισμού καθαριότητας έναντι του % ετήσιας αύξησης όγκου απορριμμάτων.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ.		ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)		
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑ (συνέχεια)				
Λύματα κατοικιών	• Ημερήσια δυνατή ποσότητα επεξεργασίας λυμάτων σε βιολογικό καθαρισμό • % α΄ & β΄ κατοικίας (και καταλυμάτων) που συνδέονται με κεντρικό δίκτυο αποχέτευσης, • % κατοικιών (και καταλυμάτων) που διαθέτουν στεγανό βόθρο, • % εξυπηρέτησης κατοικιών, ξενοδοχείων και εστιατορίων από το δίκτυο αποχέτευσης λυμάτων	• Μέση ημερήσια ποσότητα παραγωγής λυμάτων ανά κάτοικο, • Συχνότητα εκκένωσης βόθρων. • Ημερήσια ποσότητα παραγωγής λυμάτων • Μέση ποσότητα λυμάτων που παράγεται ανά μήνα, • Μέση ποσότητα λυμάτων που αντιστοιχεί σε κάθε τουρίστα, • % καταλυμάτων που δεν είναι συνδεδεμένα με κεντρικό δίκτυο αποχέτευσης, • Κλίνες τουριστικών μονάδων που δεν διαθέτουν σχέδιο κατεργασίας ύδατος αποβλήτων • % εστιατορίων που δεν είναι συνδεδεμένα με κεντρικό δίκτυο αποχέτευσης, • % εστιατορίων που έχουν βόθρους	• Καταγεγραμμένα περιστατικά παράνομης εκκένωσης βυτιοφόρων άντλησης-μεταφοράς λυμάτων, • Καταγεγραμμένα περιστατικά υπερχείλισης βόθρων, • Μετρήσεις μικροβίων στο νερό κολύμβησης που οφείλονται στα αστικά λύματα, • Μετρήσεις ευτροφισμού ψαριών, • Μετρήσεις μικροβίων στο πόσιμο νερό που οφείλονται στη μόλυνση του υδροφόρου ορίζοντα, • Καταγραφή περιστατικών ασθενειών λόγω πόσης μολυσμένου ύδατος	• Ύπαρξη προληπτικών ενεργειών ευαισθητοποίησης τουριστών στο πεδίο τους ελαχιστοποίησης τους παραγωγής στερεών αποβλήτων, • % ετήσιας αύξησης μήκους δικτύου αποχέτευσης, • % αύξησης δυνατότητας επεξεργασίας λυμάτων στο Βιολογικό καθαρισμό, • % όγκου λυμάτων που μεταφέρονται σε τους Βιολογικούς καθαρισμούς, • Δημιουργία φορέα παρακολούθησης συχνότητας εκκένωσης βόθρων και παρακολούθησης διαχείρισης λυμάτων • % καταλυμάτων που είναι συνδεδεμένες με κεντρικό δίκτυο αποχέτευσης, • % ξενοδοχείων που έχουν δική τους μονάδα ανακύκλωσης, • % ξενοδοχείων που χρησιμοποιούν λύματα μετά από επεξεργασία • % εστιατορίων που είναι συνδεδεμένες με κεντρικό δίκτυο αποχέτευσης

ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ.	ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)			
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ				
Δομημένη επιφάνεια	• Αδόμητη επιφάνεια / σύνολο δομημένης επιφάνειας, • Επιφάνεια ή Αριθμός οικοπέδων στα οποία έχουν εντοπιστεί αρχαιολογικά ευρήματα.	• Δομημένη επιφάνεια / σύνολο επιφάνειας, • Ετήσια έκταση αγροτικής επιφάνειας, • Αναλογία έκτασης ανοικτών ελεύθερων χώρων ανά κλίνη, • Ετήσιο ποσοστό μη δομημένης επιφάνειας	• % ετήσιας μείωσης αγροτικών εκτάσεων για οικοδόμηση	• Ετήσια % μείωσης οικοδομικών αδειών, • Προώθηση τοπικής παραγωγής αγροτικών προϊόντων τους τοπικές μονάδες σίτισης (ξενοδοχεία – εστιατόρια), • Δικτύωση τοπικών παραγωγών – ξενοδόχων – εστιατόρων

ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ.		ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)		
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ (συνέχεια)				
Κατοικίες	• Αριθμός κενών κατοικιών, • Συνολική επιφάνεια κενών κατοικιών, • Σύνολο παραδοσιακών κατοικιών, • Επιφάνεια πεζοδρόμων.	• % δεύτερης κατοικίας στο σύνολο, • Μέσος ετήσιος αριθμός οικοδομικών αδειών, • Επιφάνεια ή Αριθμός οικοδομημένων οικοπέδων στα οποία είχαν εντοπιστεί αρχαιολογικά ευρήματα / Επιφάνεια ή Αριθμός οικοπέδων στα οποία έχουν εντοπιστεί αρχαιολογικά ευρήματα, • Εμβαδόν κύριου κεντρικού πεζόδρομου / σύνολο κλινών, • κενές κατοικίες / σύνολο κατοικιών	• Ετήσιο ποσοστό αλλαγής χρήσεως σε παραδοσιακές κατοικίες. • Ετήσιο ποσό κατεδάφισης παραδοσιακών κατοικιών. • % κατοικιών που δεν ανταποκρίνονται στα παραδοσιακά πρότυπα αρχιτεκτονικής. • αυθαίρετα κτήρια / σύνολο κτηρίων, • Παραδοσιακές πρώην κατοικίες που χρησιμοποιούνται στην τουριστική βιομηχανία / σύνολο παραδοσιακών κατοικιών.	• Πρόγραμμα προστασίας παραδοσιακών κατοικιών, • Καθιέρωση – προώθηση και προστασία προτύπων παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, • Επέκταση περιοχής συγκέντρωσης μονάδων διασκέδασης και εστίασης
Καταλύματα	• Αριθμός καταλυμάτων κατά είδος καταλύματος, • Αριθμός κλινών κατά είδος καταλύματος, • Μέση μηνιαία πληρότητα καταλυμάτων, • % ετήσιας μηνιαίας μεταβολής των αφίξεων	• Έκταση καταλυμάτων / σύνολο δομημένης επιφάνειας, • Μέσο ετήσιο ύψος κτηρίων, • Ξενοδοχειακές μονάδες / κατοικίες.	• Ξενοδοχειακές μονάδες που οικοδομήθηκαν σε οικόπεδα Α΄ και Β΄ αρχαιολογικής ζώνης / σύνολο ξενοδοχειακών μονάδων, • Ετήσιος ρυθμός αύξησης καταλυμάτων σε σχέση με το ρυθμό αύξησης τους τουριστικής κίνησης, • % ξενοδοχειακών μονάδων που αλλοιώνουν την αισθητική του τοπίου	• Ανάδειξη – προβολή από τους ξενοδοχειακές μονάδες των αρχαιολογικών ευρημάτων που εντοπίστηκαν στην έκταση που καταλαμβάνουν , • Έλεγχοι τήρησης αρχιτεκτονικών σχεδίων, • Κατεδάφιση αυθαίρετων κατασκευών, • Αεροφωτογραφίες για τον έλεγχο τους διατήρησης τους αισθητικής του τοπίου
	•	•	•	•

ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ.	ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Ι – Π – Ε – Α / C – P – I – A)			
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
Χώροι πρασίνου - πλατείες	• Έκταση ανοικτών ελεύθερων χώρων πρασίνου / συνολική έκταση δομημένου περιβάλλοντος, • Καταγραφή ενδημικών ειδών χλωρίδας σε ανοικτούς ελεύθερους χώρους	• Μηνιαία αναλογία πρασίνου ανά άτομο [m2/(κάτοικος + τουρίστες (κλίνη)], • Φυτεύσεις μη ενδημικών φυτών σε χώρους πρασίνου για λόγους αισθητικής, • Αντιστοιχία επιφάνειας ανοικτών ελεύθερων χώρων πρασίνου σε μια κλίνη.	• % ενδημικών και μη ενδημικών φυτών σε χώρους πρασίνου, • Αντιστοιχία 1 κλίνης σε μικρότερο του 1τμ ανοικτού ελεύθερου χώρου	• Αύξηση του % κάλυψης χώρων πρασίνου με φυτά τους ενδημικής χλωρίδας, • Πινακίδες πληροφόρησης τουριστών και προβολής των ενδημικών φυτών, • Αντιστοιχία 1τμ ανοικτού ελεύθερου χώρου ανά κλίνη, • Εφαρμογή πολιτικής Τράπεζας γης από τους ΟΤΑ»

ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ.	ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)			
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΝΕΡΟ				
Πόσιμο νερό	• Μηνιαία ποσότητα άντλησης νερού, • Μηνιαία ποσότητα άντλησης νερού / άτομο (κάτοικοι + κλίνες)	• Σύνολο κατανάλωσης νερού, • % καταλυμάτων που συνδέονται με το κεντρικό δίκτυο ύδρευσης, • % ξενοδοχείων που διαθέτουν δική τους γεώτρηση, • Μηνιαία κατανάλωση νερού / άτομα (κάτοικοι + τουρίστες)	• Μέση ωριαία διακοπή ύδρευσης κατοικιών ανά μήνα, • Αριθμός γεωτρήσεων που διανοίγονται ετησίως, • Ετήσιο κόστος διάνοιξης γεωτρήσεων, • Εισχώρηση υφάλμυρου νερού στον υδροφόρο ορίζοντα,	• Μηνιαία ποσότητα κατανάλωσης ανακυκλώσιμου νερού από τα ξενοδοχεία, • Πρόγραμμα ευαισθητοποίησης κατοίκων για τη μείωση τον περιορισμό τους κατανάλωσης νερού
Νερό άρδευσης	• Αριθμός δημοτικών και ιδιωτικών γεωτρήσεων άντλησης νερού για άρδευση	• Εμβαδόν αρδευόμενων κήπων τουριστικών καταλυμάτων, • Μηνιαίος όγκος κατανάλωσης νερού για άρδευση από τους τουριστικές μονάδες, • % και έκταση αρδευόμενης γεωργικής γης, • Μηνιαία ποσότητα νερού άρδευσης δημοτικών χώρων πρασίνου	• % εκτάσεων ξενοδοχείων καλυπτόμενες με υδρόφιλα φυτά, • % εκτάσεων δημοτικών χώρων πρασίνου καλυπτόμενες με υδρόφιλα φυτά •	• Προώθηση χρήσης ανακυκλώσιμου νερού για άρδευση από τους ξενοδοχειακές μονάδες, • Προώθηση ειδικών συστημάτων άρδευσης για τη μείωση τους σπατάλης νερού, • Μείωση % κάλυψης ξενοδοχειακών και δημοτικών χώρων με υδρόφιλα φυτά
ΘΑΛΑΣΣΙΟ ΜΕΤΩΠΟ				
Παραλίες	• Εμβαδόν παραλιών, • Φέρουσα ικανότητα παραλιών, • Αριθμός κάδων ανακύκλωσης απορριμμάτων τους παραλίες, • Αναλογία κάδων ανακύκλωσης απορριμμάτων ανά τμ παραλιών,	• Μέσος ημερήσιος αριθμός λουομένων τους παραλίες ανά ώρα και περίοδο αιχμής, • % μόλυνσης υδάτων κολύμβησης από τη χρήση αντηλιακών, • Μήκος παραλιών που δεν έχουν καθόλου πρόσβαση ή γίνεται με δυσκολία λόγω αυθαίρετων κτισμάτων/ κατασκευών, • Αντιστοιχία κλινών στο εμβαδόν των παραλιών, • Διεξαγωγή στατιστικών ερευνών μέτρησης των λουομένων κατά τους ώρες και ημέρες αιχμής (Διαχωρισμός (%) λουομένων σε κατοίκους , τουρίστες, εκδρομείς)	• Μέσος ημερήσιος όγκος απορριμμάτων τους παραλίες την περίοδο αιχμής, • Ικανοποίηση τουριστών από την κατάσταση καθαριότητας των παραλιών, • Ετήσιο ποσοστό διάβρωσης παραλιών, • Ετήσιο κόστος καθαρισμού παραλιών, • Αριθμός απασχολουμένων για τον καθαρισμό των ακτών, • Ετήσιες καταγραφές παράνομων κατασκευών τους παραλίες	• Πρόγραμμα ευαισθητοποίησης λουομένων για τη διατήρηση τους καθαριότητας των παραλιών, • Τοποθέτηση αναγκαίου αριθμού κάδων ανακύκλωσης, • Οργάνωση προγραμμάτων εθελοντικής καθαριότητας παραλιών (πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το πέρας τους τουριστικής περιόδου)

ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ.	ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Ι – Π – Ε – Α / C – P – I – A)			
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΘΑΛΑΣΣΙΟ ΜΕΤΩΠΟ (συνέχεια)				
Αγυροβόλια	• Θέσεις αγκυροβόλησης σκαφών	• Σύνολο σκαφών / θέσεις αγκυροβόλησης, • Ετήσιο % αύξησης σκαφών	• Μόλυνση υδάτων αγκυροβολίων, • Συμφόρηση χώρων αγκυροβόλησης	• Αύξηση αγκυροβολίων • Βελτίωση υποδομών, • Αύξηση μέτρων ασφάλειας, • Πρόγραμμα ευαισθητοποίησης κατόχων σκαφών για την αποφυγή περιστατικών μόλυνσης
ΔΙΚΤΥΟ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ				
Δίκτυο Μεταφορών	• Εμβαδόν οδών / εμβαδόν δομημένης περιοχής, • Θέσεις στάθμευσης ανά τύπο οχήματος σε ανοικτούς και κλειστούς χώρους, • Αριθμός Δημοτικών Λεωφορείων, • Θέσεις στάθμευσης τουριστικών καταλυμάτων / σύνολο κλινών	• Θέσεις στάθμευσης / σύνολο οχημάτων κατοίκων, επιχειρήσεων και επιχειρήσεων ενοικίασης αυτών, • Μηνιαίο ποσοστό εκπομπής ρύπων, • Μέση ημερήσια κατανάλωση καυσίμων, • Μηνιαίος αριθμός εισιτηρίων στα Δημοτικά λεωφορεία	• Μηνιαία καταγεγραμμένα περιστατικά παράνομης στάθμευσης σε δημόσιου χώρους, • Μηνιαία καταγεγραμμένα περιστατικά παράνομης στάθμευσης στον περιβάλλοντα χώρο ξενοδοχείων, • Μηνιαίες εκπομπές CO2,, • Μέση ημερήσια παραμονή τους στάσεις των λεωφορείων, • Αριθμός ημερών με κακή ποιότητα αέρα σύμφωνα με τα πρότυπα τους ΕΕ, (96/62/EC)	• % αύξηση στόλου Δημοτικών λεωφορείων, • % αύξηση δημοτικών, ξενοδοχειακών και ιδιωτικών θέσεων στάθμευσης
Ηχορύπανση	• Επίπεδα ηχορύπανσης περιόδου χαμηλής τουριστικής κίνησης (πρωί, βράδυ, νύχτα : 65 – 60 – 55 dB(A) αντίστοιχα)	• Επίπεδα ηχορύπανσης περιόδου τουριστικής αιχμής (πρωί, βράδυ, νύχτα : 65 – 60 – 55 dB(A) αντίστοιχα)	• Μηνιαία καταγεγραμμένα περιστατικά ηχορύπανσης προκαλούμενη από οχήματα, μονάδες διασκέδασης	• Ένταση ελέγχων περιορισμού ηχορύπανσης

ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ.		ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)		
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΕΝΕΡΓΕΙΑ				
Παραγωγή – κατανάλωση Ενέργειας	• Μηνιαία Δυνατότητα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, • Καταλύματα που χρησιμοποιούν ηλιακούς θερμοσίφωνες / σύνολο καταλυμάτων, • Κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας για το φωτισμό Δημόσιων-Δημοτικών χώρων, • Ικανότητα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από τοπική μονάδα τους ΔΕΗ	• Μηνιαία κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας την περίοδο αιχμής, • Σύνολο κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας / συνολική κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας σε επίπεδο Δήμου ή Νομού, • Αριθμός ξενοδοχειακών μονάδων που υλοποιούν πρόγραμμα εναλλακτικών μορφών παραγωγής ενέργειας / Σύνολο ξενοδοχειακών μονάδων, • Αριθμός κλιματιστικών συσκευών (ψύξης – θέρμανσης) στο σύνολο των καταλυμάτων, • % επιφάνειας χώρων ξενοδοχείων που φωτίζεται καθ' όλη τη διάρκεια τους νύχτας	• % διαφορά κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας μεταξύ τους περιόδου αιχμής και τους περιόδου με την ελάχιστη τουριστική κίνηση, • Συχνότητα διακοπής ηλεκτρικής ενέργειας λόγω ανικανότητας προσαρμογής τους παραγωγής στη ζήτηση, • Ετήσιο κόστος παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, • Μέγεθος επιβάρυνση – μόλυνση του περιβάλλοντος από την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας κατά την περίοδο τουριστικής αιχμής,	• % τουριστικών καταλυμάτων που υιοθετούν εναλλακτικές πηγές παροχής ηλεκτρικής ενέργειας, • % ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από εναλλακτικές πηγές, • Προώθηση προγραμμάτων ευαισθητοποίησης ξενοδόχων, • Υιοθέτηση προγράμματος εξοικονόμησης ενέργειας από το Δήμο και τους κατοίκους

6.4.2. ΠΛΑΙΣΙΟ ΙΠΕΔ, ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΝΩΣΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΝΩΣΟΥ.	ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)			
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ				
Οχλήσεις - φθορές	• Αριθμός αρχαιοφυλάκων, • Αριθμός διαπιστευμένων ξεναγών, • Αριθμός υπαλλήλων έκδοσης εισιτηρίων, • Αριθμός θέσεων έκδοσης εισιτηρίων, • Αριθμός τουαλετών επισκεπτών, • Αριθμός προσωπικού καθαριότητας WC,	• Μέσος ημερήσιος αριθμός επισκεπτών την περίοδο αιχμής, • Μέση διάρκεια παραμονής στα εκδοτήρια εισιτηρίων κατά τη διάρκεια ήπιας και υψηλής επισκεψιμότητας, • Αριθμός τουαλετών / σύνολο επισκεπτών κατά τη διάρκεια της ώρας υψηλής επισκεψιμότητας,	• Ημερήσια καταγεγραμμένα περιστατικά παραπόνων επισκεπτών σε περίοδο υψηλής επισκεψιμότητας που αφορούν εκδοτήρια και WC, • Ικανοποίηση τουριστών από το επίπεδο παροχής υπηρεσιών	• Πρόγραμμα διαχείρισης επισκεπτών εντός του αρχαιολογικού χώρου, • Εκτίμηση φέρουσας ικανότητας επισκεπτών , • Πρόγραμμα ενημέρωσης – ευαισθητοποίησης επισκεπτών
	• Έκταση αρχαιολογικού χώρου, • % επιφάνειας επισκέψιμων χώρων, • Μήκος ειδικών διαδρόμων για την διακίνηση των επισκεπτών, • Απαιτούμενος χρόνος διακίνησης/ξενάγησης στις επισκέψιμες περιοχές-χώρους, • Επεξηγηματικές πινακίδας, • Αριθμός διαθέσιμων χαρτών διακίνησης, • Επιφάνεια καλυπτόμενη από κάμερες προστασίας μη επισκέψιμων χώρων υψηλής προστασίας -επικινδυνότητας	• τμ επισκέψιμου χώρου / σύνολο επισκεπτών την ώρας αιχμής, • Ημερήσια καταγεγραμμένα περιστατικά διακίνησης επισκεπτών εκτός ειδικών διαδρόμων και σε μη επισκέψιμων χώρων, • Μέσος χρόνος αναμονής τουριστών για την ανάγνωση επεξηγηματικών πινακίδων σε ώρα υψηλής επισκεψιμότητας, • Μηνιαίος αριθμός διανεμόμενων χαρτών διακίνησης / σύνολο επισκεπτών ανά μήνα, • Αναφερόμενα περιστατικά παραβίασης μη επισκέψιμων χώρων υψηλής προστασίας ή επικινδυνότητας, από ειδικό σύστημα τηλεπαρακολούθησης (κάμερες)	• Ημερήσια καταγεγραμμένα περιστατικά παραπόνων επισκεπτών κατά τη διάρκεια των ημερών υψηλής επισκεψιμότητας που αφορούν στην διακίνησή τους εντός του αρχαιολογικού χώρου, • Κόστος αλλαγής επεξηγηματικών πινακίδων που υφίστανται φθορές, • Μετρήσεις φθορών σε σημεία διακίνησης επισκεπτών (π.χ. σκάλες, πλακόστρωτο, κ.α.) την περίοδο χαμηλής και υψηλής επισκεψιμότητας, • Κόστος αποκατάστασης φθορών σε σημεία διακίνησης επισκεπτών, • Κόστος δια ζώσης προστασίας ή τηλεπαρακολούθησης περιοχών υψηλής προστασίας ή επικινδυνότητας	

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΝΩΣΟΥ.	ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)			
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ (συνέχεια)				
Οχλήσεις – έδαφος (αρχαίων)	• Αριθμός φυλλαδίων ευαισθητοποίησης επισκεπτών, • Αριθμός ξεναγών που έχουν εκπαιδευτή κατάλληλα στη διαχείριση των επισκεπτών • Αριθμός καθισμάτων ανάπαυσης επισκεπτών	• Μέση ημερήσια Αναλογία επισκεπτών / ξεναγών, • Μέση ημερήσια αναλογία επισκεπτών / αρχαιοφυλάκων, • Αριθμός μη διαπιστευμένων ξεναγών εντός του αρχαιολογικού χώρου • Ημερήσια περιστατικά ανάπαυσης επισκεπτών πάνω στα μνημεία, • Αριθμός θέσεων καθισμάτων επισκεπτών / σύνολο επισκεπτών σε ώρα αιχμής	• Μηνιαία καταγραφή περιστατικών βανδαλισμού / σύνολο επισκεπτών ανά μήνα, • Μηνιαία Καταγραφή περιστατικών προσβολής αρχαιολογικού χώρου / σύνολο επισκεπτών ανά μήνα, • Επίπεδα ηχορύπανσης κατά την περίοδο αιχμής, • Μηνιαία καταγραφή περιστατικών κατανάλωσης τροφίμων και ποτών εντός του αρχαιολογικού χώρου / σύνολο επισκεπτών ανά μήνα, • Καταγραφή περιστατικών καπνίσματος εντός του χώρου, • Ετήσιο κόστος αποκατάστασης ζημιών που προκλήθηκαν από τουρίστες, • Καταγεγραμμένα περιστατικά κλοπής, • Μηνιαία περιστατικών σύλληψης επισκεπτών εντός του λογικού χώρου / σύνολο επισκεπτών ανά μήνα, • Μηνιαία περιστατικών σύλληψης επισκεπτών εντός του αρχαιολογικού χώρου / σύνολο περιστατικών βανδαλισμού, κλοπής, προσβολής, κατανάλωσης ποτού-φαγητού ανά μήνα • Αριθμός φθορών σε σημεία ανάπαυσης επισκεπτών	• Πρόγραμμα προστασίας αρχαιολογικού χώρου
Καθαριότητα	• Αριθμός προσωπικού καθαριότητας, • Αριθμός κάδων ανακύκλωσης απορριμμάτων	• Όγκος απορριμμάτων που συλλέγονται έναντι χωρητικότητα υπαρχόντων κάδων, • Όγκος απορριμμάτων / αριθμός προσωπικού καθαριότητας	• Όγκος απορριμμάτων που ρίπτονται εκτός κάδων την περίοδο χαμηλής και υψηλής επισκεψιμότητας	• Πρόγραμμα ανακύκλωσης εντός του αρχαιολογικού χώρου

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΝΩΣΟΥ. ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)				
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ (συνέχεια)				
Πράσινο	• % καλυπτόμενης επιφάνειας αρχαιολογικού χώρου από πράσινο	• % καλυπτόμενης επιφάνειας μνημείων από πράσινο, • Ανώτατο ύψος δέντρων εντός αρχαιολογικού χώρου, • %αρδευόμενης έκτασης	• % μείωσης πρασίνου, • Κόστος αποκατάστασης ζημιών από πτώση δέντρων, • Καταγραφή φθορών στον αρχαιολογικό χώρο εξαιτίας της άρδευσης, • Εντοπισμός φθορών στη στατικότητα του μνημείου εξαιτίας του ριζικού συστήματος των δέντρων	• Πρόγραμμα διαχείρισης και προστασίας πρασίνου στον αρχαιολογικό χώρο
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΧΩΡΟΣ				
Κυκλοφορία - στάθμευση	• Αριθμός θέσεων στάθμευσης, • Συχνότητα διέλευσης αστικών λεωφορείων από και προς την πόλη	• Καταγεγραμμένα περιστατικά παράνομης στάθμευσης πέριξ του αρχαιολογικού χώρου, • Καταγεγραμμένα περιστατικά συμφόρησης της κυκλοφορίας την περίοδο αιχμής και μέση διάρκεια αυτών, • Μέσος χρόνος αναμονής στις στάσεις λεωφορείων κατά την ώρα και περίοδο υψηλής επισκεψιμότητας του αρχαιολογικού χώρου	• Καταγραφή επιπέδων αέριων ρύπων σε ημερήσια βάση κατά τη διάρκεια των περιόδων χαμηλής και υψηλής τουριστικής κίνησης στο νομό ηρακλείου, • Μηνιαίες μετρήσεις αέριων ρύπων που κατακάθονται στην επιφάνεια των μνημείων	• Πρόγραμμα διαχείρισης κυκλοφορίας και στάθμευσης
Καθαριότητα	• Αριθμός κάδων απορριμμάτων και ανακύκλωσης στον περιβάλλοντα χώρο της Κνωσού, • Αριθμός κάδων απορριμμάτων και ανακύκλωσης στους χώρους στάθμευσης, • Αριθμός οδοκαθαριστών	• Μέσος ημερήσιος όγκος απορριμμάτων περιβάλλοντος χώρου την περίοδο χαμηλής και υψηλής επισκεψιμότητας του αρχαιολογικού χώρου, • Ημερήσια συχνότητα αποκομιδής απορριμμάτων, • Ημερήσια συχνότητα καθαρισμού οδοστρώματος και πεζοδρομίων • Μήκος πεζοδρομίων / αριθμό καλαθιών ρίψης απορριμμάτων	• Καταγραφή παραπόνων τουριστών και κατοίκων για την κατάσταση καθαριότητας του περιβάλλοντα χώρου της Κνωσού	• Εφαρμογή προγράμματος ανακύκλωσης • Ενημέρωση / ευαισθητοποίηση κατοίκων, επιχειρηματιών, ξεναγών και τουριστών
Επιχειρήσεις	• Αριθμός τουριστικών επιχειρήσεων στον περιβάλλοντα χώρο της Κνωσού, • Επιφάνεια (μήκος και πλάτος) πεζοδρομίων εκατέρωθεν της οδικής αρτηρίας που συνδέει τον αρχαιολογικό χώρο με την πόλη	• Αριθμός (%) επιχειρήσεων που λειτουργούν σε περιοχή που υπάρχουν ενδείξεις ή για την ύπαρξη αρχαιολογικών ευρημάτων, • % κατάληψης δρόμων και πεζοδρομίων από τις επιχειρήσεις κατά μήκος του αρχαιολογικού χώρου	• Καταγραφή παραπόνων τουριστών για την αισθητική των τουριστικών επιχειρήσεων στον περιβάλλοντα χώρο της Κνωσού	• Παρεμβάσεις αισθητικής βελτίωσης αισθητικής εικόνας των τουριστικών επιχειρήσεων πέριξ του αρχαιολογικού χώρου

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΝΩΣΟΥ. ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)				
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΧΩΡΟΣ (συνέχεια)				
Κατοικίες	• % κατοικιών που ανταποκρίνονται στα αρχιτεκτονικά πρότυπα της κείμενης νομοθεσίας	• Αριθμός (%) κατοικιών στην Α΄ και Β΄ αρχαιολογική ζώνη	• Ικανοποίηση τουριστών από την ποιότητα του αισθητική των κατοικιών στον περιβάλλοντα χώρο της Κνωσού	• Ενημέρωση – ευαισθητοποίηση κατοίκων, εντατικοποίηση αρχαιολογικών ερευνών

6.4.3. ΠΛΑΙΣΙΟ ΙΠΕΔ, ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟΥ ΔΑΣΟΥΣ ΒΑΪ

ΦΟΙΝΙΚΟΔΑΣΟΣ ΒΑΪ.		ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)		
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ				
Δάσος	• Έκταση δάσους σε στρέμματα • Πλήθος δέντρων, • Αριθμός νέων (αυτοφυών) δέντρων, • Πυκνότητα δάσους, • Καταγραφή ειδών χλωρίδας και πανίδας	• Καταγραφή ειδών χλωρίδας και πανίδας που απειλούνται, • Καταγραφή ασθενειών δάσους, • % δέντρων που ασθενούν ανά είδος ασθένειας	• % ετήσιας μείωσης πυκνότητας περιοχής δάσους, • Ετήσια % μεταβολή νέων (αυτοφυών) δέντρων • % μείωσης πληθυσμού πανίδας	• Πρόγραμμα προστασίας δάσους • Συνέχιση εφαρμογής και επικαιροποίησης στόχων προγράμματος LIFE
Υγρότοπος	• Είδη πανίδας και χλωρίδας υγρότοπου	• Μηνιαίες μετρήσεις ποιότητας υγρότοπου, • Καταγραφή ειδών χλωρίδας και πανίδας που απειλούνται	• % ετησίας μεταβολής χλωρίδας – πανίδας υγρότοπου • % απειλούμενων ειδών χλωρίδας και πανίδας	• Πρόγραμμα προστασίας υγρότοπου
ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ				
Κατασκηνωτές	• Φέρουσα ικανότητα έκτασης για κατασκήνωση	• Μέσος ημερήσιος αριθμών επισκεπτών, • Μέσος ημερήσιος αριθμός κατασκηνωτών την περίοδο αιχμής, • Σύνολο επισκέψιμης έκτασης δάσους / σύνολο επισκεπτών την ημέρα αιχμής	• % μείωσης πυκνότητας επισκέψιμης περιοχής δάσους, • % ημερήσιας υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας για κατασκήνωση, • Αριθμός (και ποσοστό κατάληψης εδάφους) αυθαίρετων κατασκευών, • Αριθμός περιστατικών παράνομης αφαίρεσης κλαδιών και φυλλωμάτων από τους τουρίστες ως «σουβενίρ»	• Ενημέρωση κατασκηνωτών

ΦΟΙΝΙΚΟΔΑΣΟΣ ΒΑΪ.	ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Ι – Π – Ε – Δ / C – P – I – A)			
	ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (CAPACITY)	**ΠΙΕΣΗ (PRESSURE)**	**ΕΠΙΠΤΩΣΗ (IMPACT)**	**ΔΡΑΣΗ (ACTION)**
ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ (συνέχεια)				
Λουόμενοι	• Φέρουσα ικανότητα λουομένων, • Αριθμός τουαλετών, • Έκταση αμμοθινών	• Μέσος ημερήσιος αριθμός λουομένων την περίοδο αιχμής, • Αριθμός τουαλετών / Μέσος ημερήσιος αριθμός λουομένων την περίοδο αιχμής	• % ημερήσιας υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας της παραλίας, • % ετήσιας μεταβολής έκτασης αμμοθινών • % μόλυνσης υδάτων κολύμβησης από τη χρήση αντηλιακών,	• Πρόγραμμα διαχείρισης Παραλίας, • Ευαισθητοποίηση – ενημέρωση λουομένων
ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ				
Στάθμευση	• Θέσεις στάθμευσης σε περιοχές στάθμευσης, • Φέρουσα ικανότητα περιοχής στάθμευσης	• % ημερήσιας υπέρβασης ορίου φέρουσας ικανότητας περιοχής στάθμευσης	• Μηνιαία καταγεγραμμένα περιστατικά παράνομης στάθμευσης εντός του δάσους	• Διαχείριση στάθμευσης και κυκλοφορίας οχημάτων, • Δημιουργία νέων θέσεων στάθμευσης
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ				
Πυροπροστασία	• Αριθμός προσωπικού προστασίας δάσους, • Μήκος δικτύου πυροπροστασίας	• % δασικής περιοχής καλυπτόμενη από δίκτυο πυροπροστασίας, • Ετήσια περιστατικά πυρκαγιών, • Μέσος αριθμός εστιών φωτιάς κατασκηνωτών	• % δασικής έκτασης που καταστρέφεται από πυρκαγιές	• Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα αντιπυρικής προστασίας
Καθαριότητα	• Αριθμός κάδων απορριμμάτων και ανακύκλωσης, • Αριθμός προσωπικού καθαριότητας	• Όγκος παραγωγής (συλλογής απορριμμάτων), • Αναλογία κάδων απορριμμάτων και ανακύκλωσης προς τους ημερήσιους επισκέπτες	• Όγκος απορριμμάτων που ρίπτονται εκτός κάδων	• Σχέδιο τουριστικής διαχείρισης δάσους

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο τουρισμός -η μετακίνηση δηλαδή ενός ατόμου από την περιοχή της μόνιμης κατοικίας του σε μια άλλη για λόγους αναψυχής, η παραμονή του σε αυτή την περιοχή για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των εικοσιτεσσάρων ωρών και το σύνολο των υπηρεσιών που προσφέρονται και κατά τη διάρκεια της μετακίνησης και παραμονής του στον τόπο προορισμού- αποτελεί μια από τις πλέον σημαντικές βιομηχανίες σε παγκόσμιο επίπεδο. Είναι μια βιομηχανία που έχει κατακτήσει τόσο τις αναπτυγμένες χώρες όσο και τις χώρες του τρίτου κόσμου, όπως αναγνωρίζεται σε όλα τα κείμενα της σχετικής με τον τουρισμό βιβλιογραφίας.

Ο τουρισμός έχει τις ρίζες του στην αρχαία Ελλάδα. Οι μετακινήσεις των ατόμων την εποχή εκείνη γίνονταν για λόγους κυρίως θρησκευτικούς, αθλητικούς και πολιτιστικούς. Αργότερα, στα ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια, οι μετακινήσεις γίνονταν κυρίως για λόγους θρησκευτικούς, ενώ τον Μεσαίωνα και κυρίως την Αναγέννηση οι μετακινήσεις γίνονταν από αστούς για λόγους μόρφωσης και γνωριμίας της κουλτούρας άλλων λαών. Όμως, μετά τη βιομηχανική επανάσταση αρχίζει μια νέα εποχή στις μετακινήσεις των ατόμων-τουριστών. Τα μεταφορικά μέσα βελτιώνονται, εμφανίζονται νέα –ασφαλέστερα και ταχύτερα –, δημιουργούνται νέα δίκτυα μεταφορών συνδέοντας ευκολότερα, ταχύτερα και καλύτερα περισσότερους τόπους και κατ' επέκταση τους λαούς αυτών.

Οι ανακαλύψεις και βελτιώσεις των σύγχρονων μεταφορικών μέσων (αυτοκίνητο, αεροπλάνο, κρουαζιερόπλοιο και τρένο) βελτίωσαν τις συνθήκες του ταξιδιού και περιόρισαν σημαντικά τη διάρκεια της μετακίνησης, επιμηκύνοντας την διάρκεια παραμονής στον τόπο προορισμού. Η ανάπτυξη όμως των μεταφορών επέφερε τη μαζικοποίηση των μετακινήσεων και αφίξεων τουριστών στον ίδιο προορισμό.

Δεν είναι όμως μόνο η ανάπτυξη των μεταφορών που επέφερε τη μαζικοποίηση στον τουρισμό. Η βελτίωση των συνθηκών εργασίας, η μείωση του ωραρίου εργασίας, η θέσπιση της άδειας μετ' αποδοχών και η αύξηση των εισοδημάτων, αποτελούν παράγοντες που συνέτειναν στην μαζικοποίηση των ταξιδιών η οποία ξεκίνησε από τη βόρεια Ευρώπη, οι οποίοι αρχικά στράφηκαν σε περιοχές της Μεσογείου και αργότερα και σε άλλες, κυρίως τροπικές. Ο ήλιος, η θάλασσα και η άμμος αποτέλεσαν ένα πακέτο μαζικής πρόσκλησης των κατοίκων χωρών της Βόρειας Ευρώπης αλλά και των άλλων αναπτυγμένων χωρών. Αυτός είναι και ο λόγος που ο μαζικός τουρισμός χαρακτηρίζεται συχνά ως ο τουρισμό των 3 «S» (Sun, Sea, Sand). Οι περιοχές όμως που διέθεταν:

α) το πακέτο των 3«S» (ή των 4«S» συμπεριλαμβανομένου του sex),

β) έναν πλούσιο μνημειακό πολιτισμό και

γ) αξιόλογους φυσικούς πόρους, κυριάρχησαν στις προτιμήσεις των τουριστών και καθιερώθηκαν ως παραδοσιακοί τουριστικοί προορισμοί.

Σε πολλές από τις περιοχές αυτές, η έλλειψη των αναγκαίων πόρων για την ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας οδήγησε τις τοπικές και εθνικές Αρχές να θεσπίσουν μέτρα υπέρ της ανάπτυξης του τουρισμού χωρίς κανένα ειδικό προγραμματισμό. Η φύση του τουριστικού προϊόντος, η ιδιαιτερότητά του δηλαδή σε σχέση με άλλα είδη προϊόντων, που αφορά την πώληση και εισροή συναλλάγματος χωρίς το προϊόν αυτό να εξάγεται, σε συνδυασμό με την μαζικοποίησή του, επέφερε σημαντικές επιπτώσεις στο τοπικό φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον του τουριστικού προορισμού.

Οι επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού δεν περιορίζονται μόνο στην ικανοποίηση των τουριστών και στην ποιότητα και ποσότητα των περιβαλλοντικών πόρων (φυσικών και πολιτιστικών). Οι επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός είναι ιδιαίτερα σημαντικές και καλύπτουν πολλούς τομείς (οικονομία, κοινωνία, φυσικό περιβάλλον, πολιτισμός). Δεδομένου όμως ότι οι τομείς αυτοί αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία αναπτύσσεται ο τουρισμός, οι επιπτώσεις που επιδέχονται από την τουριστική ανάπτυξη αποτέλεσαν ένα πεδίο ειδικής έρευνας και προβληματισμού. Οι έρευνες αυτές έδειξαν καθαρά τη σχέση που υπάρχει μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος, η οποία και χαρακτηρίστηκε ως σχέση συμβίωσης ή διαμάχης καθώς

από τη μία πλευρά :

- ο τουρισμός χρησιμοποιεί τους φυσικούς και πολιτιστικού πόρους (φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον) για να προσελκύσει τουρίστες και

από την άλλη :

- η έλλειψη προγραμματισμού και σεβασμού του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος,
- οι πιέσεις που προκαλεί η προσέλκυση μεγάλου αριθμού τουριστών,
- η δόμηση τουριστικών καταλυμάτων χωρίς καμία μέριμνα για την διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής,
- η ελλιπής ή παντελής απουσία της μέριμνας για την προστασία του τοπίου,
- η αδυναμία αποφυγής συγκρούσεων χρήσεων γης ή αλλαγής χρήσεων γης υπέρ του τουρισμού,
- η απουσία μέριμνας για την διατήρηση παραδοσιακών επαγγελμάτων, τρόπου ζωής, ηθών και εθίμων,
- η εισαγωγή νέων προτύπων από τους τουρίστες και ο μιμητισμός των ντόπιων,
- και κυρίως η υπερεκμετάλλευση φυσικών και πολιτιστικών πόρων για την ικανοποίηση της ζήτησης με σκοπό το κέρδος,

οδήγησε τους ερευνητές στη διαπίστωση της ιδιαίτερης σχέσης που υπάρχει μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος.

Ενώ η ποιότητα και το μέγεθος του πλήθους και της αξίας των φυσικών και πολιτιστικών αποτελούν παράγοντες ανάπτυξης του τουρισμού, δυστυχώς, **καθώς ο τουρισμός μεγεθύνεται (μαζικοποιείται) θέτει σε κίνδυνο την ποιότητα και την ποσότητα του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.** Η καταστροφή όμως του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, πάνω στο οποίο στηρίζεται η τουριστική ανάπτυξη, έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία καταστροφικών τάσεων και για τον ίδιο τον τουρισμό (τάση αυτοκαταστροφής). Οι επιπτώσεις στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον μπορούν να αλλάξουν τις προτιμήσεις των τουριστών και να κατευθυνθούν προς οποιοδήποτε άλλο μέρος του κόσμου. Εξάλλου, ο διεθνής ανταγωνισμός είναι πολύ μεγάλος. Καθημερινά νέοι προορισμοί εμφανίζονται διεθνώς και για άλλους τόσους μειώνεται η σταματά η προσέλκυση τουριστών, λόγω κορεσμού, μείωσης της ικανοποίησης των τουριστών αλλά και για λόγους πολιτικο-στρατιωτικούς.

Εκείνοι που υφίστανται τις συνέπειες της καταστροφής ενός τουριστικού προορισμού είναι οι τοπικοί επιχειρηματίες και εργαζόμενοι στον τουριστικό τομέα, αλλά και σε άλλους τομείς της οικονομίας των οποίων τα προϊόντα αποτελούν εισροές στην παραγωγή του τουριστικού προϊόντος. Τα άτομα όμως που υφίστανται τις αρνητικές επιπτώσεις που προκαλεί η τουριστική ανάπτυξη ή καταστροφή, δεν περιορίζονται μόνο σε μια γενιά. Οι επιπτώσεις κληροδοτούνται και στο μέλλον, όπως θα έπρεπε να κληροδοτηθούν οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι που χρησιμοποίησε ή χρησιμοποιεί ο τουρισμός στις επόμενες γενιές.

Η διαπίστωση της ανάγκης για τον σεβασμό των πόρων από την τρέχουσα γενιά προκειμένου να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους και να τους κληροδοτήσουν στις επόμενες γενιές, οδήγησε τους ειδικούς, στα τέλη περίπου της δεκαετίας του 1980, στην εισαγωγή της Βιώσιμης Ανάπτυξης και στον τουρισμό. Διεθνή συνέδρια, άρθρα, βιβλία και έρευνες είχαν ως αντικείμενό τους το ζήτημα του Βιώσιμου Τουρισμού. Κώδικες Ηθικής, Προγράμματα, Μεθοδολογίες και Μοντέλα που αφορούν την τουριστική ανάπτυξη και την αξιολόγησή της, άρχισαν να αναπτύσσονται και να δοκιμάζονται σε διάφορους τουριστικούς προορισμούς.

Η ανάγκη για το πέρασμα σε ένα διαφορετικό μοντέλο τουρισμού έγινε περισσότερο από ποτέ πιο επιτακτική. Η απάντηση στο ερώτημα για το ποια θα πρέπει να είναι η νέα μορφή τουρισμού που θα αντικαταστήσει το μαζικό τουρισμό, χωρίς να υπάρχει μείωση του οικονομικού οφέλους και χωρίς να υπάρχουν οι επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού, ήταν ο εναλλακτικός τουρισμός ή όπως αλλιώς ονομάστηκε ήπιος τουρισμός, ειδικός τουρισμός, τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων, ή πράσινος τουρισμός.

Η προώθηση του εναλλακτικού τουρισμού θεωρείται πως εκτός του ότι δεν προκαλεί τις επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού, σέβεται το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, τους πόρους τους οποίους στηρίζεται και περιορίζει το φαινόμενο της εποχικότητας και της προσφοράς ενός και μόνο τουριστικού προϊόντος από μια περιοχή μιας ευρύτερης γεωγραφικής ή γεωπολιτικής ενότητας. Κάθε περιοχή μπορεί να προσφέρει περισσότερα τουριστικά προϊόντα από εκείνο των 3«S». Μπορεί να εκμεταλλευτεί περισσότερο και καλύτερα όλους του πόρους (ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε τόπου), ανάλογα με την εποχή. Για παράδειγμα μπορεί τους θερινούς μήνες να προωθεί τον τουρισμό των 3«S», τους χειμερινούς μήνες τον χειμερινό τουρισμό, όλη τη διάρκεια του έτους τον συνεδριακό τουρισμό, τον αγροτικό τουρισμό, κ.α. Με την προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού εξασφαλίζεται μια πιο δίκαιη κατανομή του οικονομικού οφέλους στην τοπική κοινωνία. Τα κέρδη διαχέονται σε μεγαλύτερο αριθμό κατοίκων και σε μεγαλύτερη γεωγραφική έκταση (παραθαλάσσια ζώνη, ορεινή περιοχή, ενδοχώρα, αστική περιοχή, αγροτική περιοχή).

Η προώθηση όμως των εναλλακτικών μορφών τουρισμού ως εναλλακτική λύση στο μοντέλο του μαζικού τουρισμού και των επιπτώσεων που αυτός προκαλεί, δεν θα είχε επιτυχία εάν δεν είχαν αλλάξει και οι προτιμήσεις των ίδιων των τουριστών και η δυνατότητα να κάνουν τουρισμό ακόμη και τα Σαββατοκύριακα. Η παγκόσμια αναγνώριση και κινητοποίηση ενάντια στους παράγοντες εκείνους που προκαλούν περιβαλλοντικά προβλήματα δεν άφησαν ανεπηρέαστους τους τουρίστες. Η γνώση ότι ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα ή μια πηγή μόλυνσης/καταστροφής του περιβάλλοντος σε έναν τόπο μπορεί να επηρεάσει την ισορροπία του τοπικού αλλά και παγκόσμιου περιβάλλοντος, επηρεάζει θετικά τη σκέψη και συμπεριφορά των τουριστών. Το αυξανόμενο ενδιαφέρον των τουριστών για το περιβάλλον αλλά και η επιθυμία τους να γνωρίζουν καλύτερα τον τόπο προορισμού τους αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την τουριστική ζήτηση, για εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Το μέγεθος της κλίμακας μιας εναλλακτικής μορφής τουρισμού φαίνεται πως ικανοποιεί τόσο τις επιθυμίες των τουριστών όσο και εκείνων που ασχολούνται με τη διατήρηση του περιβάλλοντος. Η αντίληψη όμως ότι οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού –ο τουρισμός μικρής κλίμακας- σε αντιπαράθεση με τον μαζικό τουρισμό δεν προκαλούν επιπτώσεις στο περιβάλλον, τουλάχιστον του μεγέθους που προκαλεί ο μαζικός τουρισμός, δεν αποτελεί αξίωμα. Ο περιορισμός του μεγέθους του τουρισμού δεν εξασφαλίζει αυτόματα τη διατήρηση των πόρων. Απλά, στην περίπτωση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού ο έλεγχος των επιπτώσεων και η αξιολόγηση των μέτρων που λαμβάνονται γίνεται ευκολότερα.

Η προώθηση και επικράτηση του εναλλακτικού τουρισμού δεν σημαίνει την εξασφάλιση της διατήρησης της ποιότητας και ποσότητας των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής στην οποία αναπτύσσεται. Η κλίμακα του τουρισμού δεν αναγνωρίζεται πλέον ως εκείνη που ευθύνεται για τις επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός. Η κακή οργάνωση, ο ελλιπής έλεγχος και αξιολόγηση και η μη ευαισθητοποίηση/ενημέρωση των εμπλεκόμενων φορέων (κάτοικοι, τουρίστες, επιχειρηματίες, τοπικές Αρχές, κ.α.) φαίνεται πως αποτελούν τη ρίζα του προβλήματος.

Σε πολλές περιπτώσεις η συμπεριφορά και μόνο ενός τουρίστα ή μικρής ομάδας τουριστών μπορεί να προκαλέσει σοβαρές/ανεπανόρθωτες ζημιές σε ένα οικοσύστημα ή σε ένα μνημείο. Ως εκ τούτου λύση ή περιορισμός του προβλήματος φαίνεται πως μπορεί να επιτευχθεί μέσω α) της συνεχούς ευαισθητοποίησης, ενημέρωσης και εκπαίδευσης των εμπλεκόμενων φορέων, β της συνεχούς αξιολόγησης της τουριστικής ανάπτυξης, των πιέσεων και επιπτώσεων που προκαλεί κάθε μορφή τουρισμού στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και γ) του ολοκληρωμένου προγραμματισμού.

Οι κάτοικοι και οι τοπικές Αρχές πρέπει να αντιληφθούν τον ρόλο του περιβάλλοντος στην τουριστική ανάπτυξη. Πρέπει να κατανοήσουν το παράδοξο του τουρισμού και να αντιληφθούν ότι η καταστροφή του τοπικού περιβάλλοντος, λόγω της κατασπατάλησης των πόρων, έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία αρνητικών εξωτερικών οικονομιών και κοινωνικού κόστους, που συντελούν στη μείωση της πραγματικής (καθαρής) ευημερίας της κοινωνίας στη περιοχή της οποίας αναπτύσσεται ο τουρισμός. Οι εκροές όμως του τουρισμού, αλλά και η δημιουργία της απαιτούμενης υποδομής δεν καταστρέφει μόνο τους πόρους στους οποίους στηρίζεται ο τουρισμός, αλλά και εκείνους που στηρίζονται/χρησιμοποιούν ως πρώτες ύλες και άλλοι κλάδοι της οικονομίας (π.χ. γεωργία, βιομηχανία).

Η ανάδειξη της σημασίας του περιβάλλοντος στην ανάπτυξη του τουρισμού, ο προσήκοντα σεβασμός που αυτό πρέπει να λαμβάνει από τους κατοίκους, τους τουρίστες, τους επιχειρηματίες και άλλους, αποτελεί έναν από τους βασικότερους σκοπούς της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

Ο Περιβαλλοντικά Βιώσιμος Τουρισμός αποτελεί τμήμα του Βιώσιμου Τουρισμού και αναφέρεται στην προστασία και κληροδότηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων (τους οποίους χρησιμοποιεί ή επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα και αρνητικά ο τουρισμός) στις επόμενες γενεές, μέσω της συνειδητοποίησης της αξίας του περιβάλλοντος για την οικονομική ανάπτυξη από τους ντόπιους, τους τουρίστες, τους επιχειρηματίες, τις τοπικές και κεντρικές αρχές. Ως εκ τούτου, ένας καλός ορισμός της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης πρέπει να αναφέρεται στην αναγνώριση και ικανοποίηση των αναγκών του σημερινού και μελλοντικού τουρίστα, των σημερινών και μελλοντικών κατοίκων ενός τουριστικού προορισμού (και των γειτονικών περιοχών του), στην άριστη διατήρηση των χαρακτηριστικών του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που αποτελούν το κυρίαρχο στοιχείο της προσέλκυσης των τουριστών σε ένα τόπο και τη διαχείρισή τους με τρόπο που να ενισχύει την ανταγωνιστικότητα και ποιότητα του τουριστικού προϊόντος.

Έτσι η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη ορίζεται ως ένα τμήμα της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης που αναφέρεται σε κάθε μορφή Τουρισμού, η οποία μέσα από την υλοποίηση ειδικών δράσεων και προγραμμάτων, α) προστατεύει και διατηρεί την ποιότητα και ποσότητα των φυσικών και πολιτιστικών πόρων ενός τόπου και της περιβάλλουσας περιοχής του, που χρησιμοποιούνται ως πρώτες ύλες από την τουριστική ή άλλη βιομηχανία, είτε παραμένουν αναξιοποίητοι (για ποικίλους λόγους), β) μειώνει τις πιθανότητες εκδήλωσης άμεσων ή έμμεσων αρνητικών επιπτώσεων στους πόρους αυτούς.

Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, βασική διάσταση αυτής είναι η προστασία και διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων ενός τουριστικού προορισμού και των όμορων περιοχών. Η ανάγκη της προστασίας του περιβάλλοντος προκύπτει από την αναγνώριση των επιπτώσεων που προκαλεί η τουριστική βιομηχανία, τόσο στους πόρους που αυτή χρησιμοποιεί, κατά τη διαδικασία παραγωγής, προσφοράς και κατανάλωσης του τουριστικού προϊόντος, όσο και στους πόρους που χρησιμοποιούν άλλες βιομηχανίες ή άλλοι κλάδοι της οικονομίας, αλλά και σε εκείνους τους πόρους που μένουν ανεκμετάλλευτοι την τρέχουσα περίοδο. Η τελευταία παρατήρηση αναφέρεται ξεκάθαρα στην μακροχρόνια διάσταση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, αναφέρεται δηλαδή στην ανάγκη διατήρησης του περιβάλλοντος προκειμένου στο μέλλον να μπορεί η εκάστοτε γενιά να παράγει τα προϊόντα εκείνα (τα οποία σήμερα μας είναι άγνωστα) και να

ικανοποιεί τις ανάγκες της (οι οποίες σήμερα και αυτές μας είναι άγνωστες) και οι οποίες αφορούν τον τουρισμό, την γεωργία ή τη βαριά βιομηχανία.

Για την επίτευξη όμως της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης απαιτούνται συνεχείς έλεγχοι της πορείας προς την επίτευξη αυτής. Απαιτούνται δηλαδή συνεχείς έλεγχοι αξιολόγησης του τουρισμού, των πιέσεων και επιπτώσεων που αυτός προκαλεί στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, αλλά και έλεγχοι της ικανότητας των τοπικών κυρίων Δομών να διαχειριστούν ορθά τους τοπικούς πόρους για τον περιορισμό των πιέσεων και επιπτώσεων. Βασικό εργαλείο των αξιολογήσεων αυτών αποτελούν οι δείκτες βιωσιμότητας.

Η χρήση των δεικτών έχει κριθεί ως αποτελεσματικό μέσο για την προώθηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης και τον έλεγχο της πορείας προς αυτή. Στον τουρισμό, η χρήση των δεικτών έχει ξεκινήσει πολύ παλιά και αυτοί αφορούσαν κυρίως την μέτρηση της τουριστικής κίνησης, του μεγέθους του τουρισμού, των ωφελειών και του κόστους που αυτός συνεπάγεται. Αργότερα, εμφανίστηκε η ανάγκη εκτίμησης δεικτών οι οποίοι μετρούσαν την φέρουσα ικανότητα του τουριστικού προορισμού, πολύ απλά, πόσους τουρίστες μπορεί να δεχθεί μια περιοχή (πόλη, παραδοσιακός οικισμός, παραλία, κ.α.) λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς που θέτει το περιβάλλον.

Η ανάπτυξη όμως των δεικτών Βιώσιμης Ανάπτυξης είχε ως αποτέλεσμα την ανάδειξη της χρησιμότητάς τους και για τον τουρισμό. Για την διαδικασία ανάπτυξης και ποσοτικής εκτίμησης δεικτών βιωσιμότητας έχουν αναπτυχθεί και προταθεί διάφορα πλαίσια και έχουν καταγραφεί εκατοντάδες δείκτες. Ο λόγος της ύπαρξης πολλών δεικτών βιωσιμότητας οφείλεται στο γεγονός ότι σε παγκόσμιο επίπεδο, ελάχιστοι από τους δείκτες που έχουν προταθεί ή χρησιμοποιηθεί για μια συγκεκριμένη περιοχή μπορούν να εκτιμηθούν και για άλλες. Κάθε περιοχή έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι δείκτες που αναπτύσσονται για κάθε περιοχή θα πρέπει να ανταποκρίνονται πλήρως στα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά και στις πιέσεις και επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, οι δείκτες βιωσιμότητας που έχουν έως σήμερα προταθεί είτε είναι αποσπασματικοί/γενικοί είτε εντάσσονται σε συγκεκριμένα πλαίσια, όπως :

α) το Pressure – State – Response (**P.S.R.**),

(β) το Driving force– Pressure – State – Response» (**D.P.S.R.**),

(γ) το Driving force – Pressure – State – Impact – Response» (**D.P.S.I.R.**), και

(δ) τα Θεματικά Πλαίσια.

Τα Πλαίσια όμως αυτά δεν αφορούν την Αξιολόγηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, αλλά της Βιωσιμότητας γενικά.

Το πρώτο πλαίσιο που προτάθηκε σε διεθνές επίπεδο ήταν το PSR. Αργότερα λαμβάνοντας υπόψη τις αδυναμίες του πλαισίου αυτού, αλλά και τις γνώσεις που προήλθαν από τη διεθνή έρευνα, προτάθηκε η εξέλιξή του σε DSR και DPSIR. Ως εναλλακτική στα πλαίσια αυτά, προτάθηκε η χρήση Θεματικών Πλαισίων με στόχο την ανάδειξη της σύνδεσης του περιβάλλοντος με την οικονομία, την κοινωνία και τον πολιτισμό. Σύμφωνα όμως με τη διεθνή εμπειρία, ειδικότερα στην περίπτωση του τουρισμού, περισσότερο διαδεδομένη είναι η χρήση καταλόγου δεικτών παρά Πλαισίων. Ωστόσο, η χρήση Πλαισίων Δεικτών Αξιολόγησης είναι αναγκαία τόσο για τον τουρισμό όσο και για κάθε άλλον τομέα.

Οι αδυναμίες των παραπάνω Πλαισίων Αξιολόγησης είναι εμφανείς και αυτό φαίνεται καθαρά από το γεγονός ότι κάθε ένα από τα πλαίσια αυτά, που πρότειναν διαφορετικοί Οργανισμοί, αποτελεί την αναθεώρηση του προηγούμενου. Επισημαίνεται δε ότι τα Πλαίσια αυτά δεν αναπτύχθηκαν προκειμένου να αξιολογηθεί η Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη ή η Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη, αλλά η Βιώσιμη Ανάπτυξη γενικά. Στόχος των Πλαισίων αυτών είναι η μελέτη της κατάστασης που επικρατεί στο περιβάλλον ως συνέπεια των επεμβάσεων του ανθρώπου σε αυτό. Επίσης, δεν αναφέρονται σε δείκτες που αφορούν την εξέταση συγκεκριμένων προβλημάτων που προκαλούνται εξαιτίας της ανθρώπινης επέμβασης. Ως αποτέλεσμα της

αδυναμίας αυτής υπήρξε η πρόταση ενός νέου πλαισίου, του Θεματικού Πλαισίου Αξιολόγησης, το οποίο κατηγοριοποιεί τους δείκτες ανάλογα με το θέμα στο οποίο αναφέρονται.

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, για την αξιολόγηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης αναπτύσσεται και προτείνεται για πρώτη φορά ένα νέο ειδικό Πλαίσιο Αξιολόγησης το οποίο ονομάζεται :

Ικανότητα (Capacity)–Πίεση (Pressure)–Επίπτωση (Impact)–Δράση (Action)

Ι.Π.Ε.Δ. / C.P.I.A..

Το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ δεν ακυρώνει τα άλλα πλαίσια δεικτών. Ωστόσο τα πλαίσια αυτά αναπτύχθηκαν και προτάθηκαν από συγκεκριμένους Διεθνείς Οργανισμούς για να ικανοποιήσουν συγκεκριμένους στόχους, γι' αυτό και δεν υπάρχει ευρεία χρήση των Πλαισίων αυτών.

Το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ είναι διαρθρωμένο με τέτοιο τρόπο ώστε συνδυάζει τις διαστάσεις των άλλων Πλαισίων ενώ παράλληλα ομαδοποιεί τους δείκτες που περιλαμβάνει, σε θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες, ανάλογα με την περιοχή μελέτης. Όμως, εκτός από το συνδυασμό των διαστάσεων των άλλων Πλαισίων, το ΙΠΕΔ περιέχει μία επιπλέον διάσταση, εκείνη της «Ικανότητας». Η διάσταση αυτή στην περίπτωση του τουρισμού είναι ιδιαίτερα σημαντική και αναφέρεται στην φέρουσα ικανότητα του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, αλλά και στην ικανότητα των αρμόδιων κυρίως των τοπικών φορέων για σωστή διαχείριση του τουρισμού, των φυσικών και των πολιτιστικών πόρων.

Επίσης, η διάρθρωση του ΙΠΕΔ έλαβε σοβαρά υπόψη της την αναγκαιότητα εκπόνησης της SWOT ανάλυσης για έναν τουριστικό προορισμό. Αυτό σημαίνει πως βάσει του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ, δεν αναγνωρίζεται μόνο το πρόβλημα, το είδος και το μέγεθος αυτού και πως αντιδρά σε αυτό το περιβάλλον και η κοινωνία. Το πλαίσιο ΙΠΕΔ, βάσει της διάστασης της «Ικανότητας» βοηθά στο να γίνουν αντιληπτές οι αιτίες που δημιουργούν το πρόβλημα –την «Πίεση» και κατ' επέκταση την «Επίπτωση». Αυτό αποτελεί και μια βασική διαφορά με τα άλλα Πλαίσια Δεικτών. Ενώ στόχος των άλλων πλαισίων είναι η απεικόνιση του προβλήματος με στόχο την επιβολή κυρώσεων (φόροι, τέλη) και την πληροφόρησης των πολιτών, το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ δεν έχει αυτό το στόχο. Βάσει του ΙΠΕΔ, αναγνωρίζονται οι αιτίες που προκαλούν τα προβλήματα και εκτιμάται το μέγεθος και είδος της πίεσης και επίπτωσης.

Το ΙΠΕΔ, δεν περιορίζεται στην πρόταση θεσμικών μέτρων για την τιμωρία αυτών που προκαλούν το πρόβλημα, αλλά στοχεύει στην ανάδειξη δράσεων που θα πρέπει να υλοποιηθούν με στόχο τη βελτίωση της Ικανότητας διαχείρισης και προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος των τουριστικών προορισμών, ελέγχου της τουριστικής κίνησης και προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης. Δεν είναι στόχος του η ανάδειξη κατασταλτικών πολιτικών (επιβολή κυρώσεων σε όσους προκαλούν προβλήματα στο περιβάλλον), αλλά παρεμβατικών πολιτικών και δράσεων για τον περιορισμό των δυνάμεων εκείνων που προκαλούν προβλήματα στο περιβάλλον προκειμένου αυτά να περιοριστούν ή εξαλειφθούν και να επιτευχθεί η Περιβαλλοντική Βιωσιμότητα.

Γενικά οι βασικές παρατηρήσεις σε σχέση με το Πλαισίου ΙΠΕΔ και τα άλλα τρία Πλαίσια Αξιολόγησης της Βιωσιμότητας είναι οι ακόλουθες:

- Τα άλλα Πλαίσια Δεικτών δεν αναφέρονται στην Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη ή στον τουρισμό γενικά, αλλά στο φυσικό περιβάλλον, χωρίς να το συνδέουν με τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.

- Κάθε ένα από τα τρία αυτά Πλαίσια προτάθηκε από διαφορετικό φορέα για να εξυπηρετήσει τους στόχους του δικού του έργου. Το PSR αποτέλεσε το πρώτο Πλαίσιο, κάθε ένα από τα επόμενα στηρίζονταν στο προηγούμενό του, λόγω της αδυναμίας εφαρμογής – εναρμόνισης του προηγούμενου στους στόχους του έργου κάθε φορέα. Αυτό δείχνει, πως κανένα από αυτά να ήταν ικανό να περιγράψει την γενική κατάσταση του περιβάλλοντος.

- Η αδυναμία σύνδεσης των δεικτών των τριών Πλαισίων με τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας οδήγησε την UNCSD, μετά από πιέσεις που δέχθηκε από κράτη-μέλη της, στην πρόταση ανάπτυξης και χρήσης του λεγόμενου Θεματικού Πλαισίου Δεικτών, το οποίο ταξινομεί τους Δείκτες που περιλαμβάνει όχι σύμφωνα με κάποιες από τις διαστάσεις των άλλων Πλαισίων, αλλά σε θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες, προκειμένου να είναι ευκολότερη η αξιολόγηση και η εξαγωγή εικόνας της κατάστασης που επικρατεί σε σχέση με τη βιωσιμότητα και τους διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.

- Το Πλαίσιο ΙΠΕΔ αξιοποιεί συνδυαστικά τις διαστάσεις των τριών Πλαισίων, ενώ παράλληλα λαμβάνει υπόψη του την αναγκαιότητα της ταξινόμησης των δεικτών όχι μόνο με βάση τις διαστάσεις που αυτό αφορά, αλλά και σύμφωνα με βασικά θέματα (Θεματικό Πλαίσιο) που φορούν την προστασία και διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων στο πλαίσιο της τουριστικής ανάπτυξης.

- Το Πλαίσιο ΙΠΕΔ αφενός αξιοποιεί τις διαστάσεις των άλλων Πλαισίων Αξιολόγησης, όμως σε αυτό προστίθεται μια νέα διάσταση (ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ) η οποία δεν υπάρχει στα άλλα Πλαίσια Αξιολόγησης. Η διάσταση μάλιστα αυτή, προτάσσεται στο Πλαίσιο ΙΠΕΔ, διότι μας βοηθά να αντιληφθούμε τη φέρουσα ικανότητα, όχι όμως με την απλή έννοιά της –δηλαδή πόσους τουρίστες χωρά η περιοχή μελέτης- αλλά και την ικανότητα των τοπικών Δομών να διαχειριστούν σωστά το ελάχιστο ή μέγιστο πλήθος επισκεπτών/τουριστών. Ικανότητα η οποία μεταφράζεται σε πλήθος και μέγεθος τεχνικών μέσων, εξοπλισμό, υποδομές και ανθρώπινο δυναμικό.

- Στο πλαίσιο ΙΠΕΔ οι διαστάσεις που περιλαμβάνονται και στα άλλα Πλαίσια Αξιολόγησης και αξιοποιούνται συνδυαστικά στο Πλαίσιο ΙΠΕΔ (όπως η διάσταση της ΠΙΕΣΗΣ, της Επίπτωσης και της Δράσης/Ανταπόκρισης) έχουν διαφορετικό στόχο.

- Στόχος των διαστάσεων του Πλαισίου ΙΠΕΔ δεν είναι μόνο η ανάδειξη της κατάστασης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ως αποτέλεσμα της τουριστικής ανάπτυξης, αλλά παράλληλα ο εντοπισμός τομέων, ο καθορισμός και υλοποίηση κατάλληλων προγραμμάτων και δράσεων για την καταπολέμηση των αιτιών που προκαλούν πιέσεις και επιπτώσεις. Προγράμματα και δράσεις που γενικά στοχεύουν στην βελτίωση της Ικανότητας διαχείρισης και προστασίας φυσικών και πολιτιστικών πόρων (φυσικό και δομημένου-πολιτιστικό περιβάλλον) και στην πληροφόρηση-ευαισθητοποίηση κατοίκων, τουριστών, επιχειρηματιών και τοπικών Αρχών. Αυτό αποτελεί μια βασική διαφορά με τα άλλα πλαίσια δεικτών (PSR, DSR, DPSIR και Θεματικό Πλαίσιο), καθώς στόχος αυτών είναι αφενός η απεικόνιση της κατάστασης του περιβάλλοντος και αφετέρου ο προσδιορισμός κατασταλτικών μέσων-πολιτικών που στοχεύουν όχι στην καταπολέμηση της αιτίας που δημιουργεί το πρόβλημα αλλά αλλαγές στην πολιτική που αφορούν επιβολή κυρώσεων και ευαισθητοποίηση πολιτών.

- Αναγκαία προϋπόθεση για την εφαρμογή του Πλαισίου ΙΠΕΔ, όπως προκύπτει από τις Αρχές τις Βιώσιμης Ανάπτυξης, των Δεικτών βιωσιμότητας, της Agenda 21, της Συνθήκης του Aarhus, της Διεθνούς εμπειρίας η εξασφάλιση συμμετοχικών/δημοκρατικών διαδικασιών σε όλα τα στάδια εφαρμογής του ΙΠΕΔ, η αναγκαιότητα των οποίων αναγνωρίζεται και από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού. Αυτό σημαίνει πως κατά τη διαδικασία εφαρμογής του ΙΠΕΔ απαιτείται η συμμετοχή/συνεργασία της Κεντρικής και Περιφερειακής Διοίκησης, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, των Επαγγελματικών Επιμελητηρίων/Συλλόγων (Ξενοδόχοι, επιχειρηματίες, εργαζόμενοι), των κάτοικοι, των κοινωνικών, περιβαλλοντικών και πολιτιστικών φορέων, καθώς και ειδικών επιστημόνων.

- Επίσης, όπως προκύπτει από την μεθοδολογία εφαρμογής του ΙΠΕΔ, σε αντίθεση με τα άλλα Πλαίσια Δεικτών, για τα οποία όχι μόνο δεν υπάρχει σχετική μεθοδολογία εφαρμογής -αλλά αυτή προσδιορίζεται από διάφορους θεωρητικούς και ειδικούς επιστήμονες- είναι η διαχρονική εφαρμογή του ΙΠΕΔ και συγκεκριμένα η επαναληπτική εκτίμηση (ποσοτική ή/και ποιοτική) μιας συγκεκριμένης ομάδας δεικτών για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, προκειμένου να διαπιστώνεται η πρόοδος που σημειώνεται για την προσέγγιση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Μετά το πέρας της περιόδου αυτής, θα πρέπει να εφαρμόζεται εξ αρχής η μεθοδολογία εφαρμογής του ΙΠΕΔ και η εκτίμηση των δεικτών να αφορά μια νέα περίοδο,

λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές που έχουν προκύψει και οι οποίοι οφείλονται α) στην υλοποίηση των προγραμμάτων και δράσεων που προσδιορίστηκαν από το ΙΠΕΔ την προηγούμενη περίοδο, β) στη βελτίωση των Βάσεων Δεδομένων το οποίο σημαίνει ότι θα μπορούν να εκτιμηθούν δείκτες που αφορούν σημαντικά θέματα και η εκτίμηση αυτή δεν μπορούσε να γίνει λόγω έλλειψης στατιστικών στοιχείων, ή/και γ) σε εξωγενείς παράγοντες, όπως φυσικές καταστροφές, αλλαγές στη ζήτηση τουριστών, στην εμφάνιση νέων ανταγωνιστικών τουριστικών προορισμών ή ακόμη και σε πολιτικά ζητήματα, κ.α.

Η επίτευξη όμως της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης και η διαχρονική αξιολόγηση της πορείας επίτευξή της, είναι μια επίπονη διαδικασία και απαιτεί την συνεισφορά όλων των εμπλεκόμενων φορέων. **Απαιτεί τη συνεργασία** όλων των εμπλεκόμενων φορέων, **την πληροφόρηση και ευαισθητοποίησή** τους σχετικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τουριστικού προορισμού και του τουριστικού προϊόντος, αλλά και **την καταγραφή των επιθυμιών του τοπικού πληθυσμού** σχετικά με το είδος και μέγεθος του τουριστικού προϊόντος, καθώς και **την ικανοποίηση του τοπικού πληθυσμού και των τουριστών**. Για την επίτευξη της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, βασικό εργαλείο αποτελεί η Αξιολόγηση και σε αυτό αποσκοπεί το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ.

Η εφαρμογή του Πλαισίου ΙΠΕΔ δεν είναι εύκολη διαδικασία. Θα πρέπει να ακολουθηθούν συγκεκριμένα στάδια εργασίας τα οποία απαιτούν την συνεργασία εκπροσώπων διαφόρων κεντρικών και τοπικών φορέων, καθώς και μιας ομάδας ειδικών επιστημόνων.

Τα βασικά στάδια εφαρμογής του πλαισίου ΙΠΕΔ είναι τα ακόλουθα:

1. Συνεργασία μεταξύ τοπικών Αρχών (Τοπική Αυτοδιοίκηση), Περιφερειακής και Τοπικής Διοίκησης για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή ειδικού Τοπικού Βιώσιμου Τουριστικού Αναπτυξιακού Προγράμματος το οποίο θα περιλαμβάνει την προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

2. Σύσταση ειδικού φορέα αξιολόγησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξη στο πλαίσιο της Δημοκρατικής Συμμετοχής (Τοπικό Δίκτυο-Forum).

3. Πρόσκληση συμμετοχής όλων των εμπλεκόμενων φορέων στο Τοπικό Δίκτυο-Forum (π.χ. κεντρικές και τοπικές Αρχές, εκπρόσωποι επαγγελματικών και κοινωνικών φορέων, εκπρόσωποι πολιτών, ειδικοί επιστήμονες).

4. Συνεργασία με άλλους τοπικούς φορείς γειτονικών περιοχών όπου οι φυσικοί και πολιτιστικοί τους πόροι δέχονται άμεσες ή έμμεσες πιέσεις και επιπτώσεις από την τουριστική ανάπτυξη της συγκεκριμένης περιοχής και διαθέτουν ή όχι αναγκαία μέσα και δομές για την παροχή συνδρομής προς την επίτευξη της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.

5. Προσδιορισμός περιοχής μελέτης.

6. Πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος και επιλογή κατάλληλου φορέα για τον σχεδιασμό και την παρακολούθηση υλοποίησης του προγράμματος («Φορέας υλοποίησης»).

7. Εκπόνηση μελέτης για α) το είδος, το μέγεθος και τα χαρακτηριστικά του τουρισμού της περιοχής μελέτης, β) την τουριστική κίνηση, γ) τη δυνητική ζήτηση, δ) τον καθορισμό στόχων και τομέων παρέμβασης.

8. Έρευνα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο όσον αφορά δείκτες αξιολόγησης. Επισκόπηση διεθνούς θεωρίας και πρακτικής.

9. Καθορισμός τομέων αξιολόγησης

10. Επιλογή δεικτών βιωσιμότητας οι οποίοι αφορούν τοπικές ιδιαιτερότητες, προβλήματα και ιδιαίτερες παραμέτρους, συνδέουν την οικονομία, την κοινωνία και το περιβάλλον, και εστιάζονται σε μακροχρόνια βάση.

11. Παρουσίαση των δεικτών στην τοπική κοινωνία.

12. Προσδιορισμός των πηγών άντλησης των αναγκαίων στοιχείων για την εκτίμηση των δεικτών.

13. Συλλογή, ανάλυση και επεξεργασία στατιστικών στοιχείων για την εκτίμηση των δεικτών.

14. Συμπλήρωση Βάσεων Δεδομένων με στατιστικά στοιχεία που δεν συλλέγονταν έως σήμερα προκειμένου να εκτιμηθούν στο μέλλον οι αντίστοιχοι δείκτες.

15. Εκτίμηση δεικτών και σχολιασμός αποτελεσμάτων - Έκδοση ενημερωτικού τεύχους

16. Μελέτη της κατάστασης σύμφωνα με τα αποτελέσματα των δεικτών. SWOT ανάλυση.

17. Ενημέρωση αρμόδιων φορέων.

18. Καθορισμών τομέων παρέμβασης. Προσαρμογή πολιτικής / προγράμματος στα δεδομένα που προκύπτουν.

19. Υλοποίηση σχετικών παρεμβάσεων (βελτίωση τεχνικής υποδομής και διαθέσιμου ανθρώπινου δυναμικού, πληροφόρηση-ευαισθητοποίηση, κ.α.).

20. Επανάληψη εκτίμησης δεικτών σε τακτά χρονικά διαστήματα για την αξιολόγηση της προόδου.

Βασική προϋπόθεση για την αξιολόγηση της πορείας ενός τουριστικού προορισμού δεν αποτελεί η εκτίμηση των δεικτών που περιλαμβάνονται στο Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ άπαξ. Απαιτούνται επαναλαμβανόμενες εκτιμήσεις σε τακτά χρονικά διαστήματα προκειμένου να έχουμε μια διαχρονική εικόνα της πορείας προς την Περιβαλλοντική Βιωσιμότητα. Κάθε φορά όμως που επαναλαμβάνεται η εφαρμογή του ΙΠΕΔ θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι επιδράσεις που προέρχονται από εξωτερικούς παράγοντες, οι επικαιροποιήσεις των Βάσεων Δεδομένων και άλλα σημαντικά ζητήματα προκειμένου να χρησιμοποιούνται νέοι δείκτες, ανταποκρινόμενοι στις αλλαγές. Επειδή όμως βασικός στόχος είναι η διεξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το πόσο κοντά ή μακριά βρισκόμαστε από την επιθυμητή κατάσταση, η επανάληψη της αξιολόγησης δεν θα πρέπει να αγνοεί τους δείκτες που εκτιμήθηκαν την προηγούμενη περίοδο.

Η εκτίμηση ενός συγκεκριμένου πλαισίου Δεικτών που γίνεται σε μια δεδομένη χρονική στιγμή θα πρέπει να επαναλαμβάνεται αυτούσια τουλάχιστον σε μια πενταετία η οποία θα αναφέρεται σε αντίστοιχη Προγραμματική Περίοδο. Αυτό σημαίνει πως θα πρέπει να γίνονται επαναλαμβανόμενες εκτιμήσεις των ίδιων δεικτών σε μια περίοδο πενταετίας. Μετά το πέρας της πενταετίας θα πρέπει να ξεκινά από την αρχή μια δεύτερη διαδικασία εφαρμογής του πλαισίου ΙΠΕΔ η οποία θα λαμβάνει υπόψη τα δεδομένα νέων μελετών και ερευνών, τις βελτιωμένες Βάσεις Δεδομένων και τους νέους κεντρικούς και τοπικούς φορείς που πιθανόν να έχουν προκύψει.

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής η περιπτωσιολογική μελέτη εφαρμογής του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ αφορά την Περιφέρεια Κρήτης. Για την εφαρμογή του Πλαισίου Αξιολόγησης ΙΠΕΔ δυστυχώς δεν μπορούσε να ακολουθηθεί η μεθοδολογία, οι φάσεις και τα στάδια εφαρμογής του ΙΠΕΔ που αναφέρονται στο πέμπτο κεφάλαιο. Έτσι, προκειμένου να παρουσιαστούν οι προτεινόμενοι δείκτες ΙΠΕΔ για την Κρήτη και να αναδειχθεί η ικανότητα του ΙΠΕΔ να αξιολογεί την τουριστική ανάπτυξη σε σχέση με τη βιωσιμότητα του φυσικού και πολιτιστικού-δομημένου περιβάλλοντος, την ικανότητα δηλαδή του ΙΠΕΔ να περιλαμβάνει δείκτες που αφορούν ποικίλα θέματα/ζητήματα, απαιτήθηκε η παρουσίαση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της Περιφέρειας Κρήτης, όσον αφορά τη σχέση τους με τον τουρισμό, η τουριστική προσφορά και ζήτηση, οι σαράντα πιο δημοφιλείς τουριστικοί προορισμοί του νησιού, καθώς και οι επιπτώσεις του τουρισμού στους φυσικούς και περιβαλλοντικούς πόρους των περιοχών αυτών, οι οποίες είναι καταγεγραμμένες σε σχετικές μελέτες, πρακτικά συνεδρίων, αλλά και στον Τύπο. Μετά την μελέτη και παρουσίαση των παραπάνω ζητημάτων, επιλέχθηκαν τρεις διαφορετικοί τουριστικοί προορισμοί –πόλοι συγκέντρωσης τουριστών και επισκεπτών- προκειμένου να προταθούν συγκεκριμένοι δείκτες αξιολόγησης της περιβαλλοντικής βιωσιμότητάς τους, ενταγμένοι στο πλαίσιο ΙΠΕΔ. Οι περιοχές που επιλέγησαν είναι ο Λιμένας Χερσονήσου (Ν. Ηρακλείου), ο Αρχαιολογικός χώρος της Κνωσού (Ν. Ηρακλείου) και το Φοινικόδασος του Βάι (Ν. Λασιθίου).

Η ανάδειξη της ικανότητας εφαρμογής του Πλαισίου ΙΠΕΔ σε τουριστικούς προορισμούς της Περιφέρειας Κρήτης οι οποίοι έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά και ανταποκρίνονται σε διαφορετικά ενδιαφέροντα αποτελεί μια σημαντική απόδειξη της χρησιμότητας και ικανότητάς του να αξιολογεί την Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη ποικίλων τουριστικών

προορισμών. Εξάλλου, η ικανότητα αυτή διαπιστώνεται εύκολα από τις επιμέρους κατηγορίες και υποκατηγορίες δεικτών που περιλαμβάνει το ΙΠΕΔ για τις τρεις εξεταζόμενες περιοχές της Περιφέρειας Κρήτης και οι οποίες αφορούν θέματα όπως:

- το δομημένο περιβάλλον τουριστικών θέρετρων (τουριστικά καταλύματα, εστιατόρια, αλλά και κατοικίες, ελεύθεροι ανοικτοί δημόσιοι χώροι -π.χ. πλατείες, πεζόδρομοι-, παραδοσιακή αρχιτεκτονική, χρήσεις γης, κ.α.),
- τις υποδομές τουριστικών θέρετρων (π.χ. υποδομές ύδρευση και αποχέτευσης και διαχείριση λυμάτων),
- τα διαθέσιμα μέσα για τη διαχείριση και προστασία του περιβάλλοντος (εξοπλισμός υπηρεσίας καθαριότητας του Δήμου), αλλά και την επάρκεια σε ανθρώπινο δυναμικό,
- την κατάσταση του παράκτιου περιβάλλοντος και την ικανοποίηση των λουομένων (φέρουσα ικανότητα παραλιών, πρόσβαση στις παραλίες, ποιότητα υδάτων κολύμβησης, καθαριότητα, κ.α.),
- τους πολιτιστικούς πόρους αστικών παράκτιων τουριστικών θέρετρων (προστασία και ανάδειξη αρχαιοτήτων εντός οικισμών, διατήρηση και ανάδειξη παραδοσιακής αρχιτεκτονικής,
- την ικανοποίηση του τουρίστα η οποία προκύπτει ως αποτέλεσμα των υπαρχουσών μεθόδων και πρακτικών προστασίας του περιβάλλον σε σχέση με την προστασία και ανάδειξη (έρευνες με ερωτηματολόγια σε σχέση με την καθαριότητα των δημοσίων χώρων, την πρόσβαση στις παραλίες, την ποιότητα των υδάτων, κ.α.),
- την ικανοποίηση των ντόπιων κατοίκων (κοινωνική φέρουσα ικανότητα, προφίλ τουρίστα, συμπεριφορά τουρίστα όσον αφορά τον σεβασμό του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος),
- την ποιότητα και προστασία των φυσικών πόρων και το ύψος της κατανάλωσης ή μόλυνσής τους (εγκατάλειψη αγροτικής γης και οικοπεδοποίησής της για τον τουρισμό, άντληση/κατανάλωση και ποιότητα υπόγειων υδάτων, αλλαγές στο τοπίο, μόλυνση ρεμάτων και θαλάσσιου μετώπου από αστικά λύματα, κ.α.),
- την ποιότητα της ατμόσφαιρας, καθώς και του αστικού, φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος,
- την προστασία και ανάδειξη περιοχών φυσικού κάλλους (πυροπροστασία, παράνομη υλοτομία, βόσκηση, μείωση έκτασης περιοχών φυσικού κάλλους, παράνομο κλάδεμα δέντρων, κ.α.),
- την κατάσταση/εικόνα ενός αρχαιολογικού χώρου και της περιβάλλουσας περιοχής,
- την συμπεριφορά των επισκεπτών σε αρχαιολογικούς χώρους (κατανάλωση τροφών, διακίνηση χώρους που δεν επιτρέπετε η παρουσία επισκεπτών για λόγους προστασίας ή άλλους, προκλήσεις φθορών λόγω έλλειψης σεβασμού και ευαισθητοποίησης των επισκεπτών, κ.α.),
- τις υποδομές εξυπηρέτησης επισκεπτών εντός των αρχαιολογικών χώρων (ειδική διάδρομοι διακίνησης ατόμων με αναπηρία και μη, wc, παγκάκια για την ανάπαυση επισκεπτών σε μεγάλους αρχαιολογικούς χώρους αλλά και για την παρατήρηση του χώρου, χώροι εκδόσεις εισιτηρίων, καθώς και ταμπέλες καθοδήγησης και επεξήγησης, κ.α.),
- τις υποδομές εξυπηρέτησης επισκεπτών πέριξ των αρχαιολογικών χώρων (χώροι στάθμευσης, πεζοδρόμια, wc, κάδη και καλάθια απορριμμάτων/ανακύκλωσης, σήμανση, δίκτυο μεταφορών, κ.α.),
- την επιτήρηση και ασφάλεια του αρχαιολογικού χώρου και των επισκεπτών (φύλακες, τεχνικά μέσα επίβλεψης και προστασίας του χώρου, κατάλληλα καταρτισμένοι ξεναγοί, ενημέρωση επισκεπτών, κ.α.),

- την αρχιτεκτονική κτιρίων πέριξ αρχαιολογικών χώρων (έλεγχος δόμησης, τήρηση θεσμικού πλαισίου, κ.α.),
- την εικόνα του περιβάλλοντος χώρου (όπως κατοικίες, καταστήματα, εστιατόρια, καταλύματα, κατάληψη πεζοδρομίων, ποιότητα οδικού δικτύου – πεζοδρομίων και χώρων στάθμευσης, παράνομη στάθμευση, κυκλοφοριακή συμφόρηση),
- την ικανοποίηση του επισκέπτη (έρευνα με ερωτηματολόγιο σχετικά με την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, την προστασία και ανάδειξη του χώρου).

Το Πλαίσιο ΙΠΕΔ μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορους αν όχι σε όλους τους τουριστικούς προορισμούς. Μπορεί για παράδειγμα να εφαρμοστεί για παράκτια αστικά θέρετρα, για πόλεις που αφορούν αστικό τουρισμό, για περιοχές φυσικού κάλλους, για θεματικά Πάρκα, για αρχαιολογικούς χώρους, για παραδοσιακούς οικισμούς, για περιοχές ανάπτυξης αγροτουρισμού, περιοχές camping, αλλά και μικρότερους χώρους όπως μουσεία, παραλίες και ακόμη για μεμονωμένες ξενοδοχειακές μονάδες/συγκροτήματα.

Η επιλογή της Κρήτης, αλλά και των τριών επιμέρους περιοχών μελέτης δεν έγινε τυχαία. Η Κρήτη αποτελεί έναν από τους παραδοσιακότερους τουριστικούς προορισμούς της Μεσογείου. Το μοντέλο τουρισμού που επικρατεί για δεκαετίες στο νησί είναι εκείνο του μαζικού τουρισμού. Παρά την προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού τα τελευταία χρόνια, στην περίπτωση της Κρήτης δεν παρατηρείται καμία ιδιαίτερη τάση μείωσης της τουριστικής κίνησης μαζικού τουρισμού. Για την εφαρμογή του Πλαισίου ΙΠΕΔ, μελετήθηκαν οι σαράντα σημαντικότερες τουριστικές περιοχές της Κρήτης και επιλέχθηκαν τρεις από αυτές. Οι περιοχές αυτές έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά με στόχο να αναδειχθεί η ικανότητα εφαρμογής του ΙΠΕΔ σε διαφορετικούς τουριστικούς προορισμούς όσον αφορά το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, την οργάνωσή τους, το προσφερόμενο τουριστικό προϊόν, τη γεωγραφική τους θέση, την ιστορική εξέλιξη και σπουδαιότητά τους, το μέγεθος της τουριστικής ανάπτυξης, το χαρακτήρα της περιοχής διαχρονικά, το πλήθος των ντόπιων κατοίκων και παραθεριστών, αλλά και τον τύπο του τουρίστα που προσελκύουν.

Όσον αφορά τις περιοχές μελέτης, αυτές είναι η περιοχή του Λιμένα Χερσονήσου, ο Αρχαιολογικός χώρος της Κνωσού και το Φοινικόδασος του Βάι.

Η περιοχή του Λιμένα Χερσονήσου αποτελεί τον παραδοσιακότερο τουριστικό προορισμό του νησιού. Οι χώρες προέλευσης των τουριστών της περιοχής αυτής ανήκουν ως επί τω πλείστον στην Βόρεια Ευρώπη (Αγγλία, Ολλανδία, Γερμανία). Η περιοχή της Χερσονήσου, πριν την τουριστική ανάπτυξή της, ήταν αγροτική. Με την εμφάνιση όμως του μαζικού τουρισμού, οι χρήσεις γης άλλαξαν και η αγροτική γη θυσιάστηκε για την ανέγερση τουριστικών καταλυμάτων και άλλων τουριστικών επιχειρήσεων. Η περιοχή αστικοποιήθηκε έντονα με συνέπεια να αλλάξει ριζικά ο χαρακτήρας της. Οι πιέσεις που δέχεται το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής αυτής είναι ιδιαίτερα σημαντικές, τα ανώτερα όρια της φέρουσα ικανότητα της περιοχής έχουν ήδη ξεπεραστεί και η περιοχή θεωρείται κορεσμένη.

Ο αρχαιολογικός χώρος της Κνωσού αποτελεί τον δεύτερο σε μέγεθος επισκεψιμότητα αρχαιολογικό χώρο της Ελλάδας, μετά την Ακρόπολη των Αθηνών. Η επισκεψιμότητα του αρχαιολογικού χώρου κορυφώνεται τους καλοκαιρινούς μήνες εξαιτίας της τουριστικής κίνησης που υπάρχει στο νησί. Το μέγεθος της επισκεψιμότητας του αρχαιολογικού χώρου, η έλλειψη προγραμμάτων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης επισκεπτών, ξεναγών, κατοίκων και επιχειρηματιών της περιοχής, η προβληματική προσφορά βασικών υπηρεσιών εντός και πέριξ του αρχαιολογικού χώρου επιφέρουν σημαντικές πιέσεις και επιπτώσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν για χάρη της βιωσιμότητας του χώρου και της ανάγκης της κληροδότησής του στις επόμενες γενιές αλλά και του γεγονότος ότι κάθε αρχαιολογικός χώρος και μνημείο αποτελεί έναν εύθραυστο και αναντικατάστατο πόρο.

Το φοινικοδάσους του Βάι, βρίσκεται στα ανατολικά παράλια του νησιού στο Νομό Λασιθίου και έχει χαρακτηριστεί με ειδικό νόμο ως Αισθητικό δάσος. Η μοναδικότητα της χλωρίδας του δάσους σε ολόκληρο το νησί αλλά και την λοιπή Ευρώπη, το καθιστά ως έναν από τους σημαντικότερους εκδρομικούς και τουριστικούς προορισμούς τόσο για τους ντόπιους κατοίκους του νησιού όσο και για τους ημεδαπούς και αλλοδαπούς τουρίστες. Το γεγονός όμως αυτό δημιουργεί σημαντικές επιπτώσεις στο οικοσύστημα του δάσους και απειλεί την αειφορία του δάσους.

Η επιλογή των περιοχών αυτών στο πλαίσιο της παρούσας Διατριβής βοηθά στο να αποδείξει πως το Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ μπορεί να εφαρμοστεί τουλάχιστον, τόσο στους αστικούς παραθαλάσσιους τουριστικούς προορισμούς, όπως ο Λιμένας Χερσονήσου, όσο και σε ιδιαίτερα οικοσυστήματα (Βάι) και αρχαιολογικούς χώρους (Κνωσός). Το προτεινόμενο Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ των περιοχών αυτών περιλαμβάνει δείκτες που μας επιτρέπουν (α) να μετρήσουμε την φέρουσα ικανότητα των περιοχών, τα διαθέσιμα μέσα για τον περιορισμό των πιέσεων και επιπτώσεων του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και (β) την χάραξη και εφαρμογής πολιτικής για προώθηση της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Οι δείκτες που περιλαμβάνει το προτεινόμενο Πλαίσιο Αξιολόγησης ΙΠΕΔ για κάθε μία από τις επιμέρους περιοχές μελέτης της παρούσας διατριβής, αναφέρονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και προβλήματα της κάθε περιοχής και σε κάθε περίπτωση θα πρέπει υλοποιούνται όλα τα στάδια εφαρμογής του ΙΠΕΔ ακολουθώντας συμμετοχικές διαδικασίες.

Οι δείκτες που περιλαμβάνει το Πλαίσιο ΙΠΕΔ για κάθε μια από τις περιοχές μελέτης (Λιμένας Χερσονήσου, Κνωσός, Βάι) είναι διαφορετικοί μεταξύ τους, ενώ κατηγοριοποιούνται και σε διαφορετικές κατηγορίες, αφορούν δηλαδή διαφορετικές Θεματικές κατηγορίες εξεταζόμενων ζητημάτων. Ενώ το Πλαίσιο ΙΠΕΔ όπως αναφέρεται στο πέμπτο κεφάλαιο, διαρθρώνεται σε τέσσερις σταθερές διαστάσεις –όμοιες για κάθε περιοχή μελέτης- και σε Θεματικές κατηγορίες δεικτών, οι θεματικές αυτές κατηγορίες είναι διαφορετικές για κάθε περιοχή μελέτης. Οι διαστάσεις του ΙΠΕΔ αφορούν μεθοδολογικά εργαλεία για την μελέτη ενός προβλήματος, ενώ οι Θεματικές κατηγορίες αναφέρονται στα είδη των προβλημάτων τα οποία είναι διαφορετικά σε κάθε περίπτωση και αναφέρονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εκάστοτε περιοχή μελέτης.

Η συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων και η συμμετοχή τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων αποτελεί βασική συνθήκη, όχι μόνο για την επιτυχή ποσοτική ή ποιοτική εκτίμηση των δεικτών, σύμφωνα με τη διαδικασία εφαρμογής του ΙΠΕΔ, αλλά και της προώθησης της Περιβαλλοντικά Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης, από όλα τα επίπεδα και είδη διοίκησης και οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και περιβαλλοντικής οργάνωσης σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο. Το περιβάλλον, φυσικό και πολιτιστικό, αποτελεί τη βάση ανάπτυξης του τουρισμού ο οποίος συνεισφέρει τα μέγιστα στην εθνική και τοπική οικονομία, αλλά και στην επικοινωνία, μόρφωση και αναψυχή του ατόμου.

Οι ιδιότητες αυτές φανερώνουν την αναγκαιότητα προστασίας του περιβάλλοντος διαμέσου πολιτικών και δράσεων οι οποίες **(α)** βελτιώνουν την ικανότητα των κεντρικών και τοπικών φορέων να διαχειρίζονται ορθά τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και **(β)** αναδεικνύουν τον τουρισμό ως εργαλείο και πηγή χρηματοδότησης δράσεων για την προστασία-ανάδειξη των πόρων και την περιβαλλοντική πληροφόρηση-ευαισθητοποίηση τουριστών και ντόπιων κατοίκων για έναν βιώσιμο κόσμο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ & ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΜΕΛΕΤΗΣ

Π.1. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Π.1.1. Γεωγραφικά – Μορφολογικά Χαρακτηριστικά

Η περιφέρεια Κρήτης, αποτελείται από τους νομούς Ηρακλείου, Λασιθίου, Ρεθύμνου και Χανίων και έχει έδρα το Ηράκλειο, Πρωτεύουσα του ομώνυμου νομού. Βρέχεται Βόρεια από το Κρητικό Πέλαγος και Νότια από το Λιβυκό Πέλαγος. Έχει συνολική έκταση 8.335 χμ2 και καλύπτει το 6,3% της συνολικής έκτασης της χώρας. Στην Περιφέρεια Κρήτης ανήκουν επίσης και αρκετά μικρά νησιά όπως Γαύδος, Ντία, Κουφονήσι, Γαϊδουρονήσι ή Χρυσή, Διονυσάδες, Σπιναλόγκα και Παξιμάδι, εκ των οποίων τα περισσότερα είναι ακατοίκητα.

Η μορφολογία της Κρήτης χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη τριών βασικών ζωνών: την ζώνη με υψόμετρο 400 μ. και άνω (υψηλή ή ορεινή), τη ζώνη από 200-400 μ. (μέση) και την χαμηλή ζώνη που αφορά τις περιοχές που εκτείνονται από την επιφάνεια της θάλασσας έως τα 200 μ. υψόμετρο. Οι δύο πρώτες ζώνες καταλαμβάνουν σχεδόν τα 3/5 της νήσου και αποτελούν μια συνεχή οροσειρά από τα δυτικά προς τα ανατολικά, διακοπτόμενη από μικρές κοιλάδες και φαράγγια. Η οροσειρά αυτή έχει έξι κορυφές που ξεπερνούν τα 2.000 μ.(ΠΕΠ Κρήτης 2000 – 2006).

Π.1.2. Κλίμα

Όπως αναφέρεται στη μελέτη «Τουριστικής Ανάπτυξης της Περιφέρειας Κρήτης»[75], το κλίμα αποτελεί από τους σημαντικότερους παράγοντες διαμόρφωσης της ελκυστικότητας της Κρήτης. Είναι ήπιο μεσογειακό-ξηροθερμικό, που σημαίνει υψηλή ηλιοφάνεια καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, πολύ μικρές εποχιακές μεταβολές της θερμοκρασίας.

Τα επίπεδα βροχοπτώσεων κρίνονται ικανοποιητικά, παρόλο που κατανέμονται άνισα ανάμεσα στις διάφορες περιοχές του νησιού αλλά και στις εποχές του χρόνου. Στην Κεντρική και Δυτική

[75] ΕΟΤ. «Μελέτη Τουριστική Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης 2000-2006».

Κρήτη οι ημέρες βροχής είναι περίπου 100 με 120, αριθμός σημαντικά υψηλότερος από τον αντίστοιχο της Ανατολικής Κρήτης.

Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο είναι η διαφοροποίηση του κλίματος από τον ένα Νομό στον άλλο, ιδιαίτερα μεταξύ Ανατολικού και Δυτικού τμήματος, το οποίο έχει αντίκτυπο και στη διαμόρφωση του φυσικού περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα: η ανατολική Κρήτη εμφανίζει ισχυρότερους ανέμους, λιγότερες βροχοπτώσεις και μεγαλύτερη ξηρασία, ενώ η Δυτική έχει μεγαλύτερα ποσοστά βροχοπτώσεων, λιγότερο συχνούς και ασθενέστερους ανέμους και συνεπώς πολύ μεγαλύτερη υγρασία και βλάστηση.

Η σημασία του κλίματος δεν εξαντλείται στη δημιουργία μιας εικόνας του νησιού ως μαζικός τουριστικός προορισμός του ήλιου και της θάλασσας, αλλά εμπεριέχει λανθάνουσα δυναμική που παραπέμπει στη δυνατότητα επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου, χάρη στον ήπιο χαρακτήρα του, προοπτική μείζονος σημασίας για την ανταγωνιστικότητα και τη βιωσιμότητα του τουρισμού της Περιφέρειας.

Π.1.3. Μεταφορές

Τα λιμάνια και τα αεροδρόμια της Κρήτης αποτελούν καθοριστική παράμετρο τόσο στον τομέα του τουρισμού και της διακίνησης των παραγόμενων προϊόντων, όσο και στην κάλυψη αναγκών μετακίνησης του πληθυσμού.

Τα κυριότερα λιμάνια είναι της Κίσσαμου, της Σούδας, του Ρεθύμνου, του Ηρακλείου, του Αγ. Νικολάου, της Σητείας της Ιεράπετρας, ενώ αεροδρόμια υπάρχουν στο Ηράκλειο, στα Χανιά και στη Σητεία.

Μέσω του Βορείου Οδικού Άξονα εξυπηρετείται όλη η βόρεια παραλιακή ζώνη όπου παράγεται το 79% του ακαθάριστου εισοδήματος από τουρισμό στην Κρήτη και εξυπηρετείται το 74% του συνολικού πληθυσμού της Περιφέρειας. Σημαντικές είναι οι ανάγκες για βελτίωση και ολοκλήρωση του Νοτίου Οδικού Άξονα που συνδέει τις σημειακές τουριστικές αναπτύξεις και τις περιοχές εντατικών καλλιεργειών με τους εγκάρσιους κάθετους άξονες.(ΠΕΠ Κρήτης 2000-2006).

Π.1.4. Φυσικοί και Πολιτιστικοί Πόροι

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι της Περιφέρειας Κρήτης στους οποίους στηρίζεται και η προσέλκυση τουριστών. Σύμφωνα με τη μελέτη της Ένωσης Ξενοδόχων Νομού Ηρακλείου («Στρατηγική Ανάλυση Προοπτικών Τουρισμού Κρήτης», 2001), τα κριτήρια που παίζουν καθοριστικό ρόλο στην προσέλκυση τουριστών στην Κρήτη είναι :

- Το φυσικό περιβάλλον και οι παραλίες
- Το κλίμα
- Το επίπεδο υπηρεσιών

Τα κριτήρια αυτά ενισχύουν την άποψη ότι οι τουρίστες φθάνουν στο νησί αναζητώντας τον τουρισμό των τριών «S». Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο νησί, οι τουρίστες επισκέπτονται, πέρα από τις παραλίες και τις περιοχές που συγκεντρώνουν υπηρεσίες αναψυχής – bars, κ.α.- και περιοχές πολιτιστικού ενδιαφέροντος και αξιόλογης φυσικής ομορφιάς και ενδιαφέροντος. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι σημαντικότεροι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι προσέλκυσης τουριστών.

Π.1.4.1.Φυσικό Περιβάλλον

ΣΠΗΛΑΙΑ :

Στο νησί υπάρχει πληθώρα σημαντικών σπηλαίων[76], πολλά από τα οποία είναι επισκέψιμα, ελάχιστα όμως είναι τουριστικά αξιοποιημένα, όπως :

1. Δικταίον στο Οροπέδιο Λασιθίου
2. Μιλάτου στη Μίλατο Νεάπολης
3. Ιδαίο Άντρο στο Οροπέδιο της Νίδας
4. Σφενδόνι στα Ζωνιανά Μυλοποτάμου
5. Μελιδώνι, στο Μελιδώνι Ρεθύμνου
6. Μάταλα Ν. Ηρακλείου

ΦΑΡΑΓΓΙΑ:

Τα πλέον γνωστά φαράγγια της Κρήτης είναι τα ακόλουθα:

1. Πατσού Αμαρίου, Ν. Ρεθύμνου
2. Κουρταλιώτη, Ν. Ρεθύμνου
3. Κοτσιφού, Ν.Ρεθύμνου
4. Ιμπρου, Ν. Χανίων
5. Αγίας Ειρήνης, Ν. Χανίων
6. Γουβερνέτου, Ν.Χανίων
7. Αράδαινας, Ν. Χανίων
8. Άρβης, Ν.Ηρακλείου
9. Θερίσσου, Ν Χανίων
10. Ρούβα-Ζαρού, Ν.Ηρακλείου
11. Αγιοφάραγγο, Ν. Ηρακλείου
12. Σαρακίνας, Ν. Ρεθύμνου
13. Νεκρών στη Ζάκρο, Ν. Λασιθίου
14. Χα, Ν. Λασιθίου

Το φαράγγι όμως με την πλέον μεγαλύτερη τουριστική κίνηση είναι εκείνο της Σαμαριάς (Ν. Χανίων) με μήκος 17,5 χλμ.

ΥΓΡΟΒΙΟΤΟΠΟΙ :

1. Λίμνη Κουρνά
2. Αγιά
3. Ταυρωνίτης
4. Μάλεμε
5. Εκβολή Γεροπόταμου
6. Καλύβες
7. Κοιλιάρης
8. Στύλος
9. Γεωργιούπολη
10. Ξερόκαμπος
11. Αποσελέμης
12. Λίμνη Μπραμιανών
13. Βάϊ
14. Λίμνη Πρέβελη

ΟΡΗ :

1. Λευκά Όρη
2. Ίδη
3. Δίκτη
4. Αστερούσια
5. Κουλούκωνας
6. Θρυπτή

ΠΑΡΑΛΙΕΣ :

Κατά μήκος της περιφέρειας του νησιού υπάρχουν αμέτρητες μεγάλες και μικρές παραλίες, πολύ, λιγότερο ή καθόλου τουριστικά ανεπτυγμένες. Παραλίες πλησίον τουριστικών θέρετρων που

---

[76] Μη τουριστικά αξιοποιημένα σπήλαια:

- Τραπέζα ή Κρόνιο (Τζερμιάδω /Οροπεδίου Λασιθίου)
- Περιστεράς (Σητεία)
- Πελεκητά (Σητεία)
- Γεράνι, (Γεράνι)
- Σκοτεινό (Γούβες)
- Κουρνά, (Κουρνάς – Ν. Χανίων)
- Λεντάκα (Μελιδώνι /Σφακιά)
- Ασφένδου, (Ασφένδου – Ν. Χανίων)

αποτελούν πόλο έλξης επισκεπτών, έρημες παραλίες και παραλίες πλησίον τουριστικών θέρετρων ντόπιων κατοίκων του νησιού.

ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ :

Ν. Χανίων	Ν. Ρεθύμνης	Ν. Ηρακλείου	Ν. Λασιθίου
Νησί Γαύδος & Γαυδοπούλα	Μεγάλο & Μικρό Παξιμάδι	Ντία	Διονυσάδες
Νησί Γραμβούσα			Σπιναλόγκα
Ελαφονήσι			Χρυσή
Θοδωρού			Κουφονήσι

ΔΑΣΗ :

Στην Κρήτη υπάρχουν πολλά Δάση, ελάχιστα από τα οποία είναι ευρέως γνωστά. Τα Δάση του νησιού διακρίνονται σε Πευκοδάση, Πρινοδάση, Δάση Αριά, Κυπαρισσιού, Καστανανιάς, Δρυ, Κουμαριάς, Φοινικοδάση.

Π.1.4.2. Πολιτιστικό Περιβάλλον

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ[77] :

Στον πίνακα που αναφέρονται 38 από τους πλέον πιο επισκέψιμους και αναγνωρίσιμους αρχαιολογικούς χώρους της Κρήτης οι οποίοι αναφέρονται σε μνημεία προϊστορικής, κλασσικής, βυζαντινής και ενετικής εποχής του νησιού.

1. Αγία Τριάδας (Τυμπάκι – Ηρακλείου)
2. Αμνισός (Ελιά – Ν. Ηρακλείου)
3. Αράνες (Αρχάνες –Ν. Ηρακλείου)
4. Γόρτυνα (Αγίοι Δέκα – Ν. Ηρακλείου)
5. Βυζαντινή Γόρτυνα (Αγίοι Δέκα – Ν. Ηρακλείου)
6. Ελεύθερνα (Ελεύθερνα – Ν. Ρεθύμνου)
7. Ενετικό Φρούριο Κούλες (Ηράκλειο)
8. Κνωσός (Ηράκλειο)
9. Μάλια (Μάλια – Ν. Ηρακλείου)
10. ΙΜ Αμαρίου (Μοναστηράκι – Ν. Ρεθύμνου)
11. ΙΜ Βαλσαμόνερου (Ν. Ηρακλείου)
12. ΙΜ Γκουβερνέτου (Ν. Χανίων)
13. ΙΜ Τζαγκαρόλων (Ν. Χανίων)
14. Φρούριο Φραγκοκάστελλο (Σφακιά)
15. Σπήλαιο Ψυχρού (Ψυχρό – Ν. Λασιθίου)
16. Τρυπητός (Σητεία – Ν. Λασιθίου)
17. Φαιστός (Τυμπάκι – Ν. Ηρακλείου)
20. Ανεμόσπηλια (Αρχάνες – Ν. Ηρακλείου)
21. Αποδούλου (Ρέθυμνο)
22. Απτέρα (Αποκόρωνας – Ν. Χανίων)
23. Βασιλική (Ιεράπετρα – Ν. Λασιθίου)
24. Γουρνιά (Παχιά Άμμος – Ν. Λασιθίου)
25. Ζάκρος (Ζάκρος – Ν. Λασιθίου)
26. Λεβήνα (Μιαμού – Ν. Ηρακλείου)
27. Λισός (Επ. Σελίνου – Ν. Χανίων)
28. Μάταλα (Μάταλα – Ν. Ηρακλείου)
29. ΙΜ Αρκαδίου (Ν. Ρεθύμνου)
30. ΙΜ Βροντησίου (Ν. Ηρακλείου)
31. ΙΜ Πρέβελη (Ν. Ρεθύμνου)
32. ΙΜ Τοπλού (Λασίθι)
33. Φρούριο Φορτέτζα (Ρέθυμνο)
34. Νησίδα Σπιναλόγκα (Ν. Λασιθίου)
35. Τύλισσος (Τύλισσος – Ν. Ηρακλείου)
36. Φαλάσαρνα (Ν. Χανίων)

[77] http://www.culture.gr.

18. Χαμαίζι (Σητεία – Ν. Λασιθίου)
19. Πολυρρήνια (Πολυρρήνια – Ν. Χανίων)
37. Κυδωνία (Χανιά)
38. Σπήλαιο Ειλειθυίας (Ελιά – Ν. Ηρακλείου)

ΕΙΣΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ						
Αρχαιολογικοί χώροι	Εισιτήρια κατ' έτος					
	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Νομός Ηρακλείου	**1.027.154**	**954.312**	**1.027.154**	**954.312**	**1.081.981**	**1.019.024**
Κνωσού	639.843	602.668	639.843	602.668	680.074	633.903
Τυλίσου	2.465	3.206	2.465	3.206	2.549	2.601
Φρουρίου Κούλε	22.389	21.496	22.389	21.496	40.776	26.356
Γόρτυνος	112.690	97.055	112.690	97.055	103.267	104.537
Ανάκτορο Φαιστού	142.662	125.617	142.662	125.617	141.383	147.635
Αγίας Τριάδας	14.201	11.990	14.201	11.990	12.699	14.264
Μαλλίων Ανάκτορο	52.055	46.601	52.055	46.601	55.776	51.370
Μάταλα	40.849	45.679	40.849	45.679	45.457	38.358
Νομός Λασιθίου	**201.687**	**384.593**	**201.687**	**384.593**	**378.530**	**356.790**
Σπήλαιο Ψυχρού (Δικταίο άντρο)	99.267	109.399	99.267	109.399	89.092	93.993
Ανακτόρου Ζάκρου	18.236	16.667	18.236	16.667	18821	17984
Γουρνιές	13885	8416	13885	8416	10.720	11264
Σπιναλόγκα	70.299	250.111	70.299	250.111	259.897	233549

Πηγή: ΕΣΥΕ. Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων

ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ :

Ιδαίο Άντρο, Δικταίο Άνδρο, Λαβύρινθος, Τάρρα, Άπτερα

ΚΑΣΤΡΑ :

Το σύνολο των κάστρων της Κρήτης αναφέρονται στην οχύρωση των πόλεων και περιοχών του νησιού κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας. Τα σημαντικότερα και πλέον επισκέψιμα Κάστρα αναφέρονται στον πίνακα που ακολουθεί.

1. Τέμενος (Δ. Τεμένους)
2. Κάστρο Ιεράπετρας
3. Φραγκοκάστελο (Σφακιά)
4. Κισσάμου (Δ. Κισσάμου)
5. Σελίνου (Δ. Πελεκάνου)
6. Κούλες (Ηράκλειο)
7. Μιραμπέλου (Αγ. Νικόλαος)
8. Φόρτε (Σητεία)
9. Φορτέτσα (Ρέθυμνο)
10. Ιντεδίν (Σούδας)
11. Καζάρμα (Σητεία)
12. Σπιναλόγκα (Σητεία)
13. Κάστελος (Μακρύς Γιαλός)
14. Γραμβούσας (Κισσάμου)
15. Σούδας (Σούδα)

ΜΟΥΣΕΙΑ[78] :

Τα κυριότερα Μουσεία, Δημόσια και μη, που λειτουργούν στην Κρήτη αναφέρονται στον ακόλουθο πίνακα. Τα Μουσεία νησιού αφορούν τόσο αρχαιολογικές όσο και Ιστορικές – Λαογραφικές και Εθνολογικές συλλογές.

2. Αρχαιολογική Συλλογή Αρχανών Ηρακλείου
3. Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου (Ηράκλειο)
4. Αρχαιολογική Συλλογή Ιεράπετρας (Ν. Λασιθίου)
5. Αρχαιολογική Συλλογή Νεαπόλεως (Νεάπολη – Ν. Λασιθίου)
6. Αρχαιολογικό Μουσείο Ρεθύμνου (Ρέθυμνο)
7. Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων (Χανιά)
8. Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Συλλογή Χανίων (Χανιά)
9. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης (Ηράκλειο)
9. Ναυτικό Μουσείο Κρήτης (Χανιά)
10. Μουσείο Κρητικής Εθνολογίας (Βώροι – Ν. Ηρακλείου)
11. Μουσείο Παραδοσιακής Ζωής και Λαϊκού Πολιτισμού Κρήτης (Χερσόνησος)
12. Δημοτικό Μουσείο της Μάχης της Κρήτης και της Εθνικής Αντίστασης (Ηράκλειο)
13. Ιστορικό-Λαογραφικό Μουσείο Ρεθύμνης
14. Συλλογή Σπηλιάς Κισσάμου (Ν. Χανίων)
15. Μουσείο Καζαντζάκη (Ν. Ηρακλείου)
16. Ιστορικό-Λαογραφικό Μουσείο Γαβαλοχωρίου (Ν. Χανίων)

Π.1.5. Περιοχές υψηλού Τουρισιτκού Ενδιαφέροντος

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι περιοχές του νησιού που αποτελούν τους βασικούς τουριστικούς προορισμούς ντόπιων κατοίκων, ημεδαπών και αλλοδαπών τουριστών.

Περιοχές υψηλού τουριστικού ενδιαφέροντος							
α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ[79]	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	
						1991	2001
1	Πλατανιάς - Γεράνι	Πλατανιά	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	357	666
2	Αγία Μαρίνα, Δ.Δ. Αγίας Μαρίνας	Νέας Κυδωνίας	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	981	1448
3	Ελαφονήσι, Δ.Δ. Βάθης	Ινναχωρίου	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	-	-
4	Παλαιόχωρα, Δ.Δ. Παλαιόχωρας	Πελεκάνου	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	1826	2213
5	Ρέθυμνο	Ρεθύμνου	Ρεθύμνου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	23420	27868
6	Πλακιάς, Δ.Δ. Σελλίων	Φοίνικα	Ρεθύμνου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	139	177
7	Αγία Γαλήνη, Δ.Δ. Αγ. Γαλήνης	Λάμπης	Ρεθύμνου	Νότια Κρήτη	ώριμη	1009	1260
8	Λιμένας Χερσονήσου Δ.Δ. Λιμένα Χερσονήσου	Χερσονήσου	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	4075	4308
9	Μάλια, Δ.Δ. Μαλλίων	Μαλλίων	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	2459	3722

[78] http://www.culture.gr.
[79] ΕΟΤ. «Μελέτη Τουριστική Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης 2000-2006».

Περιοχές υψηλού τουριστικού ενδιαφέροντος							
α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ[79]	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	
						1991	2001
10	Γάζι, Δ.Δ. Γαζίου	Γαζίου	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	4770	8018
11	Αγία Πελαγία, Δ.Δ. Αχλάδας	Γαζίου	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	293	553
12	Μάταλα, Δ.Δ. Πιτσιδίων	Τυμπακίου	Ηρακλείου	Νότια Κρήτη	ώριμη	132	100
13	Άγιος Νικόλαος	Αγ. Νικολάου	Λασιθίου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	8093	10080
14	Βάι, Δ.Δ. Παλαίκαστρου	Ιτάνου	Λασιθίου	Βόρειο-ανατολική Κρήτη	ώριμη	-	-
15	Χανιά	Χανίων	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	50077	53373
16	Μάλεμε, Δ.Δ. Μάλεμε	Πλατανιά	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	664	708
17	Σούγια, Δ.Δ. Σούγιας	Ανατολικού Σελίνου	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	112	109
18	Λουτρό, Δ.Δ. Ανώπολης	Σφακίων	Χανίων	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	52	81
19	Χώρα Σφακίων, Δ.Δ. Σφακίων	Σφακίων	Χανίων	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	243	278
20	Σαμαριά, Δ.Δ Αγίας Ρούμελης	Σφακίων	Χανίων	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	-	-
21	Γεωργιούπολη, Δ.Δ. Γεωργιούπολης	Γεωργιουπόλεως	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	Απειλούμενη	402	513
22	Φαλάσαρνα, Δ.Δ. Πλατάνου	Κισσάμου	Χανίων	Δυτική Κρήτη	απειλούμενη	22	21
23	Πλατάνια-Μισίρια	Κουρητών	Ρεθύμνου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	215	206
24	Σκαλέτα, Δ.Δ. Πρίνου	Αρκαδίου	Ρεθύμνου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	47	283
25	Ανώγεια Δ.Δ. Ανωγείων	Ανωγείων	Ρεθύμνου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	2223	2454
26	Κοκκίνι Χάνι, Δ.Δ. Ανώπολης	Γουβών	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	707	1154
27	Γούβες Δ.Δ. Γουβών	Γουβών	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	377	367
28	Λέντας, Δ.Δ. Μιαμού	Γόρτυνας	Ηρακλείου	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	77	119
29	Τσούτσουρας, Δ.Δ. Καστελλιανών	Αρκαλοχωρίου	Ηρακλείου	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	113	115
30	Δ.Δ. Ελούντας	Αγ. Νικολάου	Λασιθίου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	1522	2185
31	Ιεράπετρα, Δ.Δ. Ιεράπετρα	Ιεράπετρας	Λασιθίου	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	9541	11678
32	Σητεία, Δ.Δ. Σητείας	Σητείας	Λασιθίου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	7028	8238
33	Μακρύς Γιαλός, Δ.Δ. Αγίου Στεφάνου	Μακρύ Γιαλού	Λασιθίου	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	467	610

Περιοχές υψηλού τουριστικού ενδιαφέροντος							
α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ[79]	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	
						1991	2001
34	Οροπέδιο Ασκύφου, Δ.Δ. Ασκύφου	Σφακίων	Χανίων	Νότια Κρήτη	ήπια	414	444
35	Κουρνάς, Δ.Δ. Κουρνά	Γεωργιούπολη	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ήπια	528	492
36	Βάμος, Δ.Δ. Βάμου	Βάμου	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ήπια	569	665
37	Αμάρι, Δ.Δ. Αμαρίου	Συβρίτου	Ρεθύμνου	Νότια Κρήτη	ήπια	161	222
38	Ζαρός, Δ.Δ. Ζαρού	Ζαρού	Ηρακλείου	Νότια Κρήτη	ήπια	2239	2215
39	Αβδού, Δ.Δ. Αβδού	Χερσονήσου	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ήπια	446	431
40	Οροπέδιο Λασιθίου	Οροπεδίου Λασιθίου	Λασίθι	Ενδοχώρα	ήπια	4220	3152

ΠΗΓΗ: ΕΟΤ, Απογραφή Πληθυσμού 1991 & 2001 / ΕΟΤ, Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης 2000-2006.

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα, από τις 40 κύριες τουριστικές περιοχές της Κρήτης :

- 14 περιοχές από αυτές θεωρούνται ως ώριμες τουριστικά περιοχές που έχουν υποστεί αλλοιώσεις, 12 από αυτές βρίσκονται στο Βόρειο τμήμα του νησιού και μόνο 2 στο Νότιο.
- 19 περιοχές δέχονται απειλές από την τουριστική ανάπτυξη, 11 από αυτές είναι στο Βόρειο τμήμα του νησιού, 7 περιοχές στο Νότιο τμήμα, 1 περιοχή στο Δυτικό Τμήμα.
- 7 περιοχές με ήπια τουριστική ανάπτυξη, 3 περιοχές από αυτές ανήκουν στο Βόρειο Τμήμα, άλλες τρεις περιοχές ανήκουν στο Νότιο Τμήμα και 1 περιοχή στην ενδοχώρα του νησιού.

Γεωγραφική περιοχή νησιού	Σύνολο περιοχών		Ώριμες Περιοχές		Απειλούμενες Περιοχές		Περιοχές ήπιας τουρ/κής ανάπτυξης	
	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
Βόρεια	**26**	**68**	12	86	11	63	3	43
Νότια	**12**	**28**	2	14	7	32	3	43
Ανατολική								
Δυτική	**1**	**3**			1	5		
Ενδοχώρα	**1**	**3**					1	14
Σύνολο	**40**	**100**	**14**	**100**	**19**	**100**	7	**100**

Π.1.6. Τουριστική Προσφορά

Στην ενότητα αυτή εξετάζεται η τουριστική προσφορά για σαράντα περιοχές της περιφέρειας Κρήτης οι οποίες αποτελούν τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς του νησιού. Τα στοιχεία που παρουσιάζονται αναφέρονται στο μέγεθος και είδος των καταλυμάτων και στον αριθμό των κλινών για κάθε μία από τις σαράντα περιοχές μελέτης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΥΨΗΛΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001	ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ (2000)															
					Κατηγορία															
					LUX Μονάδες / Κλίνες		A Μονάδες / Κλίνες		B Μονάδες / Κλίνες		Γ Μονάδες / Κλίνες		Δ Μονάδες / Κλίνες		Ε Μονάδες / Κλίνες		Διαμ/τα Μονάδες / Κλίνες		Αγροτουριστικά	Παράδοσιακά
Πλατανιάς - Γεράνι, Δ.Δ. Πλατανιά	Πλατανιά	Χανίων	ώριμη	666			1	184	3	444	3	87	20	1954						
Αγία Μαρίνα, Δ.Δ. Αγίας Μαρίνας	Νέας Κυδωνίας	Χανίων	ώριμη	1448			1	309	10	1368	20	1155	89	4618						
Ελαφονήσι, Δ.Δ. Βάθης	Ινναχωρίου	Χανίων	ώριμη																	
Παλαιόχωρα, Δ.Δ. Παλαιόχωρας	Πελεκάνου	Χανίων	ώριμη	2213							9	370			3	83	3	83	2	
ΣΥΝΟΛΟ ΩΡΙΜΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΧΑΝΙΩΝ							2	493	13	1812	32	1612	109	6572	3	83	3	83	2	
Χανιά	Χανίων	Χανίων	απειλούμενη	53373			1	191	11	901	19	1130	2	57	5	156	16	360		13
Μάλεμε, Δ.Δ. Μάλεμε	Πλατανιά	Χανίων	απειλούμενη	708			1	767	1	62							9	393		
Σούγια, Δ.Δ. Σούγιας	Ανατολικού Σελίνου	Χανίων	απειλούμενη	109															2	
Λουτρό, Δ.Δ. Ανώπολης	Σφακίων	Χανίων	απειλούμενη	81																

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΥΨΗΛΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001	ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ (2000)															
					Κατηγορία															
					LUX Μονάδες / Κλίνες		Α Μονάδες / Κλίνες		Β Μονάδες / Κλίνες		Γ Μονάδες / Κλίνες		Δ Μονάδες / Κλίνες		Ε Μονάδες / Κλίνες		Διαμ/τα Μονάδες / Κλίνες		Αγροτουριστικά	Παραδοσιακά
Χώρα Σφακίων, Δ.Δ. Σφακίων	Σφακίων	Χανίων	απειλούμενη	278																
Σαμαριά, Δ.Δ Αγίας Ρούμελης	Κισσάμου	Χανίων	απειλούμενη	-																
Γεωργιούπολη, Δ.Δ. Γεωργιούπολης	Γεωργιουπόλεως	Χανίων	απειλούμενη	513			4	741	1	101	5	255			3	93	9	360		
Φαλάσαρνα, Δ.Δ. Πλατάνου	Κισσάμου	Χανίων	απειλούμενη	21																
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΕΙΛΟΥΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΧΑΝΙΩΝ							6	1699	13	1064	24	1385	2	57	8	249	34	1113	2	13
Οροπέδιο Ασκύφου, Δ.Δ. Ασκύφου	Σφακίων	Χανίων	ήπια	444																
Κουρνάς, Δ.Δ. Κουρνά	Γεωργιούπολη	Χανίων	ήπια	492							1	111								
Βάμος, Δ.Δ. Βάμου	Βάμου	Χανίων	ήπια	665															1	
ΣΥΝΟΛΟ ΗΠΙΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΧΑΝΙΩΝ											1	111					1	8	1	
ΣΥΝΟΛΟ Ν. ΧΑΝΙΩΝ							**8**	**2192**	**26**	**2876**	**57**	**3108**	**111**	**6629**	**11**	**332**	**38**	**1204**	**5**	**13**
Ρέθυμνο	Ρεθύμνου	Ρεθύμνου	ώριμη	27868			6	1839	18	2935	15	1001	3	102	3	57	74	4198		3

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΥΨΗΛΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001	ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ (2000)															
					Κατηγορία															
					LUX Μονάδες / Κλίνες		Α Μονάδες / Κλίνες		Β Μονάδες / Κλίνες		Γ Μονάδες / Κλίνες		Δ Μονάδες / Κλίνες		Ε Μονάδες / Κλίνες		Διαμ/τα Μονάδες / Κλίνες		Αγροτουριστικά	Παραδοσιακά
Πλακιάς, Δ.Δ. Μύρθιου	Φοίνικα	Ρεθύμνου	ώριμη	177			1	204	1	173	11	507					4	676	8	
Αγία Γαλήνη, Δ.Δ. Αγ. Γαλήνης	Λάμπης	Ρεθύμνου	ώριμη	1260					1	36	23	1071	7	192	3	48	2	54		
ΣΥΝΟΛΟ ΩΡΙΜΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΡΕΘΥΜΝΟΥ							7	2043	20	3144	49	2579	10	294	6	105	80	4928	8	3
Πλατίνια-Μισίρια	Κουρητών	Ρεθύμνου	απειλούμενη	206	1	318	2	1270	7	1080	6	920					1	117	1	
Σκαλέτα, Δ.Δ. Πρίνου	Αρκαδίου	Ρεθύμνου	απειλούμενη	283			2	445	3	459	2	52					2	15		
Ανώγεια Δ.Δ. Ανωγείων	Ανωγείων	Ρεθύμνου	απειλούμενη	2454																
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΕΙΛΟΥΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΡΕΘΥΜΝΟΥ					1	318	4	1715	10	1539	8	972					3	132	1	0
Αμάρι, Δ.Δ. Αμαρίου	Συβρίτου	Ρεθύμνου	ήπια	222																
ΣΥΝΟΛΟ ΗΠΙΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΡΕΘΥΜΝΟΥ																				
ΣΥΝΟΛΟ Ν. ΡΕΘΥΜΝΟΥ					**1**	**318**	**11**	**3758**	**30**	**4683**	**57**	**3551**	**10**	**294**	**6**	**105**	**83**	**5060**	**9**	**3**
Λιμένας Χερσονήσου Δ.Δ. Λιμένα Χερσονήσου	Χερσονήσου	Ηρακλείου	ώριμη	4308	7	4038	40	9006	32	4061	77	4369	9	398	1	30	63	2682	52	

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΥΨΗΛΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001	ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ (2000)															
					Κατηγορία															
					LUX Μονάδες / Κλίνες		Α Μονάδες / Κλίνες		Β Μονάδες / Κλίνες		Γ Μονάδες / Κλίνες		Δ Μονάδες / Κλίνες		Ε Μονάδες / Κλίνες		Διαμ/τα Μονάδες / Κλίνες		Αγροτουριστικά	Παραδοσιακά
Μάλια, Δ.Δ. Μαλλίων	Μαλλίων	Ηρακλείου	ώριμη	3722			7	2097	14	1858	25	1704	10	448	6	167	7	245		
Γάζι, Δ.Δ. Γαζίου	Γαζίου	Ηρακλείου	ώριμη	8018	1	588	5	1578	4	731	6	418	1	219	4	106				
Αγία Πελαγία, Δ.Δ. Αχλάδας	Γαζίου	Ηρακλείου	ώριμη	553	2	1908	2	514	3	404							13	416		
Μάταλα, Δ.Δ. Πιτσιδίων	Τυμπακίου	Ηρακλείου	ώριμη	100					2	133	9	629	2	62	4	111				
ΣΥΝΟΛΟ ΩΡΙΜΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ					10	6534	54	13195	55	7187	117	7120	22	1127	15	414	83	3343	52	0
Κοκκίνι Χάνι, Δ.Δ. Ανώπολης	Γουβών	Ηρακλείου	απειλούμενη	1154					2	331	6	347					9	540		
Γούβες Δ.Δ. Γουβών	Γουβών	Ηρακλείου	απειλούμενη	367			7	2802	4	320	9	743					8	628		
Λέντας, Δ.Δ. Μιαμού	Γόρτυνας	Ηρακλείου	απειλούμενη	119																
Τσούτσουρας, Δ.Δ. Καστελλιανών	Αρκαλοχωρίου	Ηρακλείου	απειλούμενη	115																
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΕΙΛΟΥΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ							7	2802	6	651	15	1090					17	1168		
Ζαρός, Δ.Δ. Ζαρού	Ζαρού	Ηρακλείου	ήπια	2215													1	8		

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΥΨΗΛΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001	ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ (2000)															
					Κατηγορία															
					LUX Μονάδες / Κλίνες		Α Μονάδες / Κλίνες		Β Μονάδες / Κλίνες		Γ Μονάδες / Κλίνες		Δ Μονάδες / Κλίνες		Ε Μονάδες / Κλίνες		Διαμ/τα Μονάδες / Κλίνες		Αγροτουριστικά	Παραδοσιακά
Αβδού, Δ.Δ. Αβδού	Χερσονήσου	Ηρακλείου	ήπια	431																
ΣΥΝΟΛΟ ΗΠΙΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ											1	111					1	8		
ΣΥΝΟΛΟ Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ					**9**	**6264**	**32**	**11028**	**43**	**6345**	**105**	**6983**	**15**	**767**	**15**	**420**	**101**	**4519**	**52**	**0**
Άγιος Νικόλαος	Αγ. Νικολάου	Λασιθίου	ώριμη	10080	4	947	2	711	12	1689	36	1722	2	67	5	101	27	1307		
Βάι, Δ.Δ. Παλαίκαστρου	Ιτάνου	Λασιθίου	ώριμη	-																
ΣΥΝΟΛΟ ΩΡΙΜΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΛΑΣΙΘΙΟΥ									4	947	2	711	12	1689	36	1722	2	67	5	101
Δ.Δ. Ελούντας	Αγ. Νικολάου	Λασιθίου	απειλούμενη	2185	3	1329	4	789	5	448	9	532					8	229		
Ιεράπετρα, Δ.Δ. Ιεράπετρα	Ιεράπετρας	Λασιθίου	απειλούμενη	11678			2	310	11	586	8	47	6	57	1	18	3	46		
Σητεία, Δ.Δ. Σητείας	Σητείας	Λασιθίου	απειλούμενη	8238			3	390	2	107	5	29	9	86	6	108				
Μακρύς Γιαλός, Δ.Δ. Αγίου Στεφάνου	Μακρύ Γιαλού	Λασιθίου	απειλούμενη	610													3	76		
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΕΙΛΟΥΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΛΑΣΙΘΙΟΥ									3	1329	9	1489	18	1141	22	608	15	143	7	126

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΥΨΗΛΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001	ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ (2000)															
					Κατηγορία															
					LUX Μονάδες / Κλίνες		Α Μονάδες / Κλίνες		Β Μονάδες / Κλίνες		Γ Μονάδες / Κλίνες		Δ Μονάδες / Κλίνες		Ε Μονάδες / Κλίνες		Διαμ/τα Μονάδες / Κλίνες		Αγροτουριστικά	Παραδοσιακά
Οροπέδιο Λασιθίου	Οροπεδίου Λασιθίου	Λασίθι	ήπια	444									1	14						
ΣΥΝΟΛΟ ΗΠΙΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ Ν. ΛΑΣΙΘΙΟΥ																	1	14		
ΣΥΝΟΛΟ Ν. ΛΑΣΙΘΙΟΥ					**4**	**950**	**1329**	**9**	**720**	**1501**	**1707**	**1177**	**610**	**83**	**162**	**108**	**153**	**1321**	**0**	**0**

ΠΗΓΗ: ΕΟΤ, Απογραφή Πληθυσμού 2001 / ΕΟΤ (2003β), Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης 2000-2006

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ΚΛΙΝΩΝ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001	ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ	ΚΛΙΝΕΣ
Λιμένας Χερσονήσου Δ.Δ. Λιμένα Χερσονήσου	Χερσονήσου	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	4308	229	25.245
Ρέθυμνο	Ρεθύμνου	Ρεθύμνου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	27868	119	10.123
Αγία Μαρίνα, Δ.Δ. Αγίας Μαρίνας	Νέας Κυδωνίας	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	1448	120	7.450
Άγιος Νικόλαος	Αγ. Νικολάου	Λασιθίου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	10080	88	6.544
Μάλια, Δ.Δ. Μαλλίων	Μαλλίων	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	3722	69	6.519
Γούβες Δ.Δ. Γουβών	Γουβών	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	367	28	4.493
Πλατανιάς-Μισίρια	Κουρητών	Ρεθύμνου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	206	17	3.705
Γάζι, Δ.Δ. Γαζίου	Γαζίου	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	8018	21	3.640
Δ.Δ. Ελούντας	Αγ. Νικολάου	Λασιθίου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	2185	29	3.327
Αγία Πελαγία, Δ.Δ. Αχλάδας	Γαζίου	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	553	20	3.242
Χανιά	Χανίων	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	53373	164	2.795
Πλατανιάς - Γεράνι, Δ.Δ. Πλατανιά	Πλατανιά	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	666	27	2.669
Μάλεμε, Δ.Δ. Μάλεμε	Πλατανιά	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	708	11	1.222
Κοκκίνι Χάνι, Δ.Δ. Ανώπολης	Γουβών	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	1154	17	1.218
Πλακιάς, Δ.Δ. Μύρθιου	Φοίνικα	Ρεθύμνου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	177	17	1.560
Γεωργιούπολη, Δ.Δ. Γεωργιούπολης	Γεωργιουπόλεως	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	513	22	1.550
Αγία Γαλήνη, Δ.Δ. Αγ. Γαλήνης	Λάμπης	Ρεθύμνου	Νότια Κρήτη	ώριμη	1260	36	1.401
Ιεράπετρα, Δ.Δ. Ιεράπετρα	Ιεράπετρας	Λασιθίου	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	11678	31	1.064
Σητεία, Δ.Δ. Σητείας	Σητείας	Λασιθίου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	8238	25	719
Σκαλέτα, Δ.Δ. Πρίνου	Αρκαδίου	Ρεθύμνου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	283	9	971
Μάταλα, Δ.Δ. Πιτσιδίων	Τυμπακίου	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	100	17	935
Παλαιόχωρα, Δ.Δ. Παλαιόχωρας	Πελεκάνου	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	2213	15	536
Κουρνάς, Δ.Δ. Κουρνά	Γεωργιούπολη	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ήπια	492	1	111

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ΚΛΙΝΩΝ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΝΟΜΟΣ	ΘΕΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001	ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ	ΚΛΙΝΕΣ
Ζαρός, Δ.Δ. Ζαρού	Ζαρού	Ηρακλείου	Νότια Κρήτη	ήπια	2215	1	8
Μακρύς Γιαλός, Δ.Δ. Αγίου Στεφάνου	Μακρύ Γιαλού	Λασιθίου	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	610	3	76
Οροπέδιο Λασιθίου	Οροπεδίου Λασιθίου	Λασίθι	Ενδοχώρα	ήπια	3152	1	14
Σούγια, Δ.Δ. Σούγιας	Ανατολικού Σελίνου	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	109		
Λουτρό, Δ.Δ. Ανώπολης	Σφακίων	Χανίων	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	81		
Χώρα Σφακίων, Δ.Δ. Σφακίων	Σφακίων	Χανίων	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	278		
Σαμαριά, Δ.Δ Αγίας Ρούμελης	Κισσάμου	Χανίων	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	-		
Φαλάσαρνα, Δ.Δ. Πλατάνου	Κισσάμου	Χανίων	Δυτική Κρήτη	απειλούμενη	21		
Οροπέδιο Ασκύφου, Δ.Δ. Ασκύφου	Σφακίων	Χανίων	Νότια Κρήτη	ήπια	44		
Βάμος, Δ.Δ. Βάμου	Βάμου	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ήπια	665		
Ανώγεια, Δ.Δ. Ανωγείων	Ανωγείων	Ρεθύμνου	Βόρεια Κρήτη	απειλούμενη	2454		
Αμάρι, Δ.Δ. Αμαρίου	Συβρίτου	Ρεθύμνου	Νότια Κρήτη	ήπια	222		
Λέντας, Δ.Δ. Μιαμού	Γόρτυνας	Ηρακλείου	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	119		
Τσούτσουρας, Δ.Δ. Καστελλιανών	Αρκαλοχωρίου	Ηρακλείου	Νότια Κρήτη	απειλούμενη	115		
Αβδού, Δ.Δ. Αβδού	Χερσονήσου	Ηρακλείου	Βόρεια Κρήτη	ήπια	431		
Ελαφονήσι, Δ.Δ. Βάθης	Ινναχωρίου	Χανίων	Βόρεια Κρήτη	ώριμη	-		
Βάι, Δ.Δ. Παλαίκαστρου	Ιτάνου	Λασιθίου	Βόρειο-ανατολική Κρήτη	ώριμη	-		

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001 / ΕΟΤ (2003β), Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης 2000-2006

Όπως προκύπτει από τους παραπάνω πίνακες, οι περιοχές με τις περισσότερες μονάδες καταλυμάτων και κλίνες βρίσκονται στο βόρειο τμήμα του νησιού (επάνω στον Βόρειο Οδικό Άξονα της Κρήτης –ΒΟΑΚ).

Οι τουριστικές περιοχές της Κρήτης με τις περισσότερες τουριστικές μονάδες είναι οι ακόλουθες :
Λιμένας Χερσονήσου.....66 μονάδες.....25.245 κλίνες
Χανιά (Πρωτεύουσα Νομού).....164 μονάδες.....2.795 κλίνες
Αγία Μαρίνα.....120 μονάδες.....7.450 κλίνες

Ρέθυμνο(Πρωτεύουσα Νομού).....119 μονάδες.....10.123 κλίνες
Άγιος Νικόλαος(Πρωτεύουσα Νομού)..88 μονάδες.....6.544 κλίνες
Μάλια.....69 μονάδες.....6.519. κλίνες
Αγία Γαλήνη.....36 μονάδες.....1.401 κλίνες
Ηράκλειο(Πρωτεύουσα Νομού).....33 μονάδες.....3.753 κλίνες
Ελούντα..... .....29 μονάδες.....3.327 κλίνες
Γούβες..... .....28 μονάδες.....4.493 κλίνες
Πλατανιάς – Γεράνι..... ....27 μονάδες.....2.669 κλίνες

Στις περισσότερες από τις περιοχές αυτές, η τουριστική ανάπτυξη χαρακτηρίζεται ως Ώριμη και μόνο σε δύο χαρακτηρίζεται ως απειλούμενη.

Λαμβάνοντας υπόψη το δείκτη τουριστικής έντασης (κλίνες / πληθυσμό), ο οποίος μας δίνει την αναλογία κλινών σε κάθε κάτοικο της περιοχής, πόσες κλίνες δηλαδή αντιστοιχούν σε κάθε κάτοικο (βλέπε Πίνακα 3). Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 3, το ανώτατο όριο του Δείκτη έντασης (κλίνες/ πληθυσμός), το οποίο είναι το «3», υπερβαίνεται στις περιοχές : Λιμένα Χερσονήσου (5,8), στην Αγία Μαρίνα (5,1), στον Πλατάνια – Μισίρια (18) και στον Πλακιά (8,8).

Ο Δείκτης αυτός στη ουσία κατατάσσει τις περιοχές ανάλογα με το βαθμό της τουριστικής έντασης, αν δηλαδή η περιοχή είναι περισσότερο ή λιγότερο τουριστική. Αν πρόκειται για καθαρά παραθεριστικό κέντρο ή όχι.

Τα περισσότερα από τα παραθεριστικά κέντρα της Κρήτης στις δεκαετίες του '50 και '60 ήταν μικροί παράκτιοι οικισμοί που οι κάτοικοί τους ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Με την ανάπτυξη του τουρισμού και την συγκέντρωση ξενοδοχείων αυξήθηκε ο πληθυσμός των οικισμών αυτών. Αυτό προκύπτει και από τα αποτελέσματα του δείκτη έντασης, καθώς οι περιοχές που το ανώτατο όριο του δείκτη ξεπερνιέται είναι καθαρά τουριστικοί προορισμοί και ο ντόπιος πληθυσμός τους κατοικεί στην περιοχή κυρίως διότι εργάζεται στον τουριστικό τομέα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΝΤΑΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001	ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ	ΚΛΙΝΕΣ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΝΤΑΣΗΣ
Λιμένας Χερσονήσου	Χερσονήσου	4308	166	25.245	5,8
Ρέθυμνο	Ρεθύμνου	27868	119	10.123	0,3
Αγία Μαρίνα	Νέας Κυδωνίας	1448	120	7450	5,1
Άγιος Νικόλαος	Αγ. Νικολάου	10080	88	6.544	0,6
Μάλια	Μαλλίων	3722	69	6519	1,8
Γούβες	Γουβών	367	28	4493	2,2
Πλατάνια-Μισίρια	Κουρητών	206	17	3.705	18,0
Γάζι	Γαζίου	8018	21	3640	0,4
Ελούντα	Αγ. Νικολάου	2185	29	3327	1,5
Αγία Πελαγία	Γαζίου	553	20	3242	2,9
Χανιά	Χανίων	53373	164	2.795	0,1
Πλατανιάς - Γεράνι	Πλατανιά	666	27	2669	1,3
Μάλεμε	Πλατανιά	708	11	1222	1,7
Κοκκίνι Χάνι	Γουβών	1154	17	1218	0,5
Πλακιάς	Φοίνικα	177	17	1560	8,8
Γεωργιούπολη	Γεωργιουπόλεως	513	22	1550	1,9
Αγία Γαλήνη	Λάμπης	1260	36	1401	1,0
Ιεράπετρα	Ιεράπετρας	11678	11678	31	1064
Σητεία	Σητείας	8238	8238	25	719
Σκαλέτα	Αρκαδίου	283	9	971	3,4

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΝΤΑΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ					
ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΗΜΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001	ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ	ΚΛΙΝΕΣ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΝΤΑΣΗΣ
Μάταλα	Τυμπακίου	100	17	935	1,2
Κουρνάς	Γεωργιούπολη	492	1	111	0,1
Μακρύς Γιαλός	Μακρύ Γιαλού	610	3	76	0,1
Παλαιόχωρα, Δ.Δ. Παλαιόχωρας	Πελεκάνου	2213	15	536	0,2

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001 / ΕΟΤ (2003β), Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης 2000-2006

Π.1.7. Τουριστική Ζήτηση

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται η τουριστική ζήτηση στο σύνολο της Περιφέρειας Κρήτης και στα κυριότερα παραθεριστικά κέντρα αυτής.

Εξετάζοντας τις **αφίξεις τουριστών**, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 4, διαπιστώνουμε ότι η περιοχή-οικισμός με τις περισσότερες αφίξεις τουριστών είναι η περιοχή του Λιμένα Χερσονήσου και ακολουθούν κατά φθίνουσα σειρά, τα Χανιά, το Ρέθυμνο, ο Άγιος Νικόλαος, τα Μάλια, η Αγία Μαρίνα, οι Γούβες, η Ελούντα, η Μισίρια, το Γεράνι, η Σητεία, το Γάζι, το Μάλεμε, η Ιεράπετρα, το Κοκκίνι Χάνι, ο Κουρνάς, η Αγία Γαλήνη, η Παλαιόχωρα, η Γεωργιούπολη, η Αγία Πελαγία, ο Σκαλέτα, ο Πλακιάς, ο Μακρύς Γιαλός και τα Μάταλα. Αντίστοιχα, όσον αφορά στις διανυκτερεύσεις τουριστών στις περιοχές αυτές, η φθίνουσα σειρά κατάταξης των περιοχών έχει ως ακολούθως : Λιμένας Χερσονήσου, Ρέθυμνο, Μάλια, Άγιος Νικόλαος, Χανιά, Αγία Μαρίνα Γούβες, Μισίρια, Ελούντα, Γεράνι, Μάλεμε, Γάζι, Κοκκίνι Χάνι, Κουρνάς, Ιεράπετρα, Σητεία, Γεωργιούπολη, Αγία Πελαγία, Αγία Γαλήνη, Σκαλέτα, Παλαιόχωρα, Πλακιάς Μακρύς, Γιαλός, Μάταλα.

Πίνακας 4. Τουριστική Ζήτηση σε περιοχές υψηλού τουριστικού ενδιαφέροντος της Κρήτης

Περιοχή	Δημοτικό Διαμέρισμα	Δήμος	Νομός	Τύπος περιοχής	Πληθυσμός 2001	Καταλύματα	Κλίνες	Αφίξεις 2000	Διανυκτερεύσεις 2000	Μέση διάρκεια παραμονής (ημέρες)
Πλατανιάς - Γεράνι	Δ.Δ. Πλατανιά	Πλατανιά	Χανίων	ώριμη	666	27	2669	38.629	295.616	8
Αγία Μαρίνα	Δ.Δ. Αγίας Μαρίνας	Νέας Κυδωνίας	Χανίων	ώριμη	1448	120	7450	79.261	648.436	8
Παλαιόχωρα	Παλαιόχωρα	Πελεκάνου	Χανίων	ώριμη	2213	15	536	9.355	41.847	4
Χανιά		Χανίων	Χανίων	απειλούμενη	53373	164	2795	171.296	757.463	4
Μάλεμε	Δ.Δ. Μάλεμε	Πλατανιά	Χανίων	απειλούμενη	708	11	1222	25.410	227.265	9
Γεωργιούπολη	Δ.Δ. Γεωργιούπολης	Γεωργιουπόλεως	Χανίων	απειλούμενη	513	22	1550	8.899	91.677	10
Κουρνάς	Δ.Δ. Κουρνά	Γεωργιούπολη	Χανίων	ήπια	492	1	111	15.128	160.578	11
Ρέθυμνο		Ρεθύμνου	Ρεθύμνου	ώριμη	27868	119	10123	169.470	1.482.285	9
Πλακιάς	Δ.Δ. Μύρθιου	Φοίνικα	Ρεθύμνου	ώριμη	177	17	1560	1.499	11.622	8
Αγία Γαλήνη	Δ.Δ. Αγ. Γαλήνης	Λάμπης	Ρεθύμνου	ώριμη	1260	36	1401	9.561	68.937	7
Πλατάνια-Μισίρια	Δ.Δ. Πλατάνια	Κουρητών	Ρεθύμνου	απειλούμενη	206	1	318	43.594	414.706	10
Σκαλέτα	Δ.Δ. Πρίνου	Αρκαδίου	Ρεθύμνου	απειλούμενη	283	9	971	4.795	50.882	11
Λιμένας Χερσονήσου	Δ.Δ. Λιμένα Χερσονήσου	Χερσονήσου	Ηρακλείου	ώριμη	4308	166	25.245	263.748	2.507.731	10
Μάλια	Δ.Δ. Μαλλίων	Μαλλίων	Ηρακλείου	ώριμη	3722	69	6519	97.524	855.002	9
Γάζι	Δ.Δ. Γαζίου	Γαζίου	Ηρακλείου	ώριμη	8018	21	3640	32.490	215.281	7
Αγία Πελαγία	Δ.Δ. Αχλάδας	Γαζίου	Ηρακλείου	ώριμη	553	20	3242	7.749	71.362	9
Μάταλα	Δ.Δ. Πιτσιδίων	Τυμπακίου	Ηρακλείου	ώριμη	100	17	935	51	522	10
Κοκκίνι Χάνι	Δ.Δ. Ανώπολης	Γουβών	Ηρακλείου	απειλούμενη	1154	17	1218	20.311	211.655	10
Γούβες	Δ.Δ. Γουβών	Γουβών	Ηρακλείου	απειλούμενη	367	28	4493	49.193	441.745	9
Άγιος Νικόλαος		Αγ. Νικολάου	Λασιθίου	ώριμη	10080	88	6544	112.902	828.367	7
Ελούντα	Δ.Δ. Ελούντας	Αγ. Νικολάου	Λασιθίου	απειλούμενη	2185	29	3327	45.705	377.951	8
Ιεράπετρα	Δ.Δ. Ιεράπετρα	Ιεράπετρας	Λασιθίου	απειλούμενη	11678	31	1064	20.809	120.633	6
Σητεία	Δ.Δ. Σητείας	Σητείας	Λασιθίου	απειλούμενη	8238	25	719	32.630	104.240	3
Μακρύς Γιαλός	Δ.Δ. Αγίου Στεφάνου	Μακρύ Γιαλού	Λασιθίου	απειλούμενη	610	3	76	263	1991	8

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001 / ΕΟΤ (2003β), Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης 2000-2006

Π.1.8. Κορεσμένες Τουριστικά Περιοχές

Σύμφωνα με την ανάλυση της Φέρουσας Ικανότητας της Κρήτης που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της μελέτης «Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης 2000-2006», οι περιοχές του νησιού που παρουσιάζονται ως τουριστικά κορεσμένες ή που η τουριστική ανάπτυξη έχει ήδη ξεπεράσει τα όρια της φέρουσας ικανότητας του περιβάλλοντος είναι οι ακόλουθες :

Ν. Χανίων:	Ν. Ρεθύμνου:	Ν. Ηρακλείου:	Ν. Λασιθίου:
Πλακιάς	Αγία Γαλήνη	Κοκκίνι Χάνι	Ελούντα
Αγία Μαρίνα	Πλατανιάς	Μάταλα	Βάι
Γεράνι-Πλατανιάς	Σκαλέτα	Γάζι	
Γεωργιούπολη	Αγία Πελαγία	Λιμένας Χερσονήσου	
Μάλεμε		Τσούτσουρας	
Ελαφονήσι		Λέντας	
		Μάλια	
		Γούβες	

Τα κύρια χαρακτηριστικά των παραπάνω περιοχών είναι ότι όλες αφορούν παράκτιους τουριστικούς προορισμούς οι περισσότεροι από τους οποίους βρίσκονται στα βόρεια παράλια του νησιού και ελάχιστες στις νότιες ακτές του (Λέντας, Τσούτσουρας, Μάταλα, Αγ. Γαλήνη). Μεταξύ των περιοχών αυτών περιλαμβάνεται και η περιοχή του Φοινικοδάσους του Βάι. Στην περιοχή αυτή, αν και δεν υπάρχουν ξενοδοχειακές υποδομές, οι ημερήσιοι εκδρομείς (ντόπιοι και μη) δημιουργούν σοβαρές επιπτώσεις στο ιδιαίτερα ευαίσθητο δασικό οικοσύστημα.

Οι λόγοι που επιβάλλουν την αναγνώριση των παραπάνω περιοχών ως τουριστικά κορεσμένες αναφέρονται στις επιπτώσεις που προκαλούνται εξαιτίας:

- της αναλογίας ντόπιων κατοίκων και τουριστών υπέρ των δεύτερων κατά την περίοδο αιχμής της τουριστικής περιόδου, αλλά και του μεγάλου αριθμού των εκδρομέων οι οποίοι με τη συμπεριφορά τους μπορούν να προκαλέσουν εξίσου σημαντικά προβλήματα στο περιβάλλον
- του αριθμού των καταλυμάτων
- των οχλήσεων – επιπτώσεων που προκαλούνται από τη λειτουργία καταλυμάτων και λοιπών οικονομικών μονάδων (εστιατόρια, αναψυκτήρια, οινοπνευματοποτεία, κ.α.) στο περιβάλλον.

Π.2. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ «ΛΙΜΕΝΑΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ»

Η περιοχή του Λιμένα Χερσονήσου ανήκει διοικητικά στο Δήμο Χερσονήσου του Νομού Ηρακλείου. Ο Δήμος Χερσονήσου[80] απλώνεται επιβλητικά ξεκινώντας από τα βόρεια παράλια του

[80]ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ: Ο πιο οργανωμένος τουριστικός προορισμός της Κρήτης, http://www.traveltimes.gr/presentations.asp?pres=/pres/html/hersonissos.htm.

κέντρου της Κρήτης, έως τις κορυφογραμμές του όρους Δίκτυ, λίγα μόλις χιλιόμετρα από το διεθνές αεροδρόμιο «Νίκος Καζαντζάκης» του Ηρακλείου. Η Χερσόνησος είναι γνωστή ως ο πιο οργανωμένος τουριστικός προορισμός της Κρήτης. Διαθέτει υψηλής ποιότητας ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, συνεδριακές υποδομές, αλλά και φυσικές ομορφιές στο παράκτιο τμήμα της. Οι όμορφες ακρογιαλιές, η νυχτερινή διασκέδαση και ο μαζικός τουρισμός, τα διάσπαρτα μνημεία ιστορικά και το τοπίο αποτελούν μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά της περιοχής.

Οι φυσικές διαδρομές του Δήμου Χερσονήσου αποτελούν ταυτόχρονα και διαδρομές στο χρόνο, στην πλούσια ιστορία ενός τόπου ευλογημένου. Από το νότιο άκρο της, την ορεινή Κερά στις παρυφές του οροπεδίου Λασιθίου, μέχρι το βόρειο όριό της, το Λιμάνι, με τις Ρωμαϊκές και Βυζαντινές αρχαιότητές του, η ευρύτερη Χερσόνησος θα ανταμείψει τον επισκέπτη της με πλούσιες εικόνες, με γεύσεις ξεχασμένες, με την παραδοσιακή κρητική φιλοξενία. Στις οργανωμένες υποδομές του βορρά, ανάσα και διέξοδο πολιτισμού αποτελούν οι πολιτιστικές διαδρομές, οι περίπατοι σε ξεχασμένα προγονικά μονοπάτια, οι επισκέψεις στα ζωντανά χωριά της Λαγκάδας. Παράλληλα, οι λάτρεις των σπορ βρίσκουν στη Χερσόνησο τον ιδανικό προορισμό τους: γκολφ, θαλάσσια σπορ, ανεμοπτερισμό, mountain bike. Για τους νεαρούς επισκέπτες υπάρχουν παιδότοποι και φάρμες ζώων, ενώ για τους φίλους του καλού φαγητού και κρασιού μία πλούσια αγροτική παραγωγή.
Ο Δήμος Χερσονήσου περιλαμβάνει τα παρακάτω Δημοτικά Διαμερίσματα[81]:
Λιμένας Χερσονήσου (πληθυσμός 4.308 άτομα)
Χερσονήσου (πληθυσμός 2.468 άτομα)
Ποταμιών (πληθυσμός 610 άτομα)
Γωνιών Πεδιάδος (πληθυσμός 519 άτομα)
Αβδού (πληθυσμός 431 άτομα)
Κεράς (πληθυσμός 161 άτομα)

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται ο πληθυσμός του Δήμου Χερσονήσου σύμφωνα με τις Απογραφές της ΕΣΥΕ 1951 – 2001

Πίνακας 5. Πληθυσμός περιοχής Λιμένα Χερσονήσου					
Απογραφές πληθυσμού					
1951	**1961**	**1971**	**1981**	**1991**	**2001**
Πραγματικός Πληθυσμός Οικισμού Λιμένα Χερσονήσου					
442	448	465	2.183	2.638	2.981
Πραγματικός Πληθυσμός Δ.Δ. Λιμένα Χερσονήσου					
1.029	939	785	2.467	3.110	4.308

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές Πληθυσμού 1951 - 2001

Η περιοχή της Χερσονήσου αποτελεί έναν από τους παραδοσιακότερους και χαρακτηριστικότερους τουριστικούς προορισμούς της Κρήτης. Ο Λιμένας Χερσονήσου αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παραθαλάσσιο τουριστικό θέρετρο μαζικού τουρισμού της Μεσογείου. Η ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή της Χερσονήσου επέφερε σημαντικές αλλαγές στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα της περιοχής, αλλά και στο περιβάλλον και τον πολιτισμό. Πριν την ανάπτυξη του τουρισμού, η Χερσόνησος ήταν ένας χαρακτηριστικός παραθαλάσσιος αγροτικός οικισμός. Με την εμφάνιση του τουρισμού αλλάζει ο οικονομικός χαρακτήρας της περιοχής, η αγροτική γη θυσιάζεται ή εγκαταλείπεται για τον τουρισμό. Σύμφωνα με την Απογραφή Πληθυσμού 2001 της ΕΣΥΕ, το ποσοστό συμμετοχής των απασχολουμένων στον τριτογενή τομέα ανέρχεται στο 70% του συνόλου των απασχολουμένων του Λιμένα Χερσονήσου. Τα αντίστοιχα ποσοστά συμμετοχής για τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα ανέρχονται σε 7% και 17% αντίστοιχα.

[81] ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001.

Η αύξηση του αριθμού των καταλυμάτων τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, δημιούργησε αύξηση της ζήτησης εργασίας η οποία δεν μπορούσε να καλυφθεί από τον τοπικό πληθυσμό. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην προσέλκυση απασχολουμένων από άλλες περιοχές του νησιού αλλά και της λοιπής Ελλάδας. Αυτός ενδεχομένως είναι και ο λόγος για τον οποίο παρατηρείται σημαντική αύξηση του πληθυσμού τις τελευταίες δεκαετίες, κάτι το οποίο αδιαμφισβήτητα οδηγεί στην αλλοίωση των χαρακτηριστικών του τοπικού πληθυσμού. Αλλοίωση / αλλαγή των ηθών και εθίμων η οποία δεν οφείλεται μόνο στο μιμητισμό των ντόπιων κατοίκων από την επαφή τους με τους τουρίστες, αλλά και λόγο του γεγονότος ότι στον οικισμό κατοικούν εργαζόμενοι στις τουριστικές επιχειρήσεις, οι οποίοι προέρχονται από άλλες περιοχές.

Σύμφωνα με την Απογραφή Πληθυσμού 2001 της ΕΣΥΕ, τα 8.497 άτομα (πραγματικός πληθυσμός) του Δήμου Χερσονήσου, το 59% αφορά ομοδημότες, το 22% ετεροδημότες και το 19% αλλοδαπούς. Μια άλλη βασική παράμετρος που οδηγεί στην αλλοίωση των παραδοσιακών χαρακτηριστικών της περιοχής και των κατοίκων της είναι το γεγονός ότι η περιοχή μεταμορφώνεται σε μόνιμο παραθεριστικό κέντρο των ντόπιων κατοίκων του νομού (β΄ κατοικία). Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται ο αριθμός και το είδος των κατοικιών του Λιμένα Χερσονήσου σύμφωνα με την Απογραφή Πληθυσμού 2001 της ΕΣΥΕ.

Πίνακας 6.
ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ και μη ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ

Δημοτικά Διαμερίσματα ΔΗΜΟΥ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ	Κανονικές κατοικίες						
	Σύνολο	Κύριες Κατοικούμενες	Κύριες Κατοικούμενες αλλά το νοικοκυριό απουσιάζει προσωρινά	Κενές			% κενών κατοικιών
				εξοχικές ή δευτερεύουσες	% εξοχικών ή δευτερεύουσων κατοικιών	για ενοικίαση, πώληση, άλλο λόγο	
Δ.Δ.Λιμένος Χερσονήσου	2.071	1.319	168	283	14	301	15
Δ.Δ.Χερσονήσου	1.655	791	72	344	21	448	27
Δ.Δ.Αβδού	350	153	3	193	55	1	0
Δ.Δ.Γωνιώ Πεδιάδος	275	175	11	79	29	10	4
Δ.Δ.Κεράς	72	37	10	16	22	9	13
Δ.Δ.Ποταμιών	403	220	8	170	42	5	1
Σύνολο	**4.826**	**2.695**	**272**	**1.085**	**22**	**774**	**16**

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατίθενται στον παραπάνω πίνακα, το ποσοστό των εξοχικών ή δευτερεύουσων κατοικιών, στο Δημοτικό Διαμέρισμα του Λιμένα Χερσονήσου, ανέρχεται στο 14% του συνόλου των κανονικών κατοικιών του Δημοτικού Διαμερίσματος, μη συμπεριλαμβανομένων εκείνων που προορίζονται για ενοικίαση, πώληση ή άλλο λόγο των οποίων το ποσοστό συμμετοχής στο σύνολο των κανονικών κατοικιών του Δημοτικού Διαμερίσματος ανέρχεται σε 14,5% (301 κατοικίες).

Η πιέσεις που δέχεται το περιβάλλον από την ανάπτυξη του τουρισμού είναι τόσο μεγάλες και οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι θυσιάζονται για τον τουρισμό. Μεγάλα ξενοδοχειακά συγκροτήματα και παραθεριστικές κατοικίες κτίζονται, αλλοιώνοντας το τοπίο της περιοχής, καθώς τα νέα κτήρια που οικοδομούνται δεν ανταποκρίνονται στα παραδοσιακά αρχιτεκτονικά πρότυπα. Οι αρχαιότητες της περιοχής παραβλέπονται και δίπλα ή πάνω σε αυτές κτίζονται τουριστικά καταλύματα. Όπως αναφέρεται στη μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης της Περιφέρειας

Κρήτης 2000 - 2006 (ΕΟΤ, 2003β), στο Δημοτικό Διαμέρισμα του Λιμένα Χερσονήσου απουσιάζει παντελώς το φυσικό περιβάλλον, ενώ το δομημένο περιβάλλον είναι ιδιαίτερα υποβαθμισμένο.

Ο Λιμένας Χερσονήσου αποτελεί την πλέον χαρακτηριστική περίπτωση μεταμόρφωσης ενός αγροτικού οικισμού σε μικρό αστικό παράκτιο τουριστικό θέρετρο. Το σύνολο των καταλυμάτων που λειτουργούν στον Λιμένα Χερσονήσου ανέρχονται σε 146 καταλύματα στα οποία αντιστοιχούν 16.160 κλίνες πλέον των κάμπινγκ (2 μονάδες Γ΄ τάξης, με 96 θέσεις και 114 οικίσκους). Ο Δείκτης έντασης δίδει μια εικόνα του χαρακτήρα της περιοχής, καθώς την περίοδο αιχμής και με ποσοστό πληρότητας των καταλυμάτων, ο Δείκτης που δείχνει την αναλογία κλινών προς τον μόνιμο πληθυσμό ανέρχεται περίπου στο βαθμό έξι (6). Αυτό σημαίνει πως σε κάθε κάτοικο αντιστοιχούν 6 τουρίστες, εξαιρουμένων των εκδρομέων και εκείνων που κατοικούν σε παραθεριστικές κατοικίες.

Πίνακας 7
Αφίξεις και διανυκτερεύσεις ημεδαπών και αλλοδαπών τουριστών στο σύνολο των καταλυμάτων (πλην camping) του Λιμένα Χερσονήσου

έτος	ΑΦΙΞΕΙΣ			ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΛΛΗΝΕΣ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΛΛΗΝΕΣ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ
1993	432.443	12.675	419.768	4.103.131	46.309	4.056.822
1994	467.236	17.870	449.366	4.616.802	67.024	4.549.778
1995	466.227	20.674	445.553	4.412.636	82.924	4.329.712
1996	445.118	16.293	428.825	4.140.230	76.782	4.063.448
1997	592.347	32.853	559.494	5.512.530	146.019	5.366.511
1998	563.061	19.510	543.551	5.327.729	90.382	5.237.347
1999	604.499	21.172	583.327	5.638.755	95.696	5.543.059
2000	583.916	20.115	563.801	5.042.495	90.038	4.952.457
2001	589.359	33.503	555.856	5.021.947	129.503	4.892.444
2002	590.835	33.188	557.647	5.105.838	138.839	4.966.999

Πηγή: ΕΣΥΕ, Πελάτες και διανυκτερεύσεις ξενοδοχειακών καταλυμάτων (1993-2002).

Όπως διαπιστώνεται από τον Πίνακα 7, οι αφίξεις των αλλοδαπών τουριστών μεταξύ των ετών 1993 και 2002 έχουν αυξηθεί σημαντικά. Υψηλότερο μερίδιο στο σύνολο των αφίξεων και διανυκτερεύσεων τουριστών στο Λιμένα Χερσονήσου έχουν οι αλλοδαποί τουρίστες σε αντίθεση με τους ημεδαπούς. Στο διάγραμμα που ακολουθεί απεικονίζεται η συμμετοχή κάθε μίας από τις κατηγορίες τουριστών (σύμφωνα με την Εθνικότητα) στο σύνολο τον αφίξεων.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, οι αλλοδαποί τουρίστες που αφικνούνται στον Λιμένα Χερσονήσου προέρχονται κυρίως από τις ακόλουθε χώρες : Αγγλία, Αυστρία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Βουλγαρία, Δανία, Γαλλία, Γερμανία, Ελβετία, Ισπανία, Ιταλία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ουγγαρία, Πορτογαλία, Σουηδία, Φινλανδία, ΗΠΑ, Καναδάς, Ισραήλ και Ιαπωνία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. ΑΦΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΣΕ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΤΟΥ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ (περίοδος 1993 – 2002)

κατάλυμα	έτος	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΜΑΡΤΙΟΣ		ΙΟΥΝΙΟΣ		ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΜΑΙΟΣ		ΙΟΥΛΙΟΣ		ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ		ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ		ΙΟΥΛΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ		ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ		ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ		ΣΥΝΟΛΟ ΕΤΟΥΣ	
		ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.
ξενοδοχεία ΑΑ	1993	2.750	14.869	2.702	25.567	11.485	93.032	3.158	32.970	3.254	28.017	3.234	32.149	21.131	186.168	3.332	30.764	27.833	236.133	34.115	291.232
	1994	3.854	23.542	2.756	28.248	13.347	107.110	3.307	31.259	3.140	33.753	0	0	19.794	172.122	0	0	20.859	177.085	27.492	242.454
	1995	5.394	34.076	2.575	24.097	7.969	58.173	0	0	2.918	28.724	3.162	27.861	14.049	114.758	3.029	24.722	17.400	141.900	20.318	170.624
	1996	1.714	7.447	2.174	18.741	8.660	64.163	2.802	24.924	3.196	31.068	2.532	23.118	17.190	143.273	2.351	21.046	20.236	167.624	25.917	218.835
	1997	951	4.206	3.008	27.869	10.908	80.403	3.435	34.106	0	0	2.906	28.502	17.249	143.011	3.372	29.300	20.768	173.123	24.207	199.679
	1998	0	0	3.091	30.475	9.930	76.775	3.493	33.299	3.959	39.192	3.090	27.978	20.472	177.244	2.291	22.325	22.763	199.569	30.274	266.110
	1999	277	1.000	3.112	29.162	9.681	72.485	3.576	37.603	3.789	39.268	3.241	29.969	20.287	179.325	3.479	27.882	23.794	208.315	30.921	271.598
	2000	0	0	3.254	26.523	9.829	70.531	3.531	32.854	3.588	37.588	3.279	26.739	20.227	167.712	4.225	29.124	24.696	197.953	31.861	262.335
	2001	910	2.842	2.775	22.038	11.576	75.856	3.595	28.603	3.830	35.331	3.151	24.698	22.152	164.488	4.281	25.968	26.662	192.662	34.266	256.266
	2002	1.081	3.163	4.656	27.956	13.645	77.248	4.800	40.295	1.325	7.607	4.639	33.867	24.409	159.017	3.639	24.228	29.809	200.933	35.165	234.338
Ξενοδοχεία Α	1993	238	1.159	10.022	92.033	28.571	243.825	13.886	145.805	15.641	174.225	14.142	151.859	72.240	715.714	11.405	120.367	83.766	837.139	110.982	1.107.478
	1994	3.213	20.518	12.546	149.277	37.201	370.251	12.189	139.534	15.592	181.997	17.852	187.626	82.834	879.408	19.592	209.440	104.137	1.102.894	132.376	1.412.714
	1995	69	261	13.782	138.914	43.054	384.525	17.285	177.534	15.167	173.593	13.781	143.085	89.287	878.737	8.001	96.934	97.293	976.357	124.942	1.272.915
	1996	1.311	4.809	14.288	148.748	35.239	334.494	14.916	154.163	18.458	189.400	14.175	137.824	82.788	815.881	9.040	99.447	92.593	924.536	124.637	1.245.268
	1997	2.057	10.948	20.564	215.956	55.072	506.491	17.642	191.379	24.893	271.789	19.866	202.734	117.473	1.172.393	14.650	159.616	132.425	1.334.036	177.778	1.796.542
	1998	1.488	8.367	22.051	224.757	52.715	479.996	21.896	236.830	26.887	286.832	20.574	214.846	122.072	1.218.504	18.266	199.099	143.484	1.439.934	188.880	1.894.838
	1999	3.821	20.666	20.597	228.382	58.336	524.586	23.392	245.775	25.863	276.621	20.427	211.182	128.018	1.258.164	18.202	186.167	147.040	1.453.135	192.451	1.900.573
	2000	0	0	21.233	209.349	57.966	491.445	25.349	255.247	21.331	235.995	19.987	184.598	124.633	1.167.285	13.532	129.081	138.267	1.298.411	181.259	1.725.904
	2001	3.166	9.883	24.061	214.165	54.143	450.285	21.247	207.068	24.812	264.706	24.670	225.517	124.872	1.147.576	14.891	145.524	140.215	1.296.301	178.547	1.688.657
	2002	1.395	6.689	25.273	230.476	52.176	436.114	32.249	315.324	26.757	270.979	25.000	226.872	136.182	1.249.289	11.841	137.487	148.292	1.388.985	194.365	1.819.081
Ξενοδοχεία Β	1993	0	0	5.100	55.558	13.572	127.295	7.326	75.588	6.889	78.831	5.521	61.992	33.308	343.706	3.869	44.293	37.177	387.999	48.758	508.185
	1994	1.852	11.134	4.460	47.579	16.927	155.898	6.967	75.354	5.200	57.968	4.689	50.393	33.783	339.613	4.144	47.464	38.005	387.642	49.301	504.996

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. ΑΦΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΣΕ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΤΟΥ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ (περίοδος 1993 – 2002)

κατάλυμα	έτος	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΜΑΡΤΙΟΣ		ΙΟΥΝΙΟΣ		ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΜΑΙΟΣ		ΙΟΥΛΙΟΣ		ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ		ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ		ΙΟΥΛΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ		ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ		ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ		ΣΥΝΟΛΟ ΕΤΟΥΣ	
		ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.
	1995	136	871	7.060	77.148	18.628	179.011	6.774	67.131	6.649	72.949	6.513	64.806	38.564	383.897	4.349	48.047	42.994	432.600	55.522	564.434
	1996	410	2.223	5.926	57.452	14.658	129.125	7.949	81.928	7.625	78.690	6.591	59.041	36.823	348.784	2.513	30.998	39.336	379.782	52.220	504.879
	1997	116	932	6.586	60.599	15.911	133.103	7.363	75.497	7.873	79.900	5.941	56.374	37.088	344.874	2.622	30.574	39.923	376.843	53.246	503.769
	1998	231	1.330	6.316	64.547	14.324	128.551	7.443	70.731	7.587	73.808	6.815	67.243	36.169	340.333	3.175	34.672	39.746	377.803	52.828	498.165
	1999	355	2.119	7.310	77.968	15.564	144.149	7.750	78.134	6.185	59.902	5.853	58.588	35.352	340.773	2.928	33.048	38.407	374.973	50.736	487.542
	2000	0	0	10.482	42.161	19.063	105.657	6.270	58.166	5.036	53.369	5.857	51.155	36.226	268.347	2.996	32.663	39.292	301.669	49.483	397.843
	2001	224	928	6.630	47.193	14.919	108.292	6.912	67.611	6.648	66.349	5.994	58.908	34.473	301.160	2.455	25.408	37.058	327.633	48.469	432.371
	2002	533	2.759	7.618	68.395	13.337	110.707	5.538	52.169	8.329	86.032	7.131	64.389	34.335	313.297	2.090	22.731	36.682	338.480	48.874	456.335
Ξενοδοχεία Ι	1993	0	0	3.189	32.665	6.941	63.467	9.758	49.314	4.556	52.456	3.470	38.378	24.725	203.615	1.699	17.505	26.424	221.120	33.458	295.282
	1994	137	674	3.889	33.127	6.768	54.445	5.202	51.640	3.739	37.091	3.217	30.221	18.926	173.397	1.266	11.866	20.192	185.263	25.423	235.030
	1995	24	66	2.427	20.678	6.296	48.915	4.485	42.627	3.961	40.785	3.532	33.009	18.274	165.336	1.672	19.353	19.946	184.809	25.939	241.075
	1996	94	337	2.563	22.832	5.574	44.979	3.548	35.881	3.498	33.232	2.658	25.874	15.278	139.966	759	7.643	16.037	147.622	21.426	195.782
	1997	56	242	5.324	45.801	10.513	84.497	6.444	58.933	6.519	65.609	3.872	36.148	27.348	245.187	1.717	17.893	29.065	263.080	40.035	363.092
	1998	0	0	2.965	28.589	5.891	48.953	3.781	34.354	5.145	50.124	3.661	36.627	18.478	170.058	833	9.589	19.311	179.647	27.057	248.274
	1999	0	0	4.093	36.009	8.757	68.801	6.972	55.376	5.912	54.188	5.661	47.326	27.302	225.691	1.166	11.726	28.477	237.562	38.469	321.627
	2000	0	0	3.376	28.784	6.430	49.893	4.926	39.904	5.417	50.203	4.041	32.953	20.814	172.953	842	7.881	21.781	181.888	29.730	249.924
	2001	0	0	4.813	36.708	8.392	62.204	6.344	56.708	6.598	60.594	5.506	47.975	26.840	227.481	1.205	11.722	28.045	239.203	37.413	320.452
	2002	0	0	3.320	26.609	5.592	43.142	5.721	39.235	4.493	39.430	3.811	32.760	19.617	154.567	590	6.234	20.300	161.213	26.670	214.756

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. ΑΦΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΣΕ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΤΟΥ ΛΙΜΕΝΑ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ (περίοδος 1993 – 2002)

κατάλυμα	έτος	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΜΑΡΤΙΟΣ		ΙΟΥΝΙΟΣ		ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΜΑΙΟΣ		ΙΟΥΛΙΟΣ		ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ		ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ		ΙΟΥΛΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ		ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ		ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ		ΣΥΝΟΛΟ ΕΤΟΥΣ	
		ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.	ΑΦΙΞ.	ΔΙΑΝ.
Ξενοδοχεία Δ-Ε	1993	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	1994	4	61	16	74	46	320	501	6.120	9	29	13	60	569	6.529	10	32	592	6.633	613	6.748
	1995	24	157	3	3	33	196	19	39	25	42	11	35	21	97	21	97	138	583	163	625
	1996	21	97	158	1.467	414	3.170	288	2.536	370	2.562	322	2.410	147	1.389	147	1.389	1.558	12.120	2.098	15.914
	1997	26	59	228	1.496	439	2.988	241	2.212	391	3.293	262	2.204	1.333	10.697	229	2.100	1.587	12.998	2.137	17.528
	1998	51	298	143	1.007	461	2.963	353	2.267	392	3.150	219	1.497	1.425	9.877	86	550	1.519	10.569	2.108	14.944
	1999	11	147	240	2.113	280	2.359	302	2.632	283	1.984	522	4.052	1.387	11.027	77	308	1.473	11.463	1.768	13.498
	2000	16	44	27	58	68	187	342	2.912	338	3.258	1.790	4.305	2.538	10.662	17	177	2.572	10.904	2.922	14.201
	2001	5	130	20	59	31	236	134	835	505	4.477	52	237	722	5.785	12	80	744	5.940	1.255	10.464
	2002	30	275	134	997	178	1.415	556	4.034	561	5.198	178	1.321	1.473	11.968	31	131	1.521	12.283	2.088	17.553
ΣΥΝΟΛΟ	1993	2.988	16.028	21.013	205.823	60.569	527.619	34.128	303.677	30.340	333.529	26.367	284.378	151.404	1.449.203	20.305	212.929	175.200	1.682.391	227.313	2.202.177
	1994	9.060	55.929	23.667	258.305	74.289	688.024	28.166	303.907	27.680	310.838	25.771	268.300	155.906	1.571.069	25.012	268.802	183.785	1.859.517	235.205	2.401.942
	1995	5.647	35.431	25.847	260.840	75.980	670.820	28.563	287.331	28.720	316.093	26.999	268.796	160.195	1.542.825	17.072	189.153	177.771	1.736.249	226.884	2.249.673
	1996	3.550	14.913	25.109	249.240	64.545	575.931	29.503	299.432	33.147	334.952	26.278	248.267	152.226	1.449.293	14.810	160.523	169.760	1.631.684	226.298	2.180.678
	1997	3.206	16.387	35.710	351.721	92.843	807.482	35.125	362.127	39.676	420.591	32.847	325.962	200.491	1.916.162	22.590	239.483	223.768	2.160.080	297.403	2.880.610
	1998	1.770	9.995	34.566	349.375	83.321	737.238	36.966	377.481	43.970	453.106	34.359	348.191	198.616	1.916.016	24.651	266.235	226.823	2.207.522	301.147	2.922.331
	1999	4.464	23.932	35.352	373.634	92.618	812.380	41.992	419.520	42.032	431.963	35.704	351.117	212.346	2.014.980	25.852	259.131	239.191	2.285.448	314.345	2.994.838
	2000	16	44	38.372	306.875	93.356	717.713	40.418	389.083	35.710	380.413	34.954	299.750	204.438	1.786.959	21.612	198.926	226.608	1.990.825	295.255	2.650.207
	2001	4.305	13.783	38.299	320.163	89.061	696.873	38.232	360.825	42.393	431.457	39.373	357.335	209.059	1.846.490	22.844	208.702	232.724	2.061.739	299.950	2.708.210
	2002	3.039	12.886	41.001	354.433	84.928	668.626	48.864	451.057	41.465	409.246	40.759	359.209	216.016	1.888.138	18.191	190.811	236.604	2.101.894	307.162	2.742.063

ΠΗΓΗ : ΕΣΥΕ, Πελάτες και διανυκτερεύσεις ξενοδοχειακών καταλυμάτων (1993 – 2002).

Π.3. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ «ΚΝΩΣΟΣ»

Το ανάκτορο της Κνωσού[82],το μεγαλύτερο (20.000 τ.μ.) και λαμπρότερο από όλα τα μινωικά κέντρα εξουσίας, ακολουθεί τον αρχιτεκτονικό τύπο που αποκρυσταλλώθηκε γύρω στα 1700 π.Χ. γύρω από μία ορθογώνια κεντρική αυλή, με άξονα βορρά-νότο, αναπτύσσονται περιμετρικά τέσσερις πτέρυγες.

Στην ανατολική βρίσκονται τα βασιλικά διαμερίσματα, τα εργαστήρια και ένα ιερό. Στην δυτική, οι αποθήκες με τα μεγάλα πιθάρια, τα ιερά, τα θησαυροφυλάκια, η αίθουσα του θρόνου και στους πάνω ορόφους οι αίθουσες συμποσίων. Στην βόρεια, το λεγόμενο «Τελωνείο», μία δεξαμενή καθαρμών και ένα λιθόκτιστο θέατρο. Στην νότια πτέρυγα κυριαρχεί το μεγαλοπρεπές νότιο Πρόπυλο. Μία δεύτερη πλακόστρωτη αυλή στα δυτικά του ανακτόρου εφοδιασμένη με «πομπικούς δρόμους» (στενούς υπερυψωμένους διαδρόμους) χρησίμευε μάλλον για χώρος τελετουργιών. Το ανάκτορο ήταν πολυώροφο, χτισμένο με πελεκητούς δόμους και οι τοίχοι του ήταν διακοσμημένοι με θαυμάσιες τοιχογραφίες που απεικόνιζαν πιθανόν θρησκευτικές τελετές.

Γύρω στο 2000 π.Χ. κτίστηκε το παλαιό (πρώτο) ανάκτορο, το οποίο καταστράφηκε μάλλον από σεισμό στο 1700 π.Χ. Αμέσως μετά οικοδομήθηκε το νέο (δεύτερο) ανάκτορο, μεγαλοπρεπέστερο με λαβυρινθώδη διαρρύθμιση. Κατά τα μέσα του 15ου αιώνα π.Χ. Αχαιοί ηγεμόνες κάθονται στην αίθουσα του θρόνου του ανακτόρου, οι οποίοι ως απόλυτοι κυρίαρχοι, ελέγχουν όλο το νησί, και αφήνουν γραπτά μνημεία σε Ελληνική γλώσσα (πινακίδες γραμμικής γραφής Β). Το ανάκτορο καταστρέφεται και πάλι στα μέσα του 14ου αιώνα π.Χ., αυτή τη φορά από πυρκαγιά, και έκτοτε παύει να λειτουργεί ως ανακτορικό κέντρο.

Οι πρώτες ανασκαφές στον χώρο της Κνωσού διενεργήθηκαν το 1878 από τον φιλάρχαιο έμπορο Μίνωα Καλοκαιρινό. Τότε ανεσκάφη τμήμα των αποθηκών της δυτικής πτέρυγας και της δυτικής πρόσοψης. Μετά τον Καλοκαιρινό, ανασκαφές επιχείρησαν να πραγματοποιήσουν και άλλοι αρχαιολόγοι. Όλοι όμως προσέκρουσαν σε αδυναμία αγοράς του χώρου του ανακτόρου λόγω των υπερβολικών απαιτήσεων των ιδιοκτητών. Το 1898, όταν η Κρήτη ανακηρύχθηκε ανεξάρτητη (Κρητική Πολιτεία), θεσπίστηκε νόμος με τον οποίο όλες οι αρχαιότητες κηρύσσονταν κτήμα της Πολιτείας. Έτσι το 1900 η ανασκαφή του ανακτόρου άρχισε υπό την διεύθυνση του A.Evans. Το

[82] http://www.shinaraki.gr/aksiotheata/knos1.htm.

1912-14 λόγω των βαλκανικών πολέμων οι έρευνες διεκόπησαν, και επαναλήφθηκαν από το 1922 μέχρι το 1931, οπότε ολοκληρώθηκε η έρευνα της δυτικής αυλής αλλά και της μινωικής πόλης.

Σήμερα η Κνωσός αποτελεί ένα από τους πλέον σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Κρήτης. Ο αρχαιολογικός χώρος της Κνωσού αποτελεί επίσης έναν από τους μεγαλύτερους σε επισκεψιμότητα τουριστικούς προορισμούς της Κρήτης ιδιαίτερα δε κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Στο πίνακα που ακολουθεί παρατίθεται τα στοιχεία επισκεψιμότητας των αρχαιολογικών χώρων του Νομού Ηρακλείου κατά τα έτη 1999-2000.

Πίνακας 7.
Επισκέπτες σε αρχαιολογικούς χώρους της Κρήτης

Αρχαιολογικοί χώροι	Επισκέπτες	
	1999	2000
Κνωσός	656.672	639.843
Φαιστός	144.243	142.662
Γόρτυνα	112.979	112.690
Ανάκτορο Μαλλίων	50.409	52.055
Μάταλα	37.919	40.849
Φρούριο Λιμανιού Ηρακλείου - Κούλες	19.680	22.398
Αγία Τριάδα Φαιστού	14.653	14.201
Τύλισσος	2.570	2.465

Πηγή : ΕΣΥΕ, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων

Η μεγάλη επισκεψιμότητα των χώρων αυτών και κυρίως της Κνωσού, Φαιστού και Γόρτυνας, σε συνδυασμό με την ανυπαρξία σχεδίων διαχείρισης επισκεπτών, αποτελεί απειλή για την υποβάθμιση των χώρων αυτών. Όπως αναγνωρίζεται στην μελέτη του ΕΟΤ (2003β) «Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης, 2000 - 2006», στο πλαίσιο του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης της Κρήτης, η εφαρμογή δεικτών και μεθόδων φέρουσας ικανότητας θα έχει σημαντικό ρόλο και θα αποτελέσει τη βάση για μια βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

Σύμφωνα με τις απόψεις εκπροσώπων τοπικών Αρχών, ειδικών, κατοίκων της περιοχής, οργανώσεων πολιτών και επιχειρηματιών, το ανάκτορο της Κνωσού και ο περιβάλλον χώρος αυτού αντιμετωπίζει πολλά και σοβαρά προβλήματα τα οποία επικεντρώνονται στα ακόλουθα :

1. Πιέσεις για τη συρρίκνωση της Α' Αρχαιολογικής Ζώνης δυτικά της Κνωσού και συρρίκνωση της Α' Αρχαιολογικής Ζώνης και μετατροπή της σε Β' Ζώνη σε τμήμα βορειοανατολικά του μινωικού ανακτόρου για να μπορούν αμφότεροι να χτίσουν[83] παράνομες λυόμενες κατασκευές στον περιβάλλοντα χώρο του Ανακτόρου[84],
2. Προβλήματα αισθητικής στον περιβάλλοντα χώρο του Ανακτόρου[8586],
3. Κτήρια στην Α΄ αρχαιολογική ζώνη[87],

[83] ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 10/09/2004.
[84] ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 03/06/2004.
[85] ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 28/01/2003.
[86] Όπως αναφέρεται στη μελέτη «Τουριστική Ανάπτυξη της Κρήτης 2000-2006» (ΕΟΤ, 2003), μεταξύ των χαρακτηριστικών περιπτώσεων αλλοίωσης του δομημένου περιβάλλοντος είναι και η περίπτωση του αρχαιολογικού χώρου της Κνωσού. «Η αστικοποίηση γύρω από τις τουριστικές περιοχές λόγω υπέρμετρης δόμησης προκειμένου να ικανοποιηθεί η ζήτηση σε ξενοδοχειακά καταλύματα, χώρους αναψυχής, εστιατόρια κα. Ο χώρος γύρω από το ανάκτορο της Κνωσού επιδεικνύει το μέγεθος του προβλήματος, αφού προκειμένου να ικανοποιηθεί η τουριστική κίνηση έχουν κατασκευαστεί χώροι στάθμευσης, εστιατόρια, καταστήματα λιανικής πώλησης που αλλοιώνουν πλήρως την αισθητική και προσβάλλουν βάναυσα τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του μνημείου».

4. Πολυτελείς κατοικίες στην Α΄ αρχαιολογική ζώνη[88],
5. Προβλήματα από αιωνόβια πεύκα στο χώρο του ανακτόρου[89],
6. Ελλιπείς χώροι στάθμευσης λεωφορείων κατά την καλοκαιρινή περίοδο[90],
7. Αδυναμία διαμόρφωσης υπαρχόντων χώρων στάθμευσης και στάθμευσης λεωφορείων σε αυτά[91],
8. Η μη κάλυψη των χώρων στάθμευσης με πίσσα έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία σκόνης που κατακάθεται στο ανάκτορο,
9. Υπάρχοντες χώροι στάθμευσης πλησίον του αρχαιολογικού χώρου,
10. Κυκλοφοριακή συμφόρηση πέριξ του αρχαιολογικού χώρου κατά τους καλοκαιρινούς μήνες[92],
11. Για την αντιμετώπιση στατικών και άλλων προβλήματα του ανακτόρου απαιτούνται : στερεωτικές επεμβάσεις, συντηρήσεις στην τοιχοποιία, αντιμετώπιση των στατικών προβλημάτων των αναστηλώσεων του Έβανς, στερεώσεις, επεμβάσεις στα δάπεδα και στέγαση ευαίσθητων τμημάτων του ανακτόρου[93],
12. Ελλιπείς σήμανση του ανακτόρου[94],
13. Ελλιπής δεντροφύτευση, έλλειψη κρουνών, καθισμάτων, κ.α. στον περιβάλλοντα χώρο του ανακτόρου,
14. Ελλιπής σήμανση εισόδου στο χώρο του ανακτόρου,
15. Χρωματική ανομοιομορφία των κατοικιών πέριξ του αρχαιολογικού χώρου του ανακτόρου,
16. Ανομοιοφορφία στις ταμπέλες και στις πιλοτές των καταστημάτων που βρίσκονται πέριξ του αρχαιολογικού χώρου,
17. Αυθαίρετες κατασκευές και επεμβάσεις στις κατοικίες πέριξ του αρχαιολογικού χώρου,
18. Κατάρρευση αρχαίου λιμανιού,
19. Πεσμένοι τοίχοι γύρω από το ανάκτορο,
20. Δεν υπάρχουν καλάθια ρίψης απορριμμάτων στους χώρους στάθμευσης[95],
21. Προβληματική καθαριότητα του αρχαιολογικού χώρου και των οδών που οδηγούν σε αυτόν[96].

Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι η δημιουργία ενός ειδικού πλαισίου αξιολόγησης της τουριστικής αξιοποίησης του αρχαιολογικού χώρου της Κνωσού. Το πλαίσιο αυτό θα περιλαμβάνει έναν κατάλογο δεικτών πολλοί εκ των οποίων θα μπορούσαν να εκτιμηθούν και για άλλους αρχαιολογικούς – τουριστικούς προορισμούς της Κρήτης, αλλά και άλλων περιοχών της Μεσογείου.

[87] ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 21/03/2003.
[88] ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 16/02/2002.
[89] ΝΕΑ ΚΡΗΤΗ, 29/05/2003.
[90] ΝΕΑ ΚΡΗΤΗ, 30/04/ 2004.
[91] ΠΑΤΡΙΣ, 22 / 10 / 2003.
[92] ΠΑΤΡΙΣ, 25/6/204.
[93] ΝΕΑ ΚΡΗΤΗ, 01/10/2004, «Σήμα κινδύνου για την Κνωσό».
[94] ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ, 14/06/2003, «Οι δύσμοιροι τουρίστες».
[95] ΠΑΤΡΙΣ, 22 / 10 / 2003.
[96] Σωματείο Επαγγελματιών Ξεναγών Κρήτης και Σαντορίνης Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας (ΙΑΑΚ), Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ). (2002) :«Βαθμός Καθαριότητας Αρχαιολογικών Χώρων και Διαδρομών της Περιφέρειας Κρήτης».

Πίνακας 8.
ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΙΤΗΡΙΩΝ ΕΙΣΟΔΟΥ ΣΤΗΝ ΚΝΩΣΟ ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΛΟΙΠΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΤΟΥ Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

		ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	ΜΑΡΤΙΟΣ	ΑΠΡΙΛΙΟΣ	ΜΑΪΟΣ	ΙΟΥΝΙΟΣ	ΙΟΥΛΙΟΣ	ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1998	Νομός Ηρακλείου	4.069	3.358	11.557	98.388	151.072	127.572	145.525	179.263	164.666	133.002	11.563	3.821	1.033.856
	Κνωσού	2.665	1.931	5.331	58.369	91.777	86.674	104.928	128.087	110.029	89.958	8.519	2.789	691.057
	%	**65,5**	**57,5**	**46,1**	**59,3**	**60,8**	**67,9**	**72,1**	**71,5**	**66,8**	**67,6**	**73,7**	**73,0**	**66,8**
1999	Νομός Ηρακλείου	3.679	3.335	11.525	99.052	140.664	124.781	150.334	177.582	165.039	143.155	15.306	4.673	1.039.125
	Κνωσού	2.815	2.173	6.710	58.605	89.256	83.400	98.183	113.982	98.670	88.573	10.669	3.636	656.672
	%	**76,5**	**65,2**	**58,2**	**59,2**	**63,5**	**66,8**	**65,3**	**64,2**	**59,8**	**61,9**	**69,7**	**77,8**	**63,2**
2000	Νομός Ηρακλείου	2.745	3.616	11.935	105.596	159.568	130.281	139.111	171.073	153.338	133.545	12.069	4.277	1.027.154
	Κνωσού	1.943	2.854	7.867	59.017	92.894	83.832	95.127	109.412	94.177	80.526	8.599	3.595	639.843
	%	**70,8**	**78,9**	**65,9**	**55,9**	**58,2**	**64,3**	**68,4**	**64,0**	**61,4**	**60,3**	**71,2**	**84,1**	**62,3**
2001	Νομός Ηρακλείου	3.773	2.021	8.017	81.216	143.289	133.831	122.385	181.444	140.434	127.541	8.287	2.074	954.312
	Κνωσού	2.929	1.222	5.142	44.252	84.456	87.883	81.826	119.664	89.477	79.133	5.258	1.426	602.668
	%	**77,6**	**60,5**	**64,1**	**54,5**	**58,9**	**65,7**	**66,9**	**66,0**	**63,7**	**62,0**	**63,4**	**68,8**	**63,2**
2002	Νομός Ηρακλείου	2.927	4.540	27.465	115.405	150.379	124.423	140.300	210.278	169.437	120.808	11.874	4.145	1.081.981
	Κνωσός	1.738	2.524	17.853	72.063	92.773	74.382	98.996	136.891	100.124	71.470	8.434	2.826	680.074
	%	**59,4**	**55,6**	**65,0**	**62,4**	**61,7**	**59,8**	**70,6**	**65,1**	**59,1**	**59,2**	**71,0**	**68,2**	**62,9**
2003	Νομός Ηρακλείου	4.272	4.640	12.054	102.184	129.773	121.417	151.939	191.217	164.298	122.518	11.485	3.227	1.019.024
	Κνωσός	2.514	2.856	7.875	63.470	78.461	76.086	98.900	123.266	101.083	69.423	7.882	2.087	**633.903**
	%	**58,8**	**61,6**	**65,3**	**62,1**	**60,5**	**62,7**	**65,1**	**64,5**	**61,5**	**56,7**	**68,6**	**64,7**	**62,2**

% ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΙΣΙΤΗΡΙΩΝ ΕΙΣΟΔΟΥ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΚΝΩΣΟΥ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΙΣΙΤΗΡΙΩΝ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ													
	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	ΜΑΡΤΙΟΣ	ΑΠΡΙΛΙΟΣ	ΜΑΪΟΣ	ΙΟΥΝΙΟΣ	ΙΟΥΛΙΟΣ	ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1998	65,5	57,5	46,1	59,3	60,8	**67,9**	**72,1**	**71,5**	**66,8**	67,6	73,7	73,0	66,8
1999	76,5	65,2	58,2	59,2	63,5	**66,8**	**65,3**	**64,2**	**59,8**	61,9	69,7	77,8	63,2
2000	70,8	78,9	65,9	55,9	58,2	**64,3**	**68,4**	**64,0**	**61,4**	60,3	71,2	84,1	62,3
2001	77,6	60,5	64,1	54,5	58,9	**65,7**	**66,9**	**66,0**	**63,7**	62,0	63,4	68,8	63,2
2002	59,4	55,6	65,0	62,4	61,7	**59,8**	**70,6**	**65,1**	**59,1**	59,2	71,0	68,2	62,9
2003	58,8	61,6	65,3	62,1	60,5	**62,7**	**65,1**	**64,5**	**61,5**	56,7	68,6	64,7	62,2

ΠΗΓΗ : ΕΣΥΕ, Ταμείο Αρχαιολογικών χώρων και Απαλλοτριώσεων

Πίνακας 9.
ΕΞΕΛΙΞΗ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΙΣΙΤΗΡΙΩΝ ΕΙΣΟΔΟΥ ΣΤΗΝ ΚΝΩΣΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1998 - 2003

		ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	ΜΑΡΤΙΟΣ	ΑΠΡΙΛΙΟΣ	ΜΑΪΟΣ	ΙΟΥΝΙΟΣ	ΙΟΥΛΙΟΣ	ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	**ΕΤΟΥΣ**
1998	Αριθμός	2.665	1.931	5.331	58.369	91.777	86.674	104.928	128.087	110.029	89.958	8.519	2.789	691.057
1999	**Αριθμός**	**2.815**	**2.173**	**6.710**	**58.605**	**89.256**	**83.400**	**98.183**	**113.982**	**98.670**	**88.573**	**10.669**	**3.636**	**656.672**
1999-1998	Απόλυτη Μεταβολή	150	242	1.379	236	-2.521	-3.274	-6.745	-14.105	-11.359	-1.385	2.150	847	-34.385
1999-1999	Ποσοστιαία μεταβολή	6	13	26	0	-3	-4	-6	-11	-10	-2	25	30	-5
2000	**Αριθμός**	**1.943**	**2.854**	**7.867**	**59.017**	**92.894**	**83.832**	**95.127**	**109.412**	**94.177**	**80.526**	**8.599**	**3.595**	**639.843**
2000-1999	Απόλυτη Μεταβολή	-872	681	1.157	412	3.638	432	-3.056	-4.570	-4.493	-8.047	-2.070	-41	-16.829
2000-2000	Ποσοστιαία μεταβολή	-31	31	17	1	4	1	-3	-4	-5	-9	-19	-1	-3
2001	**Αριθμός**	**2.929**	**1.222**	**5.142**	**44.252**	**84.456**	**87.883**	**81.826**	**119.664**	**89.477**	**79.133**	**5.258**	**1.426**	**602.668**
2001-2000	Απόλυτη Μεταβολή	986	-1.632	-2.725	-14.765	-8.438	4.051	-13.301	10.252	-4.700	-1.393	-3.341	-2.169	-37.175
2001-2001	Ποσοστιαία μεταβολή	51	-57	-35	-25	-9	5	-14	9	-5	-2	-39	-60	-6
2002	**Αριθμός**	**1.738**	**2.524**	**17.853**	**72.063**	**92.773**	**74.382**	**98.996**	**136.891**	**100.124**	**71.470**	**8.434**	**2.826**	**680.074**
2002-2001	Απόλυτη Μεταβολή	-1.191	1.302	12.711	27.811	8.317	-13.501	17.170	17.227	10.647	-7.663	3.176	1.400	77.406
2002-2002	Ποσοστιαία μεταβολή	-41	107	247	63	10	-15	21	14	12	-10	60	98	13
2003	**Αριθμός**	**2.514**	**2.856**	**7.875**	**63.470**	**78.461**	**76.086**	**98.900**	**123.266**	**101.083**	**69.423**	**7.882**	**2.087**	**633.903**
2003-2002	Απόλυτη Μεταβολή	776	332	-9.978	-8.593	-14.312	1.704	-96	-13.625	959	-2.047	-552	-739	-46.171
2003-2003	Ποσοστιαία μεταβολή	45	13	-56	-12	-15	2	0	-10	1	-3	-7	-26	-7

Π.4. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ «ΒΑΪ»

Η Περιοχή του Βάι[97] περιλαμβάνει το σημαντικότερο φοινικόδασος της Κρήτης, έχει έκταση 20 εκτάρια (ή 250 στρεμμάτων) και είναι ήδη χαρακτηρισμένο ως «Αισθητικό Δάσος»[98]. Είναι η πιο μεγάλη έκταση φοινίκων (Phoenix theophrastii) που υπάρχει στην Κρήτη καθώς στις άλλες περιοχές (περίπου 10) υπάρχουν εμφανίσεις συστάδων ή λίγων ατόμων και όχι δάσους. Βρίσκεται στο ανατολικό άκρο της Κρήτης δίπλα στη θάλασσα, λίγο βορειότερα από το χωριό Παλαίκαστρο. Το φοινικόδασος του Βάι είναι περιφραγμένο. Στην περιφραγμένη περιοχή υπάρχει μία μικρή πηγή

[97] Δάση. http://www.gnto.gr/1/03/0305/ga03057001.html.

[98] **Ν.996/71**. Τα Αισθητικά Δάση έχουν θεσμοθετηθεί βάσει της δασικής νομοθεσίας και περιλαμβάνουν δασικά τοπία με ιδιαίτερο αισθητικό και οικολογικό ενδιαφέρον, που έχουν σκοπό εκτός από την προστασία της φύσης να δώσουν την ευκαιρία στο κοινό να γνωρίσει και να απολαύσει το φυσικό περιβάλλον με διάφορες δραστηριότητες αναψυχής.
Ως Αισθητικά Δάση έχουν χαρακτηριστεί 19 περιοχές, με συνολική έκταση 32.506 εκτάρια. Σύμφωνα με τα ψηφιοποιημένα όρια, η συνολική χερσαία έκταση των Αισθητικών Δασών αντιστοιχεί στο 0,24% της έκτασης της χώρας. Το θαλάσσιο τμήμα τους καταλαμβάνει έκταση ίση με 9,8 εκτάρια.

Περιοχές που έχουν χαρακτηριστεί ως Αισθητικά Δάση		
Αισθητικά Δάση	**Εμβαδόν (ha)**	**ΦΕΚ**
Φοινικόδασος Βάι Λασιθίου	20	170/Α/1973
Δάσος Καισαριανής Αττικής	640	31/Α/1974
Κοιλάδας Τεμπών Λάρισας	1.762	31/ΤΑ/1974
Αγ. Γεωργίου – Καραϊσκάκη Καρδίτσας	252	31/ΤΑ/1974
Δάσος Πευκιάς Ξυλοκάστρου Κορινθίας	27,5	31/Α/1974
Περιαστικό Δάσος Ιωαννίνων	86	306/ΤΑ/1976
Προστατευόμενη περιοχή Λεκανών Απορροής Πανεπιστημίου Πατρών	1.850	99/Α/1974
Δάσος Φαρσάλων Λάρισας	34,5	103/Δ/1977
Δάσος Στενής Εύβοιας	674	108/Δ/1977
Δρυοδάσος Μογγοστού Κορινθίας	520	175/Δ/1977
Δασικό Σύμπλεγμα Όσσας Λάρισας	16..900	175/Δ/1977, 160/Α/1985
Παραλιακό Δάσος Νικοπόλεως Μύτικα Πρέβεζας	66	183/Δ/1977
Δάση Νήσου Σκιάθου Μαγνησίας	3.000	248/Δ/1977
Στενά Νέστου Καβάλας – Ξάνθης	2.380	283/Δ/1977
Δάσος Εθνικής Ανεξαρτησίας Καλαβρύτων Αχαΐας	1.750	404/Δ/1977
Περιαστικό δάσος Τιθορέας Φθιώτιδας	200	125/Δ/1979
Δάση Αμυγδαλέων Καβάλας	2.216	606/Δ/1979
Δάσος Λόφων Κάστρου και Αηλιά Τρικάλων	28	609/Δ/1979
Δρυοδάσος Κουρί – Αλμυρού Μαγνησίας	100	99/Α/1980

και ένα μικρό ρυάκι με Nerium oleander στην κοίτη του. Στο ανατολικό του άκρο, προς την παραλία υπάρχουν αμμοθίνες όπου αναπτύσσεται καλά ο φοίνικας.

Η τοποθεσία αυτή είναι πολύ σημαντική για όλη την Ευρώπη λόγω της μοναδικότητάς της. Πουθενά αλλού στην Ευρώπη δεν υπάρχει δάσος με Phoenix theophrastii. Το είδος αυτό είναι ένα από τα δύο μη επιγενή είδη φοινίκων της Ευρώπης (το άλλο βρίσκεται στα Κανάρια Νησιά). Το δάσος του Βάι είναι το μεγαλύτερο δάσος φοίνικα στην Ελλάδα και ίσως και στην Ευρώπη. Μεμονωμένα άτομα Phoenix theophrastii έχουν βρεθεί και στη νοτιοδυτική Τουρκία. Το φοινικόδασος του Βάι προστατεύεται με περίφραξη και είναι η μεγαλύτερη έκταση φοινίκων που υπάρχει στην Κρήτη, καθώς στις άλλες περιοχές (περίπου δέκα) υπάρχουν συστάδες με λίγα δένδρα και όχι δάσος.

Σύμφωνα με μια εκδοχή, οι Φοίνικες έμποροι που έμεναν στη γειτονική πόλη Ίτανος και λάτρευαν το θεό Φοίνικα έφεραν στην περιοχή το φοίνικα του Θεόφραστου. Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή, το δάσος προήλθε από τους Αιγύπτιους στρατιώτες του Πτολεμαίου, οι οποίοι ήλθαν ως σύμμαχοι του Ιτάνου στον πόλεμο με τις πόλεις της Πραισσού και της Ιεράπυτνας. Η τρίτη εκδοχή υποστηρίζει ότι το δάσος δημιουργήθηκε από τους σπόρους των καρπών του φοίνικα που έτρωγαν οι Σαρακηνοί, οι οποίοι το 824 π.Χ. κατέλαβαν την Κρήτη[99].

Το φοινικόδασος του Βάι αποτελεί ένα σημαντικό τουριστικό – εκδρομικό προορισμό τόσο για τους ντόπιους κατοίκους όσο και για τους αλλοδαπούς τουρίστες. Οι αιωνόβιοι φοίνικες κατά μήκος της παραλίας σε συνδυασμό με τα πεντακάθαρα νερά της θάλασσας και το μικρό νησάκι που απέχει λίγα μόνο μέτρα από τη παραλία συνθέτουν ένα εξωτικό και ασύγκριτης ομορφιάς τοπίο[100]. Το Βάι όμως δεν αποτελεί μόνο έναν αξιόλογο τουριστικό προορισμός. Ο υγροβιότοπος που δημιουργείται ανάμεσα στο Φοινικόδασος και στην παραλία είναι σημαντικός για την ορνιθοπανίδα, ενώ μέσα στη θάλασσα αναπτύσσεται τεράστιος πλούτος θαλάσσιας ζωής.

Οι πιέσεις που δέχεται η περιοχή του Φοινικοδάσους λόγω της τουριστικής κίνησης είναι πολλές[101]. Το Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων - Υγροτόπων ανέλαβε ένα έργο για τη διατήρηση και επέκτασης του φοινικοδάσους στο Βάι, καθώς και τον προσδιορισμό και αντιμετώπιση των απειλών που υφίσταται. Πρόκειται για μια δραστηριότητα που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος LIFE και αποσκοπούσε στη μείωση ή ακόμα και εξαφάνιση των αρνητικών παραγόντων που επηρεάζουν το δάσος. Με την εφαρμογή του έργου αυτού αναμένονταν αύξηση της έκτασης του φοινικοδάσους από 20 σε 38 εκτάρια. Οι τουριστικές δραστηριότητες προβλέπονταν να ενταχθούν σε καθεστώς ελέγχου και παράλληλα θα ενισχυθούν οι τοπικές αρχές στην προστασία και διατήρηση του δάσους.

[99] http://www.in.gr/agro/lasithi/nomos16.htm.

[100] http://www.palaikastro.com/vai/indexgr.html.

[101] Το φοινικόδασος του Βάι, συνολικής έκτασης 20 εκταρίων περιλαμβάνει 12 εκτάρια του απειλούμενου ενδημικού είδους φοίνικα του Θεόφραστου Phoenix theophrasti και για τον λόγο αυτό έχει προταθεί για ένταξη στο Δίκτυο Natura 2000. Μολονότι το δάσος είναι χαρακτηρισμένο ως αισθητικό, προστατεύεται από τη Σύμβαση της Βαρκελώνης και είναι Περιοχή Ειδικής Προστασίας για τα πουλιά, η έκταση που καταλαμβάνει ο φοίνικας από το 1957 έχει μειωθεί από 300 εκτάρια σε 20 μόλις εκτάρια. Η μείωση αυτή οφείλεται κυρίως στις αγροτικές δραστηριότητες στην ευρύτερη περιοχή του δάσους.

Βιβλιογραφια

Allen, R. (1980) *How to Save the world.* New Jersey: Barnes and Note Books.

Andriotis, K. (2001) "Tourism Planning and Development in Crete: Recent Tourism Policies and their Efficacy". *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.9 (2001), No.4, pp.298-316.

Association of London Government (1997) *London Agenda 21: sustainability indicators, targets and action plans.* London, ALG.

Astbury, C., Morgan, Y., Huser, B., Cochrane, P., Ruth, A. (1999) *Integrated Environmental Monitoring Project.* Environment Waikato, Hamilton.

Ataz, R. (2002) *Environmental Indicators for Tourism.* EDEN project: balancing economic development and environmental planning for tourism in rural Europe 2000-2002 (http://eden.cdimm.org/IndicatorsRAPHAEL%20April%202002.doc, last update 2003).

Australia Governemt -Department of Industry, Tourism and Resources (1999) *Tourism accommodation and the Environment* (http://twinshare.crctourism.com.au, last update 2000).

Australia Governemt -Department of Industry, Tourism and Resources (2000) *Indicators of sustainable tourism*, (http://www.twinshare.crctourism.com.au, last update 2000).

Bahalis D., Fletcher, J. (1998) Environment impacts on tourist destinations: an economic analysi. In Coccossis, H., Nijkamp P. (1998) *Sustainable Development.* Aldeshot Hants: Ashgate Publishing Company.

Baltic 21. (1999) A Report from Baltic 21. Indicators for sustainable tourism. *Tourism Sector Meeting in Riga, 17/6/1999.*

Barraclough, S. (2001) *Toward Integrated and Sustainable Development.* Genova: UN Research Institute for Social Development (UNRISD), (http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF, last update 2004).

Bassel, H. (1999) *Indicators for sustainable development: Theory, Method, Applications. A report to the Balaton Group.* IISD (http://www.iisd.org/pdf/balatonreport.pdf, last update 2005).

Bithas, C., Karaganis, A., Kozyrakis, G., Charalambous, A. (2001) Sustainable Development Indicators for Greek Local Authorities. *7th Conference of Environmental Science and Technology*, Syros, 3-6 /9/2001.

Braat, L. (1991) The predictive meaning of sustainability indicators. In Kuik, O., Verbuggen, H. (eds.), *Search of Indicators of Sustainable Development*, Kluwer Academic Publishers.

Bramwell, B., Henry, I. (1996) A Framework for Understanding Sustainable Tourism Management. In Bramwell B. et al. (eds), *Sustainable Tourism Management: Principles and Practice.* Netherlands, Tilburg University Press.

Brown, L. (1984) *State of the World 1984.* Washington:Worldwatch Institute.

Buchholz, R. (1998) *Principles of Environmental Management, the Greening of Business.* London: Prentice Hall, Inc.

Budowski, G. (1976) "Tourism and environmental conservation: conflict, coexistence or symbiosis". *Environmental Conservation* Vol3, No1, pp. 27-31.

Buhalis, D., Fletcher, J. (1995), The impact of tourism on the environment. In Coccosis, H., Nijkamp, P. (1995) *Sustainable Tourism development.* Aldeshot Hants: Ashgate Published Limited.

Butler, R., Twining-Ward, L. (2002) "Implementing STD on a small island: development and use of sustainable tourism development indicators in Samoa". *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.10(2002),No5, pp.363-387.

Cammarrota M., Constantino, C. (2000) *Tourism Indicators.* Statistics Sweden, European Statistical Laboratory (http://esl.jrc.it/envind/sip/to/sip_to01.htm, last update 2003).

Cenot, H. (1993) *Challenges for Sustainable Tourism.* Paris: INSULA, (http://www.insula.org/tourism/unep.htm, last update 2004).

Ceron P., Dubois, G. (2001) *Tourism and sustainable development indicators: two French experiments facing theoretical demand and expectations.* Centre de Recherche en de l'Environmrnt, de l' Ame`nagement et de l'urbanisme-CRIDEAU-CNRS Limoges, Laboratorie Enseignement et recherché Millieux et Societes-ERMS-IRD Orleans.

Clifford, G. (1995) What tourism managers need to know. Paper based on a practical guide to the development an use of indicators of sustainable tourism. In *World Conference on Sustainable Tourism*, Book 4, Paris: INSULA (http://www.insula.org/wcsind02.htm, last update 2004).

Coccossis, H., Parpairis, A., Mexa, A., Collovini, A., Konstandoglou, M. (2001) *Defining, Measuring and Evaluating Carrying Capacity in European tourism destinations.* Laboratory of the University of the Aegean, Final Report, B4-3040/2000/294577/MAR/D2, Athens 12/2001 (http://europa.eu.int/comm/environment/iczm/pdf/tcca_en.pdf, last update 2004).

Cooper, C., Fletcher, J., Gilbert, D., Wanhill, S., Shepferd, R. (1993) *Tourism: Principles & Practice.* Essex: Longman Group.

Custance, J., Hillier, H. (1998) "Statistical issues in developing indicators of sustainable development". *J.R.Statistical Society*, Vol.161, Part 3. 1998.

D´Ayala, P. (1999) *The problematic of island tourism and unstable development.* Paris: INSULA (http://www.insula.org/tourism/insula.htm, last update 2004).

Dartmoor National Park. (2001) *Dartmoor National Park. Management Plan.* Dartmoor National Park, May 2001.

Destinet. (2002) *National Sustainable Tourism Indicators 2002.* English Tourism Council.

Dixon, G., Hamilton, K., Pagiola, S., Segnestam, L. (2001) Tourist and the environment in the Caribbean. An economic framework. *Evironmental Economics Series*, No. 80.

Dymond, S. (1999) *Local government attitudes towards indicators of sustainable tourism in New Zealand.* Dunedin:Centre for Tourism, University of Otago.

EDEN (2000) *Core Indicators of Sustainable Tourism.* EDEN project: balancing economic development and environmental planning for tourism in rural Europe 2000-2002 (http://eden.cdimm.org/WTOindicators.doc, last update 2003).

Eidsvik, H. (1999) *World Heritage Ethically – Environmentally and Economically Sustainable Tourism.* UNESCO World Heritage Center (http://www.insula.org/tourism/whc.htm, last update 2004).

Eber, S. (1992) Beyond the Green Horizon: A Discussion Paper on Principles for Sustainable Tourism. London, WWF and Tourism Concern.

EU (2001) "A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development. Brussels: Commission of the European Communities", *COM2001/264/ 15.5.2001.*

European Statistical Laboratory (2000) *Tourism indicators.* Istat and Statistics Sweden (http://esl.jrc.it/envind/sip/to/Sip_to02.htm, last update 2003).

Expert Group on the Urban Environment (2000) *Towards a Local Sustainability Profile - European Common Indicators.* Campaign Interactive, Sustainable Cities Information Cities (http://euronet.uwe.ac.uk/www.sustainable-cities.org/indicators/update%20note%204.pdf, last update 2004).

FAO (1999) *Indicators fro sustainable for sustainable development of marine capture fisheries.* Rome: FAO

Farsari, Y., Prastacos, P. (2001) "Sustainable tourism indicators for Mediterranean established destinations". *Tourism Today*, 1 (1), pp.103-121 (http://www.iacm.forth.gr/old/regional/papers/tourism-today.pdf, last update 2005).

Fehr, M., Sousa, K., Pereira, A., Pelizer, L. (2002) Search for Municipal Sustainability Indicators in Brazil. *International Symposium on Environmental Geotechnology and Global Sustainable Developmen.* Seoul, July 2 to 5, 2002, (http://www.manfred.triang.net/texto5.doc, last update 2002).

Fennell, D. (1999) *Ecotourism. An Introduction.* London: Routledge.

Fitzpatrick, S., Kanai, V. (2001) "An Applied Approach to Archeology in Palau". *CRM*, No.1 (2001), pp.41-43.

Forbes, C. (1998) *Sustainability: How can we live without it?.* Friends Committee on Unity of Nature (FCUN) (http://www.fcun.org/sustain, or http://www.quakerearthcare.org/sustain, last update 2005).

Gartner, W. (1996) *Tourism Development, principles, processes and policies.* New York: John Wiley & Sons, Inc.

Georgescu, D., Nilsen, P. (2004) A Canadian Study of Indicators Relating to Sustainable Tourism and Ecotourism: The case study of Northern Cape Breton. *7th International Forum on Tourism Statistics.* Stockholm, Sweden, 9-11 June 2004.

Gilbert, A., Feenstra, J. (1994) "A sustainable indicators for the Dutch environmental policy theme 'diffusion': cadmium accumulation in soil". *Ecological Economics* Vol.9 (1994), p.253-265.

Glasson, J., Godfrey, K., Goodey, B. (1999) *Towords visitor impact management (visitor impacts, carrying capacity and management. Responcies in Europe's Historic towns and cities.* Aldeshot Hants: Avebury.

Gonzales, G. (1996) *Sustainable Tourism: The new tourism paradigm* (http://gonzales.sg/sustour.html, last update 2000).

Goodwin H., Kent, I., Parker, K., Walpole, M. (1997) "Tourism, Conservation and Sustainable Development". Canterbury: DICE, IMS. *University of Kent, Vol 1, Comparative Report* (http://www.zoo.co.uk/~z0007842/Publications/Volume%201.pd, last update 2000).

Goodwin, H. (1998) *Sustainable Tourism and Poverty Elimination.* University of Greenwich - International Centre for Responsive Tourism (ICRT) (http://www.icrtourism.org/Publications/PovertPaper2.doc, last update 2004).

Gortazar, L., Marin, C. (1999) *Tourism and sustainable development from theory to practice, The island experience.* Viceconsejeria de Turismo and INSULA (http://www.islandsonline.org/pdf/tourism/tursus.pdf, last update 2004).

Gortazar, M. (1999) *Tourism and Sustainable Development. From theory to practice.* Paris: INSULA (http://www.islandsonline.org/pdf/tourism/tursus.pdf, last update 2003).

Haan, C., Steinfeld, H., Blackburn, H. (1999) *Livestock & the Environment. Finding a Balance.* Livestock, Environment and Development LEAD Initiative (http://www.lead.virtualcentre.org/en/dec/toolbox/FAO/Main1/annex1.htm, last update 2004).

Hall, C., Lew, A. (1998) *Sustainable Tourism. A geographical Perspectives.* Essex: Longman Group.

Hardi, P. (1998) *Sarhad province conservation strategy. Indicators for sustainable development.* Manitoba: IISD, (http://www.iisd.org/pdf/pkrptsec1.pdf, last update 2005).

Hardi, P., Zdan, T. (1997) *Assessing Sustainable Development. Principles in Practice.* Manitoba: IISD.

Hart, M. (1996) *Hart Environmental Data* (http:www.subjectmatters.com, last update 2004).

Helmy, E., Cooper, C. (2002) An Assessment of Sustainable Tourism Planning for the Archaeological Heritage: The Case of Egypt. *Journal of Sustanable Tourism,* Vol.10, (2002) No.6, pp.514-535.

Heinemann, D., Higgins, J., McAlpine, G., Raison, J., Ryan, S., Saunders, D. (1998) *A guidebook to environmental indicators.* CSIRO Australia, National Capital Printing.

Hens, L. (1998) *Sustainable Tourism and Environmental Impacts.* Free University of Brusseles (VUB) (http://minf.vub.ac.be/~gronsse/vietnam/EU/EIAws1_7.html, last update 2002).

Hunter, C., Green, H. (1995) *Tourism and the environment –Sustainable Relationship.* New York: Thomson Learning.

ICOM (2003) *Museums Emergency Programme (MEP).* ICOM (http://icom.museum./mep.html, last update 2005).

IISD (2005) *Sustainable Development Principles.* IISD (http://www.iisd.org/sd/principle.asp, last update 2005).

INPECO (1999) The application of Agenda 21 and Agenda 2000 principles to establish Sustainable Tourism Indicators in natura 2000 zones. *Sustainable Tourism and Nature 2000 Conference*, Lisbon 9-10/12/1999.

INSULA (1995) *Sustainable Tourism, World Conference in Lanzarote.* Paris: INSULA (http://www.insula.org/wcsid02.htm, last update 2004).

IUCN, UNEP, WWF (1997) *The world conservation strategy.* Bat Conservation International, Inc.

Jackson, T., & Roberts, P. (2000) *A review of indicators of sustainable development : A report for Scottish enterprise TAYSIDE.* School of Town and Regional Planning, University of Dundee (http://www.trp.dundee.ac.uk/library/pubs/SETreport.pdf, last update 2005).

Jansen-Verbeke, M., Dietvorst, A. (1987) Leisure, recreation, tourism: a geographic view on integration. *Annals of Tourism Research* 14(3) 1987.

Jesinghaus, J. (1999) *A European System of Environmental Pressure Indices. First Volume of the Environmental Pressure Indices Handbook:The Indicators. Part I: Introduction to the political and theoretical background.* European Commission, Joint Research Centre, Institute for Systems, Informatics and Safety (ISIS).

Koeman, A. (1996) *Sustainable Tourism and Eco-Tourism* (http://www.mekonginfo.org/mrc_en/doclib.nsf/0/1A03035194C194664725692800174AC3/$file/fulltext.html, last update 2005).

Konsola, D. (1993) *Cultural Tourism and Regional Development. Some Proposals for Cultural Itineraries.* Athens: Regional Development Institute.

Lagos, D. (1998) Special Interest tourism and Sustainable development. *1st International Scientific Congress – Tourism and Culture for Sustainable Development.* Athens : NTUA, 19-21/5/98.

LEAD (1999) *Pressure-State-Response Framework and Environmental Indicators* and *Driving Force - State - Response Framework* (http://www.lead.virtualcentre.org/en/dec/toolbox/Refer/EnvIndi.htm#psr, last update 2004).

Libreros, M. (1998) *A conceptual framework for Tourism Satellite Account.* OECD Meeting of National Accounts Experts, Paris 22-25/10/1998.

Liddell, K. (2001) Time for Action – the English Tourism Council's strategy for sustainable tourism - Decisions and Actions Required. *Tourism Executive*, Item 7, 24/6/2001.

Liebl, D., Fisher, D., Campell, A., Haas, G., Klemme, K., Miller, R., Peterson, M., Pinkovitz, M., Wengert, G. (1998) *Indicators of Community Sustainability.* University of Wisconsin-Extension Cooperative Extension.

Lickorish, L., Jenkins, C. (2004) *Μία εισαγωγή στον τουρισμό*, Αθήνα: Κριτική.

Linster, M. (2003) *OECD Environmental Indicators. Development, Measurment, and Use.* Paris: OECD (http://www.oecd.org/dataoecd/7/47/24993546.pdf, last update 2004).

Linster, M., Fletcher, J. (2001) *Using the Pressure-State-Response to develop indicators of sustainability. OECD framework for environmental indicators*, Paris: OECD.

Liverman. D., Hanson, M., Brown, B., Merdith, R. (1988) Global Sustainability: toward measurement. *Environmental Management*, Vol.12, No. 2, pp. 133-143.

London Sustainability Exchange. (2004) *What is Sustainable Development.* London: LSX (http://www.lsx.org.uk/theknowledge/whatissd_page1185.aspx, last update 2004).

Magro, J., Said, G. (2001) *The MCSD list of indicators for sustainable development.* Valeta: Sustainability Indicators Malta Observatory (SIMO), University of Malta (http://home.um.edu.mt/islands/indicators.htm, last update 2005).

Mathieson, A., Wall, G. (1992) *Tourism, Economic, physical and social impacts* .Essex: Longman Group.

McCool, S., Burgess, C., Nickerson, N. (1998) *Toward a Sustainable Tourism and Recreation Industry in Montana: An Examination of Concepts And Industry Perceptions.* Mtn Forum On-Line Library Document.

McIntyre, G. (1993) *Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners*. Madrid: WTO.

Mckercher, B. (1993) *Tourism Management.* Buterworth-Heinemann.

McKercher, B. (2003) *Sustainable Tourism Development –Guiding principles for planning and management.* The Hong Kong Polytechnic University.

Meadows, D. (1998) *Indicators and Systems of Information on the viable growth. A Report to the Balaton Group.* Hartland:Sustainablity Institute (http://www.sustainer.org/pubs/Indicators&Information.pdf, last update 2004).

Meaurio, A., Murray, I. (2001) *Indicators of viable growth in the tourism: The case of Baleares Islands.* CITTIB.

Mihalic, T. (1995) *Tourism sustainability attaining sustainable tourism thought certificates.* Slovenia: University of Ljubljana (http://www.pangea.org/events/sostenible/doc/mihalic.html, last update 2003).

Mowfirth, M., Munt, I. *(1998) Tourism and Sustainability, new tourism in Third world.* London: Routledge.

NPS of US (1997) *Sustainable Practices and Opportunities Plan (SPOP)* (http://www.nps.gov/sustain/spop, last update 2005).

NPS of US (2002) *Final Environmental Impact Statement - General Management Plan – TONTO national monument.* Arizona: NPS.

Nelson J., Wall, G., Butler, R. (1993) *Tourism & Sustainable development –Monitoring, Planning & Managing, Heritage Resources Centre.* Joint Publication, No 1, University of Waterloo.

NDLC (1999) *Heritage tourism – background memorandum* (http://www.state.nd.us/lr/assembly/56-1999/interim-info/memos/19024.html, last update 2005).

Nova Scotia. (2000. *Tourism and culture. Tourism insights indicators descriptions and sources.* Government of Nova Scotia (http://www.gov.ns.ca/ecor/pubs/insights, last update 2001).

OECD (1993) *Core Set of Indicators for Environmental Performance Reviews*. Paris: OECD.

OECD (1993) *Environmental Indicators for Environmental Performance Reviews.* Paris: OECD.

OECD (2004) *Key Environmental Indicators.* Paris: OECD (http://www.oecd.org/ dataoecd/32/20/31558547.pdf, last update 2005).

Opschoor, H., Reijnders, L. (1991) Towards sustainable development indicators. In Kuik O. & Verbuggen H. (eds.). (1991) *Search of Indicators of Sustainable Development.* Kluwer Academic Publishers.

OAS (1997) Sustaining Tourism by Managing its Natural and Cultural Resources. *XVII Inter-American Travel Congress*, 7-11/4/1997, San Jose, Costa Rica, Washington: OAS.

OAS (1998) *Intert-American Program for sustainable development.* Washington: OAS (http://www.cidi.oas.org/Tourism.htm, last update 2005).

OAS (2002) *The financial requirements of nature and heritage tourism in the Caribbean.* Washington: OAS, Department of Regional Development and Environment.

Pacific Asia Travel Association (2000) *PATA Code for environment responsible tourism* (http://www.balidiscovery.com/other/**code**.htm, last update 2005.

Panama Tourism Bureau (1998) TCR Strategic Alliance, Tourism – Conservation – Research. *Conference on Heritage tourism for the next millennium*, Panama City, 2-4/12/1998.

PDCED, PHMC, CRP (2001) *Moving heritage tourism forward in Pennsylvania* (http://www.ruralpa.org/heritage_tourism_whitepaper.pdf, last update 2005).

Pearce D., Barbier E., Markadya A. (1988) *Sustainable Development and cost benefit analysis.* Paper for Canadian Environmental Assessment. Research Council Workshop on Integrating Economic and Environmental Assessment Vancouver Canada, November 17-18.10.1988.

Prinianaki - Tzorakoleftheraki, E. (1997) Local environmental protection initiatives in Cere. In Stabler, M. (1997) *Tourism and Sustainability, principles to practice.* Oxon: CAB international.

Rebollo, F., Baidal, J. (2003) "Measuring Sustainability in a Mass Tourist Destination: Pressures, Perceptions and Policy Responses in Torrevieja, Spain". *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.11 (2001), No. 2&3, pp. 181-203.

Laimer, P., Öhlböck, P. (2004) *Indicators Measuring Sustainability of Tourism. Several considerations and results from the Austrian perspective.* 7th International Forum on Tourism Statistics. Stockholm, Sweden, 9-11.06.2004.

Pirages, D. (1994) *Footsteps to Sustainability: An Evolving Process*. College of Behavioral and Social Sciences (http://www.bsos.umd.edu/harrison/papers/paper03.htm, last update 2005).

Potter, **B.** (1996) *Tourism and Coastal Resources degradation in the Wider Caribbean.* Island Resources Foundation (IRF), S. Thomas – Virgin Islands (http://www.irf.org/irtourdg.html, last update 2004).

Reiling, **S.** (1992) Measuring tourism impacts at the community level. *Michigan State University Extensio,* Miscellaneous Report 374 (http://web1.msue.msu.edu/msue/imp/modtd/33519758.html, last update 2005).

Robert, **A.** (1980) *How to Save the world.* New Jersey : Barnes and Note Books.

Sanbria, **R., Skinner, E., Font, X., Sallows, M., Frederiksen, M.** (2002) *Sustainable Tourism Stewardship Council. Raising the standards and benefits of sustainable tourism and ecotourism certification.* New York: Rainforest Alliance.

Savignac, **A.** (1995) *The future of tourism.* Paris: INSULA (http://www.insula.org/tourism/omt.htm, last update 2004).

SCEED (1993) *Economic, Environmental and Social Principles for Sustainable Communities*. Santa Monica: SCEED (http://www.scced.org/scced/whatis/principl.html, last update 2002). Sustainable USA (http://www.sustainableusa.org/getinvolved/whattodo/busprinciples.cfm, last update 2002).

Scot, M., Colin, **M.** (1995) *Sustainable community indicators: guideposts for local planning.* Community Environmental Council, Santa Barbara, California.

Shackleford, P. (1999) *Sustainable tourism in the post Rio context, principles and programmes.* Paris: INSULA (http://www.insula.org/tourism/omt2.htm, last update 2004).

Smith, **S.** (1990) *Dictionary of concepts in recreation and leisure studies.* Greenwood Press.

SPREP (2002) *Sustaining pacific resources and development Annual Report 2002.* SPREP (http://www.sprep.org.ws/publication/webpage/001annual_report2002/Web_Increasing_the_Positive.htm, last update 2002).

UNCSD (1995) *Indicators of sustainable development: guidelines and methodologies.* CSD, Third session 1995.

UNCSD (1996) *Sustainable tourism development in small island developing States.* CSD, Fourth session 1996.

UNCSD (1999a) *Sustainable tourism development in small island developing States.* CSD, Seventh session 1999.

UNCSD (1999b) *CSD Work Progamme on Indicators of Sustainable Development.* CSD, Seventh session 1999.

UNCSD (2001) *Indicators of Sustainable Development : Guidelines and Methodologies.* Ottava: CSD (http://www.unece.org/stats/documents/2001/10/env/wp.27.e.pdf, last update 2005).

UNEP (1999). *Carrying capacity Assessment for tourism development. Coastal area management Programme. Fuka-Matrouh-Egypt.* UNEP.

UNEP (2001) *Compilation and analysis of existing codes, guidelines, principles and potion papers on Sustainable Tourism.* UNEP.

UNEPMAP (1993) *Carrying Capacity Assessment for Tourism of the Central-Eastern part of The Island of Rhodes*, Priority Action Programme, Regional Activity Centre, Split.

UNEPMAP (1997) *Guidelines for carrying capacity assessment for tourism in Mediterranean coastal areas.* Priority Action Programme, Regional Activity Centre, Split.

UNEPMAP (1999) *Guidelines for carrying capacity assessment for tourism development. Coastal area management programme, FUKA-MATHROUH – Egypt.* Priority Action Programme, Regional Activity Centre, Split.

University of Manitoba (2003) *Tourism and the Environment* (http://home.cc.umanitoba.ca/~benbow/susttint.html, last update 2003).

Van der Borg, J. (1999) *Towards Visitor Impacts Management, Visitor Impacts, Carrying Capacity and Management Responses in Europe's Historic Towns and Cities.* Aldeshot Hants: Ashgate Publishing Company.

Vos, B., Feenstra, J., de Boer J., Braat, L.C., van Baaln, J. (1985) Indicators for the State of the Environment. *Institute for Environmental Studies*, Report 85/1, Amsterdam.

Walle, A. (1998) *Cultural Tourism. A strategic focus.* Westview Press.

WCED (1987) *Sustainable Development* (http://www.abcsd.at/website/pictures/Folie_01_Definition_SD.pdf, last update 2005).

Weaver, D. (1993) Ecotourism in the small island Caribbean. *Geojourna,l* Vol.31, N.4, 1993, p.457 – 465.

Wheeler, B. (1992) "Tourism Management" *Journal of Sustainable Tourism,* Vol. 1 (1992), No.1, pp.157-183.

Wood, M. (1998) *Ecotourism beyond 2000*, Washington: International Ecotourism Society.

Ward, J., Hughey, K., Urlich, S. (2002) "A Framework for Managing the Biophysical Effects of Tourism on the Natural Environment in New Zealand". *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.10 (2002), No.3, pp.239-259.

WTO (1981) *Technical handbook on the collection and presentation of domestic and international tourism statistics.* Madrid: WTO.

WTO (1996a) *What Tourism Managers need to know. A practical guide to the Development and Use of Indicators of Sustainable Tourism.* Madrid: WTO.

WTO (1996b) Carrying Capacity and the Environmental Indicators: what tourism managers need to know. *WTO News*, No 2, May/June 1996, pp.9-12.

WTO (1998) *Guide for Local Authorities on developing sustainable tourism.* Madrid: WTO.

WTO (1999) *Global Code of Ethic for Tourism.*Chile: WTO (http://www.wwf.org.br/informa/doc/siteturismo_wto2001.doc, last update 2005).

WTO (2004a) *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations. A guide book.* Madrid : WTO.

WTO (2004b). "New WTO definition on Sustainable Tourism". *WTO, e-Bulletin*, Issue: NI 7., 11/2004 (http://www.world-tourism.org/sustainable/top/ebulletin.html, last update 2005).

WTTC (1999) Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry. WTTC, *Towards Environmentally Sustainable Development Report,* No.1/1999.

WTO, UNEP (1998) Charter for Sustainable Tourism. *International Conference on Sustainable Tourism in Small Island Developing States (SIDS) and Other Islands* (http://www.insula.org/tourism/charte.htm, last update 2004).

WWF ΕΛΛΑΣ, ΥΠΕΧΩΔΕ (2003) *Διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών: Οδηγός Ορθής Πρακτικής.* Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.

Βαρβαρέσος, Σ. (1998) *Τουρισμός. Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα.* Αθήνα: Προπομπός.

Βαρβαρέσος, Σ. (1999) *Τουριστική Ανάπτυξη και Διοικητική Αποκέντρωση.* Αθήνα: Προπομπός.

Βαρβαρέσος, Σ. (2000) *Τουρισμός, έννοιες, μεγέθη, δομές, η ελληνική πραγματικότητα.* β΄ έκδοση, Αθήνα: Προπομπός.

Γαλάνη-Μουτάφη, Β. (2002) *Έρευνες για τον τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση.* Αθήνα: Προπομπός.

Γκόλφη, Π. (1995) Επιπτώσεις στο Περιβάλλον από την τουριστική Ανάπτυξη. ΤΕΕ, *περιοδικό Τεχνικά Χρονικά*, τευχ. 5/95, σελ 14-19.

Δεμαθάς, Ζ., Δημητσάντου-Κρεμέζη, Α. (2002) "Η Χάρτα Πολιτισμικού Τουρισμού. Διαχείριση του Τουρισμού σε Περιοχές με Σημαντική Πολιτιστική Κληρονομιά". Αθήνα: *Ενημερωτικό Δελτίο ΤΕΕ*, τευχ 2194, 8/4/2002.

ΕΕ (1993) Στόχος η Αειφορία, *Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* (COM 138/5/17.05.1993).

ΕΕ (2003) "Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή των Περιφερειών. Βασικές κατευθύνσεις για την αειφορία του ευρωπαϊκού τουρισμού". *Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* (COM 716/21.11.2003).

Ελευθεροτυπία **(Γεωργούδης, Π.)** (2004) "Αδιαφορία". Αθήνα: *εφημερίδα Ελευθεροτυπία*, 03/06/2004 (http://www.enet.gr, last update 2005).

Ελευθεροτυπία **(Γεωργούδης, Π.)** (2004) "Να σωθεί η Κνωσός". Αθήνα: *εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 10/09/2004 (http://www.enet.gr, last update 2005).

Ελευθεροτυπία (2002) "Φρουτάκια» και ... Κνωσός". Αθήνα: *εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 16/02/2002 (http://www.enet.gr, last update 2005).

Ελευθεροτυπία **(Γεωργούδης, Π.)** (2003) "Θα σωθεί;". Αθήνα: *εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 21/03/2003, (http://www.enet.gr, last update 2005).

Ελευθεροτυπία (2003) "Κνωσός για UNESCO". Αθήνα: *εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 28/01/2003 (http://www.enet.gr, last update 2005).

ΕΟΤ *Δάση* (http://www.gnto.gr/1/03/0305/ga03057001.html, last update 2005).

ΕΟΤ (1998) *Μελέτη Αγοράς για τον Ελληνικό Τουρισμό.* Αθήνα: ΕΟΤ.

ΕΟΤ (1999) *Μελέτη Ανάπτυξης Εθνικού Συστήματος Λιμένων Αναψυχής – Ε.ΣΥ.Λ.Α.* Αθήνα: ΕΟΤ.

ΕΟΤ (2002) *Μελέτη Τουριστική Ανάπτυξης Αττικής 2000-2006.* Αθήνα: ΕΟΤ.

ΕΟΤ (2003α) *Μελέτη Τουριστική Ανάπτυξης Περιφέρειας Θεσσαλίας 2000-2006.* Αθήνα: ΕΟΤ.

ΕΟΤ (2003β) *Μελέτη Τουριστική Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης 2000-2006.* Αθήνα: ΕΟΤ.

ΕΟΤ, ΚΕΠΕ (1994) *Προκαταρκτικό Εθνικό Οικονομικό Χωροταξικό Σχέδιο Τουρισμού*, Φάση Α΄, τεύχος 1. Αθήνα: ΕΟΤ – ΚΕΠΕ.

Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1998) *Στρατηγική στήριξης της ανάπτυξης βιώσιμου τουρισμού στις ΑΧ για την Ευρωπαϊκή Ένωση.* COM (1998) 563 τελικό, Βρυξέλες, 14.10.1998.

ΕΣΥΕ *Απογραφές Πληθυσμού 1951, 1961, 1971, 1981, 1991 και 2001.*

Ευσταθίου, Π. (2004) *Αναψυχή και τουρισμός.* Αθήνα: Παπαζήση.

Θεοχάρη, Χ. (1995) Προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και τουριστική ανάπτυξη. Αθήνα: ΤΕΕ, *περιοδικό Τεχνικά Χρονικά*, τευχ. 5/95, σελ 41-43.

ΙΤΕΠ (1998) *Ελληνική Οικονομία και Τουρισμός* Αθήνα: ΙΤΕΠ.

Καλτσιδόπουλος, Γ. (2000) *Τουρισμός, Θεωρητική προσέγγιση.* Αθήνα: Έλλην.

ΚΕΠΕ (1986) *Προστασία και αναβάθμιση του περιβάλλοντος. Θέματα προγραμματισμού Ε7. Εκθέσεις για το πρόγραμμα 1983-1987.* Αθήνα: ΚΕΠΕ.

Κοζυράκης, Γ., Κωνσταντακόπουλος, Ι., Λαμπρίδης, Χ., Πρωτόγερος, Χ., Σταματάκης, Ζ. (2000) *Οδηγοί εφαρμογής για την Τοπική Αυτοδιοίκηση των ΕΠ 2000-2006. Γ΄ ΚΠΣ, Κοινοτικές Πρωτοβουλίες, Ταμείο Συνοχής.* Αθήνα: ΥΠΕΣΔΔΑ, ΚΕΔΚΕ.

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. (1999) *Τουριστικός Τομέας. Ανάπτυξη και Περιβάλλον στον Τουρισμό.* Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. (2001) *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον.* Αθήνα: Κριτική.

Κοκκώσης, Χ., Παρπαΐρης, Α. (1999) Πολιτισμός – Περιβάλλον και Τουριστική Ανάπτυξη. Η περίπτωση της Θράκης. *3ο Παγκόσμιο Συνέδριο απόδημων Θρακών* (http://alex.eled.duth.gr/syllogoi/3othrakiko/kokosis.htm, last update 1999).

Κομίλης, Π., Βαγιονής, Ν. (1999) *Τουριστικός σχεδιασμός, μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης.* Αθήνα: Προπομπός.

Κόνσολα, Ν. (1995) *Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.* Αθήνα: Παπαζήση.

Κούση, Μ. (2000) Τουρισμός και περιβάλλον: Η τοπική κοινωνική διαμαρτυρία. Στο Τσάρτας, Π. (2000) *Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις,* Αθήνα: Εξάντας.

Λαγός, Δ. (1996) Οι οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη. Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Αστικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης.

Λογοθέτης, Μ. (1967) *Προβλήματα και κατευθύνσεις τουριστικής πολιτικής.* Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα: ΠΑΣΠΕ.

Μεσόγειος (2003) "Οι δύσμοιροι τουρίστες", Ηράκλειο: *τοπική εφημερίδα ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ*, 14/06/2003, (http://www.mesogios.gr, last update 2005).

Μπαμίδης, Π. (2002) *Τα σκουπίδια πληγή για τον τουρισμό* (http://www.poet.gr/attachments/speech.doc, last update 2005).

Μπίθας, Κ. (2001) *Βιώσιμες Πόλεις.* Αθήνα: Τυπωθύτω.

Μπίθας, Κ. (2003) *Οικονομική θεώρηση περιβαλλοντικής προστασίας*, Αθήνα: Τυπωθύτω.

Μπίθας, Κ., Μπαντή, Μ. (2003) "Περιβαλλοντικά Βιώσιμες Πόλεις: έννοιες και πλαίσιο αξιολόγησης". Αθήνα: *Περιοδικό Τόπος*, τευχ. 20-21/2003, σελ 159-176.

Μπίθας, Κ., Παπαϊωάννου, Δ. (2003) Πολιτικές αντιμετώπισης της ατμοσφαιρικής ρύπανσης της Αθήνας και το Πρόγραμμα Auto Oil, επιπτώσεις και προοπτικές. Στο Μπίθας, Κ. (2003) *Οικονομική θεώρηση περιβαλλοντικής προστασίας.* Αθήνα: Τυπωθύτω.

Ν.996/71. Αισθητικά Δάση.

Νέα Κρήτη (2004) "Σήμα κινδύνου για την Κνωσό", 01/10/2004. Ηράκλειο, *τοπική εφημερίδα Νέα Κρήτη* (http://www.cretetv.gr, last update).

Νέα Κρήτη (Τριγώνης, Κ.) (2003) "Μια "ανίερη" κοπή πεύκων στην Κνωσό", 29/05/2003. Ηράκλειο, *τοπική εφημερίδα Νέα Κρήτη* (http://www.cretetv.gr, last update 2005).

Ξυλούρη, Γ. (1999) *Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Ορεινού Μυλοποτάμου.* ΑΚΟΜ-Μ ΑΕ.

Παπαγιάννης, Θ. (1995) Ο τουρισμός υπό το πρίσμα της αειφορίας. Ημερίδα: Τουρισμός και Περιβάλλον: Επιλογές για Βιώσιμη Ανάπτυξη. ΤΕΕ, *περιοδικό Τεχνικά Χρονικά*, τευχ.5/95.

Πατρίς (2003) "Χάος με τις σταθμεύσεις. Τριτοκοσμικές συνθήκες και εικόνες στις τουριστικές περιοχές". Ηράκλειο: *τοπική εφημερίδα ΠΑΤΡΙΣ*, 11/07/2003 (http://www.patris.gr/archive/2003/11/7, last

update 2005).

Πατρίς (2000) "Καταρρέει το Μινωικό ανάκτορο στη Ζάκρο". Ηράκλειο: *τοπική εφημερίδα ΠΑΤΡΙΣ*, 20/09/2000 (http://www.patris.gr/archive/2000/9/20, last update 2005).

Πατρίς (2003) "Η Κνωσός παρακμάζει!. Πολιτιστικός Σύλλογος: Μας πνίγουν τα προβλήματα". Ηράκλειο: *τοπική εφημερίδα ΠΑΤΡΙΣ*, 22/10/2003 (http://www.patris.gr/articles/19554, last update 2005).

Πατρίς (2004) "Εγκατέλειψαν την Κνωσό. Τα προβλήματα «πνίγουν» την περιοχή που είναι πρώτη σε τουριστική κίνηση". Ηράκλειο: *τοπική εφημερίδα ΠΑΤΡΙΣ*, 25/6/2004 (http://www.patris.gr/articles/37030, last update 2005).

Περιφέρεια Κρήτης (1999) *Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000-2006 για την Κρήτη.* Ηράκλειο: Περιφέρεια Κρήτης.

Περιφέρεια Κρήτης, *ΠΕΠ ΚΡΗΤΗΣ 2000-2006.* Ηράκλειο, Περιφέρεια Κρήτης.

Ρέππας, Π. (1991) *Οικονομική Ανάπτυξη. Θεωρίες και Στρατηγικές.* Αθήνα: Παπαζήση.

Σβορώνου, Ε. (2003) *Μέθοδοι διαχείρισης του Οικοτουρισμού και του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές*, (ΕΤΕΡΠΣ). Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.

Σπιλάνης, Γ. (1995) Η τουριστική ανάπτυξη της Λέσβου με την αξιοποίηση πολιτιστικών και φυσικών πόρων, *Συνέδριο : Τουρισμός και Περιβάλλον στις Νησιωτικές Περιφέρειες, Ηράκλειο Κρήτης, 17 – 19/3/ 1995.*

Σπιλάνης, Γ. (2000) Τουρισμός και Περιφερειακή Ανάπτυξη. Η περίπτωση των νησιών του Αιγαίου. Στο Τσάρτας, Π. (2000) *Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις.* Αθήνα: Εξάντας.

Σπυριδάκη, Ε. (2003) *Εναλλακτικός Τουρισμός* (http://www.anthropos.gr/Spots/tourism, last update 2005.)

Σωματείο Επαγγελματιών Ξεναγών Κρήτης και Σαντορίνης, Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας (**ΙΑΑΚ**), Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (**ΕΚΚΕ**) (2002) *Βαθμός Καθαριότητας Αρχαιολογικών Χώρων και Διαδρομών της Περιφέρειας Κρήτης.* Αθήνα: ΙΑΑΚ, ΕΚΚΕ.

ΤΑΠ, *Επισκέψεις στους αρχαιολογικούς χώρους 1999, 2001.* ΕΣΥΕ.

Τσάρτας, Π. (1996) *Τουρίστες, ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό.* Αθήνα: Εξάντας.

Τσάρτας, Π. (1998) "Κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις του Τουρισμού σε μικρά αστικά κέντρα με τουριστική ανάπτυξη: εξαρτήσεις, διαπλοκές, προοπτικές". Αθήνα: *Περιοδικό ΤΟΠΟΣ*, τευχ. 15/1998, σελ 109-123.

Τσάρτας, Π. (2000) *Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις.* Αθήνα: Εξάντας.

ΥΠΕΧΩΔΕ *(1998) Οργάνωση Παρατηρητηρίου Χωροταξίας.* Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο. Επιστημονικός υπεύθυνος καθηγητής Π. Γετίμης

ΥΠΕΧΩΔΕ (2000) *Έκθεση για το Χωροταξικό Σχεδιασμό και την Αειφόρο Ανάπτυξη του εθνικού χώρου.* Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.

ΥΠΕΧΩΔΕ (2000) *Στρατηγικό πλαίσιο χωρικών κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του Συνεδριακού Τουρισμού και των υποδομών Γκολφ στην Ελλάδα.* Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.

ΥΠΕΧΩΔΕ (2003) *Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού & Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης.* Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.

Υπουργείο Γεωργίας (2000) *Best Practices στον τομέα του Αγροτουρισμού. Μελέτη – εμπειρογνωμοσύνη.* Αθήνα: Υπ. Γεωργίας.

Υπουργείο Πολιτισμού, *Κατάλογος Αρχαιολογικών χώρων, μουσείων και μνημείων Ελλάδας.* Αθήνα: Υπ. Πολιτισμού (http://www.culture.gr, last update 2005).

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ